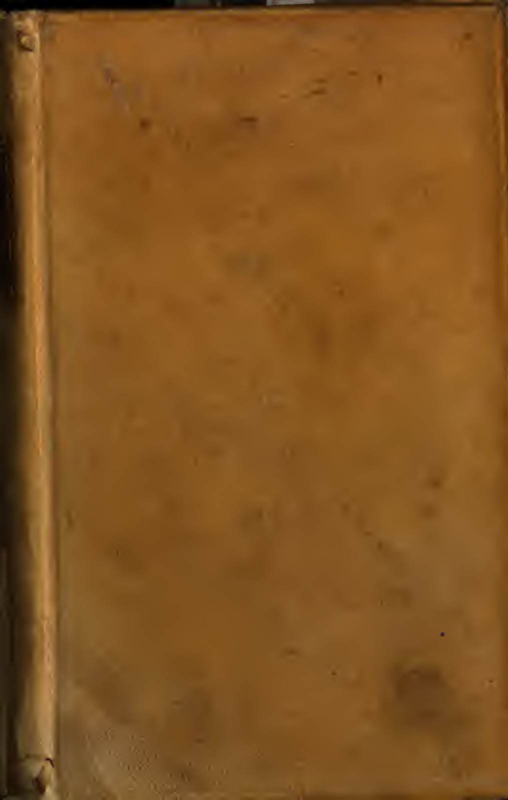

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LVIII
B
24
NAPOLI

HISTORIA
REIPUBLICAE
ET
IMPERII
ROMANORUM

AB

URBE CONDITA AD ANNUM URBIS DCCXXVII.

quo Octaviano Caesari summa Imperii cum nomine Augusti delata fuit.

Contexuit ex monumentis veterum

G. H. NIEUPOORT.

TOMUS II.

TRAJECTI ad RHENUM.

Apud JACOBUM BROEDELET.

MDCCXXIII.

HISTORIA REIPUBLICAE ET IMPERII ROMANORUM

A B

Urbe condita ad A. U. 727. quo Octaviano Caesari summa Imperii cum nomine Augusti delata fuit.

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM.

Bellum Punicum tertium.

Cato ergo, qui potius illud, quod utile Reipublicae fore crederet, quam quod honestum esset, spectasolebat, jam a multis retro annis ...ere non destiterat, *aemulam illam ...dam Imperii Romani, & certe, si* §. 1. *Origo III. Belli Punici. A.U.* 604.

occasio obtigisset, acrius insurrecturam Carthaginem funditus esse delendam; semper, cum in Senatu de quavis alia re sententiam dixisset, finire ita solitus, *hoc censeo, & delendam esse Carthaginem* a. Cum contra Nasica censeret, *sinendam esse Carthaginem* b : qui tamen hoc non amore aequi & boni; sed ut metu & reverentia aemulae urbis disciplina jam labascens retineretur, censebat. Et eventus docuit, justum fuisse metum; cum paulo post deletam Carthaginem non *vergere*, sed *ruere* in deterius mores Romanorum coeperint c. Verum vicit sententia Catonis, etiam mortui; ut dicit Cicero d; quod tamen cum iis, quae ex aliis auctoribus diximus, non satis convenit, quippe qui supervixisse belli initiis Catonem testantur. Accusabantur autem Carthaginienses variorum criminum, ita ut, *Carthaginem excidendam esse*, Senatus statuerit: magis, quia volebant Romani, quicquid de Carthagine diceretur, credere, quam quia creden-

a *Plut. Cat. Maj. p. m.* 352. *Flor. II.* 15.
b *App. Alex. Punicor. n.* 38. c *Vellej. Pat. L. II. c.* 1. *Plin. H. N. XXXIII.* 11. *f. Flor. L. II. c.* 15. *L. III. c.* 12. d *Offic. L. I. c.* 23.

credenda afferebantur [a]. Praecipuus praeterea auctor belli Poenis inferendi erat Masinissa, qui Romanis fretus multis injuriis Carthaginienses affecerat [b]: nam jam A. U. 560. agrum maritimum eorum fuerat depopulatus; & quasdam urbes vectigales Carthaginiensium sibi coëgerat stipendium pendere. Carthaginienses igitur questum de Rege legatos Romam miserant; cum quibus missi sunt a Senatu, qui inter Populum Carthaginiensem & Regem in re praesenti disceptarent. Sed hi, audita inspectaque re, suspensa omnia reliquere: quod tempori aptius erat, cum Romanis jam metus a bello cum Antiocho instaret. Apud Livium *L. XL. c.* 17., & ita finito bello Antiochino, etiam similem legationem, quae possessionis jus Masinissae non mutavit, reperio: & rursus in historia anni 581. legati Carthaginiensium & *Gulussa* Masinissae filius in Senatu Romae magnis contentionibus utrique caussam suam egisse dicuntur [c]: jussique sunt utriusque partis legati coram Senatu

a *Vell. Paterc. L. I. c.* 12. b *Liv. L. XXXIV. c.* 62. c *Liv. L. XLII. c.* 23.

jus suum disceptare, profitente Senatu, *Si aliquid possent, id se libenter honoris Masinissae caussa facturos esse: jus gratiae non daturos:* Quo tempore Romani jam bello Persico imminebant; atque ita Carthaginienses aperte hostes facere nolebant. Nam, nisi haec caussa fuisset unus ille Scipio, Carthaginis domitor, vel notitia rei vel auctoritate ita de utriusque meritus, nutu finire disceptationem diu ante haec tempora potuisset. Imo addit Appianus a mandatum fuisse legatis, ut clam Masinissae caussam promoverent, dilatamque esse legationem tantisper, donec succubuisse Carthaginienses conjectari potuit: & Polybius affirmat b, semper caussam Carthaginiensium apud Romanos deteriorem fuisse; non quod revera ita esset; sed quod judicibus ita esse conduceret. Ergo non tantum agros & urbes, de quibus controversia erat, amiserunt Poeni; sed praeterea talenta quingenta † fructuum nomine Masinissae pendere coacti sunt. Summa enim hic ambitione amicitiam Romanorum

a *Punic. n.* 37. *&* *n.* 40. b *exterpt. legat. n.* 118. † *Philipp.* 300000.

norum petebat: & in corpore ſenili cupiditatem gloriae & vires juvenis viri alebat [a]. Ipſi porro Carthaginienſes diſcordiis ſuis & factionibus occaſionem inimicis eos perdendi praebuerunt: ibi enim, cum popularis factio regiam ejeciſſet, exules Maſiniſſae opem implorarunt [b]: qui ſtatim filios Carthaginem miſit rogaturos, ut exſules reſtituerentur. Sed non tantum illi recepti non ſunt; verum etiam quidam ex redeuntis Guluſſae comitatu interfecti. Ita ergo palam jam bellum geri coepit: pugnaveruntque Maſiniſſa & Carthaginienſes incerto fere praelii eventu. Spectavit hoc praelium e loco emiuentiore (ſumma quidem, ut dicebat, animi voluptate) Scipio; qui elephantos petiturus ex Hiſpania a Lucullo miſſus advenerat: eoque interceſſore Poeni pacem cum Maſiniſſa componere tentarunt; ſed fruſtra; cum ſex millia equitum, qui cum Praefectis ſuis transfugerant, Carthaginienſes reddere noluiſſent [c]. Sed paulo poſt ingenti fame & peſtilentibus morbis

 afflicti

a *Vid. Cic. Senect. c.* 10. *App. Al. Punic. n.* 64. b *App. Ibid. n.* 38. c *App. Ibid. n.* 40.

afflicti transfugas dedere, exsules recipere, & quinque millia talentorum † intrr quinquaginta annos solvenda promittere coacti sunt; militibus etiam eorum sub jugum missis. Et hos etiam sine armis Carthaginem redeuntes invasit Gulussa; plurimosque interfecit. Carthaginienses tamen, ut omnem suspicionem infesti erga Regem animi a se amoverent, *belli auctores capitis reos esse*, declararunt: legatisque in Urbem missis, tum cives suos, tum Masinissam, ut motuum illorum caussas accusarunt. Responsum est legatis, „ pacem habere non posse Carthagi- „ nienses, nisi Populo Rom. satis- „ fecissent " nullo tamen satisfactionis modo praescripto; licet iterata legatione, ut hoc diserte fieret, postulatum fuisset. Addit Livius [b], legatos Romanorum, qui ad caussam in ipso loco cognoscendam missi fuerant, nunciasse, pristinas jam vires recuperasse Poenos; & suspicatos sese esse, jam bellum parari, quod vim navalis materiae Carthagine deprehendissent. Ergo adhuc legati sunt missi, qui specularentur, quid ageretur: quibus

† *Philipp.* 3000000. b *Epit.* 47.

bus suadentibus agro, de quo lis erat, Rex cessit. Et, cum etiam Senatus Carthaginiensium [a], *pariturum se judicio legatorum*, dixisset, *Gisgo* tamen Hamilcaris filius, qui tum in magistratu erat, ita bellum adversus Romanos suasit, ut legatos Romanorum, quo minus violarentur, vix fuga explicuerit. Ita certe in *epitome historiae Livianae* legitur: sed dubium me reddit, quod nec in *excerptis Polybianis num.* 142. nec apud Appianum, tale quid legitur. Et videtur hic ubsque Livius diversa paullum ab aliis tradidisse: nisi potius ex brevissimo compendio quid scripserit exacte deprehendi nequeat. Verum quicquid de his legationibus fuerit (nam vix auctorum diversae hoc loco narrationes concilientur) certe anno Urbis sexcentesimo quarto L. Marcio Censorino, M' Manilio Consulibus bellum adversus Carthaginienses decernitur: quod parum justum fuisse ex jam dictis facile deprehendi potest: & ex locis auctorum citatis ulterius patet. *A. U.* 604.

§. II. Bellum autem simul indictum & illatum est [b]: & secreto *§. 2. Historia. A. U.* 604.

 manda-

a *Ibid. Epit.* 48. b *App. Alex. Punic. n.* 43.

mandatum est Consulibus, „ ne ante a bello desinerent, quam excisa „ Carthago foret. " Moverat etiam Romanos, ut citius bellum capessererent, quod Uticenses, quorum urbs sexaginta duntaxat stadiis (sunt leucae horariae duae cum media unius parte) Carthagine aberat, legatis Romam missis se in fidem Populi Romami tradidissent a; cum munita valde & opportuna ad bellum civitas esset b. Attoniti belli nuncio Poeni, & ab omnibus rebus ad tantum bellum gerendum imparati triginta in Urbem legatos miserunt, qui quibuscunque possent conditionibus pacem componere conarentur c: imo, qui *se suaque Romanorum arbitrio permitterent*; qua formula absolutissima victoribus potestas in omnia, quae deditorum fuerant, permittitur d: Responsum iis est, (ita nempe, si Consules adhuc in Sicilia haererent) „ Senatum „ concedere Carthaginiensibus liber„ tatem, leges proprias, universum a„ grum, aliarumque rerum publica„ rum, privatarumque possessionem. „ Sed

a *Livii Ep.*49. b *Appian. n.*42. c *Polyb. exc. leg. n.*142. d *Ibid. & Id. n.*13.

„ Sed haec omnia ea lege, ſi intra „ dies triginta trecentos obſides ex „ nobiliſſimis pueros dediſſent; iiſ- „ que, quae a Conſulibus impera- „ rentur, obtemperaſſent. " Haec quidem palam legatis reſponſa ſunt: ceterum clam moniti ſunt Conſules, ne ab iis, quae prius mandata eſſent, vel latum unguem diſcederent. Et reliqua, quae afferebant Carthaginem legati, ſic ſatis accepta fuerunt; illud anxium reddebat Carthaginis Senatum, quod nulla urbium, quas in ditione retinerent, mentio facta eſſet [a]. Verum cum neceſſitas parere cogeret, trecenti obſides in Siciliam magno, ut par eſt, ſuorum fletu miſſi ſunt. Eos Conſules *Fabio*, qui Praetor Siciliam regebat, Romam devehendos tradiderunt. Interea claſſem cum exercitu ad Uticam appulerunt: ubi ſtatim occurrerunt Poenorum legati [b] rogantes, quid exercitu in Africam trajecto opus eſſet, cum parati eſſent Carthaginienſes, quicquid imperatum foret, facere. Alter Conſulum laudato hoc eorum conſilio arma confeſtim omnia & tela comportare

a *Polyb. exc. leg. n.* 142. b *Appian. Al. Pun. n.* 44.

eos jussit; cum, si sincere pacem peterent, armis porro nihil opus esse illis diceret: quanquam, si Zonarae credimus, Carthaginienses magnum satis apparatum armorum clam sibi servaverint. Ingens tamen armorum machinarumque vis ad Consules est adducta [a]: qui cum ita omnibus plane viribus privatos Poenos crederent, Urbem eos suam diruere jusserunt; aliamque ultra octoginta a mari stadia (sunt leucae horariae $3\frac{1}{3}$) sibi aedificare. Quae res manifestam habebat iniquitatem, quippe quae plane adversaretur libertati, quam Senatus Carthaginiensibus concesserat. Itaque *Hanno*, cui *Gillas* cognomentum erat, oratione habita postulavit, ut, si nihil gratiae a Romanis impetrari posset, urbem tamen avitis suis sedibus evellere ne pergerent; vel saltem deprecari illud per legatos apud Senatum permitterent [b]. Respondit Consul oratione egregie ad persuadendum composita, (nisi Appiani potius, quam Censorini ea oratio fuerit) „ Esse ex re ipsorum Carthaginiensium, „ ut

a *Strabo L. XVII. n.* 833. b *Appian. Al. Pun. n.* 50.

„ ut auferantur illis occasiones pec-
„ candi; ut potius agriculturae, cu-
„ jus certius, licet minus, sit lu-
„ crum, animum intendant, quam
„ incertis per mare negociationibus;
„ ita facilius se fortunae & potentiae
„ pristinae esse oblituros; itaque ve-
„ re appariturum, eos imperium ma-
„ ris abdicasse: nec esse, quod sacra
„ & penates publicos, & sepulchra
„ majorum relinquenda deplorent;
„ copiam enim ipsis fore eo ad pa-
„ rentandum accedere novas sedes
„ brevi tempore ipsis etiam patriam
„ futuras; in iisque sedibus liberam
„ (quod promiserant) Carthaginem
„ fore; quippe cum cives, non so-
„ lum, Carthaginem esse putarent."
Verum haec nunciata Carthaginem cives in furorem verterunt [a]: eodemque die Senatus bellum adversus Romanos decrevit: & vix credendo ardore omnia ad bellum apparata sunt; praesertim cum iterum petentes, *ut legatos Romam mittere liceret*, impetrare nihil potuissent. Ergo nocte dieque omnia necessaria parant; tecta, domusque rescindunt, ut tignis ad fabricam

a *Appian. d. l. n.* 54.

bricam classis uterentur; arma ex auro & argento inopia aeris ferrique conficiunt; imo in vincula tormentorum matronae crines suos conferunt a: atque ita noctuque & interdiu viri pariter ac mulieres omnia ad defensionem necessaria congerebant; dum etiam Consules tempus ipsis affatim concederent: vel, quod urbem, quando vellent, capere se posse confiderent; vel, ut inopiae suae consideratione penitiore ad deditionem sui permoverentur. Sed tamen ipsi quoque Consules rerum suarum satagebant; cum nec Masinissae superbius agenti satis fiderent; & de commeatuum inopia solliciti valde forent. Ergo junctis viribus urbem aggredi placuit: sed insperata hostium defensione territi in ipso limine offenderunt, exercitum ab oppugnatione abducere coacti b. Saepius dein frustra urbem tentarunt; & majus etiam damnum experti fuissent, nisi prudentia Scipionis saepius temeritatem Consulis correxisset. Tota fere praeterea Romana classis concremata est; dum Poeni observato vento, qui ad Romanos

a *Flor. L. II. c. 15.* b *Appian. d. l. n. 58.*

manos ferret, ſcaphas ſarmentis & ſtuppa pice ac ſulfure perfuſis plenas in eam immittunt. Cumque paulo poſt Cenſorinus ad comitia Romam profectus eſſet, nocturna eruptione magna clades fuiſſet accepta, niſi Scipionis iterum fortitudine & prudentia exercitus fuiſſet ſervatus: ita ut merito Cato de eo Homeri verſum [a] pauciſſimis immutatis uſurpaverit [b],

Οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι·
Solus ſapit; ceteri umbrarum vagantur modo; quemadmodum ea verba citat Cicero [c]. Et tantam etiam apud hoſtes famam ſibi fecerat ut *Himilco*, cui *Phamaeas* cognomen erat, Afrorum equitum Praefectus, qui aſſidue caſtra Romana infeſtabat, quoties Scipioni rerum curam commiſſam intelligeret, ea aggredi non auderet [d]. Nec virtutis modo, ſed etiam fidei ejus tanta erat opinio [e], ut nemo Afrorum cum Conſulibus, niſi praeſente Scipione aliquid paciſci vellet. Et reve-

a *ex Odyſſ. κ'. v.* 49. b *Plut. Apophth. p. m.* 200. *Livii ep.* 49. c *de Divin. L. I. c.* 40. d *Vid. Eutr. L. IV. c.* 10. e *Appian. d. l. n.* 60.

revera fortiſſimis patri Aemilio Paullo, avoque Scipioni Africano ſimillimus hic junior Scipio fuit [a]: & huic quidem praecipue, quod arrogantiore, praeſertim apud plebem, animo fuerit; ut etiam in ſequentibus videbimus. Multum quoque ipſi profuiſſe veroſimile eſt, quod Polybio Hiſtorico, Philoſophoque *Panaetio* familiariſſime uſus fuit: licet nimia quaedam laus ipſi a Vellejo tribuatur, *quod*, nempe, *nihil in vita*, *niſi laudandum*, *aut fecerit*, *aut dixerit*, *aut ſenſerit* [b]. Sed hoc Romano more eſt explicandum. At fortitudinis quidem ſpecimina inſignia quotidie a Scipione edebantur. Itaque cum Conſul Manilius aliquando, ſpreto Scipionis conſilio, adverſus *Hasdrubalem* duxiſſet, magna clades accepta eſt: Scipio vero trecentis, quos ſecum habebat equitibus hoſtem continuo laceſſendo multis Romanorum elabendi opportunitatem praebuit: quatuor praeterea cohortes in tumulo quodam obſeſſas ejuſdem Scipionis virtus explicuit: ita ut aeque ac quondam avus ejus nihil ſine numine Deorum agere crederetur.

Nihil

a *Vell. Paterc. L. I. c. 12.* b *Ibid. c. 13.*

Nihil ergo mirum eſt, legatos Roma in caſtra, ut omnia inſpicerent, miſſos [a] uno ore, poſtquam Romam reverſi fuiſſent, laudes ejus celebraſſe. Quibus laudibus praeterea addita eſt acceſſio ad Romanos Phamaeae Praefecti, qui colloquio Scipionis permotus, & ejus tantum fidei ſe credens cum bis mille & ducentis equitibus ad Romanos tranſiit: iſque a Manlio Conſule, qui ſucceſſorem ſibi deſtinatum Piſonem audiverat, Romam cum Scipione miſſus honoriſice ibi exceptus eſt, & donis ſplendidiſſimis ornatus; ſtrenuamque operam in poſterum pollicitus in Africam rurſus tranſiit [b].

§. III. Anno Urbis ſexcenteſimo quinto L. Calpurnio Piſoni Conſuli Africa, & bellum cum Poenis provincia evenit: cumque eo profectus eſt *L. Hoſtilius Mancinus* Praetor claſſem ſortitus. Sed horum tanta fuit ſegnities, ut nec Carthaginem, nec Hasdrubalem Poenorum Imperatorem tentarint: verum urbes aggreſſi a Clupea terra marique oppugnata

§. 3. Hiſtoria A.U. 605.

a *App. Al. d. l. n.* 63. b *Appian. Ibid. n.* 66.

gnata repulsi sunt: *Hipponem* vero *Diarrhytum*, vel *Zarytum*, (istae syllabae Dia & Za saepe commutantur [a], ut *Dankle* pro ZANKΛH, *Diabolus*, *Zabolus*; *diaeta*, *Zaeta* &c.) [b] quae urbs fuit Africae propriae, & proinde diversa ab *Hippone Regio*, quae Numidiae erat; eam, inquam urbem frustra per totam aestatem obsedit; infectoque negotio Uticam in hyberna discedere coactus est. Atque ita summa rerum ad fatalem Africi belli ducem Scipionem [c] est translata.

§.4. *Historia A. U. 606. & sq.*

§. IV. Nam aedilitatem petiturus Scipio Romam discesserat: ubi indigne admodum ferebatur, segnitia magistratuum tantillum bellum in tantum spacium produci. Igitur Scipio, qui aedilitatem se petere professus in campum descenderat, ante annos legitimos (tricesimum enim septimumque annum agebat, cum quadragesimus secundus petendo Consulatui esset legitimus) summo Populi consensu Consul factus est: & Africam provinciam

a *Vid. Henr. Vales. ad Amm. Marc. L. XX. c.* 20. [*Vales. 6.*] b *Vid. omn. Voss. de vitiis serm. L. III. c.* 56. *Cl. Rossal. dissert. de Christo in Chresium mut.* c *Cic. de Harusp. resp. c.* 4.

ciam extra ſortem accepit [a]; reclamante licet collega *C. Druſo*. Permiſſum eſt Scipioni ſupplementum ex delectu conſcribere; & praeterea voluntarios e ſociis, quotquot perſuadere poſſet, accipere, literis Populi Romani nomine ad eos perſcriptis [b]: atque ipſe diligentiſſime paratis omnibus in Africam navigavit: ubi Piſo interim mediterranea oppida oppugnabat. Sed Mancinus partem quandam muri neglectam animadvertens, quo ob praecipitia accedi vix poſſe videbatur, ſcalis admotis quoſdam eo adſcendere fecit; & partem quandam munitionum occupavit; at ſequentis diei luce prima undique a Carthaginienſibus oppugnatus periiſſet, niſi Scipio, qui veſpere praecedentis diei Uticam appulerat, literas, quibus Piſonem arceſſebat Mancinus, nactus continuo Carthaginem navigaſſet, & periclitantes, recedentibus aliquantulum Poenis, in claſſem recepiſſet Statim autem ac in caſtra ad Carthaginem venit Scipio, prima ejus cura fuit diſciplinam militum plane collapſam, otio, rapinae, avaritiae

a *Liv. Epit.* 51. b *App. Al. n.* 69.

assuetis sub Pisone militibus restituere; & turbam inutilem castris expellere. Atque ita expurgato exercitu nocte silente *Megara* aggreditur [a], quae tertia pars urbis & maxime habitata erat: duae aliae *Byrsa*, sive *arx*, & *Cothon*, sive *portus* fuere. (*Cothon* proprie est portus manu factus [b]; qualis vernacule nobis, *een dok* dicitur; a Graeco δοχὴ: quae vox affini significatione occurrit apud *Hesychium*, ἔυριπος, δοχὴ τῶν ὑδάτων) Cepitque quidem eam partem urbis Scipio, sed, quod difficilius per noctem ulterior progressio esset, & ipse locus insidiis struendis aptissimus, receptui cecinit. Indigne hanc invasionem ferens Hasdrubal postridie in captivos Romanorum in murum productos horrendum in modum saeviit; ut ita omni spe pacis Carthaginiensibus erepta in solis armis fiduciam iis habendam esse doceret. Haec tamen nefaria facinora timidos potius, quam fortes Poenos reddebat: & Senatus palam ea, ut superbe & crudeliter facta detestabatur; ita ut irritatus Hasdrubal etiam Senatores

a *Ibid. n.* 71. *f.* b *Serv. ad Virg. Aen. I. v.* 431.

tores aliquot comprehensos interfecerit. Scipio, ut hostes commeatu, qui terrestri itinere importari solebat, prohiberet, fossam & murum longitudine viginti quinque stadiorum a mari ad mare duxit a. Et cito penuria in urbe secuta est; cum non nisi paucae naves onerariae, idque raro ad urbem pervenire possent. Sed, ut etiam hoc praesidium eriperet Scipio, totius exercitus assidua opera aggerem in ipso mari struxit, quo portus Carthaginiensium clauderetur. Hi vero, mulieribus etiam & pueris operam conferentibus opere noctu & interdiu continuato, alium portum aperuere: & ex vetere materia repente aedificata classe novo ore portus eruperunt tanto cum terrore Romanorum, ut eorum classem totam facile in suam potestatem redigere potuerint, nisi superba insultatione contenti in portum revertissent. Tertio vero die navali praelio est decertatum; & cum diu varia fortuna pugnatum esset, tandem in urbem refugerunt Carthaginienses. Imo adeo defensionem non omiserunt Poeni, ut noctu nando, vel qua vado-

 sum

a *App. Alex. d. l. n.* 24.

ſum erat mare tranſeundo ingentem trepidationem fecerint: ita ut quoſdam ſuorum fugientes Scipio transfixerit & transfigi juſſerit: ac Poeni multis Romanorum machinis incenſis natantes domum reverſi ſunt. Verum tamen Scipio auxilia, quae Poeni foris habebant, profligavit: & *Nepherim* urbem, unde maxime commeatus obſeſſis ſuppeditabatur, cepit [a].
A.U. 607. Vere mox ineunte cothonem ſive portum expugnavit: atque ibi tum omnia, quae triſtiſſimum urbis captae fatum miſeranda habet, cernere licuit; quippe cum per ſex dies & noctes continuas res acta fuerit recentibus aſſidue in vicem feſſorum ſubmiſſis. Septimo tandem die quidam verbenas Aeſculapii, cujus templum in arce erat, more ſupplicum praeferentes ſalutem, quinquaginta millia virorum pariter ac mulierum, impetrarunt. Transfugae fere nongenti deſperata ſalute cum Hasdrubale in templum illud excelſo valde loco impoſitum ſe recipiunt. Sed Hasdrubal demum etiam ſupplex ad Scipionem confugit: qua re intellecta transfugae ſe cum ipſo templo concrema-

a *App. Al. d. l. n.* 79.

cremarunt. Fertur Hasdrubalis uxor, dum accenditur ignis, acerbissimis verbis marito patriae proditionem exprobrasse [a]: atque eo peracto, duos filios suos jugulatos in ignem conjecisse: & demum etiam se ipsam immisisse incendio flagrantis patriae [b]. Urbs deinde incensa est; cum antea militibus praedam inde agere per plures dies concessum esset: diciturque miserae urbis fortunae illacrymasse Scipio, ut antea vidimus captis Syracusis fecisse Marcellum [c]: quae vere *crocodili lacrymae*, ut fert proverbium [d], dici possunt. Alii dicunt [e], incendium a Carthaginiensibus domibus ac templis sponte immissum per continuos septem & decem dies vix potuisse exstingui. Quicquid ejus rei sit, periit tandem civitas Romanae potentiae aemula [f], anno postquam a *Didone* exstructa fuerat, septingentesimo trigesimo septimo [g]. Velle-

B 3 jus

a *App. Al. Ibid. n.* 82. *Val. Max. L. III. c.* 2. *ex.* 8. *ext.* b *Flor. L. II. c.* 15. c *Supr. L. IV. c.* 1. §. 29. d *Erasm. Adag. Ch. II. cent.* 4. *n.* 60. e *Flor. d. l.* f *Strabo L. XVII. n.* 832. g *Vid. Joseph. contra App. L. I. p. m.* 1043. *Solin. c.* 30.

jus Paterculus conditam fuisse dicit annis ante Romam LXV. [a] Justinus vero annis LXXII. Urbis natalem praevertisse scribit [b]. Solo deletae urbis aratrum impressum est: quod veteres facere solebant, cum urbem aliquam plane abolitam, & omne jus civitatis ei loco ablatum significare vellent [c]. Patuit porro etiam aequitas hic & generosus Scipionis animus, qui suorum neminem, neque libertum, neque servum, de praeda quicquam accipere, quin ne emere quidem passus sit [d]. Siculisque etiam statuas & alia Diis dicata, quae ex eorum insula quondam Poeni evexerant restituerit [e]. Captae Carthaginis nuncius ingentem Romae laetitiam fecit [f]: & statim decem legati in Africam missi sunt, qui cum Scipione eam provinciam ordinarent. Hi, si quid adhuc ex urbe superesset, dirui jusserunt: & interdixerunt diris devotionibus additis, ne quis ibi habitare

a *L. II. c. 6. ubi vid. Schegk.* b *L. XVIII. c 6.* c *Horat. Od. I. lb. v. 20. Senec. de Clem. L. I. c. 26. l. 21. ff. quib. mod. usufr. amitt.*

d *Plut. Apopht. p. m. 200.* e *Cic. in Verr. L. II. c. 1.* f *App. Al. Pun. n. 83.*

tare vellet [a]: quae tamen devotiones ſequenti tempore, & brevi quidem, ut videbimus, fuerunt neglectae [b]. Placuit etiam civitates Poenorum ſocias exſcindere excepta Utica, cui magna pars agri ab hoſtibus capti tributa eſt. Romam reverſus Scipio triumphum egit nobiliſſimum & crudeliſſimum transfugas & fugitivos beſtiis objiciendo. Ac laeta quidem haec fuerunt in ſpecie: verum everſa Carthago & aemula urbs ſublata mores Romanorum corrupit: & luxus ſenſim invaleſcere coepit, ut initio hujus capitis innuimus, & paulo poſt latius oſtenſuri ſumus.

§. V. Non vidit hoc gaudium Maſiniſſa, quo faciente facilius deleti fuerunt Carthaginienſes; quippe a quo jam detriti eſſent [c]. Nam paulo ante feſſus ſenio & morbo Scipionem ob amicitiam, quae cum avo ejus ipſi interceſſerat [d], arceſſiit, ſed ante quam adveniſſet Scipio, exſpiravit; cum filiis ſuis praecepiſſet, ut patrimonii ſui diviſionem planiſſime Sci-

 pioni

a *Cic. Agrar. I. c.* 2. b *Vid. Strab. L. XVII. n.* 833. b *Suid. V.* Μασανάσσης. c *Cic. de Senect. c.* 10. *App. Alex. Pun. n.*63.

pioni permitterent. Senex ad miraculum usque validus: qui, quamdiu vixit, interesse praeliis solitus equum semper sine stratore ascendit. Nonaginta annos natus, cum ingressus iter pedibus esset, equum omnino non adscendebat: cum equo, ex equo non descendebat [a]: nullo imbre, nullo frigore (quod tamen in Africa, ubi regnavit Masinissa, grave esse non puto) adducebatur, ut capite operto esset: denique senex qui fuit nonagenarius cum moreretur, quadriennem filium reliquisse dicitur [b]. Regnaverat annos amplius sexaginta [c]. Scipio, ut petierat Masinissa, regnum inter filios ejus divisit, quos numero quadraginta quatuor reliquerat secundum Eutropium *L. IV. c.* 11. ita ut natis ex concubinis dona quidem multa & luculenta tribueret: filius vero, legitimis *Micipsae* natu maximo, eidemque pacis amantissimo regiam Cirtham, regiumque nomen; Gulussae viro militari, curam pacis & belli; *Manastabali* natu minimo, jurisdictionem

nem

a *Cic. l. d.* b *Lucian. de longaevis p.* 471. *edit. Graev.* c *App. Al. Ibid. n.* 64. *Suid. loc. cit.*

nem inter cives: sed fratribus deinde morbo absumptis Micipsa solus regnum obtinuit. Ac jam deinceps molestiore multum opera ex disjectis historiae Romanae membris opus nobis erit concinnandum; cum jam Zonaras defectu auctorum se hanc historiam continuare non potuisse affirmet. Is autem Zonaras scripsit ante sex secula.

CAPUT SECUNDUM.

De bello Macedonico & de bello Achaico.

§. I. Anno Urbis sexcentesimo quarto bellum cum Rege scenico Ageri coepit. *Andriscus* hic fuit *Adramyttenus* ultimae sortis homo, (*Lucianus adv. indoct. p. m.* 389. fullonis filium dicit) qui *Philippi* nomine sumpto Persei Regis filium se esse, & ex pellice natum mentiebatur [a], traditumque educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut semen regiae stirpis exstaret, *Adramytti*

§. 1. Origo belli A. U. 604.

a *Liv. epit.* 49.

mytti se educatum usque ad duodecimum annum aetatis, patrem eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. Affecto deinde eo, qnum prope ultimum finem vitae esset, detectam tandem originem suam falsae matri, & libellum datum signo Persei Regis signatum, quem sibi traderet, quum ad puberem aetatem venisset: obtestationesque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus servaretur: pubescenti libellum traditum; in quo relicti sibi duo thesauri a patre dicerentur: tum scientem mulierem, se subditum esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atque obtestatam, ut, priusquam manaret ad Eumenem res, Perseo inimicum, excederet iis locis ne interficeretur. Ergo Macedoniam turbare conatus, cum a nemine recipe-
A.U. 601. retur [a], in Syriam ad Demetrium Regem confugit; (qui Seleuci filius, Antiochi a Scipione victi nepos; & Romae diu obses fuerat) a quo Romam in vinculis missus est [b]. Sed per contemptum iis liberatus magnam ho-
A.U. 603. minum factiosorum vim contraxit: multas

a *Zonar. Ann. T.II.* b *Liv. Epit.* 48.

multas urbes sibi conciliavit, & regium habitum sumpsit. Imo non tantum regium nomen, & regiam formam: sed etiam animum regium expresse dicitur [a]; & vulgo *Philippus* ob similitudinem formae dictus fuit; & a fraude commissa ab Romanis *Pseudophilippus* [b]. Talis audaciae multa passim exstant exempla: similibusque impostoribus vulgo haec nota, *Pseudo*, praeponitur: quales, ut tantum ex historia Romana loquamur, fuit paulo post in hac ipsa Macedonia [c] *PseudoPerseus*, vel alter *PseudoPhilippus*, qni anno Urbis 611. a *L. Tremellio* Quaestore Praetoris *A. Licinii Nervae* cum exercitu caesus est, cum ultro jam castra Romana oppugnaret: nec diu, post haec tempora *Pseudo-Gracchus* [d]. Julio Caesare interfecto *Amatius* quidam Marii septies Consulis filium se mentiens ultionem Caesaris, ut ejus propinquus sibi postulavit

a *Flor. L. II. c.* 14. b *Cic. in Rull. Or. II. II. c.* 33. *Val. Max. L. VII. c.* v. *n.* 4. *Tac. Ann. XII.* 62. c *Eutrop. L. IV. c.* 15. d *Val. Max. L. IX. c.* 15. *Sex. Aur. Victor. in Metello Numid.*

lavit [a]. Et inferiore etiam aevo inventus est, qui se *Agrippam Postumum* [b] Augusti nepotem mentiretur: alius, qui *Drusum* [c] se; alius, qui *Neronem* [d]; alius denique, qui *Scribonianum Camerinum* [e] se esse diceret. Et Cicero *Cornutum* jocans *PseudoCatonem* dicit [f], quod ejus imitaretur austeritatem: atque alibi [g] se *PseudoDamasippum* aliquem inventurum dicit, qui, ut verus ille *Damasippus*, veteres statuas emendo insaniret [h]. Sed haec obiter: redeamus in Macedoniam.

§. 2. *Ipsum bellum A. U. 604.* §. II. Ibi Andriscus multis ad falsam ejus fabulam, velut ad veram coëuntibus contracto exercitu totam Macedoniam, aut voluntate incolentium, aut armis occupavit: & *P. Juventium* Praetorem [i] contemptim, ut videtur, cum tali hoste agentem cum ipso

a *Val. Max. d. l. n.* 2. *Liv. Ep.* 116. *App. Al. Civ. L. III. n.* 527. 529. 549. b *Tac. Ann. L. II. c.* 39. *Dio L.* 57. c *Tac. Ann. L. V. c.* 10. d *Id. Hist. L. I. c.* 2. *L. II. c.* 8. e *Ibid. L. II. c.* 72. f *ad Att. L. I. ep.* 4. 13. g *ad Famil. L. VII. ep.* 23. h *Vid. Horat. Serm. L. II. Sat. III. v.* 64. i *Liv. epit.* 50. *Flor. L. II. c.* 14.

ipſo exercitu caedit. Inde Thracibus in auxilium adſcitis in Theſſaliam tranſiit: quae tamen per legatos Romanos auxiliis Achaeorum eſt defenſa. Anno ſequente *Q. Caecilio Metello* A. U. 605. Praetori Macedonia provincia obtigit: qui cum magnis copiis eam ingreſſus eſt, dum etiam Attalus Rex cum claſſe auxilio veniret. Tum brevi temporis ſpatio bis victus Andriſcus in Thraciam profugit: ſed a *Byzo* Thraciae regulo proditus in poteſtatem Romanorum venit [a]; & poſt biennium a Metello in triumphum ductus eſt [b]: & Macedonia tum primum in provinciae formam eſt redacta. Metello a victoria *Macedonici* cognomen adhaeſit. Verum, ut jam §. praecedente diximus, paulo poſt, anno ſcilicet 611. alter etiam terrae filius, qui ſe Perſei filium eſſe ferebat, a L. Tremellio *Flacco* Quaeſtore Praetoris Licinii Nervae eſt profligatus: cui Tremellio ab hac victoria *Scrofae* cognomen eſt additum: juxta Varronem [c] quidem, quod, cum cohortaretur milites, ut caperent arma,

a *Eutr. L. IV. c.* 13. b *Flor. d. l.* c *de R. R. L. II. c.* 4.

ma, atque exirent, contra, dixit, celeriter se illos, *ut scrofa porcos* disjecturum: nam Macrobius [a] ex faceto quodam eventu hoc nomen ei datum esse scribit. Nempe Tremellium, dicit, cum familia atque liberis fuisse in villa: servos ejus, cum de vicino *scrofa* erraret, surreptam confecisse: vicinum advocatis custodibus omnia circumvenisse, ne qua efferri posset: eumque ad dominum appellasse, *restitui sibi pecudem*. Tremellium, qui ex villico rem comperisset, scrofae cadaver sub centonibus collocasse, super quos uxor cubabat: quaestionem vicino permisisse: cum ventum esset ad cubiculum, verba jurationis concepisse, nullam esse in villa sua scrofam, *nisi istam*, inquit, *quae in centonibus jacet*; monstrasseque lectulum.

§. 3. *Origo belli Achaici.* §. III. Victo Andrisco Metellus Boeotos, qui auxilia hosti miserant, magna pecunia mulctavit; quam nempe Phocensibus penderent, quod fines eorum armati incurrissent; alteram etiam & tertiam Euboeensibus, Amphissensibusque; quorum etiam

a *Saturn. L. I. c. 6.*

etiam agros vastasse Boeoti dicebantur. Inde Populi jussu Achaeos bello persequi aggreditur: cujus belli, sive praetextus, sive occasio altius est repetenda: plures enim fomites, & a longo jam tempore hoc bellum nutriverant. Nam, quo tempore primum Graecia exactus erat Antiochus [a], T. Quinctius Zacynthum, nobilem insulam, quam a Philippo interceperant Achaei, Romanis restitui fecerat: & ex agro Messeniorum, quos invaserat Achaeorum Praetor, exercitum deducere coëgerat [b], Messeniis tamen Achaeorum concilio restitutis. Praeterea Lacedaemonii, licet a Philopoemene Achaeorum foederi fuissent juncti [c], exsules suos, qui faventibus Achaeis oram Laconiae maritimam habitabant, inde expellere conati sunt [d]. Achaei vero eorum conatuum auctores sibi dedi postularunt: sed tantum absfuit, ut obtemperarint Lacedaemonii, ut, interfectis Philopoemenis amicis, Romanum Consulem M. Fulvium rogarint,

a *Vid. S. L. V. c. 1. §. 6.* b *Liv. L. XXXVI. c. 31.* c *Vid. S. L. V. c. 1. §. 2.* d *Liv. L. XXXVIII. c. 30.*

rint, ut se in fidem ditionemque Populi Romani recipere vellet. Achaei vero bellum iis indixerunt. Cui finem imposuit Fulvius jubens, ut utraque pars Romam legatos mitteret: quibus responsum quidem perplexum est datum: at quo ad potestatem suam immodice augendam usi sunt Achaei a. Philopoemen enim coëgit Lacedaemonios, ut dictos modo defectionis auctores dederent; qui indicta fere caussa contra datam fidem ad supplicium sunt traditi b. Mox Lycurgi legibus moribusque abrogatis Achaeorum institutis assuescere jussi sunt: &, cum anno quingentesimo
A.U.569. sexagesimo nono *Q. Caecilius* pater, puto, Metelli, de quo initio hujus paragr. dictum est, apud principes Achaeorum questus fuisset, durius quam oportuerat tractatos Lacedaemonios c, responsum est ex sententia Philopoemenis & *Lycortae*, (pater hic fuit Polybii Historici) „ nihil moveri posse in iis, quae ad Lacedaemonios pertinebant; cum omnia recte atque ordine administra- „ ta

a *Vid. S. L. V. c. 2. §. 4.* b *Liv. L. XXXVIII. c. 33.* c *Polyb. exc. legat. n. 41.*

„ ta eſſent. " Cumque concilium gentis poſceret Caecilius [a], reſponſum eſt, „ per leges id non prius „ licere, quam ſcripto edidiſſet, ob „ quas cauſſas concilium poſceretur. " Ita ut reſponſum accipere prae ira recuſans Caecilius diſceſſerit: & de ea injuria, ut interpretabatur, Romae in Senatu graviter fuerit queſtus [b]. Eodem anno etiam alia legatio in Graeciam miſſa eſt, cujus princeps fuit Ap. Claudius; qui gravi oratione ita Achaeos perculit, ut imperata facturos ſe eſſe reciperent, petentes ſolum, ut de Lacedaemoniis aliquid mutaretur; ne Achaeos religione obſtringerent irrita ea, quae jurejurando ſanxiſſent, faciendi [c]. Atque inde Romae decretum eſt, „ ut Lacedae„ mon in Achaico concilio maneret. " Achaei etiam, ut Romanis gratiam referrent, poſt aliquod tempus a Perſeo ſollicitati per literas legatos ejus non admittendos eſſe decreverunt: quod tamen ſerius aliquanto factum eſt. Sed, licet Achaei, ſe dicto obedientes fore dixiſſent, tamen non diu

a *Ibid. n.*42. b *Liv. L. XXXIX. c.*33.
c *Ibid. c.*37.

post, cum Marcius legatus, Achaeos spiritus elatos gerere retulisset, responsum est legatis Achaeorum, „ etiamsi Lacedaemonii, aut Corinthii, aut Argivi ab iis se abjungerent, mirari Achaeos non debere, si nihil ad se eam rem pertinere Patres censerent: " qua re satis innuebant impune illos omnes Achaicum foedus relinquere posse [a]. Cumque Achaei paulo post, *Spartam iterum in concilium suum receptam* Romae renunciassent, legatio eorum benigne accepta est [b]: & a *Callicrate* Achaeorum Praetore, qui legatus ad Romanos missus plane aliter, ac ipsi mandatum fuerat [c], in Senatu disseruerat, Lacedaemoniorum & Messeniorum exsules restituti sunt. Nam dixerat Romae in Senatu Callicrates, „ culpam penes Romanos esse, si minus morigeros se illis Graeci praeberent: quod non satis serio curarent Romani, ut sibi obtemperaretur. " Auscultaverunt avide his monitis patriae suae proditoris Romani: atque inde Achaeorum res in deterius mutari

a *Vid. & Paus. Achaic. c.* 11. b *Polyb. exc. leg. n.* 53. c *Ibid. n.* 58.

tari inceperunt a. Et indignabantur quoque Achaei, quod, cum a principiis Macedonici cum Philippo belli omnia praestitissent Romanis, jam non alio loco essent, quam quo Messenii, atque Elei, qui pro Antiocho hoste arma adversus Populum Romanum tulissent b. Et tamen Persico adhuc bello legati Romanorum in Achaeorum concilio benigne locuti auditique sunt c: & auxilia ab Achaeis ad Marcium Consulem sunt missa: quibus tamen laboris & impendii gratiam Consul fecit, quod nihil opus jam sibi esse ad hoc bellum sociorum auxiliis profiteretur. Imo prohibuit Marcius, ne Appio id petenti auxilia ab Achaeis in Epirum mitterentur, *nihil ipsi auxiliis opus esse*, dicens. Confecto tamen bello Macedonico Paullus Aemilius legatos ad Achaeos misit d, qui edicto evocarent, quos Romam ad dicendam caussam sequi vellent. Et ex aliis gentibus literis, quos voluit, evocaverat: ad Achaeos legatos potius mit-

C 2 tere

a *Pausan. Achaic. c.* 9. *& omn. sq.* b *Liv. L. XLII. c.* 37. c *Id. L. XLIII. c.* 17. d *Ib. L. XLV. c.* 31. *Polyb. exc. leg. n.* 94.

tere voluit, tum, quod fiduciae plus animorumque esse Achaeis ad non parendum crederet; & forsitan etiam in periculo fore Callicratem, & ceteros criminum auctores delatoresque; tum, quod aliarum quidem gentium literas ad Perseum datas reperisset; in
A.U.586. Achaeis coecum crimen esset, nullis eorum literis inventis. Quin legatis Romam missis postularunt Achaei a, ut Senatus ipse, quinam ex iis, qui accusabantur, sontes essent, quinam insontes sua sententia declararent: sin per occupationes hoc facere non posset, negocium Achaeis permitteret odium suum in sceleris auctores ostensuris. Senatus rei difficultate premebatur: neque enim decorum videbatur, ut ipsi de negocio judicarent: & rursus, si injudicatos dimisissent, maximum periculum creabatur illis, qui Romanorum rebus apud Achaeos favebant. Ergo nihil aliud responsum est, quam, „ neque ex populorum „ Achaiae, neque ex eorum, qui e„ vocati erant, (in quibus erat ipse „ Polybius b) re videri, ut hi in pa„ triam

a *Ibid. n.* 105. b *Polyb. exc. leg. n.* 122.

„ triam reverterentur a : " & plurimi sane ac praecipui, nam ultra mille fuerant b, in captivitate absumpti sunt c. Durissimo hoc responso accepto desperatio quaedam Achaeos invasit, qui quidem patriae amantes erant: Callicrati vero similibusque nova spe aucti sunt animi: qui tamen paulo post, cum iterum legatus Romam destinatus esset Rhodum divertens ibi morbo periit d. Sed *Diaeus*, qui ipsi collega datus fuerat, multa in Senatu contra Spartanos exsules dixit: & cum *Menalcida* quodam Spartano quidem, sed qui se ad Achaeos olim contulerat eorumque copiis imperaverat e, acriter, verum simulate contendit. Senatus iterum respondit, „ legatos in Graeciam esse ven-„ turos, qui judicarent ea, de qui-„ bus Achaei & Lacedaemonii disce-„ ptabant. " Verum legati illi data opera otiose adeo iter fecerunt, ut interea Diaeus Achaeis persuadere posset, „ decrevisse Senatum, ut Spartani ipsis obtemperarent; " Menalcidas

 vero

a *Vid. adhuc Ibid. n.* 137. b *Pausan. Ach. c.* 10. c *Polyb. Ibid.* & *n.* 129. d *Pausf. Ach. c.* 12. e *Ibid. c.* 21.

vero Spartanos falleret dicendo, „ fo-
„ re, ut omnino a concilio Achaeo-
„ rum sejungerentur." Per has contentiones effectum est, ut Achaei, nequicquam dehortante Metello, Praetore jam *Damocrito* rursus arma contra Lacedaemonios caperent [a]: qui praelio superati in urbem se receperunt. Damocritus, cum urbem capere potuisset, exercitum reduxit: &, cum mulctam quinquaginta talentorum, quae ipsi propterea irrogabatur solvere non posset, in exsilium abiit. In ejus locum factus est Diaeus ille; qui cum Metello pactus est, ut induciae inter Achaeos & Spartanos essent; donec adessent, qui Roma rem judicandi caussa adventabant. Sed interea Diaeus oppida circa Spartam ad amicitiam suam pellicit; & praesidiis firmat, ut inde in Spartanos erumpere posset. Menalcidas, cui Spartani imperium dederant, omnibus se exosum videns venenum bibit. Tandem in Graeciam venere legati, quorum princeps erat *L. Aurelius Orestes*, qui A. U. 596. Consul fuerat [b]. Hic in concilio Achaeo-

a *Ib. c.*13. b *Ib. c.*14. *Polyb. exc. leg. n.*144.

chaeorum Senatus sententiam declaravit, Scilicet, „ aequum censere Se-„ natum, Lacedaemonios, Corin-„ thios, Argivos, Heracleotas ad „ Oetam, Orchomenios a concilio Achaico sejungi. " Vix haec audire sustinuerunt Achaeorum magistratus: & multitudini ad concionem vocatae exposuerunt: quae ita irritata in Spartanos, qui Corinthi erant, irruit, & multos in carcerem conjecit, frustra legatis Romanorum multitudinem compescere conantibus.

§. IV. Sed jam apud Achaeos Diaeo in imperio successerat *Critolaus*, qui summa bellandi cum Romanis cupiditate flagrabat: & simul eo tempore ad concilium Achaeorum missos fuisse dicit Polybius [a] homines perditissimos, Diisque invisos. Itaque legatis quidem Romanorum audientibus concilium Achaeorum indici jubet; clam vero per epistolas civitatum Senatores monuit, ne adessent. Ita ergo se per absentiam aliorum nihil statuere posse caussatus, legatos aliud concilium Achaeorum post sextum mensem exspectare jubet.

§. 4. Ulterior Achaici belli narratio.

C 4 Tum

a *loco modo cit.*

Tum vero rati, palam se ludibrio haberi, legati domum redierunt: & Critolaus omnia ad bellum parat, egregiam occasionem putans, quod Romani & Punico & Hispanico bello distinerentur. Metellus tamen, cum audivisset, pravis adeo consiliis res apud Achaeos administrari adhuc legatos ad eos misit: sed hi ludibrio habiti & cum clamore ac tumultu ejecti sunt a, Critolao superbe & atrociter cuncta gerente: qui mox etiam Heracleam Achaeis parere recusantem circumsedit. Vereor tamen, ne haec in majus a Romanis aucta fuerint, ut caussa belli appareret speciosior, quam sine eo vix justam futuram fuisse ex tota rerum serie patet b. Metellus porro, qui jam bellum Romae contra Achaeos decretum esse, & Mummium sibi successorem adventare intellexisset c, ad-
*A.U.*607. versus Critolaum ducit. Nec hic, licet loco illo difficillimo apud Thermopylas consisteret, Metellum exspecta-

a *Polyb. Ibid. Flor. L. II. c.* 16. *Vid. Cic. pro L. Max. c.* 5. b *Vid. Jac. Gothofredi orat. polit. III. quae Achaica, seu de caussis interitus reip. Ach. inscribitur.* c *Paus. d. l. c.* 15.

ſpectare fuit auſus: & Metellus fugientes hoſtes aſſecutus multos eorum interfecit, multos vivos cepit. Critolaus ipſe poſt pugnam nuſquam apparuit. Achaeorum imperium ad Diaeum rediit: iſque exercitum, nec magnum, nec bonum ſubito contrahit. Et pudenda etiam imprudentia ex parvis adeo copiis quatuor millia hominum Megaram in praeſidium mittit. Metellus vero jam Thebas, quae ſe Achaeis junxerant, infeſto agmine contendebat: eaſque incolis vacuas ingreſſus ſervari juſſit. *Megarenſes* etiam in deditionem recepit, cum Achaeorum praeſidium jam inde aufugiſſet. Hinc omnimodo finem bello imponere ſtudens conditiones ultro Achaeis tulit: quae ſtolide a Diaco repudiatae ſunt.

§. 5. Mummius bello finem imponit.

§. V. Sed jam venerat in Graeciam Mummius Conſul cum Metelli de Achaeis victoriam accepiſſet, veritus, ne omnis belli confecti gloria penes Metellum eſſet. Itaque quamprimum ad exercitum advenit eum in Macedoniam cum copiis ſuis amandavit a. Achaei primum auxilia quaedam Ita-

a *Pauſ. Ach. c.* 16.

lica, quae duodecim circiter ſtadiis (horae dimidiatae hoc fere eſt iter) a caſtris excubabant, in caſtra refugere compellunt, quibuſdam etiam caeſis, captiſque ſcutis quingentis. Quo ſucceſſu elati quidem ſunt Achaeorum animi: ſed cum acie inſtructa eos aggreſſus eſſet Mummius, poſtquam aliquamdiu repugnaſſent, in fugam ſeſe dederunt. Et ipſe Diaeus Megalopolitanis nuncium acceptae cladis & imminentis calamitatis attulit. Ipſe, uxore, ne ad triumphi dedecus ſuperviveret, manu ſua interfecta veneno hauſto occubuit, cum, ſi Corinrinthum ſe recepiſſet, fortaſſe a Mummio obſidionis taedium non ferente aequiores paullo conditiones ſibi & ſuis obtinere potuiſſet. Illi vero Achaei, qui poſt pugnam Corinthum confugerant, favore noctis cum multis etiam Corinthiis civibus clam abierunt. Mummius inſidias veritus urbem, apertam licet, ingredi auſus non eſt. Tertio demum die eam cepit; & direptam tuba praecinente [a] delevit. Ornamenta, aurum, argentum, veſtes pretioſae, ſigna praeterea,

[a] *Flor. L. II. c.* 16.

rea, tabulaeque exquitissimae artis Romam avecta (quibus non tantum urbs, sed tota Italia est exornata [a]) curam possidendarum earum rerum, quae vixdum Romanis notae erant, intulerunt. Plurimas tamen res maximi pretii, ut in urbe totius Graeciae opulentissima, (quippe quae opportunissimo omnino ad mercaturam exercendam loco sita est, duobusque portubus ad duo maria, quae Isthmum Peloponnesi faciunt, instructa; unde *bimaris* Horatio [b] dicitur) & luxui ita dedita [c], ut res in proverbium abierit, ignis absumpsit. Quin ferunt incendio permistis plurimis statuis, atque simulacris aeris, auri atque argenti venas in commune fluxisse; unde pretiosissimum illud *aes Corinthium* confluxerit [d]: in quo luxus Romanorum immensum deinde insanivit [e].

Sed

a *Cic. in Verr. L. I. c.*21. *Plin. XXXIV. c.* 7. b *Od. I.* 7. c *unde* uncta Corinthus *est Juven. S. VIII. v.* 113. ἀφνειὸς Κόρινθος. *Hom. Ib. B. v.* 570. Κορινθιάζειν· *scortationibus indulgere. Steph. de Urb. & ex eo Erasm. Ad. Ch. IV. C. III. n.* 68. *Eust. ad d. Hom. l. p.* 219. *ed. Basil.* d *Flor. d. l.* e *Vid. Cic. pro Sex. Rosc. Am. c.*46. *In Verr. L. II. c.* 19. 34. 72. *L. IV. c.* 1. 23. 44. 59. *Tusc. Quaest. L. II. c.* 14. *&c.*

Sed putidissima haec est fabula; & plane indigna, quae arguatur; cum jam seculo ante deletam Corinthum artifices illi nobiles, quorum signa & vasa *Corinthia* dicta sunt, (quod nempe in urbe luxuriosa maxima artificum talium esset copia) esse desierint, ut ipse Plinius docet [a], qui paulo ante vulgarem opinionem tradiderat. Et Plutarchus alias origines ejus aeris refert [b], quas itidem fabulosas esse dicit. Notanda hic est Mummii (qui ab hac victoria *Achaici* cognomen habuit) *ἀπειροκαλία*, quam *ruditatem* dicere possis: qui cum maximorum artificum perfectas manibus statuas ac tabulas in Italiam portandas locaret, juberet praedici conducentibus, *si eas perdidissent, novas eas reddituros* [c]. Ita ut nihil mirum sit, nec magnam ea re laudem meruerit Mummius, si res, quarum pretium non noverat, non desiderans iis in privatum suum usum convertendis

a *H. N. L.XXXIV. c.* 2. b *lib. cur nunc non reddat Pythia or. carm. Vid. & Bochart. Hierozoic. L. VI. c.* 16. c *Vell. Paterc. L. I. c.* 13.

tendis abſtinuerit a. Ita Corinthus, *totius Graeciae lumen*, ut eam appellat Cicero b; & *alter cum Carthagine oculus rei maritimae*, ut idem loquitur c, deleta eſt. Fuitque hic finis urbis ſimul famoſiſſimae, & celeberrimae quoque Achaeorum Reipublicae. Coeperat ea circa annum Urbis 472. annis fere trecentis ante Chriſtum natum, Olympiade CXXIV. Initium ejus fuit a Dymaeis tantum & Patrenſibus; quibus variis poſtea temporibus aliae acceſſere, quae arctiſſima ſocietate inita unum foedus, unam Rempublicam conſtituerunt: cujus juſtitia & aequitas adeo celebrata fuit, ut aliae ſaepe civitates ad earum arbitrium iverint: & multi ſaepe Reges, ipſique Romani amicitiam eorum expetiverint. Praeerat foederi unus, qui Romanis *Praetor*, Achaeis *Strategus* dicebatur, modo ex hac, modo ex illa civitate virtutis cauſſa ſumptus: iſque annuo fere, quandoque longiore ſpatio ſummae rerum praefectus erat. Creabatur comitiis gen-

a *Vid. Cic. in Verr. L. I. c.* 21. *& Parad. V. c.* 2. *& Off. II. c.* 22. b *pro L. Manil. c.* 5. c *de Nat. Deor. L. III. c.* 38.

gentis, quae bis quotannis, nisi extraordinarium quid evenisset, habebantur: & adjunctos sibi ad summam Rempublicam curandam habebat *Demiurgos* decem. Post annos tamen duos supra centum Corinthus restituta est a Caesare Dictatore [a] ultimo ejus vitae anno [b] simul cum Carthagine, quae etiam hoc eodem anno deleta fuerat. Et brevi urbs adeo refloruit, ut inter celebriores rursus Romani Imperii censeri potuerit: quod vel ex *Actis Apostolicis* [c], & *Epistolis D. Pauli* liquet [d].

§. 6. Ordinatio provinciar. Achaiae & Maced.

§. VI. Capta Corintho Mummius aliarum etiam urbium, quae contra Romanos bellum gesserant, muros dejecit, armis quoque ademptis: idque ante quam legati a Senatu Romano ad provinciam ordinandam missi advenissent. Postquam venissent populare regimen ubique abolevit, magistratibus ex censu institutis. Concilia singu-

a *Pausan. Corinth. c.* 1. *&* 3. b *Id. Eliac. pr. c.* 1. *App. Al. Punic. ipso f. Dio L. XLIII. vers. f.* c *XVIII.* 2. *ubi videmus, Procos. Achaiae ibi egisse.* d *Vid.* II *Cor. I,* 1. *IX,* 2. *XI,* 10. *ex quibus locis colligitur, eam caput Achaiae fuisse.*

ſingularum Graeciae nationum ſuſtulit. Ne locupletes extra fines quiſque regionis ſuae agros poſſiderent, vetuit. Sed poſt breve tempus a Senatu haec remiſſa ſunt: ut etiam maxima pars tributorum, quae inſtituerat Mummius. Proconſul autem, qui in has regiones mittebatur, non *Graeciae*, ſed *Achajae Proconſul* dictus eſt: quod Graeciam Romani per Achaeos, tunc Graeciae principes, ſubegerant [a]. Mummius in Urbem reverſus ſplendidum egit triumphum [b]; &, licet maximas in aerarium divitias intuliſſet, nihilo inde locupletior factus fuiſſe dicitur [c]. Macedoniam provinciam eodem anno ordinavit Metellus; cui, licet bis jam antea victa foret, ſuis tamen legibus vivere permiſſum fuerat [d]: eique etiam vicina quaedam & nunc & ſequentibus temporibus fuerunt adjecta [e]. Videri porro merentur, quae de ſumma hujus viri felicitate notat Vellejus Paterculus *L. I. c.* 11.

CA-

a *Pauſan. Achaic. c.* 16. b *Virg. Aen. L. VI. v.* 836. c *Cic. de Off. L. II. c.* 22. d *Vid. Flor. L. II. c.* 14. e *Vid. Sigon. de ant. jure prov. L. I. c.* 8.

CAPUT TERTIUM.

Bellum Viriathicum, & Numantinum.

§. I. *Origo belli Viriathici.* §. I. Vidimus Libri quinti capite septimo §. I. in f. scelera immania Galbae Praetoris in administratione Hispaniae provinciae commissa: atque eam praecipuam caussam belli Viriathici fuisse diximus: cui tamen etiam Luculli injuriae, de quibus eodem loco egimus, accesserunt. Qui enim ex horum ducum saevitia reliqui erant ad decem millia congregati *A. U.* 604. *Turdetaniam* incurrebant. Profectus est adversus eos *Praetor C. Vetilius*; eosque in locum quendam difficillimum compulit [a]. Ibi, cum jam cum Romanis pacifcerentur, *Viriathus* (qui *ex venatore latro, ex latrone subito Dux atque Imperator* a Floro [b] factus dicitur; cum potius *praestantissimus patriae suae adversus scelestissimorum praesidum injurias defensor* fuerit) suos perfidiae & crudelitatis Romanae admonitos forti-

a *App. Al. Hisp. n.* 289. b *L. II. c.* 17. *Liv. Epit.* 52.

titudine sua & prudentia conservavit; earumque virtutum fama plurimum augmenti partibus suis attulit. Vetilium ergo primum magna cum clade in saltu quodam superat; qui a milite, a quo captus erat, occisus est, ut homo nullius pretii, quod senem eum & obesitate corporis deformem videret. Sequente rursus anno *A. U. 605.* Viriathus successorem Vetilii *C. Plautium Hypsaeum* bis praelio fudit; qui ita a media jam aestate hybernare coactus est, nusquam prorepere ausus; sed liberum populandi cursum Viriatho permittens [a]. Hic ergo fortuna sua usus Anno Urbis sexcentesimo sexto *Claudium Unimanum* [b], & anno *A. U. 606.* sequente *C. Nigidium* Praetores oppressit [c]. Ita ut tandem hoc bellum majus & consulare imperium exposcere videretur. Igitur anno sexcentesimo octavo missus est in Hispaniam Q. Fabius Maximus *Aemilianus* (Aemilii Paulli, qui Perseum vicerat, filius; Scipionis, qui Carthaginem everterat, frater fuit) qui, cum continuis bellis urbana juventus esset ex-

a *Appian. d. l. n.* 291. b *Flor. d. l.* c *Sex. Aur. Victor.*

exhausta, exercitum tironum in Hispaniam duxit: & pugnam detrectans exetcitiis continuis militem suum erudiit, & confirmavit: atque ita Viriathum, licet fortiter praeliantem, in fugam vertit, duabus etiam urbibus captis. A *Quinctio* anno ante adventum Fabii victum fuisse Viriathum, dicit Appianus: sed videtur in horum annorum historia auctor ille & mutilus & corruptus esse: & certe Fabium Maximum Aemilianum Consulem anni sexcentesimi octavi confundit cum fratre adoptivo *Q. Fabio Maximo Serviliano* Consule anni sexcentesimi undecimi. Viriathus tamen strenue bellum reparavit, populis etiam quibusdam bellicosissimis a societate Romanorum abductis; interque eos Numantinis: cum quibus mox bellum, quod separatim narrari meretur, gestum fuit. Superior tamen adhuc fuit Fabius, Viriathum, qui Romanos agmine procedentes aggressusfuerat, repellendo: sed dum fugientes insequitur Romanus, Viriathus confusione eorum animadversa idonea eos strage afficit: ita ut Romani non nisi noctis supervenientis beneficio servarentur. Eosdem tamen,

tamen, nec noctu, nec interdiu lacessere Viriathus cessavit: verum tandem inopia commeatuum in Lusitaniam recedere coactus est. Fabius Servilianus cum abeuntem Viriathum assequi non potuisset, oppida plura diripuit; quibusdam veniam dedit. Ex decem millibus captivorum, quos habebat, quingentos securi percussit: reliquos in servitutem vendidit. Additur etiam horrenda Servilii severitas, qui transfugis captis manus [a], vel dexteras saltem (ita Frontinus *Stratag. L. IV. c. I. ex.* 43.) praecidit. Aemilianus vero, dum hostem persequens urbem quandam ejus obsidet, nocturna eruptione inde deturbatur non tantum, verum in loca etiam iniqua, unde evadere non erat, compellitur. Ibi prudenter & generose fortuna usus Viriathus, & gratiam praeterea magnam a Romanis iniri posse ratus, foedus cum Fabio pepigit, quo *amicus Romanorum* dicebatur; sociisque ejus agri, quos possidebant, permittebantur: eamque pacem Populus R. ratam habuit, si Appiano fides sit. *A. U.* 611.

D 2 §. II.

a *Val. Max. L. II. c.* 7. *ex.* 11. *App. Al. n.* 293.

§. 2 *Hujus belli finis.* §. II. Verum anno statim sequente *Q. Servilius Caepio* Fabii frater & suc-
A.U. 612. cessor a Senatu impetravit, primo, ut clam quidem, pro lubitu tamen, Viriatho incommodare posset: & mox, ut aperte bellum inferre liceret. Viriathus autem paucitate suorum coactus prudenter adeo recessit, ut non sentirent Romani, quo se proripuisset [a]. Hinc porro tres, quos ex amicis fidissimos putabat, ad Caepionem de pace acturos misit. Eos Cae-
A.U. 614. pio donis promissisque corrupit, ut Viriathum interficerent. Atque ita fraude potius & scelere, quam virtute oppressus vir fortissimus periit [b]. Eutropius tamen Caepionem ejus sceleris ignarum facit: interfectoribus Viriathi praemium petentibus respondisse refert, *Nunquam Romanis placuisse, Imperatorem a suis militibus interfici. L. IV. c. 6.* Milites quidam Viriathi novum sibi Imperatorem crearunt *Tantalum* nomine. Sed ille mox a Caepione exercitum tradere coactus fuit. Ipsi militibusque, ne

a *Appian. n.* 296. b *Vell. Pat. L. II. c.* 1. *Liv. ep.* 54. *Val. Max. L. IX. c.* 6. *n.* 4. *Sex. Aur. Vict. Flor. L. II. c.* 17.

ne rapto vivere cogerentur, agri satis magni donati sunt. Is finis bello contumelioso fuit; quod per viginti annos gestum fuisse dicit Vellejus Paterculus: non satis recte, cum ita bellum Numantinum cum Viriathino confuderit, ut ex sequentibus patebit. Alii aliter de hujus belli duratione loquuntur: sed omnium optime Trogus Pompejus, qui temporibus istis proximus fuit. Ex eo Justinus dicit [a], Viriathum annis decem Romanos varia victoria fatigavisse.

§. III. Sed supererat bellum ad exemplum & occasione Viriathini in Lusitania exortum: nam multae inde latronum manus provinciam Romanam incurrisse dicebantur [b]. Itaque anno sexcentesimo decimo quinto *D. Junius Brutus* Consul bellorum in ulteriore Hispania reliquias tollere jussus est: atque is, cum assequi hostes non posset, obvia quaeque diripuit. Inde trajecto *Durio* fluvio, obsidibusque a dediticiis acceptis, pervenit ad fluvium, quem *Limiam*, vel *Limaeam* Geographi dixerunt: hodieque is *Lima* dicitur, prope cujus ostium est

§. 3. Bellum Bruti cum Callaicis.

A. U. 615.

 urbs

a L. XLIV. c. 2. b App. d. l. n. 294.

urbs *Viana.* Is fluvius etiam *oblivionis*, Graecis τῆς λήθης dicebatur: (male enim apud Appianum [a] ὁ Λήθης vocatur, quemadmodum etiam apud Livium [b] *Oblivio*;) quod aliquando Hispanorum exercitus eum transgressus ob exortam seditionem ibi fuerit dispersus, *reditus* ita *obliviscens* [c]. Brutus etiam ultra hunc fluvium aliquot oppida subegit egregia ubique clementia usus [d]: licet satis fortiter repugnassent Hispani, ita ut etiam mulieres mori, quam capi se malle ostenderent. Iis etiam, qui sub Viriatho militaverant, agros oppidumque dedit, quod *Valentia* vocatum est: hodieque eo nomine appellatum inter praecipuas Hispaniae urbes suo merito censetur. Ex his victoriis in *Callaecorum* vel, *Callaicorum* regione, quae hodie Gallaecia) obtentis *Callaici* cognomen Bruto honoris ergo datum est. Et per aliquot adhuc annos ulteriorem Hispaniam obtinuit; cum anno demum sexcentesimo vigesimo primo Romam ad triumphum decesserit. Et haec in ulteriore Hispania gesta fuerunt. §. IV.

a *n.* 294. b *epit. n.* 55. c *Strabo L. III. n.* 154. d *Appian. d. l. n.* 296.

§. IV. In citeriore vero per eosdem annos bellum tum cum aliis, tum praecipue cum Numantinis gestum fuit. Fuit Numantia urbs Hispaniae Tarraconensis, & in ea quidem regione circiter, quae hodie *Castilia Vetus* dicitur; cujus rudera ad *Pontem Garrai* non longe ab exortu Durii fluminis superesse volunt [a]. Hos cum ad bellum concitasset Viriathus, Q. Caecilius Metellus Macedonicus Consul anni sexcentesimi decimi adversus eos missus fuit [b]. Alii initium belli a Romanis ortum fuisse tradunt: nec ullius propemodum belli caussam injustiorem fuisse [c]. Sed vidimus *libro praec. cap.* 7. §. 1. Celtiberis bellum fuisse illatum, tum ob alias caussas, tum quod urbem Segedam munivissent. Vidimus praeterea Fulvium Nobiliorem Consulem, dum fugientes Celtiberos persequitur, etiam Numantiae moenibus exercitum admovisse: Numantinosque facta eruptione (licet ignorasse videantur, an hostili adversus eos animo advenissent Ro-

§. 4. *Bellum Numantinum.*

A. U. 600.

a *P. Merula Cosm. P. II. L. II. c.* 19.
b *App. Alex. Hisp. n.* 297. c *Flor. L. II. c.* 18.

Romani) multos Romanorum occidisse; sed non sine magno suo malo: ita ut non adeo injusta hujus belli caussa videri possit, quam a Floro fuisse dicitur [a]. Recte etiam ex hac historia collegit Strabo [b], per viginti annos cum Numantinis bellum gestum fuisse: quod tamen non semper iisdem animis, aut viribus fuit administratum. Fuisse tamen etiam inter gravissima bellum hoc ex Cicerone patet, qui dicit [c], bellum cum Celtiberis gestum fuisse, *uter esset, non uter imperaret*. Gestum fuit anno Urbis sexcentesimo primo a Consule *Marcello*; isque Numantinos in urbem compulit [d]: sed, cum successorem Lucullum adventare intelligeret, obsides, quos jam dederant Numantini, reddidit; ut bellum, priusquam advenisset Lucullus, sublatum foret [e]. Quam perfide porro Lucullus cum Populis Hispaniae egerit, jam vidimus; ita ut nihil mirum fuerit, si Viriathus Numantinos aliosque a societate Romanorum abducere

a *Ibid.* b *L. III. n.* 162. c *Offic. L. I. c.* 12. d *App. Alex. n.* 283. e *Vid. Supr. L. V. c.* 7. §. 1.

cere potuerit [a]. Praeclaras tamen res in Hispania gessisse dicitur anno Urbis sexcentesimo & undecimo Metellus Macedonicus, ita ut etiam *Celtiberici* cognomen merito eum ferre potuisse dicat Florus [b]: qui & Contrebiam & *Nertobriges* memorabili cepisset exemplo, & majore gloria pepercisset. Ei in imperio successit *Q. Pompejus*, (primus hic ex gente Pompeja ad tantos honores pervenit [c]) *A. U. 612.* qui copias praeclare exercitatas a Metello accepit [d]. Hic vero, cum quotidie copias suas Numantinorum velitationibus minui cerneret, *Termantiam* urbem aggreditur: sed etiam inde repulsus *Maliam* oppidulum, quod Numantinorum praesidio tenebatur, civium dolo capit; & mox *Tanginum* latronum principem (Romanorum more loquor) vicit: apparuitque in captivis fortitudo, sive potius rabies vix credenda: quippe quorum quidam seipsos, alii emptores suos interficerent. Hinc Numantiam reversus fluvium quendam in planitiem derivare cona-

 tus

a *Vid. App. Al. n.* 292. *Supr.* §. 1. b *L. II. c.* 17. *Vid. Appian. n.* 297. c *Vell. Pat. L. II. c.* 21. d *Appian. l. prox. d.*

tus est: sed, & opus facientes & frumentantes Romanos magno damno hostes mulctant: ita ut Pompejus tot cladibus fatigatus magnam hyemis partem in castris ageret. Sed etiam inde, tum morbis, tum clade satis magna a Numantinis accepta coactus in oppida se recepit reliquum ibi hyemis transacturus a. Ne tamen nihil egisse videretur, praesertim cum vereretur, ne ob rem male gestam dies ipsi diceretur, clam cum Numantinis de pace agere coepit: nec abnuerunt pacem Numantini plurimis, quae fert bellum etiam prospere gestum, malis fracti. Itaque palam quidem (dignitatem scilicet Populi Romani servaturus) hortabatur, *ut se Romanis permitterent:* clam vero ostendebat, quae facturus esset. Atque ita ab iis obsides, captivos, transfugas, partem triginta, quae pactus erat, talentorum † accepit: partemque exspectabat, cum successor ei venit, Consul
A.U. 614. *M. Popillius Laenas.* Ibi Pompejus, qui sciret, se ea, quae cum Numantinis pepigisset, nec Populo, nec Senatui probaturum esse, quicquam transa-

a *Appian. Ibid. n.* 299. † *Philipp.* 18000.

transſactum eſſe negavit: cum autem facile plurimorum teſtimoniis revinceretur, res ad Senatum rejecta eſt; cui bellum cum Numantinis geri placuit [a]. Atque idem Popillius anno Urbis ſexcenteſimo decimo quinto, dum Numantiam oppugnat, ſubita eruptione funditur fugaturque [b]. Itaque rurſus Conſul contra Numantinos miſſus eſt *C. Hoſtilius Mancinus*; qui adverſis ominibus prodigiiſque multis nunciatis profectus dicitur [c]. Is ſaepius cum Numantinis congreſſus & ſemper victus, denique, cum, magna auxilia Numantinis adventare, falſo diceretur, in deſerta quondam Fulvii Nobilioris caſtra fugiendo contendit: qua fuga Numantiae nunciata ſubito eum inſecuti ſunt Numantini: atque ibi a quatuor millibus hoſtium viginti millia Romanorum caeſa dicuntur. Cumque cum exercitus ſui reliquiis in locum iniquum, unde nullum patebat effugium, incluſus obſideretur, pacem flagitatum legatos *A.U. 616.*

a *Cic. Off. L. II. c.* 30. b *Liv. epit.* 55. *Frontin. Strat. L. III. c.* 17. *n.* 9. c *Jul. Obſeq. de prod. c.* 22. *Liv. d. l. Auctor de vir. ill.*

tos ad hostes misit a. Numantini, se ulli Romanorum praeterquam *Ti. Graccho* (Quaestor hic erat Mancini, Gracchi illius filius, qui quondam rebus egregie in Hispania gestis pacem etiam cum Numantinis fecerat b) fidem habituros negaverunt. Et ita Gracchus quaedam concedendo, quaedam impetrando foedus fecit: & viginti millia civium Romanorum servavit, praeter calones & lixas. Castra Romana diripuerunt Numantini: cùmque in iis etiam fuissent tabulae, quibus rationes quaesturae gestae continebantur, Gracchus eas recepturus Numantinorum rogatu urbem eorum ingressus est; & cibo cum illis capto tabulas recepit, ex reliqua praeda nihil, praeter tus ad publica sacra, licet plurima offerrentur, accipiens. Offendit tamen hac pace plurimos, qui exemplo Consulum, qui olim Caudinae pacis auctores fuerant, eum Numantinis dedendum censebant c. Et ipse quidem Mancinus rogationem, quam Tribuni de deditione sua ex Senatus-

a *Plut. Gracch. p. m.*826. b *Vid. S. L.V. c.*4. *§.*9. c *Plut. Gracch. p.*827.

natusconſulto ferebant, ſuaſit [a]; & Populo jubente [b] hoſtibus eſt deditus a Conſule anni ſequentis *P. Furio Philo*. Sed cum ab iis minime reciperetur [c], & ſuis & hoſtibus miſerum ſpectaculum praebuit, ad noctem uſque vinctus & nudus ibi perſtare coactus. Hinc, cum Romam reverſus in Senatum venire non dubitaſſet, *P. Rutilius Rufus* Tribunus pl. eum de Senatu educi juſſit, quod eum civem eſſe negaret [d]. Lege tamen lata poſtea civitatem non tantum recuperavit; ſed Praeturam quoque geſſiſſe dicitur [e]. Gracchο vero Populus pepercit; quod ſumma apud eum gratia valeret: & ejus cauſſa etiam aliis, qui ei foederi faciendo adfuerant. Maximis vero in Urbe turbis hoc negotium occaſionem dedit: unde poſtea (aliis tamen cauſſis accedentibus) ſeditiones, bella civilia & denique interitus Reipublicae eſt ortus.

§. V. Verum haec Mancini clades acrius Romanos ad bellum hoc perſequen- *§. 5. Belli Numantini finis.*

a *Liv. epit.* 56. b *Plut. d. l. Cic. Off. L. III. c.* 30. c *App. Al. Hiſp. n.* 302. d *Cic. de Orat. L. I. c.* 40. e *l. ult. ff. de legation. Sex. Aur. Vict. de vir. ill. Vid. Cic. Topic. c.* 8.

quendum incendit. Ergo *M. Aemilium* Mancini in consulatu collegam confestim ei succedere Senatus jussit. Hic, dum Romae de pace disceptatur, otii impatiens Vaccaeis bellum intulit, Numantinos ab iis adjutos falso criminatus. Palantiam quoque praecipuam eorum urbem nullius pacti violati ream oppugnat: vocato etiam in societatem sceleris D Bruto, qui ulteriorem Hispaniam obtinebat. Nec profuit miseris, quod legati Roma venientes Vaccaeos bello petere vetabant, dicente Bruto & scribente ad Senatum, „ Hispanicarum rerum statum Romae non satis esse cognitum; Numantinos a Vaccaeis omni ratione fuisse adjutos; periculum esse, ne, si, hostem se metuere, ostendissent Romani, omnis Hispania rebellaret. " At non felicius, quam aequius id bellum Romani gesserunt, coacti tandem plurimis malis, & magna suorum clade Palantiae obsidionem solvere a. Itaque merito imperium Aemilio abrogatum, & mulcta dicta fuit. Sed hac damnatione miserae provinciae cala-

mita-

a *App. Al. n.*302.

mitates non tollebantur: nam anno Urbis sexcentesimo octavo decimo *Q. Calpurnius Piso* Consul in Numantinorum quidem fines non duxit exercitum, a fortitudine nempe eorum sibi metuens: at *Palantinorum* fines ingressus, praeda exigua inde abacta, quod supererat temporis imperii sui in *Carpetania* hyemando consumpsit. Ita jam Populum Romanum taedebat tum ducum, tum belli, quod opinione & longius & difficilius acciderat. Igitur P. Scipio, qui *Q. Fabii Maximi* fratris sui filii quaestoriis comitiis in campum descenderat, Consul iterum creatur, solutus legibus, quae vetabant, *ne quis bis Consul fieret* [a]. (Lata ea lex fuerat A. U. 603. auctore Catone [b]: abrogata est rursus A. 649. in favorem Marii.) Hic statim in Hispaniam profectus omnia ignavia, factionibus, luxu corrupta reperit. Ergo ante omnia constituendae disciplinae animum applicuit [c]; lixas, scorta, hariolos, sacrificulos castris expulit; superstitionem etiam inter

A.U. 618.

A.U. 619.

a *Cic. Laelio c.* 3. *Liv. epit.* 56. *Val. Max. L.VIII. c.* 15. *n.* 4. b *Vid. Fest. V. Pavimenta.* c *App. Al. d. l. n.* 303.

inter cauſſas conſternationis militaris reputans. Quicquam praeterea in caſtra, niſi quo plane carere non poſſent, invehi vetuit: cibis, *carne tantum aſſa elixave*, uti voluit, ut docet Frontinus *Stratag. L. IV. c.* 1. *ex.* 2. Lipſius quidem (*Milit. Rom. L. V. dial.* 16.) locum Frontini emendare ſe dicit, addens voculas *a ſe*; *quam* a ſe *aſſa elixave* &c. eaque emendatio olim placuerat [a]. Sed inſpecto diligentius Appiano [b] video, illum idem tradere. Ergo puto, voluiſſe Scipionem, ut abſtinerent cibis delicatioribus, & paratu difficilioribus; quales, exempli gratia, habebantur piſces, acipenſer [c], mullus [d], aut ſcarus [e], aut muraena [f] &c. tum tubera, boletus, &c [g]. Scipio certe attentiſſime curavit, ut omnibus modis labori & obedientiae miles aſſueſceret: nec antea caſtra urbi admo-

a *Vid. noſtrum Comp. Ant. R. S. V. c.* 5. §.20. *fin.* b *loco prox. cit.* c *Horat. Serm. II.* 11. 47. *Macr. Sat. L. III. c.* 16. d *Plin. L. IX. c.* 17. *Juv. S. IV. v.* 15. *V. v.* 92. e *Macr. l. d.* Gell. *L. VII. c.* 16. f *Ibid. Hor. S. II. VIII. v.* 42. g *Juv. S. V. v.* 116. 147. *XIV.* 7. *Martial. L. III. n.* 60.

admovit, quam ſatis reſtauratam diſciplinam cerneret. Tum etiam in Vaccaeis, unde commeatus accipiebant Numantini, omnia vaſtat: exercituque per varia loca circumducto in fines Numantinorum hybernatum rediit; & ibi *Jugurtham* Maſiniſſae nepotem cum auxiliis ad ſe venientem excipit. Inde geminis caſtris proxime Numantiam poſitis, cum Numantini frequenter Romanos ad pugnam provocarent, ſprevit eos ac riſit, imprudentem ſe fore dicens, ſi cum deſperatione efferatis confligere, quam fame eos perdomare mallet. Atque in eum finem magnis operibus exſtructis arctiſſime eos incluſit. Evaſerant tamen, qui ſupplicum more proximas urbes circumirent, ut auxilium conſanguineis ſuis ferrent, orantes a: quod Romanorum metu negatum eſt; niſi quod *Lutiae*, opulenti oppidi, juventus civitatem ſuam ad ſubſidia mittenda permoverit. Scipio ejus rei a proceribus urbis certior factus citiſſime eo advolat, utque ſibi traderentur juventutis principes jubet; quibus, numero quadringentis, manus amputat.

 Inde

a *App. Alex. Iber. n.* 308.

Inde Numantiam versus regressus, ubi jam humanam carnem cibi loco adhibere fames coëgerat, urbem tandem in deditionem recipit, paucissimis civium superantibus; cum non armis tantum & fame, sed etiam voluntaria morte plurimi periissent. Capta est
A.U. 620. Numantia anno Urbis sexcentesimo vigesimo: & sub finem anni sequentis Scipio ordinata provincia de Numantinis triumphavit. Auctores sunt, qui etiam ab hac urbe victa *Numantini* cognomen habuisse Scipionem dicunt [a]: sed verius videtur, illud non usurpasse Scipionem, licet forte a Populo ipsi tributum fuerit; cum nusquam in marmoribus ipsi id tributum legatur.

CAPUT QUARTUM.

De bellis cum Liguribus, & Gallis.

§. I. Vidimus *libri praecedentis cap.* 7. §. 2. victos quidem fuisse ab Opimio Consule A. U. 599. Ligures: sed ita, ut plene pacata provincia non

a *Ovid. Fast. L. I. v.* 596. *App. Al. d. l. n.* 311. *Sex. Aur. Vict.*

non fuerit: quod idem de Gallis Ligurum vicinis intelligendum eſt: quemadmodum videmus, Julium Obſequentem *cap.* 16. dicere, in Gallia anno ſexcenteſimo primo proſpere pugnatum fuiſſe. Sed penuria auctorum hiſtoriae hujus temporis pars magna in obſcuro latet: niſi, quod ex eodem Obſequente *cap.* 19. videmus, anno Urbis ſexcenteſimo decimo Salaſſos, gentem Alpinam, Romanis aliquam cladem intuliſſe: quam tamen ab Ap. Claudio Conſule fuiſſe reparatam quinque millibus hoſtium occiſis narrat Oroſius *L. V. c.* 4. eamque gentem tunc a Claudio domitam fuiſſe ſcripſit Livius; ut ex *epitome* ejus *quinquageſima tertia* intelligitur. Cumque ob cladem acceptam triumphus ipſi negaretur, infami ambitione & impudentia uſus privatis ſumptibus triumphavit [a]. Ergo manum ei injecit Tribunus plebis, ut curru eum detraheret: verum filia Appii *Claudia* Veſtalis (Suetonius [b] ſororem facit) dignitate ſacerdotii ſui Tribunum repulit [c]. Hinc per aliquot an-

A.U. 601.

A. U. 610.

E 2 nos

a *Oros. l. c.* b *Tiber, c.* 2. c *Val. Max. L. IV. c.* 4. *ex.* 6. *Cic. pro Cael. c.* 14. *Suet. Tib. c.* 2.

nos nihil in historiarum monumentis reperimus; quod Gallos, aut Ligures spectat: donec anno Urbis sexcentesimo vigesimo octavo cum Gallis Transalpinis etiam bellari coeptum est; cum importuno Patribus Consuli M. Fulvio Flacco bellum adversus Gallos mandatum fuit: ut suo loco porro docebimus.

L I.

LIBER SEXTUS.

CAPUT QUINTUM.

De bello Servili.

§. I. Dum ita ab omni parte augetur Respublica, etiam augebantur res privatorum; &, ut fieri solet, cum divitiis luxus. Ejus rei hoc capite specimen tantum dabimus, plura libro sequenti dicturi. Ex continuis, quae vidimus, bellis maximam vim servorum, ut facile intelligitur, habebant Romani; cum, non interficere; sed (id, quod humanitatis simul & utilitatis ratio suadebat) in usum servare, aut vendere captivos solerent [a]. Igitur multitudinem servorum *exercitibus* comparat *Seneca* [b]: & *Athenaeus L. VI. c.* 20. dicit *decies*, imo *vicies mille servos* quosdam habuisse. Et plura de ea re videri possunt

§. I. *Origo belli Servilis.*

a *Horat. Epist. L. I. ep. XVI. v.* 69. §. 3. *Instit. de jure person.* b *de tranquill. an. c.* 8.

possunt apud Scriptores [a] in margine libri citatos. Ac licet istis locis fere agatur de temporibus recentioribus, tamen vel ex hoc ipso servili bello certum est, jam tum ingentem plane servorum in Italia potissimum & Sicilia fuisse numerum. Cum enim in istis regionibus ingentia latifundia haberent Proceres illi & Divites Romanorum, ingenti quoque multitudine servorum, qui ea colerent, indiguisse patet [b]. Ergo Italia & Sicilia servis barbaris, per quos divites expulsis civibus agros suos colerent, implebatur: iique in ergastulis servabantur; atque inde producti opus faciebant compedibus fere vincti & omnibus modis durissime a dominis habiti [c]. Ex Sicilia itaque belli hujus origo fuit: ubi *Eunus* [d] quidam natione Sy-
*A.U.*615. rus circa annum Urbis sexcentesimum decimum quintum simulato furore fanatico

c *Id. de clem. L. I. c.* 24. *Tac. Ann. XII.* 65. *XIV.* 44. *Alia exem. Vid. ap. Pignor. de servis praef. Reines. ad Petron. c.* 37. *&* *Gonsal. ad eund. c.* 119. b *Plut. Gracch. p. m.* 827. *D.* c *Diod. Sic. exc. L. XXXIV.* d *Id. Sylla. p. m.*475. *Liv. epit.* 56. *Flor. L. III. c.* 19.

natico & instinctu *Syriae Deae*, (quae eadem ac Mater Deorum, sive Cybele fuisse *videtur* [a] : *videtur*, dico; non enim puto in his omnibus certi aliquid posse statui; sed potius diversos plane Orientis & Graeciae Deos fuisse credo: licet ob levem similitudinem paria saepe iis nomina, pares functiones fuerint adscriptae. Ἀλλὰ ταῦτα ὡς ἐν παρόδῳ) igitur illius Deae instinctu ad libertatem & arma servos, quasi numinum imperio concitavit. Utque fidem fraudi faceret, in ore abdita nuce, quam sulfure & igne stipaverat, leniter inspirans flammam inter verba fundebat: atque ita primum viginti millia ex obviis collegit; mox refractis ergastulis sexaginta amplius millium fecit exercitum [b]. Adversus eum primum missus videtur Praetor *T. Didius*: colligitque Pighius ad annum sexcentesimum decimum quintum ex nummo Didii, eum servos rebelles non tam pilis vel gladiis instructo milite, quam scuticis & flagris servilibus profligasse: probatque

a *Vid. Lucian. de Dea Syria. Apul. L. VIII. Selden. de DIS Syris Synt. II. c. 2. p. m.* 165. *sqq.* b *Florus d. l.*

fere idem Illustris Spanhemius *de Praestan ia & Usu Numism. Dissert. X. p.230. edit. ult.* Et potuissent addere, fecisse hoc Dium *Scytharum* exemplo, qui quondam adversus servos suos rebelles, non tela, sed virgas & flagella expedierunt a. Verum adeo non profligavit hac ratione bellum Didius, ut anno sequente Eunus validior factus, & exercitu ex omnium gentium servis, ut credi par est b, collecto regia etiam insignia sumpserit: atque oppida plurima, vicosque miserabili direptione vastaverit. Et alter quoque servus *Cleo* ad septuaginta millia servorum contraxit c: copiisque cum Euno junctis adversus Populum Romanum bellum gessit, tanto quidem successu, ut *P. Manilium*, & anno sequente *P. Lentulum* Praetores castris exuerint. Eadem
A.U. 618. quoque anno Urbis sexcentesimo octavo decimo sors Pisonis fuit: & an-
A.U. 619. no rursus proximo *Plautii Hypsaei*; ita ut tandem ejusdem anni Consuli *C. Fulvio* id bellum mandaretur d.

Verum

a *Herod. L. IV. c. 3. Justin. L. II. c. 5.* b *Vid. Plut. de Pythiae or. p. m. 399.* c *exc. ex Diod. Sic. L. XXIV.* d *Liv. Epit. 56.*

Verum quid in eo imperio egerit Fulvius prae librorum, qui ad nos pervenerunt, penuria ſcire non poſſumus.

§. II. Scimus tamen, verum ex ſolo Oroſio a, ſucceſſiſſe Fulvio in administratione hujus belli in Sicilia *L. Calpurnium Piſonem Frugi*: iſque *Mamerto* expugnato octo fugitivorum millia occidit: crucibus alios, quos paſſim capere potuit, affixit. In exercitu etiam Romano diſciplinam militarem collapſam ſeveritate reſtituit: &, ut exemplum ſtatueret, Praefectum cohortis, ut Frontinus a; vel, juxta Valerium Maximum b, Praefectum Equitum *C. Titium*, quod circumventus fugitivorum multitudine arma cum ſuis tradidiſſet, variis ignominiae generibus affecit. Eaque ratione Siciliam gravi hoc bello fere liberavit: & anno ſequente *P. Rupilius* Conſul *Tauromenium*, cujus arx negligentia Q. Fabii generi Conſulis amiſſa fuerat c, & Ennam, firmiſſima fugitivorum praeſidia, vi recepit: §. 2. *Exitus belli.* *A.U.* 620.

E 5 bello-

a *L.V. c.*9. b *L.IV. c.*1. *ex.*28. c *L.II. c.*7. *ex.* 9. d *Id. Val. Max. L. II. c. VII. n.*3.

belloque tandem cruentissimo, & quod jam in Italiam transierat, finem imposuit [a]: ac de servis fame maxime ad deditionem coactis supplicium sumpsit. Atque anno sequente ovans Urbem introiit: ne dignitatem triumphi servili inscriptione violaret. Antequam autem provincia decederet Rupilius novis eam legibus [b] ex decem legatorum sententia, ut moris erat, restauravit.

§. 3. Secundum bellum servile cum Athenione.

§. III. Ut autem uno tenore serviles hasce conjurationes pertexamus, subjungemus hic alterum bellum cum servis, & in eadem Sicilia enatum; quod alioquin pro ordine temporum ad sequentem librum referendum fuerat.

A. U. 650. Nempe anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo *Athenio* gente Cilix servus & pastor interfecto domino familiam ergastulo liberatam sub signis ordinavit [c]. Ipse veste purpurea argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimita, non minorem, quam antea Eunus, conflat exercitum.

a *Flor. L. III. c.* 19. *Liv. ep.* 59. *Oros. L. V. c.* 9. *Jul. Obs. c.* 25. b *Cic. in Verr. Div. c.* 5. *& ibi Asc. Ibid. L. II. c.* 13. *Ascon. Ibid. c.* 50. *L. III. c.* 40. c *Flor. l. d.*

tum. Et quasi etiam illum vindicaret, vicos, castella, oppida diripiens in dominos, in servos promiscue saeviebat: in hos quidem infestius, quasi in transfugas. Periculosissimo autem Romanorum tempore haec servilis seditio erumpebat; quippe cum gravissimum a *Cimbris* bellum tum maxime eorum cervicibus incumberet: de quo suo loco dicemus. Et male praeterea dicto jam anno adversus servos res gesta est a *C. Servilio* a: & anno sequente a *L. Licinio Lucullo.* Diodorus Siculus in *excerptis ex libro XXXVI. Bibliothecae* hunc Licinium *Nervam* appellare videtur: & in multis ejus narratio diversa deprehenditur: quam tamen, cum ceteris distinctius multo & latius rem narret, in hujus belli expositione sequemur. Dicit itaque Diodorus, post leviores aliquot servorum in Italia seditiones maximam tandem eorum in Sicilia contigisse conjurationem: cujus haec fuerit ratio. Suscepta aduersus Cimbros expeditione C. Marcius ex potestate Senatusconsulto concessa per literas a *Nicomede* etiam Bithyniae

Rege

a *Flor. Ibid.*

Rege auxilia expetierat. Respondit Nicomedes, „ Bithynorum multos „ a vectigalium publicorum redem„ ptoribus direptos servitutem per „ provincias Populi R. servire: uti„ ta inique a se auxilia expeteren„ tur. " Itaque Senatus decernit; „ ne quis ex Populi R. sociis, qui „ quidem liber esset, in ulla provin„ ciarum serviret: &, ut Imperato„ res eorum manumittendorum cu„ ram haberent. " Ex hoc decreto Licinius Nerva in Sicilia intra paucos dies plures octingentis in libertatem restituit. Verum mox, sive pecunia dominorum sive gratia expugnatus non ultra libertatem petentibus concessit: quin potius quemque ad dominum suum reverti jussit. Hinc indignatio servorum orta: imo mox quidam interfectis dominis suis, aliisque etiam defectionis sociis sibi adscitis, locum] quendam munitum occuparunt. Cumque inde eos armis pellere Licinius non posset, proditione grassatus hanc quidem seditionem repressit. Sed mox, cum bonam exercitus sui partem dimisisset, seditio recruduit: cumque multos ex Ennen-

Ennensium praesidiariis interfecissent defectores, arma etiam nacti audaciores multo facti sunt: regemque sibi crearunt *Salvium* quendam. Hunc tamen Romani, dum Morgantiam obsidet, castris exuerunt: sed mox ex superiore loco pugnantes servi Romanos vicissim pellunt, cum prudenter Salvius jussisset, ut arma abjicientibus parceretur: quod plures, ut se in fugam darent, compulit: ita ut hoc praelio non multi caesi, sed quatuor fere millia capti dicantur. Inde ad Murgantiae obsidionem reversus Salvius servis, qui ibi in praesidio erant, libertatem promisit: quod idem fecerunt servorum domini. Verum cum strenue pugnando servi obsidionem submovissent, Imperator Romanus dominorum pactis stare recusans caussa fuit, cur plurimi ad defectores transfugerent. Et tum demum per finitimos etiam populos in servorum gregibus saeviente morbo, Athenionem Cilicem Regem a servis factum fuisse Diodorus tradit: qui, non nisi strenuissimis quibusque in militiam allectis, reliquos operas suas solitas obire jubebat: unde largum suis parabat com-

commeatum. Ergo etiam Lilybaeum munitissimam urbem obsidere ausus est; sed difficilem nimis rem expertus tanquam monentibus Diis ab ea recessit: quod majorem fidem habuit, quia eodem tempore Lilybaeensibus auxilium advenerat. Interea Salvius, qui jam *Tryphon* regio nomine dicebatur, Athenionem ad se evocat: & hic, contra omnem Romanorum spem Tryphoni, ut supremo suo Imperatori dicto audiens fuit. Tryphon tamen Athenioni diffidens in carcerem eum conjecit: regiumque splendorem in omnibus rebus etiam magis ac magis praetulit. Verum postquam cum novis copiis in Siciliam trajecit Lucullus Athenionem iterum in consilium adhibuit: & contra ejus sententiam cum Romanis praelio decertans maximam stragem accipit. Tamem Romani *Tricala* (alii *Triocala*, vel *Triacala* vocant [a]) obsidione capere non potuerunt: unde aucti defectoribus spiritus: ita ut nec Lucullus, nec Servilius quicquam memorabile gesserint; cum Athenio (penes quem

a *Vid. Luc. Holsten. ad Steph. de Urb. V.* Τρίκαλον.

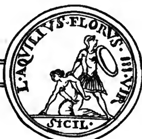

Pag. 79.

Pag. 84.

Pag. 146.

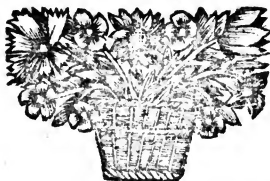

quem ſolum mortuo Tryphone omnis poteſtas erat) totam Siciliam pro libidine infeſtam redderet. Ita ut etiam & Lucullus & Servilius eo nomine accuſati & exſilio mulctati fuerint. Tandem *Aquillius* Conſul victis fugitivis huic bello finem impoſuit, cum Athenionem Regem ſtrenue pugnantem ſua manu interfeciſſet. Supererant poſt haec omnia mille etiam fugitivi duce *Satyro*: quos cum in deditionem Conſul accepiſſet, poenam quidem in praeſens remiſit: ſed mox Romam abductos cum beſtiis ad internecionem depugnare juſſit. At dicuntur detrectantes illud certamen mutuis vulneribus occubuiſſe: ita ut poſtremus omnium Satyrus forti animo ſibi ipſi manus intulerit. Ita fere narrat Diodorus. Florus Athenionem inter rixantium manus laceratum dicit, dum multitudo ad prehendendum eum concurrit. Sed minima ejus declamatoris fides eſt, qui abſque judicio monſtroſa ſectari ſolet. Victoriae Aquillianae memoria ſervata eſt in nummis, quos refert Vaillantius [a]; & quorum priorem etiam

[a] *Gente Aquillia n.* 4. *&* 6.

etiam laudat Pighius [a] : in quibus imaginem afflictae Siciliae Imperator armatus relevat. Hi nummi a nepotum hujus Aquillii uno cusi fuisse videntur.

a *Ann. ad A. U.* 654.

LIBER SEXTUS.

CAPUT SEXTUM.

De quaestionibus perpetuis constitutis.

Cum ita Imperium Romanum jam per tres orbis eo tempore cogniti partes propagatum esset; & maximae inde, si priora tempora respiciamus, divitiae in urbem Romam confluerent, pristina illa in omni victu simplicitas cito evanescere coepit. Itaque, cum, quo corruptior est civitas [a], eo plures leges & sint, &, ut sint, requiratur, antequam hunc librum finiamus, de iis breviter hic agendum est: quamquam nondum praecipiti adeo ruina mores pessum ierint, quam quidem post paucos annos factum est: unde de ipso incremento luxus inferius paulo dicturi sumus. Et hactenus quidem judicia de criminibus omnia extraordinaria fuerant: sed anno primum sexcentesimo quar- *A. U. 604.*

§. 1. *De quaestionibus perpetuis constitutis.*

Tom. II. F to

a *Tac. Ann. L. III. c 27.*

to *L. Calpurnius* Piso Frugi Tribunus plebis sociorum caussa, qui a magistratibus Romanis affligebantur, legem *Calpurniam de pecuniis repetundis* tulit [a], qua magistratuum injurias propellere socii poterant, *repetendo* nempe, *quas in provinciis magistratus Populi Romani, eorumve comites contra leges pecunias cepissent:* eoque haec lex *socialis*, & *arx sociorum* dicitur [b]. Neque diu postea etiam aliae quaestiones, ut *de ambitu, majestate, peculatu* constitutae sunt: quemadmodum hoc ab iis, qui antiquitates Romanas explicant, plenius tractatur.

§. 2. De legibus tabellariis. §. II. Verum ambitus etiam alia ratione coërcendus fuit: cum enim antea in comitiis voce suffragia lata fuissent

A. U. 614. anno sexcentesimo decimoquarto *Q. Gabinius* Tribunus plebis legem tulit, „ ut in magistratibus creandis „ non voce, ut antea, sed per tabellam obsignatam, nullo inimicitiarum obstante metu, suffragium fer- „ retur: " qua ratione optimatum in suffragiis auctoritas fere concidit. Ne-

a *Cic. in Verr. L. III. c.* 84. *cl. Or. c.* 27. *de Off. L. II. c.* 21. b *Vid. eund. in Verr. Divin. c.* 5. *& ibi Ascon.*

Neque eam legem unquam Populus liber desideravit: sed oppressus demum dominatu ac potentia principum flagitavit. Itaque dicit Cicero loco in margine citato [a], „ non fuisse hanc „ latebram dandam populo, in qua, „ bonis ignorantibus quid quisque „ sentiret, tabella vitiosum occulta- „ ret suffragium: ita ut isti rationi [b], „ neque lator quisquam sit inventus, „ neque auctor unquam bonus. " Additque latorem Gabinium hominem ignotum & sordidum fuisse. Sed eodem tamen loco fatetur, „ suffra- „ gandi nimiam libidinem in non bo- „ nis caussis eripiendam fuisse poten- „ tibus. " Verum ipsi Ciceroni in his caussis non nisi summa cum circumspectione credendum: ipse enim, quod se optimatium factioni tradidisset, plebejis passim iniquior videtur. Et merito, puto, rursus post biennium *L. Cassius Longinus* [c] Tribunus *A.U.* 616. plebis, rigidae vir virtutis, unde ejus tribunal, cum Praetor esset (fuit id A. U. 622.) *scopulus reorum* dice-

 ba-

a *de LL. III. c.* 15. b *num legendum*, rogationi? c *Cic. de amic. c.* 12.

batur a, legem tulit, „ ut in ju„ diciis etiam, perduellionis judicio „ excepto, Populo per tabellam suf„ fragium esset: " unde nummi exstant Cassiae gentis, qui virum togatum tabulam in urnam mittentem exhibent a. Et tanta hujus legis aequitas visa est, ut etiam P. Africanus, acerrimus licet optimatum fautor, auctoritate sua *M. Antium Brisonem* Tribunum plebis, quo minus legi Cassiae intercederet, prohibuerit c. Tertia lex tabellaria de suffragiis lata est A. U. 622. a *C. Papirio Carbone* Tribuno plebis, quem Cicero d *improbum civem & seditiosum* vocat. Demum A. U. 646. judicio quoque perduellionis *Coelius* Tribunus plebis tabellam dedit e. Nec tamen hae & similes leges Rempublicam vergentem sistere potuerunt, immensum aucta ambitione; quemadmodum in sequentibus videbimus.

§. III.

a *Val. Max. L. III. c. 7. n. 9. & ab eo* Cassiani judices *pro* Severis *dicuntur. Cic. pro Sex. Rosc. A. c. 30.* b *Vid. Vaill. de fam. Rom. Gente Cassia n. 5.* c *Cic. declar. Orat. c. 25.* d *de leg. L. III. c. 16.* e *Ibid.*

§. III. Intervallum adeo breve, quam illud est, quod hoc libro complexi sumus, satis multos tamen nobis viros scriptis claros exhibet: cum eloquentiae praecipue studium hoc tempore maxime vigere [a] inciperet. Ita mentionem fecit Livius [b] *C. Julii* Senatoris, qui Graece res Romanas scripsit. Latine vero annales & orationes scripsit Piso ille [c], quem legem Calpurniam de repetundis tulisse diximus, stylo exili quidem, sed simplicissima & rei & orationis suavitate [d]: imo *gravis auctor* Plinio dicitur [e]. *L.* etiam *Cassius Hemina* annales hoc tempore condidit [f]: ut etiam ille Fabius Servilianus, quem anno sexcentesimo undecimo Consulem vidimus [g]. Historiam quoque scripsit *C. Fannius M. F.* [h] ac summa quidem fide, si credimus *Mario Victorino* veteri commentatori in Ciceronem *de Invent. L. I. c.* 19; Floruit praeterea hac aetate *L. Caelius Antipater* Historicus & Juris-

§. 3. De viris eruditis hujus temporis.

F 3 con-

a *Id. de clar. Or. c.* 20. *sqq.* b *Epit.* 53. c *Cic. ad Fam. L. IX. n.* 22. d *Ibid. Id. de clar. Or. c.* 27. & *de Orat. L. II. c.* 12. e *Hist. Nat. L. II. c.* 53. f *Ib. L. XIII. c.* 13. g *Supr. c.* 3. §. 1. h *Cic. Bruto c.* 21.

consultus [a] : & *P. Rutilius Rufus*, qui belli Numantini scripsit historiam [b]. Tum *L A cius* poëta fabularum non tantum ; sed etiam annalium [c] carmine scriptor [d]. Is cum Pacuvio A. U. 613. fabulam docuit; cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset [e]. Lucilius, cujus satyrarum fragmenta edidit Generosiss. *Franc. Douza Jani F. Lugd. Bat.* 1597. 4., sub P. Africano, Numantino bello, eques militavit [f] : ejus soror avia fuit Pompeji *Magni* [g]. Et alios, si qui forte fuerunt, ut ad institutum nostrum nihil facientes, praeterimus. Sed religio fuerit praeterire Oratores, qui primo loco nominandi fuerant: cum eorum ars sat magna hac aetate incrementa sumpserit. Eos recenset Vellejus Paterculus *L. II. c.* 9. sed multo latius ipse omnium quotquot unquam fuerunt, futurique sunt Oratorum princeps libro, qui *Brutus*,

a *Cic. Bruto c.* 26. *& Orat. c.* 69. *l.* 2. *ff. de Orig. jur.* §. 40. b *App. Al. Hisp. n.* 305.
c *Vid. Cic. Bruto c.* 18. *sq.* d *Macr. Sat. L. I. c.* 7 *f. Fest. V. Metelli Cic. de Leg. I* 2.
e *Cic. Bruto c* 64. *Gell. Noct. Att. L. XVII. c. ult.* f *Vell. Paterc. L. II. c.* 9. g *Porphyrio ad Hor. Serm. L. II. S. I. n.* 75.

tus, five *de claris Oratoribus* infcribitur: unde paucos & illuftriores tantum notabimus initium facientes a C. Sulpicio Gallo, qui A. U. 584. Praetor fuit [a] : quique in oratorum numero eft habitus. Eodem anno Cenfor fuit Ti. Sempronius Gracchus, qui etiam ab eloquentiae laude celebratur ; ut & anni fequentis Conful Paullus ille Aemilius Perfei victor. Laudat quoque Cicero eodem loco P. Scipionem Nafìcam ; qui *Corculum* appellatus eft, & Conful fuit A. U. 594. tum L. Cornelium Lentulum Confulem A. U. 591. & U. 597. Q. Fulvium Nobiliorem Confulem A. U. 600. ejufque collegam *T. Annium Lufcum*. (Addo dignitates, quas hi Oratores gefferunt, ut pateat, primarios fuiffe viros, qui hifce literarum & eloquentiae ftudiis operam darent; ejufque rei in fequentibus plura habebimus exempla.) Juniores paullo fuerunt, ut plures minus celebres mittam, P. ille Africanus: &, in quo dicendi laus etiam illuftrior fuit, amicus ejus C. Laelius [b] : tum, qui fine controverfia ceteris ejus tem-

a *Cic. Bruto c.*20. b *Ibid. c.* 21.

poris eloquentia praestitit, Ser. Galba Consul A. U. 609. Laeliique gener C. Fannius [a]. Celebris etiam *P. Licinius Crassus Mucianus* Pontifex Maximus & Consul A. U. 622. ejusque frater *P. Mucius Scaevola* Consul A. U. 620. [b] tum Carbo ille [c], quem auctorem legis tabellariae vidimus. Alii, quos porro recenset Cicero, vel minus sunt celebres; vel commodius ad librum sequentem referrentur: sed de Crasso omittendum non fuerat, quod de eo tradit *Sempronius Asellio*, (hic etiam bello Numantino Tribunus militum fuit [d]; & plures historiarum libros reliquit [e], sed quos senex demum scripsisse videtur [f]) scilicet, „ habuisse eum quinque re-
„ rum bonarum maxima & praeci-
„ pua; quod esset ditissimus, quod nobi-
„ lissimus, quod eloquentissimus, quod
„ jurisconsultissimus, quod Pontifex
„ Maximus." Ti. & *C. Gracchi* fratres praecipua eloquentiae laude eminuerunt. Verum de iis plurima statim

a *Ibid. c.* 26. b *Id. de Orat. L.* I. *c.* 39. & *de cl. Or. c.* 35. c *Ibid. c.* 27. d *Gell. noct. Att. L. II. c.* 13. e *Id. L. XIII. c.* 21. f *Cic. de Leg. I.* 2.

tim libro ſequente dicturi ſumus. Unum adhuc adjiciamus, *C. Perſium* literatum hominem & valde [a] doctum: ſed, ut videtur obſcuriorem, ita ut de eo diceret Lucilius ſatyrarum ſcriptor, *Perſium non curo legere, Laelium, Decimum volo.* (Quae verba, in alium plane ſenſum detorſit Plinius *praefatione hiſtoriae naturalis ad* Veſpaſianum.) Hunc addo, quod, niſi fallit memoria, Auguſtino, aut *Hieronymo*, aut alii etiam ejus fere aetatis dictum hoc adſcribi, & de *Perſio*, cujus habemus ſatyras intellectu revera difficillimas intelligi ſoleat.

a *Id. de cl. Orat. c.* 26.

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De bello Asiatico cum Aristonico; & aliis rebus.

§. 1. *Occasio belli.*

§. I. *ttalus* cognomine *Philometor* Asiae Rex a Eumenis illius, qui constanter adeo Romanorum amicitiam coluerat, filius fuit. Hic, postquam per annos quinque jam in sua tutela fuisset, nam Attalus patruus ipsi tutor fuerat, anno Urbis sexcentesimo vigesimo decedens Populum Romanum testamenti tabulis haeredem reliquit. Qui tamen vix legitimum testamentum facere potuisse videtur, cum ex Justino satis pateat b, eum parum sanae mentis fuisse, imo potius plane insanivisse. Et, licet sanae mentis fuisset, dubium inter eos, qui res civiles tractant, habetur, *an regna*

a *Strabo L. XIV. n.* 624. & 646. *Epit. S. Prologus Troji L.* 36. b *L. XXXVI. c.* 4.

gna testamento transferri possint [a] ? ita ut per bona, quorum haeredem Polum Romanum faciebat, tantum intelligenda fuerint supellex omnis & instrumentum regium [b] : quanquam plura regna etiam hac ratione acquisiverunt Romani: nec litem hanc nostram facimus. Sed praeterea non tantum impium hoc testamentum habebatur, reliquerat enim Eumenes Attali pater filium *Aristonicum* ex pellice natum [c] ; verum omnino fictum esse a Romanis multi jactabant; ut ex epistola *Mithridatis* ad *Arsacem* apud *Sallustium* [d] patet. Nec videtur diffiteri Horatius [e]. Sed Mithridati forte professo Romanorum hosti, nisi sub idoneis testibus credere fas non fuerit. Livius [f] hic diversum ab aliis sensisse videtur, & putasse, Asiam ita Romanis legatam, ut ab iis liberaretur. Et forte in ipso Senatu Romae diu de justitia hujus caussae dubitatum

a *Vid. Grot. de I. B. P. L. I. c.* 1. § 12.
b *Vid. Flor. L. II c.* 20 c *Strabo Justin. alii. Livii epit.* 59 *nud.* Eumenis F. *dicit*
d *Histor. L IV* e *Od. L. II. n XVIII. v* 5. *ubi vid. Porphyr. & Vet. comm. Cruquii.* f *Vid. epit.* 59.

tum fuit; cum demum post biennium Asia Crasso Consuli eidemque Pontifici Max. provincia decreta fuerit: A.U. 622. isque primus eorum, qui Pontifices Maximi consulatum obtinuerunt, cum exercitu extra Italiam profectus est: cum Flacco collegae mulctam dixisset, si a sacris discessisset, quod Flamen Martialis erat [a].

§. 2. *Ipsum bellum.* §. II. Et infelix sane Crassi expeditio fuit: nam, cum praedae, quam bello, intentior [b] praelium cum Aristonico juxta *Leucas* commisisset, (prope Smyrnam illud oppidum [c] fuit) victus poenas inconsultae avaritiae suo sanguine dedit: vel, juxta alios, ne in manus Aristonici veniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit [d]. Virgam enim, qua equum regebat, cum in custodis sui barbari oculum direxisset, vi doloris eum ad necem suam accendit. Vellejus Paterculus *L. II. c.* 4. eum ab Aristonico (puto, ejus jussu) interemptum dicit. Successit Crasso *M. Perperna* Consul A.U. 623. anni sexcentesimi vigesimi tertii, qui nondum civis Romanus Consulatum adeptus

a *Cic. Phil. XI. c.* 8. b *Justin. d. l.* c *Stra. L. XIV. n.* 646. d *Val. Max. L. III. c.* 2. *n.* 12.

adeptus eſt [a]; cum pater ejus nihil ad ſe pertinentia civis Romani jura complexus eſſet. Hic victum Ariſtonicum fame ad deditionem compulit [b]; eumque in triumphum duxit teſte Vellejo, &, ut videtur, Valerio Maximo: ſed potius locus Velleji levi diſtinctione juvandus eſt, ut triumphus ad *M' Aquillium* Perpernae ſucceſſorem referatur: nam hunc quidem Pergami mortuum historici tradunt [c]; cum tamen Ariſtonicum jam Romam miſiſſet. Et certe properavit in provinciam Aquillius, ut triumphum Perpernae eriperet: ibique reliquias belli conficere juſſus, immani ſcelere & Romanis hactenus moribus incognito, fontes veneno miſcuit [d], ut certas urbes ad deditionem compelleret. Atque ita Aſia in poteſtatem redacta eam ex Senatusconſulto & decem legatorum conſilio legibus, inſtitutis, atque conventibus ordinavit [e]. Regibus inde, qui adverſus Ariſtonicum arma tulerant, praemia perſoluta ſunt [e]. Filiis *Ariarathis* Regis

a *Val. Max. L. III. c.* 4. *n.* 5. b *Eutrop. L. IV. c.* 20. c *Vid. Strab. Juſtin. Eutr. dd. ll.* d *Strabo d. l.* e *Juſtin. L. XXXVIII. c.* 1.

gis Cappadociae, qui eodem bello occiderat, Lycaonia & Cilicia data: *Mithridati* Pontico Phrygia Major. Fuit hic Mithridates dictus *Euergetes*, pater Mithridatis *Eupatoris* [a], cujus §. praec. mentionem fecimus. Aquillius Romam reversus anno demum Urbis 627. triumphavit.

§. 3. Luxus incrementum: leges sumptuariae, & de ambitu.

§. III Ita immensae plane opes ex Asia devicta Romam invectae sunt; quae perniciosissimae Romanorum moribus fuerunt. Nam statim quidem a victo Antiocho multum a prisca illa frugalitate mores Romanorum mutati fuerant, luxuria peregrina ab exercitu Asiatico in Urbem invecta [b]: sed subacta jam penitus Asia iisdem moribus plane funesta fuit [c]. *Asiaticos* enim *mores* jam dudum luxu infames fuisse notissimum est [d]: & de variis ejus gentibus facillime probari possit. Pauca speciminis loco addemus *Jones* luxuriosissimos fuisse loci in margine citati probant [e]: & praecipue

a *Appian. Mithrid. n.* 177. b *Liv. L. XXXIX. c.* 6. c *Plin. H. N. L. XIII. c.* 3. *XXXIII. c.* 11. *XXXIV. c.* 7 *XXXVII. c.* 1. *f.* d *Cic pro Mur. c.* 5. *Juven. III.* 62. *sqq.* e *Plaut. Stich. A. V. S. VII. Hor. Od. III.* VI. *v* 21. *Propert. I.* VI. *v.* 31. *Cl. Periz. ad Ael. V. H. L. II. c.* 38. *&c.*

cipue Ephesios [a]. De *Phrygibus* idem notissimum est, vel ex iis, quae *Remulius* apud Virgilium [b] iis objicit: a quo etiam alibi [c] *Semiviri* dicuntur. *Lydi* demum ita infames otio & deliciis fuerunt (postquam certe a Cyro fuerunt subacti [d]) ut non tantum ipsum *ludorum* nomen ab iis acceperint Romani: sed ut etiam variis proverbiis eorum mores perditi originem dederint [e]. Postquam ergo Romanorum arma etiam in Asiam ferri coeperunt contagio facile labem eorum moribus dedit. Hinc variae leges sunt ortae, quae, *quod nimios sumptus coërcerent*, *sumptuariae* unt dictae. Tales fuerunt *Orchia* lata A. U. 572. a *C. Orchio* Tribuno pl. de numero convivarum [f], quam primum dissuasisse [g], postea defendisse videtur Cato [h]: nisi dicamus, mendum in Festum irrepsisse alterutro locorum hic in margine citato. *Fannia* lata ex SC. a *C. Fannio* *Stra-*

a *Strab. L. XIV. n.* 642. b *Aen. IX. v.* 614. *sqq.* c *Aen. IV. v.* 215. *XII. v.* 99. d *Herod. L. I. c.* 44. e *Vid. Erasm. Ad. Ch. II. Cent. VI. n.* 93. 94. 96. 97. f *Macr. Sat. L. II. c.* 13. g *Fest. V. Percunctatum.* h *Id. V. Obsonitavere.*

Strabone Consule A. U. 592. qua sumptus singulis coenis est positus [a]. *Didia*, quam A. U. 620. tulit *T. Didius* Tribunus pl. ut non tantum Urbs, sed etiam omnis Italia legibus sumptuariis teneretur: utque non dominus convivii tantum, verum etiam invitati poenis legibus tenerentur [b]. Legem posthaec invenio *Aemiliam* [c] de ciborum genere & modo; quam mortuo Sulla latam dicit Macrobius: sed Plinius [d] legem memorat a M. Aemilio Scauro in consulatu promulgatam, quem gessit A. U. 638., qua sorices & glires mensis ademerit. Sorices, & quidem hyeme conditos, ut Nigidius apud Plinium auctor est, in cibis fuisse alibi legisse non memini: sed glires quomodo condi debeant docet *Auctor libri de arte coquinaria* [e], qui *Apicii Coelii* nomine circumfertur, & frequens eorum mentio, tanquam cibi delicatioris etiam apud alios occurrit [f]: imo Varro jam docuit, qua

a *Plin. H. N. L. X. c.* 50. *Gell. L. II. c.* 24. b *Macr. Sat. L. II. c.* 13. c *Gell. l. d.* d *L. VIII. c.* 57. e *L. VIII. c.* 9. f *Vid. Petron. c.* 31. *Amm. Marc. L. XXVIII. c.* 8.

qua ratione ſaginari debeant a. Verum puto fuiſſe animalia, non quae nos ratten dicimus aut rotten: ſed potius, quae, ni fallor, his majora nobis etiam meerſwijntjes dicuntur. Et, ut hic in unum conjiciamus cumulum, quae de legibus ſumptuariis ad inſtitutum noſtrum pertinebant, etiam *Cornelia* lex fuit a *Cornelio* Sulla Dictatore lata; ſed qua quibuſdam modo rebus & certis deliciarum generibus minora pretia impoſita ſunt b: ut ita irritandae magis gulae, quam reprimendo luxui facta fuiſſe videatur. *Antii* etiam *Reſtionis* (Tribuni pl. credo) legem, ſed concordia vitiorum irritam poſt Aemiliam recenſet Macrobius: ſed quando latam, aut quid proprie ſanxerit, non addit. Omiſeramus legem Liciniam, quam tulit A. 643. P. Licinius Craſſus Tribunus pl. Fanniae non diſſimilem, & certos etiam ſumptus & cibos certis diebus aſſignantem c. Nec alterius generis fuit lex Julia ab Auguſto Imperatore lata: ſed cujus latio terminis, quos nobis propoſuimus non comprehendi-

a *de R. R. L. III. c.* 15. b *Macr. l. c.*
b *Gellius & Macr. dd. ll.*

tur. Nos redeamus ad hiſtoriam noſtram, cum prius tantum obſervaverimus, parum ſervatas fuiſſe has leges, ut hodieque in ſimilibus fere fieri ſolet.

At non unum duntaxat hoc luxuriae malum civitatem invaſerat: ſed atrocius etiam & ſaevius ambitionis & avaritiae, quae luxum individuus ſequitur comes; cum abſque rapinis & ſceleribus neutri ſatisfieri queat. Igitur ambitus etiam legibus variis fuerat coërcitus: verum omnibus obicibus aggeribuſque perruptis brevi tempore in exitium Imperii exundavit. Et, licet praecipuae leges ad inferiora demum tempora ſint referendae, invenimus tamen jam, ut antiquiſſimas quaſdam leges mittam, anno Urbis 572. legem Boebiam Corneliam de ambitu [a]; & anno 594. Corneliam Fulviam [b]; quarum quae ſententia fuerit non ſatis conſtat. Tum eo referendae ſunt leges tabellariae; de quibus jam dictum eſt.

a *Liv. L. XL. c.* 19. b *ejuſd. epit.* 47.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

De legibus Tiberii Gracchi.

§. I. Vidimus libri praecedentis capite tertio §. 4. Ti. Gracchum Quaestorem Mancini Consulis auctorem praecipue fuisse foederis cum Numantinis initi, quod Imperio quidem Romano minus honestum, sed plurimorum civium saluti necessarium fuerat. Sed vidimus simul foedus illud Mancini deditione fuisse rescissum: Gracchum vero, quo minus dederetur, Populi favore fuisse consecutum. Hinc tamen Gracchus infensus illis [a], quibus annitentibus maxime foedus hoc abolitum fuerat, qui fere erant ex optimatibus, diligentius in originem multorum, quibus Respublica premebatur, malorum inquirere coepit. Erat enim ipse Gracchus vir omni laudis genere ornatissimus, vita innocentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta & natura & industria mortalis conditio recepit [b]. Neque mirum,

§. 1. Quis fuerit Ti. Gracchus.

G 2

[a] *Vell. Pat. L. II, c. 2.* [b] *Ibid.*

mirum, cum a teneris usque iis imbutus esset praeceptis, quibus optimi parentes filios suos bene natos imbuere solent a. Nam pater hujus Tiberii & fratris ejus Caji fuit vir egregius Ti. Gracchus, cujus tum alia, tum de Sardis victoriam vidimus. Mater vero laudatissima fuit matrona Cornelia Magni Scipionis filia b. Cum enim, ut jam etiam antea attigimus, capitales inimicitiae inter Gracchum & Scipionem fuissent, neque tamen Gracchus, qui eo tempore Tribunus plebis erat, passus fuisset L. Scipionem a collega in vincula duci, evenit, ut eo die Senatus in Capitolio coenaret. Ibi inter epulas Senatum consurrexisse ferunt, & petiisse, ut Graccho filiam Africanus desponderet. Quo rite facto Scipionem domum reversum dixisse uxori, *filiam se minorem despondisse.* Quum vero illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum adjecisset, *non, si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse*, laetum Scipionem tam concordi judicio,

a *Vid. Val. Max. L. IV. c. 4. init.* b *Cic. somnio Sc. c. 2.*

cio, *ipsi deponsam*, respondisse. Haec tamen Livius [a] non ut certa tradit; & variat hic etiam Plutarchus [b]. Imo traditum fuit, quemadmodum idem narrat, (ut jam fabulam de duobus anguibus in cubiculo Gracchi patris conspectis [c] mittam) tantam morum & prudentiae famam Corneliae fuisse, ut mortuo Graccho ejus nuptias Rex Ptolemaeus ambiverit. Et summa sane cura filios duos sororemque eorum, quae Africano minori nupsit, educavit. Ita ut egregiis artibus imbuti ad omnia summa assurgerent. Sed vita quidem eorum privata ad institutum nostrum non pertinet: videamus potius, quae caussae ab optimatibus eos alienarint.

§. II. Nam, ut diximus, optimatibus ob caussam Mancinianam infensus Gracchus statim in Tribunatu plebis leges olim libertatis adversus optimates tuendae caussa latas referre coepit [d]; & potissimum *agrariam* Licinii Sto- *§. 2. Origo legis agrariae T. Gracchi. A. U. 620.*

a *L. XXXVIIII. c. 57. Vid. Val. M. L. IV. c. 2. n. 3. Gell. L. XII. c. 8.* b *vita Gracchor.*
c *Cic. de Divin. L. I. c. 18. Val. Max. L. IV. c. 6. n. 1.* d *Vid. Sigon. de ant. jur. civ. Rom. L. I. c. 16.*

Stolonis (quam A. U. 377. ferre coeperat) *Ne quis ultra quingenta agri jugera possideret* [a]. *Filiifamiliarum emancipati non ultra dimidium. Neve quis ex publico plus quam centum jugera haberet Tresviri quotannis crearentur, qui agrum publicum a privato discernerent. Agri, quod superesset pauperibus divideretur.* Nam post legem Liciniam A. U. 385. perlatam nulla agrorum divisio facta fuerat, nisi publici, aut ex hostibus capti: atque adeo maximam partem agri publici jam ditiores invaserant [b]; eosque per eam servorum multitudinem colebant; quam bello servili originem dedisse vidimus. Ita ut plebs plane agris exuta, & ad incitas redacta esset [c]. Quoniam autem Licinii Stolonis hic mentio facta est notanda hic est, antequam pergamus, elegantissima observatio Amplissimi Viri *Guilielmi Goesii* [*Gousii*] in *Antiquit. Agrariis c.* 5. nempe, C. quidem Licinium legem suam pertulisse, ita ut Patres jurarent, se eam esse servaturos: sed nihil mirum esse, legem a reliquis fuisse

a *App. Alex. civ. L. I. n.* 354. b *Vid. Catonis or. pro Rhodiis ap. Gell. L. VII. c.* 3.
c *App. Alex. civ. L. I. n.* 355.

fuisse antiquatam, quam ipse prius exemplo suo antiquasset. Gracchos autem ita legem agrariam renovasse, ut ne eludendi daretur occasio: atque propterea utrumque seditione orta infeliciter occubuisse. Tum, ut merito caesi viderentur, Tiberio crimini datum, quod, quum in summo versaretur discrimine caput tetigisset, atque hoc videlicet signo capiti suo diadema poposcisset [a]: quasi vero vir minime stolidus furentibus incendium addere voluisset. Ita ut merito statuat Gousius sola impotentia patriciorum periisse viros nobilissimos, aeternaque laude vel eo dignos, quod nullis territi periculis magno animo in ea asserenda caussa constanter perstiterint, quam pro utilitate Reipublicae non absque ratione suscepissent. Et id ipsum quod Gracchus, agrorum scilicet divisionem, jam antea tentaverat C. Laelius ille Scipionis familiaris [b]: sed, quod renitentibus optimatibus tumultus metu, & quidem contra conscientiam animi destitisset, *Sapientis* cognomen meruisse dicitur.

 Grac-

a *Flor. L. III. c.* 14. *Plut. Gracch. p.m.* 833
b *Ibid. p.* 827.

Gracchum autem cum alii impulisse dicuntur, tum praecipue mater Cornelia, quae se *Scipionis socrum*, non *matrem Gracchorum* (quo nomine tamen postea ei statua posita fuit. Plut. *p.* 836.) a Populo appellari saepe filiis objectabat. Verius autem videtur, quod ipsum fratrem Tiberii Cajum libro quodam scriptum reliquisse testatur Plutarchus [a], Tiberium per Italiam iter facientem & spectantem solitudinem agrorum, atque agricolas & pastores fere servos esse & barbaros, tum primum eam rem sibi in animo proposuisse. Provocabatur praeterea a Populo per libellos undique proscriptos, ut inopibus agrum publicum redderet.

§. 3. *Ipsa latio legis.*

§. III. Igitur legem composuit Gracchus Licinio etiam Crasso Pontifice Maximo [b], Mucio Scaevola Jurisconsulto tum Consule, & Ap. Claudio socero suo (optimates hi sane erant, sed, ut videtur, justae caussae & plebi aequiores) in consilium adscitis; & eam summa quidem aequitate: quippe qua illi, qui poenas

a *p. m.* 828. b *Plut. Ib. Cic. Acad. Quaest. L. IV. c.* 5.

nas violatae legis dare debuissent, rogarentur, ut ea quae contra fas usurpaverant, praemio aliquo accepto reddere vellent. Sed facile credi potest, eos, qui agros illos invaserant, non aliter accepisse hanclegem, quam si justum sibi patrimonium auferret: cum multi etiam hodie rapinis ita indulgere soleant, ut praeda sua tanquam bonis optimo jure quaesitis utantur. Verum Tiberius facundia sua, qua adeo pollebat, ut etiam turpem caussam, nedum aequissimam defendere potuisset, plebem plane sibi devinxerat. Ergo optimates *Octavium* Tiberii collegam precibus expugnant, ut ejus rogationi intercederet: iique primum civiliter inter se contenderunt. Cum vero Gracchus etiam Octavium nimium agri publici tenere animadvertisset, rogavit eum, pretio etiam ex suis facultatibus ostenso, ut certamine abjecto legem perferri sineret. Sed eo abnuente Tiberius intercessione sua omnium magistratuum functiones suspendit. Et, cum ita per multas contentiones extracto tempore dies tandem comitiorum venisset, optimates urnas, in quas suffragio-

rum tabellae conjiciebantur, ſubtraxerunt [a]. Praeterea Manlius & Fulvius viri conſulares ad genua Gracchi accidentes impetrarunt, ut Senatui rem permitteret. Verum ubi nihil expedivit [b] ad legem ſuam rediit: & ſimul Octavio collegae oſtendit, non aliud ſe belli civilis remedium videre, quam ſi alteruter magiſtratu abiiſſet. Octavius tamen de poteſtate Graccho abroganda, quemadmodum hic rogaverat, comitia habere noluit. Ergo ipſe Gracchus tribus in ſuffragium miſit: cum jam in eo res eſſet, ut ſi una etiam tribus ſuffragium dediſſet, privatus jam fieret Octavius, Gracchus ſuffragiis ſuſtineri juſſis omnibus rationibus Octavium complexus eſt, ut a contentione deſiſteret. Sed, poſtquam nihil obtinere potuiſſet, legem pertulit, Octavio e roſtris detracto, & ſervo ejus per tumultum vulnerato: quod nequicquam Gracchus impedire conabatur. Atque ita demum Tresviri agris dividundis creati ſunt ipſe Gracchus cum Ap. Claudio ſocero ſuo & Cajo fratre. Et erat jam in fla-

a *Plut. l. d. p.* 829. b *App. Al. Civ. L. I. n.* 357.

flagranti Populi favore Gracchus, ita ut paucos menses *regnasse* a Cicerone dicatur [a], cum commodam occasionem eum etiam magis incendendi nactus est. Nam nuncio de haereditate Regis Attali Romam allato legem promulgavit, „ ut ea pecunia agrum „ sortitis (lege nempe sua agraria) „ ad instrumentum rusticum & subsi- „ dium agri colendi parandum distri- „ bueretur: " qua re omnium maxime Senatum offendit [b]. Simul odium, quod Octavii injuria contraxerat, amoliturus ostendit, „ Tri- „ bunum plebis caussam plebis de- „ ferentem Tribunum amplius non „ esse. "

§. IV. Sed cum amici Gracchi de coitionibus optimatium ipsi metuentes auctores ei fuissent, ut etiam in sequentem annum Tribunatum peteret [c], aliis praeterea legibus plebem illicere coepit, stipendiorum tempora contrahens, provocationem a judicibus ad Populum concedens, (quod de caussis civilibus est intelligendum) judicibus, qui ex Senatu eo tempore lege-

§. 4. *Aliae etiam leges & finis Ti. Gracchi.*

a *di Amic. c.* 12. b *Plut. p. m.* 830. c *Ib. p.* 832. *Appian. Bell. civ. L. I. n.* 358.

legebantur, parem numerum ex ordine equestri adjiciens. (Quomodo judicia penes diversos ordines diversis temporibus fuerint paulo post, cum de C. Gracchi legibus dicendum erit, videbimus.) Cumque vereri se dixisset, ne noctu ab inimicis domi suae interficeretur, magna hominum multitudo circum ejus aedes, tabernaculis etiam erectis, excubavit. Et postridie in Capitolium, ubi habenda erant comitia, progressus, cum monitus etiam esset a *Blosio* Cumano philosopho, ut omina quaedam, quae ipsi evenerant, sperneret a, summa quidem alacritate excipitur: verum mox a Flacco Senatore, qui loco celsiore stabat, nutu manuum vocatus eo adscendit, discitque, statuisse divites etiam invito Consule eum interficere. Eo intellecto amici Tiberii se defensioni parant, fractis etiam apparitorum hastilibus, ut ipsis fragmentis se defenderent: cumque longius distantes mirarentur, quid tumultus esset, Gracchus manum capiti admovit, summum nempe discrimen, in quo versabatur, innuens. Atque ibi turpis inimi-

a *Plut. p.* 827. *E.* 832. *E.*

inimicorum ejus enituit perfidia, qui statim Senatui nunciarunt, diadema sibi petere Gracchnm. Cumque Consul Mucius, se non vi, sed legibus in tota hac caussa usurum diceret, exiliens Nasica & togatus, (erat hic Gracchi consobrinus, cujus mater itidem Africani fuerat filia: sed qui se ejus legibus opponebat, quod infractae legis Liciniae reum se ipsum esse probe noverat [a]) *Quando Consul*, inquit, *Rempublicam deserit*, *sequimini vos me*, *qui eam salvam vultis*. Atque ita circumdata laevo brachio togae laciniae, magna parte procerum comitante contendit in Capitolium. Tiberius vero inimicis se suis imparem cernens pedem vertit, &, dum fugit, fragmine subsellii ictus occubuit [b]: fuitque hoc initium civilis Romae sanguinis, qui paulo post saepius Rempublicam inundavit [c]. Ita Ti. Gracchus, dum patriae bene quidem, sed violentius consulit, in ipso sacrosancti tribunatus honore in Capitolio necatus est. Nec solus Gracchus leto est datus: sed

a *Ibid. p.* 830. b *App. Al. civ. L. I. n.* 359. *Cic. ad Herenn. L. IV. c.* 55. c *Vell. Patere. L. II. c.* 3.

ſed etiam amici ejus partim trucidati ſunt, partim in exilium miſſi a. Inter eos erat *Bloſius* ille Cumanus, qui a Conſulibus de iis, quae acta erant, rogatus profeſſus eſt, *ſe omnia Tiberii juſſu acturum fuiſſe. Etiamne*, inquit Laelius, (Plutarchus minus recte Naſicam hic ponit) qui Conſulibus in conſilio aderat, *ſi te in Capitolium faces ferre vellet? Nunquam voluiſſet id quidem*, reſpondit Bloſius, *ſed ſi voluiſſet, paruiſſem* b. Quippe quem crederet, nihil imperaturum fuiſſe, niſi quod ex uſu Populi foret. Diſcrimini tamen elapſus Bloſius in Aſiam ad Ariſtonicum confugit, eoque victo manus ſibi intulit c. Scipio porro Naſica, cum ſumma invidia ex caede Gracchi flagraret, judiciaque ei jam intentarentur, *liberam legationem* in Aſiam a Senatu impetravit, ſive licentiam per aliquod tempus in Aſia commorandi, ac inſignibus & honoribus legati utendi. Et urgens ſane periculum eſſe debuit, quod hanc legationem ipſi decerni fecit; cum Pontifex

a *Plut. Gracch. p.*834. *Val. Max. L. VI. c.* 3. b *Cic. Amicit. c.*11. *Val. Max. L. IV. c.* VII. *ex.* 1. c *Plut. d. l.*

tifex Maximus esset Nasica, cui a sacris discedere non temere permittebatur a. Ipse huc illuc per Asiam temere vagatus paulo post apud Pergamum diem obiit b. Neque mirum est talibus factis Nasicam gratia Populi excidisse, cum ipse Scipio Aemilianus, cujus tunc gloria recens erat a victoria Numantina, & qui merito a Populo Romano celebratur, ejusdem Populi benevolentiam hoc casu fere amiserit c. Primum enim ad Numantiam audito Gracchi exitu versu Homerico omnibus, qui simile quid moliti essent, similem exitum precatus est, eo nempe, quo Pallas dignum factis exitum sortitum esse *Aegisthum* dicit d,

Ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος ὅτις τοιαῦτά γε ῥέζοι·

quod ita non incommode quis vertat:

Vah! pereat quicumque scelus
tam grande peregit.

Deinde Romam reversus cum a C. Carbone Tribuno plebis (qui legem ferebat, ut eundem Tribunum plebis, *A. U. 622.*

a *Vid. cap. praec.* §. 1. b *Cic. pro Flacco c.* 32. *Val. Max. L. V. c.* 3. *n.* 2. c *Plut. l. saepius d.* d *Odyss. α. v.* 47.

bis, quoties vellet, Populo creare liceret [a]) coram omni Populo interrogaretur, *Quid de Ti. Gracchi caede sentiret? jure caesum videri*, respondit, *si Reipublicae occupandae animum habuisset* [b]. Non addit tamen, eum animum habuisse Ti. Gracchum. Cum nihilominus ob eam vocem fremeret Populus, *Hostium*, inquit, *armatorum toties clamore non territus, qui possum vestro moveri, quorum noverca est Italia?* quorum postremorum verborum sensus esse videtur, multos jam peregrinos in civitatem Romanam irrepsisse. Et etiam Mucius Consul, qui antea segnior, an aequior in hac caussa fuerat, caedem peractam probasse dicitur [c]. Nam quod epitome Liviana eum praecipuum eorum, qui in Gracchum invecti sunt, facit, dubito an veritati satis conveniat. Nos vero huic de Ti. Graccho narrationi finem dabimus solo Quinctiliani judicio addito, qui dicit [d], „ nequa-
„ quam

a *Liv. Epit.* 59. b *Plut. Ibid. Vell. Paterc. L. II. c.* 4. *Val. Max. L. V. c.* 2. *n.* 3. *Cic. de Orat. L. II. c.* 25. c *Cic. pro domo c.* 34. *pro Planc. c.* 36. d *Instit. Orat. L. V. c.* 13.

„ quam Naſicam exemplo Ahalae a
„ defendi poſſe, a quo Melius eſt in-
„ terfectus: Melium regni affectato-
„ rem fuiſſe: a Graccho leges modo
„ latas eſſe populareis: Ahalam Ma-
„ giſtrum Equitum fuiſſe: Naſicam
„ privatum." Sed aliquid adhuc de hac cauſſa ad caput ſequens erit dicendum: & ob affinitatem materiae turbae paulo poſt ſecutae jam narratis melius jungentur; ſi prius aliquid de morte Scipionis Africani dixerimus.

§. V. Vidimus enim liberrime eum apud Populum de caede Ti. Gracchi fuiſſe locutum: ſed haec libertas, vel forte ipſa Gracchanae factionis oppreſſio funeſta Scipioni fuit. Niſi dicamus, fato fuiſſe exſtinctum, gravemque de ejus morte fuiſſe opinionem, quod plerumque in magnorum virorum morte, ſiquidem extraordinarium quid habet, eſſe ſolet. Nam, cum anno Urbis ſexcenteſimo vigeſimoquarto acriter ſe diviſioni agrorum & plebi Romanae oppoſuiſſet, magna frequentia Senatorum, aliorumque civium Romanorum, & maxime ſociorum Latini nominis domum dedu-

§. 5. Mors Scipionis Africani.

A. U. 624.

Tom. II. H

a *Vid. Supr. L. II. c. 4. §. 2.*

deductus postridie mane in lectulo mortuus est inventus. Quidam, nulla in cadavere ejus vulnerum vestigia apparuisse scribunt a. Alii clisarum faucium in cervice notas repertas dicunt b. Nec de auctoribus etiam tanti facinoris convenit. Fuerunt enim, qui ipsam Corneliam Gracchorum matrem suspectam habuerunt: imo adjutam eam crediderunt a Sempronia Scipionis uxore, quae soror, ut vidimus, Gracchorum erat: quaeque ob deformitatem ac sterilitatem neque amabatur a Scipione, neque eum amabat c. Atque hanc ipsi caussam mortis fuisse etiam Cicero innuere videtur d. Apud eundem tamen Pompejus refertur e dixisse, a C. Carbone, qui Triumvir agris dividundis lege Sempronia creatus erat, interemptum fuisse Africanum: & idem dicentem Crassum inducit *L. II. de Oratore c.* 40. f Plutarchus, magnam etiam suspicionem fuisse dicit g de M. Fulvio, qui

a *App. Al. Civ. L. I. u.* 361. b *Vell. Paterc. L. II. c.* 4. c *App. Alex. Ibid.* d *Somn. Scip. c.* 2. *Vid. & Livii epit.* 59. e *ad Quint. fratr. L. II. ep.* 3. f *Vid. et. omnino Cic. Fam. L. II. n.* 12. g *Gracch. p. m.* 839.

qui unus ex Triumviris erat, & qui eodem die pro rostris Scipionem conviciis prosciderat. Nec desunt [a], qui ab ignotis noctu per posticum inductis suffocatum ferant: neque servos id prodere fuisse ausos, quod scirent, Populum infensum ejus morte gaudere. De tanti viri morte nulla habita est quaestio [b], plebe illud judicium interpellante, ne Gracchus ejus culpae affinis deprehenderetur [c].

CAPUT TERTIUM.

De seditione C. Gracchi.

§. I. Non multos porro annos C. Gracchus fratri suo supervixit, tristem ex eadem, qua frater, caussa vitae exitum sortitus. Nam jam anno Urbis sexcentesimo vigesimo quarto, ut diximus, graves motus ex agrorum divisione orti fuerunt: eratque Gracchus unus ex Triumviris ei divisioni praefectis. Neque aliter fieri poterat, quin graves rixae inter eos, qui longa possessione agrorum, quos usur-

§ I. Origo hujus seditionis.

A.U. 624.

a *App. Al. d. l.* b *Vell. Paterc. l. d.*
c *Plut. l. prox. d.*

uſurpaverant, dejiciebantur, & illos, qui eos agros jam accipiebant, orirentur. Et tamen neceſſaria videbatur multorum in Republica prave factorum emendatio: ita ut minus mirum ſit, Gracchos, & praecipue Cajum (cujus laudes etiam inimici celebrarunt) plebem ab injuriis optimatium vindicare voluiſſe, quam quod eorum oppreſſionem tamdiu plebs perferre valuerit. Paucorum enim hoc tempore arbitrio belli domique reſpublica agitabatur [a]: penes eoſdem aerarium, provinciae, magiſtratus, gloriae triumphique. Populus militia atque inopia urgebatur; praedas bellicas Impetatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum, uti quiſque potentiorum confinis erat; ſedibus pellebantur. Ita cum potentia, avaritia ſine modo, modeſtiaque invadere, polluere, & vaſtare omnia, nihil penſi, neque ſancti habere, quoad ſemet ipſa praecipitavit. Hos autem mores ferre non potuit Gracchus, quippe qui ipſe eſſet frugaliſſimus [c]: cujus

a *Salluſt. Jug. c.* 41. *Vid. Iſ. Voſſium de magnit. U. R. c.* 6. b *Plut. Gracch. p. m.* 835. *Gell. L. XV. c.* 12.

cujus virtutis, & aliarum plurium egregium edidit specimen cum Quaestor cum Consule Oreste in Sardiniam (rebellaverant enim Sardi) missus foret; licet vitam otiosam potius sectaturus fuisse videatur, ni potior Reipublicae apud eum, quam sui commodi, ratio fuisset. Eadem publici commodi caussa eum perpulit; ut, ante quam in provinciam proficisceretur, dissuaderet legem M. Junii Penni Tribuni plebis, qua peregrini Urbe prohibebantur a: quae tamen perlata fuisse videtur. In Quaestura quoque sibi gratiam Populi conciliavit: quod, cum civitates Sardiniae permittente Senatu Romano vestem militibus praebere recusarent, morbos, aliasque miserias suas praetexentes, ipse Cajus singulas civitates adeundo eas permovit, ut militibus opem ferrent b; ita ut optimates a populari adeo animo jam sibi timerent: & Senatusconsulto Orestes cum Graccho in provincia manere juberentur; cum exercitui tamen, qui in ea provincia erat, alius exercitus submitteretur. *A. U. 627.*

H 3 At

a *Cic. Bruto c.* 28. & *Off. III.* 11. *Fest. V. Respublicas.* b *Plut. l. c.*

At Gracchus generoſa animi indignane ob illam injuriam motus Romam diſceſſit: cumque propterea ipſi dies apud Cenſores eſſet dicta, injuriam ſibi factam eſſe, luculenta oratione Populum docuit, cum jam per biennium [a] in provincia fuiſſet, unde per leges anno exacto redire licuerit: ſumma ſe praeterea abſtinentia in provincia egiſſe oſtendens. Cumque ſe ita purgaſſet plebis tribunatum petiit, & obtinuit incredibili Italicorum hominum ſuffragatione [b].

§. 2. Leges a C. Graccho latae.

§. II. Tribunatum adeptus ſtatim eloquentiſſimis orationibus praeparatis Populi animis legem promulgavit, „ ut, ſi cui Populus magiſtratum ab- „ rogaſſet, ei ad alterum magiſtra- „ tum non eſſet aditus [c]. " Et item alteram, „ uti, ſi quis magiſtratus „ de capite civis Romani injuſſu Po- „ puli judicaſſet, de ejus capite Po- „ puli eſſet animadverſio [d]. " Quarum legum altera Octavium petebat, cui,

a *Ipſe ap. Gell. L. XV. c. 12. Plut. dicit* triennium; *ita ut alteruter vel erraverit, vel hodie corrupte legatur.* b *Plut. d. l. p. m.* 836. c *Plut. Ibid.* d *Vid. Cic. pro C. Rabir. perd. reo c.* 4.

cui, ut vidimus [a], rogante Ti Graccho Populus magistratum abrogaverat: altera tenebatur Popillius, qui in Praetura amicos Ti. Gracchi in exsilium egerat [b]. Popillius non exspectato judicio solum vertit: Octavium vero matris Corneliae precibus Cajus dedit. Hinc porro in commodum plebis, & ad infringendam Senatus potentiam etiam alias leges Populo gratas (nec eo minus aequas) tulit. Imprimis agrariam fratris renovavit; addiditque: " ut viae per Italiam mu-
„ nirentur, curarenturque. " Opus certe magno ejus animo dignum, & in quo non usus magis, quam ornamenti & decori curam gereret [c]: nisi forte credimus, eum hac ratione homines manuum opera victum sibi quaerentes devincire sibi voluisse, ut ad omnem eventum eos paratos & sibi devotos haberet. Eadem ratione motus etiam *legem frumentariam* creditur tulisse, qua civibus tenuioribus frumentum minimo pretio, semisse [d] nempe & triente [e] distribuendum cu-

e *Vid. cap. praec.* § 3. b *Ibid.* §. 4. c *Plut. d. l. p.* 837. *sq.* d *Liv. epit.* 60. e *Paulo plus hoc* 3. *nostris deutis in modium.*

ravit [a] : qua largitione eum aerarium exhausisse dicit Cicero *Offic. L. II. c.* 21. Et ita etiam homines a labore & industria ad desidiam & otium avocasse [b] videbatur. Itaque lex perlata fuit invitis Patribus, brevi tamen tempore abroganda. Et quoniam de re frumentaria nobis sermo est, addendum etiam est pulcherrimum Senatusconsultum, quod Graccho suadente factum est: quum enim Fabius Hispaniae Propraetor frumentum provincialibus extortum Romam misisset, auctor fuit Gracchus distracto frumento pretium civitatibus remittendi; castigandique Fabium, quod intolerandum sociis Romanum imperium redderet [c]: quae res etiam apud provinciales magnam ei gratiam conciliavit. Sed praeterea etiam legem tulit de Attali Regis haereditate, „ ut agri regii „ in Asia publicanis locarentur [d]; „ idque vectigal in alimenta plebis „ ex-

a *Cic. Tusc. Quaest. L. III. c.* 20. *Vell. Pat. L II. c.* 6. *App. Al. civ. L. I. n.* 362. *Fest. V. Sempronia. et. Contaren. de frument. Rom. larg. o.* 2. *T. VIII. Thes. Grac. Cic. Herez. L. I c.* 12. b *Cic. pro Sext. c.* 48. c *Plut. Gracch. p. m.* 837. *C.* d *Cic. in Verr. L. III. c.* 6. *in Rull. Or. I. c.* 7. *Flor. L. III. c.* 15.

„ expenderetur." Tum militaris, ve„ stis publice & gratis militibus prae„ beretur; neve quis minor annis se„ ptemdecim nomen militiae dare co„ geretur [a]." Praecipua tamen omnium, quas hoc anno tulit, legum fuit, „ ut ex confusis quinque clas„ sibus ordine sortis centuriae ad suf„ fragia vocarentur [b]:" qua lege ditioribus plane potestas illa suprema, quam hactenus in Republica obtinuerant, eripiebatur. Nam, si juxta ordinem classium & centuriarum suffragia inirentur omnis potestas penes solos erat ditiores; cum eorum plures essent centuriae, quam omnium aliorum minus divitum; quemadmodum superius diximus [c]: ex Gracchi vero institutione comitia magis quam antea in tenuiorum potestate erant futura, licet etiam sic ditiores, quod eorum plures essent centuriae, majorem potestatem obtinerent. Et has quidem leges in primo suo tribunatu promulgasse videtur [d].

§. III. Sed cum ita Populi gratiam efferH 5 — §. 3. *Alter tribunatus*

a *Plut. Ibid.* b *Sallust. de Rep. Ord. Or. II.* c *L. I. c.* VI. *p.* 53. d *Vid. App. Alex. Civ. L. I. n.* 362.

C. Gracchi, & leges in eo latae. A. U. 631.

effertissimam obtinuisset in annum sequentem iterum Tribunus plebis creatur; cum jam lata lex fuisset, „ ut, „ si Tribunus pl. tempore opus la„ beat ad ea praestanda, quae Popu„ lo promiserit, etiam in annum se„ quentem Tribunus creari pos„ sit [a]. " Eumque honorem adeptus aliquot adhuc leges populares tulit; & praecipue judiciariam; qua *judicia a Senatu ad Equites transferebat.* Sed, antequam pergamus, breviter hac occasione explicandum videtur, apud quos ordines variis temporibus judicia apud Romanos fuerint. Nam ab initio quidem Reipublicae ad C. Gracchi tribunatum usque penes solos Senatores judicandi munus fuisse legimus [b]. Sed cum turpissime hac sua potestate Senatores abuterentur, C. Gracchus primum lege lata judicia a Senatu ad equites transtulit [c]: non vero cum equitibus

a *App. Alex. Ibid.* b *Polyb. L. VI. c.* 15. *Dion. Hal. L. II. c.* 9. & 14 *Vid. eund. L. VI. c.* 66. c *Vell. Pater. L. II. c.* 6. *Et huc referend. videtur locus Varr. quem citat. Zamoscius de Sex. R. L. I. c.* 15. *sed ubi in ed. Durdr. p.* 66. *& in edd. Nonii datis ab H. Junio & D. Gothefr. nomen Gracchi non legitur.*

bus tantum communicavit, ut male in *Gracchorum vitis* narrat Plutarchus: licet ipsi etiam Appianus Alexandrinus assentiatur. Atque ita aliquanto tempore summa cum laude judicarunt [a]. Verum cum mox, ut ingenium hominum proclive est a virtutibus ad vitia, etiam Equites ea potestate abuterentur, [b] Anno Urbis sexcentesimo quadragesimo septimo Q. Servilius Caepio Consul ea inter utrumque ordinem communicavit [c]: licet hoc ab illo verbo magis quam re fuisse factum ex Tacito appareat: nam re ipsa omnem potestatem ad Senatum transtulisse patet, quod *Senatus patronus* dictus fuerit teste Valerio Max. *L. VI. c. 9. ex.* 13. qui de ejus appellationis caussa minus recte loquitur. Itaque post biennium (A. U. 649.) alter Servilius, cui cognomen erat *Glaucia* Tribunus plebis (alii in Praetura ejus id factum putant [d]) lege sua solis Equitibus judicandi lites tribuit

a *Cic. pro Font. c.* 8. b *App. Alex. l prox. d.* c *Cic. fragm. Or. pro Scauro p.* 1006. *ed. Graev. Obseq. de prod c.* 40. *Cassiod Chron.*

d *Vid. Patric. ad d. Cic. fragm. Sigon. de ant. jure civ. Rom. L. II. c.* 15.

tribuit facultatem. Anno ſexcenteſimo ſexageſimo ſecundo M. Livius Druſus Tribunus plebis judicia Senatui reſtituere conatus eſt; ſed fruſtra, ut latius ſuo loco narrabitur. Igitur adjuvantibus nobilibus Anno ſexcenteſimo ſexageſimo quarto M. Plautius Sylvanus Tribunus plebis ſua lege juſſit, „ ut ſingulae tribus ex ſuo cor- „ pore quindecim legerent, qui eo „ anno judicarent [a] : ita ut in eo nu- „ mero etiam eſſent Senatores ; & „ ex ipſa quoque plebe aliqui. " Et tum etiam liberti ad judicandum admiſſi videntur [b]. Verum plebi & Equitibus infenſiſſimus L. Sulla Dictator A. U. 672. voluit, *ut judicia penes ſolos Senatores eſſent: utque ex judicibus ſelectis nemini amplius quam trium judicum rejiciendi poteſtas foret* [c]. Sed cum Senatores ob infamiam judiciorum ſumma rurſus invidia flagrarent L. Aurelius Cotta Praetor Anno Urbis 683. Pompejo Craſſoque Conſulibus legem tulit [d], „ ut „ judicia Senatoribus, Equitibus & „ Tribu-

a *Aſcon. in Corn. I. p.* 971. *edit. Graev.*
b *Cic. pro Cluent. c.* 42. c *Cic. Verr. L. II. c.* 31. d *Vid. Cic. in Piſ. c.* 39. *&* *ibi Aſcon.*

„ Tribunis aerarii communicaren-„ tur [a]; " (erant hi honeſtioris *in plebe* ordinis, & loci commodioris [b]) ut ita rurſus ex tribus Populi Romani ordinibus cauſſas judicaturi deſumerentur. Dico, fuiſſe *ex plebe:* nam Cicero [c] varios ordines Populi Romani recenſens diſerte eos a Senatoribus & Equitibus diſtinguit. Eandemque fere legem in Conſulatu ſuo ſecundo [d] A. U. 698. Pompejus Magnus retulit, nempe, „ Ut ampliſſimo „ ex cenſu, ex centuriis, aliter quam „ antea lecti judices, aeque tamen ex „ illis tribus ordinibus, res judica-„ rent [e]. " Idemque numerum judicum fecit CCCLX [f]. Sed Julius Caeſar anno Urbis ſeptingeſimo ſeptimo iterum Tribunos aerarii a judiciis amovit [g]: & poſt biennium, caeſo jam Caeſare, M. Antonius Conſul duobus a Caeſare relictis ordinibus tertium centurionum adjecit, & manipularium militum legionis *A-lau-*

a *Vid. Juven. Sat. VII. v.* 228. b *Dio L.* 43. *circa med.* c *in Catil. Or. IV. c.* 7. d *Dio L. XL. c.* e *Aſcon ad Or. in Piſ. c.* 39. f *Vell. Pat. L. II. c.* 76. *Vid. Plut. Pomp. p. m.* 649.
g *Suet. Jul. c.* 41.

laudae a. Sed Antonio hoste judicato ad Tribunos judicia rediisse videntur. Tandem, ut absolvamus, quae de jucìorum constitutione hic dicenda erant, Augustus ad tres judicum decurias, Senatorum nempe, Equitum & Tribunorum, quartam adjecit, quae de levioribus summis judicaret b; & *ducenariorum* decuria dicebatur, quod censum haberent *ducentorum millium H S.* c qui dimidius erat census equestris. Jam ad leges a C. Graccho latas revertamur. Ubi statim videre possumus, quam non iniquus Senatui Gracchus fuerit d. Tanquam enim solatium ob amissa jndicia ipsi praestare vellet, legem pertulit, „ Uti „ provinciae quotannis a Senatu con„ stituerentur ante comitia e, vel eas „ jam obtinentibus prorogandae; vel „ designandis magistratibus in sortem „ mittendae f. Neve quis deinceps „ Senatusconsulto de provinciis inter„ cederet: " quod ultimum tamen de

a *Cic. Phil. I. c.* 8. *V. c.* 5. *XIII. c.* 2. b *Suet. Aug. c.* 32. c *Graev. ad d. Suet. l.* d *Vid. Flor. L. III. c.* 13. *Cic. pro domo c.* 9. e *Ibid. & pro Balbo c.* 27. *de prov. Cons. c.* 2. f *Vid. eund. in Vatin. c.* 15.

de consularibus tantum provinciis est intelligendum [a]. Qua sane lege Senatus auctoritatem non tantum confirmavit; sed etiam egregie auxit: unde quoque haec lex ad monarchiae usque tempora substitit [b]. Tertia lex, quam in secundo suo tribunatu C. Gracchus tulit, fuit, „ Ut sociis „ Italicis (& usque ad Alpes pene I- „ taliam extendebat [c]) aeque ac ci- „ vibus Romanis jus suffragii esset in „ legibus jubendis [d]. Utque Ca- „ puam, Tarentum, alioque extra „ Italiam, coloniae, sex millia civium, „ totidemque sociorum deduceren- „ tur [e]. " Ex hac tandem lege maxime veritus Senatus, (licet jam antea Graccho adversaretur) ne vires Gracchi insuperabiles evaderent, popularitate cum eo certare instituit: negotiumque dedit Livio Druso Tribuno plebis, ut & ipse legibus popularibus, blanditiis, quavis denique ratione Populi gratiam demereri conaretur: unde patet, non tam leges Gracchi, quam ipsum Gracchum, Senatui

a *Id. de prov. Cons. c.* 7. b *Sallust. Jug. c.* 27. c *Vell. Paterc. L. II. c.* 6. d *App. Alex. Civ. L. I. n.* 393. e *Plut. Gracch. p. m.* 838.

tui exosum fuisse. Ergo etiam Drusus (cujus filius postea A. U. 662. leges Gracchanis simillimas tulit) leges promulgavit a, „ Ne quem ex sociis Latini nominis in exercitu virgis caedere liceret: Ut duodecim coloniae deducerentur: inque singulas mitterentur terna millia civium Romanorum. Ut vectigal agris lege Sempronia divisis dividundisve impositnm plebi remitteretur. Ut Decemviri agris dividundis crearentur. " Quae ultima lex apud scriptores quidem rerum Romanarum non reperitur: sed ejus mentionem in vetere tabula aenea invenisse se testatur P. Manutius *de legibus Rom. c.* 13. Ita consilio scelestissimo, ut aperte, & prout res meretur, loquamur, C. Graccho viro optimo Senatus Drusum sociorum corruptorem, & veris plebis commodis adversantem subornavit. Pertulit, ut facile credi potest, summo plebis studio leges suas Drusus, quod se illud ex Senatus auctoritate facere ostenderet: quem ita nihilo minus quam erat Gracchus de commodis plebis solliciti-

a *Plut. Ibid.*

licitum esse, docere conabatur. Atque ita plebe Senatui reconciliata summum Gracchanarum legum peperit fastidium [a]. Unde iterum (Vid *supr. L. VI. c* VI. § 2) Cicero optimatibus velificans, *Drusum vulnera sanasse* dicit [b], *quae C. Gracchus Reipublicae imponebat.* Et alibi [c], *M. Drusum collegam suum C. Gracchum in tribunatu fregisse* pronunciat: ut quidem recte in citato ad marginem paginae Ciceronis loco legisse videntur *Victor Pisanus* & *Corradus*: eosque secuti *Lambinus* & Pighius. In eo certe Drusus Graccho sive callidior fuit, sive minus gloriae & opum appetens, quod nihil sibi, aut in suum usum promulgare videretur: cum, uno ex Tribunorum plebis collegio *Q. Rubrio* legem ferente de colonia in solum Carthaginis a Scipione deletae deducenda, triumvirum se ad eam deductionem creari passus sit Gracchus, simul cum Fulvio Flacco, qui A.U.628. Consul fuerat: quique multis nominibus; sed sine ullo argumento, Senatui erat suspectus; ita ut ejus invidia multum

a *Vid. Plut. Gracch. p. m.* 839. b *de Fin. L. IV. c.* 24. c *de clar. Orat. c.* 28.

ad perniciem Gracchi contulerit: praesertim cum imprudentia sua malignos, qui de se ferebantur, rumores confirmaret. Atque ita instaurata est Carthago anno postquam eversa fuerat a Scipione vigesimo secundo. Verum brevi reversus est Gracchus, ut se L. Opimio viro, ut ex Plutarcho patet, & ex rebus gestis confirmari potest, improbo Consulatum petenti opponeret. Atque tum iterum legem *de suffragio sociis dando* tulisse videtur [a]: sed volente Senatu Fannius Consul socios Italicos edicto proposito Romae comitiorum die esse vetuit: cui suum edictum opposuit Gracchus auxilium sociis, si Romae mansissent, promittens. At hic promissis non stetit; sive quod auctoritatem suam imminutam senserat; sive, ne pugnandi cupidis inimicis suis illam occasionem daret. Aliam adhuc offensionem contraxit, dum eorum, qui secum magistratum gerebant, sordidae avaritiae se opponit. Futuris enim in foro gladiatoribus magistratus illi cuneos in orbem ad spectandum struxerant, quos locarent. Indigne

a *Plut. p. m.* 839. *F.*

digne has ſordes ferens Gracchus cum fruſtra, *ut tollerentur*, monuiſſet, noctu per opifices ſuos cuneos deturbavit: quod factum plebi quidem generoſum eſſe apparuit; collegis vero ejus violentum.

§. IV. Atque ea res exitum ejus maturavit: nam multi auctores ſunt, Gracchum cum tertio tribunatum peteret fraude collegarum non obtinuiſſe, licet pluma ſuffragia tuliſſet. Nec eo contenti plurimas leges ejus abrogare inimici conabantur, ſeditionis maxime occaſionem quaerentes [a]. Et primum quidem has omnes injurias conſtanti animo Gracchus pertulit: ſed demum monentibus amicis & auxiliante matre Cornelia (ſed, ſi ejus eſt epiſtola, quam habet in fragm. Corn. Nepos, contrarium filio ſuaſit) ſubſidia adverſus Conſulem (ipſe jam Conſul erat Opimius) paravit. Cumque in forum deſcendiſſent, miniſter Conſulis contumelioſe Gracchanos compellans occiditur, invitiſſimo Graccho, qui ita inimicis ſuis pretextum datum eſſe querebatur. Atque eo quidem die comitia dirempta ſunt. Po-

§. 4. *Exitus C. Gracchi. A. U. 632.*

 ſtridie

a *Plut. Gracch. p. m.* 840.

ſtridie vero ad invidiam Graccho creandam interfecti miniſtri corpus ante curiam delatum eſt, diſſimulante eorum, quae agerentur, ſcientiam Opimio. Itaque [a], licet plurimi artes principum deteſtarentur, Senatusconſultum illud extremae neceſſitatis [b] factum eſt, *Videret Conſul Opimius*, (nam collega ejus Fabius ad bellum Gallicum abfuiſſe videtur) *ne quid Reſpublica detrimenti pateretur*. Cujus Senatusconſulti frequentior paullo in ſequentibus fit mentio, quia jam Dictatores creari non ſolebant: nam Sullae & Caeſaris Dictaturae legitimae non fuerunt. Cum igitur Opimius denunciaſſet Patribus & Equitibus, ut arma caperent, etiam Fulvius Gracchi ſocius adverſus vim ſe paravit, turbamque contraxit. Gracchum foro diſcedentem multi ſecuti ſunt: & ea nocte ad fores aedium ejus taciti excubias egerunt. Fulvius vero cum ſuis vino merſus ferociterque in adverſarios debacchatus noctem transegit: cumque illuxiſſet Aventinum occupat. At Cajus togatus & parvo duntaxat

a *Ibid. p.* 841. b *Vid. Supr. L. II. c.* 2. §. 6. *Ibid. c.* 6. §. 5.

taxat pugione succinctus nequicquam orante uxore, *ne se publico committeret*, in forum progreditur: atque ex ejus consilio Fulvius filium minorem cum caduceo pacis insigni ad Consulem & Patres mittit. Opimius [a], licet pacem suaderent multi, jussit, „ ut tanquam sontes se ipsos traderent, Senatusque iram deprecarentur. " Paratus erat ad eam deprecationem faciendam Gracchus: sed non permittentibus aliis rursus Fulvius filium, qui pro se ageret, misit. Sed Opimius pugnandi cupidus adolescentem in custodiam trahit [b]: & statim Fulvii cohortem disjicit. Fulvius balneo, in quod confugerat, extractus & cum filio occisus est. Gracchus vero arma civilemque sanguinem declinans in aedem Dianae, quae in Aventino erat, se recepit: cumque ibi manus sibi inferre conaretur ab amicis prohibitus est, &, ut fugeret monitus. Supplex autem Deam precatus esse dicitur, ut pro ingrato isto animo & proditione sui perpetua Romani servitute premerentur. Nec de-

 fuit

a *Plut. d. l. p.* 842. b *App. Al. Civ. L. I. p.* 366.

fuit votis eventus, ut videbimus. Inde ad Tiberim fugit, hortantibusque duobus, quos secum habebat, amicis pontem sublicium transit, dum illi se insequentibus Gracchum objiciunt, & memorando in omne aevum exemplo, nemini viam dantes fortissime occumbunt [a]. Ita unum duntaxat famulum nomine *Philocratem* (alii [b] *Euphorum* vocant) comitem habens Gracchus in *Furinae* lucum pervenit; & a servo se interimi jubet; qui mox super domini corpus seipsum transfixit. Alii dicunt vivos eos fuisse assecutos hostes; ibique servum arcte adeo dominum suum fuisse amplexum, ut ille, nisi prius interfecto servo, occidi non potuerit. Amicorum fidelissimorum nomina minus certa sunt. Plutarchus *Pomponium* & *Licinium* vocat: pro Licinio *Laetorium* habent Val. Max. *L. IV. c. 7. ex.* 2. Sext. Aur. Victor, & Orosius *L. V. c.* 12. Sed Plutarchi lectionem conjectura firmaverit, si forte Licinius ille fratèr, an cognatus, an gentilis saltem Liciniae uxoris

a *Vell. Pat. L. II. c.* 6. b *Vell. Ib. Val Max. L. VI. c.* 8. *ex.* 3. *Aur. Victor. Macr. Sat. L. I. c.* 11.

uxoris C. Gracchi fuerit. Et ultra mortem etiam inimicorum saeviit Opimius, a perniciosissimo & mox ad imitationem trahendo exemplo Gracchi & Fulvii capita referentibus par auri pondus pollicitus: ac ingeniosae avaritiae homo *Septimulejus* Opimii amicus b exempto cerebro plumbum capiti Gracchi infuderat. Cadavera horum, & trium praeterea millium, quos Opimii crudelitas interfecerat, in Tiberim tracta sunt: bona omnium publicata. Adolescens etiam Fulvius, quem de pace acturum missum vidimus, licet octavum demum & decimum annum ageret, omniumque plane insons foret, ab Opimio interemptus est c. Quin & conjugibus caesorum luctus est interdictus; & Liciniae Gracchi dos adempta d: licet P. Mucius Jurisconsultus censeret, *eam praestari oportere* e. Sed Opimius (qui ex SCto lustrata Urbe aedem, quam voverat Concordiae, posuit, indignantibus civibus, qui per caedes concordiam

a *Vid. Sallust. Jug. c.16.* b *Plut. d. l. p.* 142. *E. Plin. H. N. L. XXXIII. c.* 3. c *Vell. Pat. L. II. c.7.* d *Plut. d. l.* e *l. 66. pr. ff. soluto matr.*

recte fundari posse non putabant. Plut. Gracch. f. App. Al. Civ. L. I. n. 366.) non diu postea etiam apertius ostendit, venale sibi ad cuncta flagitia esse ingenium, quando anno Urbis sexcentesimo quadragesimo legatus ad Jugurtham missus [a], ut regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham & Adherbalem divideret, argento a Jugurtha corruptus famae & fidei pecuniam praetulit. Ergo, licet per injustitiam temporum, cum reum eum egisset *Decius* Tribunus plebis, judicio de morte Gracchi fuisset absolutus caussam ejus defendente C. Carbone [b], (qui Consul anno sexcentesimo trigesimo quarto ob turbulentissimum tribunatum plebis, & mortis Africani invidiam, majestatis eum accusante adolescente *L. Crasso*, cantharidas sumpsisse dicitur [c]: vel, ut alii, in exilinm fuit missus [d]) tamen A. U. 643. captarum ab hoste pecuniarum a *C. Mamilio Limetano* Tri-

a *Sall Jug. c.* 16. *sive* 19. *edit. I. Wasse.*
b *Cic. de Orat. L. II. c.* 25. *& de clar. Orat. c.* 34. *Liv. epit.* 61. c *Cic. Fam. L. IX. n.* 21. d *Id. Bruto c.* 27. *Val. Max. L. II. c.* 7. *n.* 6.

Tribuno plebis damnatus turpem senectutem egit [a]. An obiter addemus, in hujus consulatu vini adeo generosi fuisse proventum, ut *vinum Opimianum* proverbiali locutione pro *generosissimo* dictum fuerit [b]? Hic exitus Gracchorum fuit meliore utique fato dignornm: sed quos perdidit rigidae virtutis studium in civitate, quam nimia felicitas jam corruperat. Nam Tiberii quidem laudes initio jam hujus capitis vidimus: Cajus vero cunctis virtutibus ei similis erat; laudisque verae cupidissimus, ita ut semper Senatui auctor esset rei alicujus, quae tantum ordinem decebat [c]; ingenio etiam & eloquentia longe praestantior [d]. Imo fuerunt, qui eum M. Tullio anteferre non dubitarent, quod refert & improbat Gellius [e]. Etiam Ciceroni *eloquentissimus* dicitur [f]: & idem, *Gracchorum consiliis, sapientia, legibus multas*

a *Plut. Gracch. p. m.* 843. b *Cic. Bruto c.* 83. *Vell. Pat. L. II c.* 7. *Plin. H N. L. XIV. c.* 4. *&* 14. *qui sua aetate id superfuisse dicit.*

c *Plut. p. m.* 837. d *Vell. L. II. c.* 6. *Liv. ep.* 60. *Gell. L. XI. c.* 13. e *L. X. c.* 3. f *de clar. Or. c.* 28.

Reipublicae partes constitutas asserit a: ac rursus alibi b, *C. Gracchum nihil, quod ullam partem aequitatis aut juris haberet, vel quisse*, dicit: eumque *morte fraterna, pietate, dolore, magnitudine animi ad expetendas domestici sanguinis poenas fuisse excitatum* c. Sed, ut fuit Cicero ingenii non satis constantis, & gratiae optimatum captator, aliis locis longe aliter & minus bene de Gracchis loquitur; ut quum in *Bruto c.* 33. ingenium quidem & eloquentiam C. Gracchi summis laudibus extollit: sed simul queritur, *eum potius fratri, quam patriae, pietatem praestare voluisse*. Et similia pluribus locis apud eum videri possunt d. Alibi e rursus frumentariam C. Gracchi largitionem damnat: &, *capitalem esse orationem* dicit, *eam*, *quae ad aequationem bonorum pertinet*. Contra laudibus extollit Opimium f, *civem* eum *praestantissimum* appellans, & *virum praeclare de Republica meri-*

a *Or. II. in Rull. c.* 5. *omnino Ibid. c.* 29.
b *pro C. Rabrio c.* 5. c *de Haruſp. resp. c.* 20. d *Ibid. c.* 19. *in Rull. I.* 7. *in. Catil. I.* 1. *IV.* 2. e *de Offic. L. II. c.* 21. f *de clar. Orat. c.* 34.

ritum a: quae laudes quomodo in ipſum quadrent ex jam dictis facile judicari poteſt; quemadmodum etiam, penes Gracchoſne, an penes optimates cauſſa harum ſeditionum fuerit. Sed jam externa rurſus bella horum temporum videamus, cum prius verbulum adhuc de *fiſtula oratoria C. Gracchi* addiderimus. Narrat nempe Cicero b, & poſt eum alii c, Gracchum, cum concionaretur, habuiſſe ad manum ſervum cum *eburneola fiſtula* peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret; aut a contentione revocaret.

CAPUT QUARTUM.

Bella Gallica, Allobrogica, Liguſtica.

§. I. Anno Urbis ſexcenteſimo vigeſimo *Salluvii* (*Salyes* alii vocant, ſed alterum praetulerim) Gallorum trans Alpes incolentium gens Maſſilienſes Romanorum ſocios invaſe- *§. 1. Bellum cum Gallis Salluviis & aliis. A.U. 628.*

a *pro Sext. c.* 67. b *de Orat. L. III. c.* 60. c *Quintil. L. I. c.* 20. *Gell. L. I. c.* 11.

ſerunt [a]: idque ſatis commode Senatui Romano evenit. Nam M. Fulvius Flaccus Conſul Italicos ſocios inſtigabat, ut jus Romanae civitatis peterent [a]. Et, cum aegre compulſus eſſet, ut in curiam veniret, partim monenti Senatui, partim oranti, ut incepto deſiſteret, reſponſum non dedit [c]. Sed occaſione belli Gallici oblata ſponte urbanas actiones triumphi adipiſcendi ſpe deſeruit: ac in Galliam profectus fortiter cum hoſtibus Maſſilienſium Liguribus, Vocontiis Salluviiſque rem geſſit; ſi ſaltem honor ipſi non praeter merita datus fuit: nam de iis gentibus triumphaſſe ex faſtis Conſularibus diximus [d]: idque etiam ex Vellejo [e], & Plutarcho [f] colligi poteſt. Et ſane Livius primum omnium Fulvium Gallos Tranſalpinos bello domuiſſe ſcriptum reliquit [g] ſed jam etiam anno praecedente a *C. Sextio Calvino* Conſule victi fuerant: iſque in eorum agrum

a *Flor. L. III. c.2.* b *Plut. Gracch. p. m.* 839. *App. Al. Civ. L. I. n.*562. c *Val. Max. L. IX. c.*5. *n.* 1. d *Vid. & Amm. Marcell. L. XV. c.* 10. *Jul. Obſeq. c.*841. e *L. II. c.* 6. f *Gracch. p. m.* 841. g *epit.* 60.

grum coloniam deduxit a nomine suo appellatam. *Aquas* enim *Sextias* nomen habuit; *quod aquarum salubrium ibi esset copia* a: ex quibus vocibus hodiernum nomen *Aix* est contractum.

§. II. Inde cum Arvernis & Allobrogibus bellum fuit gestum; quae interioris Galliae gens fuit: habitabat enim fere, qua hodie Delphinatus & Sabaudia regiones ad lacum usque Lemannum incoluntur. Caussa belli fuit b, quod *Teutomallum* Salluviorum Regem fugientem recepissent, & omni ope juvissent: tum quod *Aeduorum*, sociorum Populi Romani, agros vastassent. (Aeduos in arctissimam societatem acceperant Romani, ita ut *fratres* dicerentur c.) Et notavit Obsequens (c. 30.) Anno Urbis 631. jam victas fuisse has gentes: quo anno cum C. Fannio Consul fuit Cn. Domitius Ahenobarbus. (Hic *Neronis* Imperatoris fuit atavus d.) Et Domitium sane feliciter res gessisse tabulae

§. 2. Bellum Allobrogicum.

a *Liv. epit.* 61. *Strabo L. IV. n.* 178. *Fasti Cassiod.* b *Liv. d. l.* c *Cic. Fam. L. VII. n.* 10. *ad Att. L. I. n.* 18. *non sine joco. Caes. B. G. L. I. c.* 43. *Tacit. Anu. L. XI. c.* 25. *Plut. Caes. p. m.* 720. d *Suet. Ner. c.* 2.

bulae triumphales ostendunt: ex quibus anno Urbis 633. triumphasse deprehenditur: quod idem etiam ex Eutropio [a] colligi potest: licet ibi Consulum nomina minus recte legantur; (Pighius ad A. U. 631. restituere eum locum conatur) & ipsa etiam rerum narratio est confusa. Et longe magis in diversum abit Valerius Maximus [b]; qui plane alios auctores secutus fuisse videtur. Cum tamen belli moles ingravesceret, Anno 632. Q. Fabio Maximo Consuli (fuit hic filius fratris P. Africani Aemiliani) Gallia provincia obvenit; licet etiam Domitio in eadem provincia imperium prorogatum esset. Et adeo cum parvo exercitu Gallis occurrit Fabius, ut Rex eorum *Betultus* (ita est in fastis Capitolinis, quod Pighius putat lingua Celtica fuisse Betultich, quasi *patientem*, vel *modestum* dicas) jactaret, „paucitatem „Romanorum vix ad escam canibus, „quos in agmine habebat, sufflcturam „esse." Itaque ultro etiam Rhodanum ponte ex lintribus facto transit

a *L. IV. c. 22.* b *L. IX. c. 6. n. 6. Sed vid. Pigh. Ann. ad A. 632. p. 72.*

transit Romanos invasurus. Sed post acrem pugnam Galli in fugam conversi sunt: & festinato transitu pontem nimium onerantes ejus vincula ruperunt; ita ut plurimi mergerentur. Ex centum igitur octogintaque millibus, quae in exercitu habuisse Betultus dicebatur, centum quinquaginta millia vel caesa vel mersa fuisse feruntur. Plinius [a] Appianusque Alexandrinus [b] caesorum numerum paullo minorem faciunt: & memoratu dignum est, quod prior addit, Fabium Consulem, cum quartana febri laboraret, ea in acie fuisse liberatum. Strabo vero, Fabium non totis triginta millibus ducenta millia Gallorum concidisse scribit [c]. Betultus amisso exercitu Romam profectus est, ut Senatui satisfaceret: sed quia contra pacem provinciae videbatur, ut in Galliam remitteretur, Albae in custodiam datus est. Decretum quoque est, ut *Congentiacus* filius ejus comprehensus Romam mitteretur. Domitius & Fabius in ipsis, quibus dimicaverant, locis

a *H. N. L. VII. c.* 50. b *in epit. Celticor.*
c *L. IV. n.* 185. *&* *aliter etiam Liv. Epit.* 61.

locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropaea fixerunt, more tamen Romanis insuetato [a]. Et Domitium etiam, cum elephantorum ope maxime adjutus in acie fuisset [b], elephanto per provinciam vectum turba militum, quasi inter solemnia triumphi prosequente, Suetonius auctor est [c]. Sed tamen Urbem quoque triumphantes intrasse & Fabium & Domitium marmora Capitolina ostendunt, Fabiumque Regem Betultum in triumphum duxisse. Et ad hunc Fabii triumphum, puto, referri posse denarium, quem exhibet Vaillantius [d], licet ipse aliter sentiat. Triumphi hi anno Urbis sexcentesimo tricesimo tertio sunt ducti. Julius Caesar [e], praeter Allobroges (nam hos in deditionem fuisse receptos narravit Livius) etiam Arvernos & *Rutenos* [f] a Fabio superatos scribit: iisque Populum Romanum ignovisse, neque in provinciam redegisse, neque stipendium imposuisse. Sed

a *Flor. L. III. c.* 2. b *Oros. L. V. c.* 13.
c *Nerone c.* 2. d *de fam. Rom. G. Fabia n.* 17. e *de bell. Gall. L. I. c.* 41. f *le Diocese de Rodes.*

Sed tamen anno Urbis ſexcenteſimo trigeſimo quinto colonia *Narbo Martius* [a] (ita dicta, ut videtur, a *Q. Marcio Rege*, qui Conſul ejus anni fuit) in Gallia deducta eſt [b], quae *ſpecula Populi Romani, ac propugnaculum iſtis ipſis nationibus oppoſitum & objectum* foret [c].

§. III. Et cum Gallis non tantum, ſed etiam cum Liguribus bellum geſſiſſe Marcium ex fragmentis faſtorum triumphalium diſcimus: ubi ejus triumphus de Liguribus *Stoenis* memoratur, qui Livio [d] & Straboni *Stoni* dicuntur [e]; & ab hoc Geographorum principe ad *Tridentinas* Alpes collocari videntur; ita ut Ligures origine forte fuerint. In epitome Liviana *gens Alpina* dicitur. Oroſius [f] Gallos ſub Alpium radicibus poſitos expugnaſſe Marcium, & ad internecionem deleviſſe dicit: vel potius, ipſam gentem prae deſperatione ita in ſemet ipſam ſaeviiſſe, ut ne parvulus quidem omnino ſuperfuerit, qui ſervitutis conditio-

§. 3. Bellum Liguſticum. A. U. 636.

a *Narbonne.* b *Vell. Pat. L. I. c.* 15. *L. II. c.* 8. c *Cic. pro Font. c.* 1. d *Epit.* 62. e *L. IV. n.* 204. *nec multum diſſentire videtur Plin. L. III. c.* 20. f *L. V. c.* 15.

nem morti praeferret. Anno sequente bellum cum Grajarum Alpium gentibus continuatum fuisse Pighius conjicit ex nummo *C.Licinii P.F.Getae* (quod nomen alterius hujus anni Consulis fuit) insigne admodum tropaeum prae se ferente [a]: praesertim cum etiam anno sexcentesimo trigesimo octavo Gallia provincia consularis fuerit: nam & Auctor *de viris illustribus M. Aemilium Scaurum* Consulem Ligures & *Gantiscos* (ignota quidem haec gens est) domuisse, & tabulae triumphales de Gallis *Karnis* eum triumphasse testantur. *Karni*, vel *Carni* etiam Alpinus populus fuit, sed qui postea etiam maritimam oram Istriae vicinam, vel eripuerunt Venetis, vel a Romanis in eam deducti possederunt. Vestigia nominis servat in illis regionibus *Carniola*, *Germanis Krain*, Imperatori hodie Germanorum subdita provincia. Verum minus grave fuisse hoc bellum patet, quod milites suos laudatissimo illo Romanorum more in paludibus exsiccandis exercuerit [b]. Idem postea
*A.U.*644. in Censura viam *Aemiliam* stravit, a suo

a *Exstat etiam ap. Vaill. G. Licinia n.* 18.
b *Strabo L.V. p.*150.

ſuo nomine dictam [a], quae per Etruriam Sabata uſque ferebat: & probe diſtinguenda eſt ab altera via ejuſdem nominis, quam ſtravit in Conſulatu ſuo Aemilius Lepidus A. U. 566., quae viae Flaminiae Arimini juncta inde Aquilejam uſque extendebatur. Exemplum etiam in hoc viro obſervandum eſt diſciplinae militaris ſanctiſſime cultae: nam tanta eo Imperatore diſciplinae reverentia fuit [b], ut pomifera arbor, quam in pede caſtrorum fuerat complexa metatio, poſtero die abeunte exercitu intactis fructibus relicta fuerit. Tum praeterea hunc celebrem illum fuiſſe Scaurum, qui ſaepe *Princeps Senatus* dicitur [c], quod dignitatem illam per aliquot luſtra obtinuerit. Obiter autem caſtigari debet Plutarchus, qui eum humili genere, & novum hominem fuiſſe dicit [d]: cum revera ex nobiliſſima fuerit Aemiliorum gente; ſed cujus domus propter paupertatem tribus aeta-

a *Sext. Aur. Victor.* b *Frontin. Stratag. L. IV. c. 3. ex. 13.* c *Cic. pro C. Rabir. c. 7. Aſcon. Argum. Or. pro M. Scauro. Et princeps civitatis pro R. Deiot. c. 11.* d *de fortun. Rom. p. m. 318.*

tibus fere jacuerat; ita ut pater ejus carbonarium negotium exercuerit [a]. Post hanc victoriam ad Cimbrorum usque adventum, sive ad A. U. 644. quietae res Galliae fuerunt.

CAPUT QUINTUM.

De bello Balearico, & cum Sardis.

§. 1. *Bellum Balearicum.*

§. I. Cum Balearium insularum incolae piraticam exercendo mare infestum redderent, vel potius pauci quidam eorum cum piratis societate facta conspirassent, Q. Caecilius
A. U. 630. Metellus Consul anno Urbis sexcentesimo trigesimo universos criminatus invasit [b]; & gentem vix alio armorum genere, nisi fundis, utentem facili negotio superavit. Triumpho tamen res digna est visa, quem A. U. 632. duxit. Neque illud tantum; sed etiam a victis non magni momenti insulis *Balearici* cognomen sumpsit: videturque haec Metellorum familia honorem illum a victa gente cognomen assumendi prae ceteris ambiisse, cum

a S. *Aur. Victor de vir. ill.* b *Strabo L. III. n.* 167.

cum hujus etiam patrem *Macedonicum* dictum viderimus: & etiam frater hujus Balearici *Dalmaticus*, ejusque filius *Creticus* dictus fuerit: quem male Florus Macedonici filium facit. Tum praeterea *Numidicum* Metellum videbimus, qui fratris Metelli Macedonici fuit nepos.

§. II. Vidimus supra L. V. c. 4. §. 8. Tiberium Gracchum de Sardis A. U. 578. triumphasse. Et inde per multos sane annos quieta haec insula fuit, donec A. U. 627. rebellaret: & licet tum ab Aurelio Consule subacti dicantur [a], tamen difficile bellum & longum fuisse inde conjicitur, quod in tabulis Capitolinis ad annum demum Urbis sexcentesimum trigesimum primum triumphus Aurelii hujus ex Sardinia referatur. Imo anno rursus sexcentesimo trigesimo octavo consularis provincia facta est Sardinia: & M. Caecilii Metelli Proconsulis ex ea insula triumphus in fastis marmoreis ad annum sexcentesimum quadragesimum recensetur. Sed forte ab ipsis Praesidibus haec bella suscitabantur: quemadmodum anno sexcentesimo

§. 2. Bellum cum Sardis.

[a] *epit. Liv. 60.*

quadragesimo octavo T. Albucius bellum undique quaerens cum *mastrucatis* quibusdam latrunculis a una cohorte auxiliaria res gessit: (*Mastruca* erat vestis e pellibus vilior b.) unde non tantum supplicatio ipsi negata est: sed etiam postulantibus Sardis reus est factus & damnatus. c. Nec deinde de rebus Sardiniae aliquid valde memorandum in historia reperitur: nisi forte notare velimus, anno sexcentesimo nonagesimo septimo *M. Aemilium Scaurum*, qui Propraetore Sardiniam rexerat, arroganter adeo rapaciterque eam administrasse, ut anno sequente Sardis requirentibus a *P. Valerio Triario* repetundarum postulatus sit, qui dicere non dubitavit, se non recusare, quo minus Scaurus absolveretur, si centum viginti homines nominare posset, quibus in provincia nihil abstulisset d. Eum tamen defendere non dubitavit Cicero, & caussam obtinuit, Scauro ob vetustissimam nobilitatem & recentem memoriam patris,

a *Cic. de prov. cons. c.* 7. b *Id. fragm. Or. pro M. Scauro p.* 1012. *ed. Graev. Quintil. L. I. c.* 5. c *Cic. d. l. de prov. cons. & Div. in Verr. c.* 19. e *Val. Max. L. VIII. c.* 1. *n.* 10.

tris, ut ferebatur, absoluto a. Tanta iniquitas illorum temporum fuit.

CAPUT SEXTUM.

De bellis Illyricis, Dalmaticis, Thracicis.

§. I. Quomodo Gentius Illyriorum Rex A. U. 585. a Romanis victus & triumphatus sit dictum est supra *L. V. c. 6.* §. 1. & simul, tum provinciam illam ex quinque legatorum sententia ordinatam fuisse. Atque ipsi quidem Illyrii patienter satis jugum Romanorum tulerunt; & per plures annos pacata ea provincia fuit: donec anno Urbis sexcentesimo decimo octavo Vardaei Illyricum infestare coeperunt: qui a Fulvio Flacco Consule subacti b, & ab ora maritima in interiora translati sunt c. Sic in tabulis Capitolinis reperimus, C. Sempronium Tuditanum Consulem anni sexcentesimi vigesimi quarti

§. 1. Bellum Illyr. & Dalmat.

A. U. 618.

a *Vid. Ascon. arg. or. pro Scauro. Cic. ad Att L. IV. ep. 16.* b *Liv. epit. 56.* c *Strabo L. VII n. 315. siquidem de hoc tempore locus ille est intelligendus.*

quarti de Japudibus triumphasse; qui ex gentibus Illyricis Italiae, vel Istriae proximi habitabant. Compendium Livianum nos docet, eum primo rem male gessisse: mox victoria cladem acceptam emendasse: & maxime eo bello enituisse virtutem D. Bruti, illius qui Lusitaniam subegerat. Post decennium rursus Metellus Consul Segestanos Illyrici populos in Pannoniae finibus sitos bellum moventes, an a Romanis ultro illatum propulsantes (auctores enim rerum Romanarum hic nos destituunt [a]) haud difficili victoria compescuit. Inde sola triumphi cupidine ductus quietis Dalmatis bellum intulit, cum ab his amice fuisset susceptus. Et forte satis grave tum id bellum fuit, cum non tantum triumphus Metello decretus sit & cognomen *Dalmatici* ab eo assumptum; sed etiam magnas manubias retulerit [b]: licet fatear, priora illa facile ambitioni, postremum soli rapacitati Metelli adscribi posse. Finitima porro cum Thracibus & praecipue Scordiscis bella videamus.

§. II.

a *Vid. Pighii ann. ad h. annum.* b *Cic. in Verr. L. I. c. 59. & ibi Asc.*

§. II. Thraces, latrociniis aſſueta gens, circa haec tempora non tantum proximas provincias, ſed ipſam etiam Theſſaliam & Dalmatiam incurrebant; & ad Adriaticum uſque mare penetraverant [a]. Adverſus eos anno Urbis ſexcenteſimo trigeſimo nono miſſus fuit *C. Cato*, qui Priſci illius Catonis fuit nepos, (filius M. Catonis, qui Praetor deſignatus vivo patre obiit [b]; quique egregios de jure civili libros reliquiſſe dicitur [c]) & etiam ad exemplum avi multas orationes ſcriptas reliquit. Sed is non modo fuſus a Thracibus & fugatus fuit; verum omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat [d]. At eodem anno T. Didius Praetor diffuſos Scordiſcos intra ſuam repulit Thraciam: triumphumque de iis duxiſſe videtur [e]. Quemadmodum etiam M. Livius Druſus Conſul ulterius eos egit, Danubiumque tranſire vetuit [f]. Tamen rurſus anno ſexcenteſimo quadrageſimo quarto M. Minucius Rufus Pro-

§. 2. Bella cum Thracibus.

A. U. 639.

A. U. 641.

A. U. 644.

a *Flor. L. III. c. 4.* b *Vid. Cic. de Senect. in f.* c *Gell. Noct. Att. L. XIII. c. 19.* d *Flor. d. l. Eutrop. L. IV. c. 24.* e *Cic. in Piſ. c. 25.* f *Flor. d. l. Liv. epit. 63.*

Proconsul contra Scordiscos & Triballos prospere pugnavit, non sine summo tamen suo periculo, multis suorum amissis dum per infidum glacie fluvium equitatum ducit. Triumphum Minucio ob hanc victoriam fuisse decretum docent Vellejus [a], & denarii in hujus triumphi memoriam cusi [b]. Quae porro in his regionibus bella gesta fuerunt, commodius ad sequentem librum referrentur. Videamus jam bellum gravius multo, sive tumultum potius Cimbricum.

CAPUT SEPTIMUM.

De bello Cimbrico, Teutonico & Tigurino.

§. 1. *Origo hujus belli. A. U. 640.*

§. I. *Sexcentesimum & quadragesimum annum Urbs agebat cum primum Cimbrorum audita sunt arma Caecilio Metello ac Papirio Carbone Consulibus.* Verba sunt Taciti in libro *de mori-*

a *L. II. c.* 8. b *Vaillant. gente Minuc. n.* 9. *qui fastos hic Capitolii triumphales citat, supino errore Pighii verba pro fastorum inscriptione producens; cum in marmoribus hic triumphus desideretur.*

moribus Germanorum [a]. Videntur autem hi ex penitissima Germania progressi [a]; & jam tum forte eam regionem tenuerunt, quae *Cimbrica Chersonnesus* est dicta, & hodie *Jutiam* & *Slesvicensem Ducatum* complectitur. Nam plurimorum veterum, & ipsius Strabonis [c] crassus est error, qui *Cimbros* ob levem similitudinem nominis cum *Cimmeriis* confundunt, qui ad *Maeotin* paludem habitarunt [d]. Ea gens hoc anno populabunda in Illyricum usque pervenit [e]: quemadmodum jam antea itidem ex Septentrione progressi Galli, & postea variae gentes Germaniae, aut Sarmaticae originis Imperium Romanum populorum innumera multitudine inundarunt. Si bonis auctoribus usus fuit Florus justior aliquantulum harum gentium (quibus etiam magna hodie Batavorum pars & major Francorum Britannorumque, imo Italorum & Siculorum originem debet) causa videbitur. Dicit enim, cum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe

a *c.* 37. b *Flor. L. III. c.* 3. c *L. VIII. n.*293. d *Vid. Cluver. Germ. Ant. L. III. c.* 22. *p. m.* 90. e *Liv. Epit.* 63.

orbe quaesivisse; exclusosque Gallia & Hispania in Italiam venisse, atque a Silano Consule (hic anni sexcentesimi quadragesimi quarti Consul fuit) petiisse, „ ut victor gentium Popu„ lus sibi aliquid terrae quasi stipen„ dium daret; ceterum, ut vellent, „ manibus suis, atque armis uteren„ tur. " Verum vix videtur fide dignum (quanquam similia etiam tradidisse Livium ex *epitome ejus sexagesima quinta* liqueat) eos, qui jam ante quadriennium cum Romanis praelio conflixerant, victoresque fuerant, illorum confestim pacem expetivisse. Sed de his penes lectorem prudentem judicium esto.

§. 2. Romanorum variae clades. A.U. 640.

§. II. Certe ab anno Urbis sexcentesimo quadragesimo initium ducendum est bellorum cum Germanis gestorum; quos ad sua usque tempora per annos ducentos & decem triumphatos magis esse, quam victos dicit Tacitus [a]. Nam eo anno Consul Cn. Papirius Carbo ad *Noreiam* urbem supra Aquilejam cum Cimbris congressus praelio non solum fusus, sed etiam exercitu exutus est [b]. Inde per

a *Germ. c.* 37. b *Jul. Obseq. de prodig. c.* 36.

per Gallias vagati Cimbri Hispanos etiam adorti sunt [a]. Sed ubique exclusi, ut ex Floro vidimus, & *Teutonis* juncti (altera haec erat a Germania gens) rursus versus Italiam iter direxerunt; agrosque quos precibus impetrare nequiverant, armis petere constituerunt, Silanumque Consulem praelio victum castris etiam exuerunt: licet, ut militibus alacrioribus Consul uteretur plures leges per eos annos latas, quibus stipendia militibus minuebantur, abrogaverit [b]. Anno Urbis sexcentesimo quadragesimo quinto M. Aurelius Scaurus Consul iterum ab his gentibus est fugatus [c], non tamen occisus, ut videtur credidisse Vellejus [d]. Nam post tres demum annos legatus Consulis a Cimbris fuso exercitu captus est [e]: & quum in consilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret, Romanos vinci non posse, a *Bojorige* feroce juvene occisus est. Nec felicior fuit L. Cassius Longinus Consul, cui Gallia Nar-

A. U. 645. *A. U. 646.*

a *Flor. L. III. c. 3.* b *Ascon. ad Or. I. pro Corn. p. 131. ed. Lugd. Bat. A. 1675.* c *Tacit. d. l.* d *L. II. c. 12.* e *Liv. epit. 67.*

Narbonensis cum bello Cimbrico provincia erat data. Is enim a novis hostibus *Tigurinis* Gallis, (pagus erat Helvetiorum, cujus hodie nomen inclyta urbs *Tigurum* servat Helveticarum prima) qui a civitate Helvetiorum discesserant, & Cimbris jam vicinis se junxerant, in finibus Allobrogum cum magna parte exercitus sui caesus est [a]; ejusque exercitus reliquiae sub jugum missae [b]: cum legatus C. Popillius, ne residua exercitus portio deleretur (ab hostibus enim obsessus fuga se servare non poterat) turpissimo foedere cum hostibus pactus fuisset: ubi quoque caesus fuit L. Piso legatus, qui proavus *Calpurniae* Caesaris uxoris fuit [c]. Nec melior fortuna fuit [d] Q. Servilii Coepionis, qui anno Urbis sexcentesimo quadragesimo septimo (M. Ciceroni hic annus natalis fuit) praedae magis, quam victoriae cupidus in provinciam Galliam venit, dum Cimbri, ut videtur, se alio avertissent. Ergo non exspectato Cimbrorum adventu Gallis interim

a *Liv. Epit.* 65. b *Caes. B. G. L. I. c.* 7. *Tacit. d. l.* c *Oros. L. V. c.* 15. d *Sallust. Jug. c.* 114.

terim Tectosagis bellum intulit; ibique Tolosam oppidum antiquum ac celebre diripuit. Dicitur hic invenisse Caepio, & abstulisse aurum, quod quondam Galli Brenno duce e templo Delphico abripuerant. Quindecim millia circiter talentorum fuisse ex Posidonio refert Strabo [a]; quae faciunt nonagies centies mille Philippaeos. Aliter Justinus [b] hanc summam effert: sed horum auctorum conciliatio, aut explicatio nihil ad scopum nostrum facit: sufficit, si sciamus, ingentem plane auri vim argentique fuisse. Nec impune hanc sacrae pecuniae rapinam fertur tulisse Caepio: quam jam Galli, quod plurimis ob illud furtum malis afflictarentur, in lacum quendam projecisse dicebantur; unde a Romanis educta fuerit [c]. Nam ipsum Caepionem vitam deinceps in calamitatibus transegisse & finiisse, tanquam sacrilegum patria ejectum, tradunt, relictis haeredibus filiabus, quas Timagenes scribit constupratas turpiter periisse [d]: nec absonum videtur credere, Deum etiam in

a *L. IV. n.* 188. b *L. XXXII. c.* 3. c *Justin. d. l.* d *Strabo d. l.*

in gentilibus contemptum deorum, quos ipsi utique Deos esse credebant, coelesti vindicta ultum fuisse. Livius ob cladem ejus temeritate acceptam, bonis publicatis fuisse damnatum refert, in cujus epitome nulla auri fit mentio. Quaestionem certe de eo auro fuisse habitam etiam ex Cicerone [a] discimus: idemque (*de Orat. L. II. c.* 47. *sq.*) a C. Norbano Tr. pl. accusante Antonio Caepionem reum factum, & damnatum tradit. Valerius Maximus, ut passim alibi, ita hic rursus supinam negligentiam prodit: cum enim primo loco narrasset [b], Caepionem in carcerem quidem ob culpam amissi exercitus conjectum fuisse; sed a *L. Regino* Tribuno plebis ob veteris arctaeque amicitiae memoriam inde fuisse eductum: alibi tamen [c], quasi plane sui oblitus, eum in publicis vinculis spiritum deposuisse tradit; & corpus ejus funesti carnificis manibus laceratum, in scalis Gemoniis jacens, magno cum horrore totius fori Romani conspectum fuisse: quod quidem nihil mirum

a *de Nat. Deor. L. III. c.* 30. b *L. IV. c.* 7. *ex.* 3. c *L. VI. c.* 9. *ex.* 13.

rum fuerit, quum hactenus talis ignominiae exemplum non exstitisset. Afflictissimam conditionem Caepionis fuisse inter omnes convenit: & Smyrnae eum exsulasse testatur Cicero a. Proverbiali inde locutione dictum fertur de eo, qui magnis ac fatalibus afficitur malis, novoque ac miserando exitio periit b, *eum aurum Tolosanum habere* Prorogatum tamen interim in provincia Caepioni imperium fuerat: eique additus anno sexcentesimo quadragesimo octavo Consul *Cn. Mallius Maximus* (minus recte ab aliis *Marcus* praenomine dicitur c) cujus collega P. Rutilius Urbi praesidio relictus primus rudem expertemque tironem, doctoribus gladiatorum arcessitis vitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem docuit d. Mallius vero, sive, ut aliis dicitur, *Manlius* sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta, praeter opinionem Consul factus, cum etiam vir sapientissimus & primarius in civitate Q. Ca-

a *Or. pro Balbo c.* 11. b *Gell. Noct. Attic. L. III. c.* 9. *Erasm. Adag. Chil. I. Cent. X. n.* 98. c *Sallust. Jugurth. f. Tacit. German. c.* 37. *&c.* d *Val. Max. L. II, c.* 3. *n.* 2.

tulus repulsam passus esset [a], statim ut in provinciam venit cum Caepione eam exercitusque partitus est, ita ut Rhodano fluvio medio terminarentur. Atque ibi dum acerba inter se invidia & contentione discordant, cum summa ignominia, & periculo Romani nominis victi sunt, clademque Alliensi parem acceperunt: nam binis castris exuti sunt: militum octoginta, calonum & lixarum quadraginta millia occisa feruntur [b]. Ita ut ex omni exercitu decem tantummodo, qui nuncium ad augendas miserias referrent, superfuisse dicantur. Hostes binis castris atque ingenti praeda potiti barbarico more cuncta, quae ceperant, pessumdando perdidere. Vestis discissa projectaque: aurum argentumque in flumen abjectum: loricae virorum concisae: phalerae equorum dissipatae: equi ipsi gurgitibus submersi: homines laqueis ex arboribus suspensi; ita ut nihil praedae victor, nihil misericordiae victus perciperet. Magnus ex hac Cimbrorum victoria Romanos terror invasit: metusque

a *Cic. pro Plancio c.* 5. *Id. pr. Mur. c.* 17.
b *Liv. epit.* 67.

tusque ingens & trepidatio fuit, ne confestim Italia occupata Cimbri ad Urbem properarent. Itaque, quod in gravissimi belli metu fieri solebat, justitium indictum est; saga sunt sumpta: dilectus in Urbe atque Italia tota diligentissime sunt habiti. P. Rutilius Consul omnem juventutem sacramento adigere jussus est; novasque legiones scribere, cum quibus hosti occurreret: isque severissime & accuratissime dilectum egit.

§. III. Alius tamen huic bello Imperator destinabatur C. Marius, qui bellum cum Jugurtha jam confecerat: isque adhuc absens in Numidia legibus solutus, (leges enim & absentis rationem haberi in comitiis consularibus, & intra decennium eundem Consulem refici vetabant; ita ut hic exemplum infractarum legum jam habuerit Julius Caesar, cujus amita Mario nupta fuit) & Consul iterum factus est, Galliam Narbonensem cum bello Cimbrico provinciam extra sortem nactus [a]: qui ea aetate restituendae disciplinae virtutique militari natus esse videbatur. Verum in eo consulatu

§. 3. Marius huic bello dux factus.

A. U. 649.

[a] *Plut. Mario p. m.* 412.

sulatu Gallis quidem Tectosagis bellum intulit: & legatus ejus L. Cornelius Sulla [a] ducem Tectosagarum *Copillum* cepit. Sed, cum in Hispaniam abiissent Cimbri, & hunc & sequentem annum (nam in absentem Marium etiam tertius consulatus a Populo collatus fuerat) Marius in apparatu belli & exercendis militibus consumpsit [b]: adhuc enim extra ordinem ipsi Gallici belli provincia decreta fuerat, inimicis etiam ejus sententiis suis eum ex Gallia non detrahentibus [c]: cum sola Marii virtute tantus hostis repelli posse videretur. Ibi jam Sulla Tribunus militum *Marsos* gentem populosissimam, ut dicit Plutarchus [d], ad belli societatem traxerat: quod tamen nomen corruptum esse videtur, cum nullos in his tractibus Marsos alii scriptores noverint. Sed & in hac expeditione Sulla, quod jam antea bello Jugurthino de quo mox dicemus, fecerat, animum Marii offendit, quod increscenti jam Sullanae gloriae Marius invideret [e]. Marius

a *Id. Sullae p. m.* 452. b *Polyaen. Strateg. L. VIII. c.* 10. *n.* 1. c *Cic. de provinc. consular. c.* 8. d *Sulla p. m.* 452. e *Plut. Ibid.*

rius porro, antequam ex Hiſpania reverterentur barbari, Romam profectus eſt, ut conſularia comitia haberet, cum *L. Aurelius Oreſtes* Conſul inſtante comitiorum tempore diem extremum obiiſſe nunciaretur: ibique *L. Appuleji Saturnini* Tribuni plebis opera quartum conſulatum obtinuit: de cujus Saturnini turbulentiſſimo tribunatu paulo poſt erit dicendum. Et turpibus quidem artibus ac ridiculis uſi ſunt, ut in Marium conſulatus conferretur, Marius quidem in ſpecie eum detrectando, Saturninus vero *proditorem* eum *patriae* appellando, quod tanto periculo incumbente operam ſuam petenti patriae negaret [a]. Collega Mario datus eſt Q. Lutatius Catulus, & ambobus Conſulibus utraque Gallia Cimbricumque bellum provinciae decretae. Marius Alpibus ſuperatis, (cum Catulus ab altera parte Italiae Cimbris per Norium irrumpentibus oppoſitus eſſet) ubi hoſtes jam prope adeſſe intellexit, caſtra ad flumen Rhodanum communiit, ingentem undique commea-

a *Id. Mario p. m.* 413.

tuum copiam comportari jubens, ne invitus aliquando, & non ſuo tempore, deficientibus rebus neceſſariis, confligere cogeretur. Et, ut earum rerum ſimul convectionem faciliorem, & militem continuo opere vegetiorem redderet, cum oſtia Rhodani magna vi limi arenaeque oppleta eſſent, eo exercitum otioſum convertit, foſſamque grandem, & magnorum navigiorum patientem duxit: quae ab ejus nomine *foſſa Mariana* dicta fuit [a]. Milites inde, licet pugnae avidiſſimos in caſtris continuit, eoſque ſaepe vallum conſcendere, & contemplari hoſtes juſſit; ut ita & vultui hoſtium, & voci abſonae feraeque aſſueſcerent. Neque, quanquam ſumma contentione flagitarent pugnandi copiam, caſtris tamen ſuos eduxit: ita ut tantem Teutones audaciores redditi vallum ejus oppugnare aggrederentur. Verum mox, ſpretis jam plane Romanis. vaſa conclamarunt; & caſtra eorum praetergreſſi ſunt, per ludibrium rogantes, *ecquid Romam ad uxores ſuas mandare vellent* [b]?

Ma-

a *Strabo L. IV. n.* 183. *Pompon. Mela L. II. c.* 5. b *Flor. L. III. c.* 3.

Marius autem eos ſenſim ſecutus eſt, caſtra ſemper caſtris conferens, donec ad Aquas uſque Sextias perveniſſent [a]. Ibi de induſtria illum locum caſtris cepiſſe dicitur, qui aquandi commoditate careret, ut etiam hunc ſtimulum militibus ſuis adderet. Cumque ſitim ulterius vix ferrent, monſtrato iis flumine, quod ſub ipſis erat hoſtium caſtris, *illic*, inquit, *habetis potum; ſed ſanguine venalem.* Militibus tamen petentibus, ut confeſtim eos in hoſtem duceret, placide primo, *ut caſtra communirent*, juſſit. Interim calonum & lixarum magna manus ad aquandum deſcendit, hoſtiumque complures nihil minus quam pugnam exſpectantes opprimit. Moxque etiam eos, qui per tumultum arma ceperant, (Ambrones praecipue erant) Ligurum potiſſimum ſtrenua opera uſus profligavit; licet etiam feminae in Romanos, ut in hoſtes; in ſuos, ut in proditores, horrendam rabiem exercerent. Neque tamen Romani ſecuros ſe eſſe exiſtimabant, cum nec vallo muniti eſſent, (ita quidem habet Plutarchus, ſed eorum,

 quae

a *Plut. Mario p. m.* 415.

quae paulo ante dixerat, ut videtur, oblitus) nec ſine terrore horrendos barbarorum ejulatus audire poſſent a. Verumtamen nihil tum moverunt hoſtes; ſed ad novam pugnam omnia ſtrenue parabant. Marius interim Claudium Marcellum ſaltum, qui ſupra hoſtium capita erat, occupare jubet: & ipſe orta luce aciem inſtruit. Ibi, dum cum Mariano exercitu pugnam committunt barbari, Marcellus terga eorum caedere coepit: atque ita undique in fugam converſi ſunt hoſtes, quorum centum millia & ultra, aut caeſa, aut capta fuiſſe dicuntur b. Poſt pugnam ſpolia legere juſſit Marius: & dum ingentem ipſe armorum ſtruem incendere parat, amici Roma adveniunt, quintum ei Conſulatum delatum eſſe nunciantes. Sed interim Catulus Cimbris obververſus, cum juga Alpium tueri ſe poſſe diffideret, exercitumque ejus tutelae cauſſa in varias partes diſcerpere non auderet, deſcendens ex montibus Atheſin c fluvium hoſtibus objecit,

a *Plut. Ibid. p.* 417. b *Vell. Paterc. L. II. c.* 12. *dicit CLM.* c *hodie Adige. Germ. die Etſch.*

jecit, locis ejus vadosis diligenter munitis. Hostium vero tanta erat securitas, ut lata, quae gestabant, scuta corporibus subjicientes ex summis montium verticibus per glaciem ac nivem in valles demitterentur. In planiciem delati statim alveum fluminis complere coeperunt colles vicinos demolientes & rupium simul fragmenta congerentes; ita ut plurimi Romanorum prae metu castra desererent. Catulus, cum fugam sisti non posse videret, ut sua potius, quam Romani hominis ea ignominia esset, utque non fugere, sed ducem sequi milites viderentur, abeuntium agmen praecessit. Praesidium trans Athesin, cum fortiter se defendisset, captum est: sed ab hostibus virtutem eorum reveritis, datis induciis dimissum [a].

§. IV. Cum vero Italiam vastare pergerent hostes, Marius ab Urbe revocatus est, Padumque transgressus, & copiis cum Catulo junctis, constituto cum hostibus die & loco apud Vercellas depugnavit. Ut vero suorum maxime militum victoria esset propria, nec ejus gloriae magnam par- *§. 4. Belli Cimbrici finis.*

a *Plut. Mario p. m.* 419.

partem sibi vindicare posset Catulus, suos milites in cornibus aciei Marius collocavit; eaque ita produxit, ut media acies, quae Catuli erat, sinum faceret [a]: quod Sulla, qui illi pugnae interfuit, literis prodidisse dicitur. Is enim librum commentarium rerum a se gestarum reliquit [b]. Sed fortuna aequior Catulo, quam collegae fuit. Immenso enim pulvere excitato, qui conspectum adimeret, dicitur aciem hostium praetervectus fuisse Marius: barbaros vero in Catulum fuisse delatos, in cujus legionibus Sulla se stetisse scribit. Maxime autem Romanis aestus profuit; cujus intolerantes erant barbari; & pugnabatur circa solstitium aestivum. Ergo in fugam hostes sunt versi, quanquam eorum antesignani catenis per balteos trajectis in speciem valli quasi colligati starent [c]. Verum hostium suorum manus evitantes barbari ab uxoribus, sororibus, filiabus quisque suis interficiebantur: quae deinde seque liberosque suos infantes vario mortis genere perdebant. Capti tamen ad sexaginta millia

a *Plut. d. l. p.* 420. b *Id. Sulla p.* 460.
c *Id. Mario p.* 421.

millia fuisse dicuntur: caesi bis totidem. Victoria haec, licet variis indiciis constaret, a Catuli potissimum militibus fuisse relatam, tamen & Consulatus majestas, & gloria jam ante parta etiam hujus victoriae decus Mario adscribi fecerunt. Igitur *Tertius Urbis conditor* appellatus est a: eique in coena & in epulis, ut Deo, vel potiùs ut Heroi, libatum. Ipse quoque Marius post hanc victoriam *cantharo* semper potasse dicitur b exemplo *Liberi patris*, qui primus omnium triumphum egisse fertur. Soli quoque Mario Populus triumphum tam ex bello Cimbrico, quam ex Teutonico confecto decrevisset, nisi ipse cum Catulo honorem illum communicare voluisset c. Verum nequaquam hoc signum erat animi ab ambitione alieni; sed potius milites Catuli timentis si debito sibi honore privarentur. Neque unquam odium ex hac aemulatione contractum Marius exuit: imo civili bello victor eum interfici jussit, necessariis Catuli nequicquam eam

a *Ibid.* b *Val. Max. L. III. c. 6. ex. 6. Plin. H. N. L. XXXIII. c. 11. f. Id. L. VII. c. 56.*
c *Cic. Tusc. Quaest. L. V. c. 19.*

eam caedem deprecantibus [a]. Triumphum praeter alia ornavit Rex *Teutobochus*; qui insignis proceritatis fuisse dicitur; & quaternos senosve equos transilire solitus [b]. Belgice forte *Stoutebec* a projecta oris audacia dictum conjectura est satis frivola viri in ceteris nequaquam inepti, sed plurimarum scientiarum, & praecipue antiquitatum patriae nostrae gnarissumi *Hadriani Junii* [c]. Hujus belli, ut videtur, occasione Marius antiquam, quae hactenus apud Romanos obtinuerat, militiae rationem plurimum mutavit, proletariis etiam & capite censis in militiam adscriptis [d]; cum antea tenuiores illi non nisi in tumultu milites scriberentur [e]. Idem in secundo Consulatu suo solam aquilam legionum signum esse jussit [f]; cum antea etiam Lupus, Minotaurus, Equus, Aper singulis ordinibus praeferrentur. Tum vasa & cibaria in fasciculos aptata in ferculis quibus-

a *Cic. Ibid.* b *Flor. L. III. c.* 3. c *Bataviae c.* 23. *S. ult. p. m.* 405. d *Sall. Jug. c.* 86. *Plut. Mar. p.* 410. e *Ennius ap. Gell. L. XVI. c.* 10. f *Plin. H. N. L. X. c.* 4.

quibusdam ferre milites jussit; unde *Muli Mariani* proverbio dici coeperunt [a].

CAPUT OCTAVUM.

De seditione L. Appuleji Saturnini.

§. I. Sed non eadem porro domi, quae militiae fuerat, Marii gloria exstitit. Nam sextum quidem Consulatum Anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo tertio adeptus est; sed divisa per tribus pecunia, & competitore Metello turpi largitione dejecto, ut *L. Valerius Flaccus* sibi admister potius, quam collega, daretur [b] obtinuit: licet videri possit, Consulatum hunc ei tanquam praemium victoriae ac meritorum a Populo fuisse delatum [c]. Verum in eo jam Consulatu Marius a bonis defecit: & L. Appulejo Saturnino Tribuno plebis seditioso se adjutorem & defensorem praebuit. Hic sub finem anni praecedentis *A. Nonium* Tribunum plebis designatum factio-

§. I. Seditio Appulejana.

A. U. 653.

a *Plut. Mario p. m.* 410. *Fest. V. Aerumnulas. Frontin. Stratag. L. IV. c.* 1. *n.* 7. b *Plut. Mario p. m.* 422. c *Vell. Pat. L. II. c.* 12.

factione Marii & *C. Servilii Glauciae* Praetoris designati subnixus interfecerat: &, nemine Tribunum ejus facinoris accusare auso a, in ejus locum per factionem Tribunus fuerat creatus. Tum statim ejusdem Marii auctoritate suffultus leges perniciosas plebis captandae gratia per vim ferre coepit, militibus Marianis, qui in Urbe erant, & seditiosae plebis multitudine armatus. Legem ergo primum promulgat, „ ut ager Gallicus, unde Marius Cimbros expulerat, jam non amplius Gallici, sed Romani juris esset: utque veteranis centena agri jugera in Africa dividerentur b. Ut in Siciliam, Achajam Macedoniam coloniae deducerentur c. Utique aurum Tholosanum dolo, ac scelere Coepionis partum ad emptiones agrorum converteretur " Praeterea tulit, „ Ut semissibus & trientibus d frumentum Populo distribueretur e. " Atque ita Gracchorum

a *App. Alex. Civ. L. I. n.* 367. b *Sext. Aur. Victor.* c *Cic. pro Balbo c.* 21. d *Vid. S. hujus libri c.* 111. §. 2. e *Cic. ad Herenn. L. I. c.* 12.

chorum leges frumentarias retulisse visus est. Praeterea, ut leges suas sanciret, addidit „ Ut quod tributim „ plebs jussisset, Populum teneret. „ Utque, qui Tribuno legem ro„ ganti obstitisset, majestatis reus „ esset [a]. Additum erat legi, " ut „ si plebs eam scivisset, Senatus ju„ ratus intra quintum diem auctor „ fieret. Qui jusjurandum recusasset, „ Senatu moveretur [b]; & sestertia „ quadringenta & octoginta † mul„ ctam persolveret." Appulejus per vim eam legem pertulit. Marius vero de ea lege ad Senatum referens negavit, se unquam sua sponte juraturum esse. At, cum quintus ille dies venisset, dixit, „ jurandum in legem, „ quatenus ea legitima sit; ita in „ praesens multitudinem rusticam, „ quæ legem urgeat, disperſi posse, & „ postea facile ostendi, legitimam eam „ non esse, quod & per vim & Jove „ tonante late sit. " Ita statim exsurgens ipse primum cum amicis jusjurandum praestat: idemque reliqui Senatores faciunt, dum quisque sibi me-

a *Vid. eund. de Orat. L. II. c. 25.* b *App. Alex. l. d.* † *nobis Flor.* 36000.

metuit. Metello, qui solus negabat, exilium a Populo indici curat: quod ille patienter subiit affirmans, se commissurum non esse, ut sua caussa periculum patriae crearetur a.

§. 2. *Finis seditionis.* §. II. Appulejus, ut porro destinata perficere posset, in tertium annum Tribunus plebis refectus est: interque alios collega ipsi additus fuit *Equitius Firmo* municipio oriundus b; qui se illustris illius Ti. Gracchi filium esse mentiebatur: sed quem mendacii arguerat Sempronia Gracchorum soror, & uxor quondam Magni illius Scipionis Aemiliani. Hic tamen plebi ob solam Gracchorum memoriam gratissimus habebatur c. Hi ergo *C. Glauciam* Praetorem, qui se satellitem, imo antesignanum seditionis Appulejanae praebebat in annum sequentem Consulem designare conati sunt: & *C. Memmium*, virum primarium & consulatus competitorem (*M. Antonius* Orator celeberrimus d jam

a *App. Al. l. d. Val. Max. L. III. c.* 8. *n.* 4. *Plut. Mario p. m.* 423. b *Val. Max. L. III. c.* 2. *n.* 18. *L. III. c.* 8. *n.* 6. *L. IX. c.* 15. *n.* 1. c *App. Alex. Civ. L. I. n.* 369. d *Cic. de Orat. L. III. c.* 3. 4. 9. *&c.*

jam consensu Consul creatus erat) in ipsis comitiis fustibus interfecerunt. (Pater hic fuit *C. Antonii*, quem Cicero in Consulatu collegam habuit, & avus *M. Antonii* Triumviri.) Tanti facinoris indignitate commotus Populus Appulejo necem minatur. Appulejus vero nova plebis multitudine ex agris excita, furorisque sociis assumptis C. Glaucia, *C. Sauffejo* Quaestore & *Q. Labieno* Capitolium occupat. Tum autem optimatum consensu armatur civitas: sitque Senatusconsultum, quo Saturninus hostis judicatur, & Consules jubentur, *Videre, ne quid Respublica detrimenti capiat.* Itaque Marius, licet eadem nocte consilia cum Saturnino communicasset [a], armatos, cunctanter quamvis, in forum producit, & interscissis aquaeductibus obsessos in eas angustias redigit, ut Sauffejus sitim non diutius ferens Capitolium incendi suaderet. Verum tandem fide publica accepta se Mario permiserunt, ejus nempe defensione freti. Et sane Marius, cum omnes, statim interficiendos esse seditiosos, conclamarent, in curiam

a *Plut. l. prox. d.*

eos inclusit, velut legitimum de iis sumpturus supplicium, revera, ut a vi eos prohiberet. Plebs vero, justam de sceleratis ultionem ita eludi indignata primum tegulas curiae convulsas in inclusos conjecit: & mox in forum degressos necavit [a]. Occisus est etiam subdititius ille Gracchus primo initi magistratus die, cum merito sacrosancta tribunorum potestas tuendae libertati instituta hominem sceleratum non tegeret. Valerius Max. *L. IX. c.* 7. §. 1. eum a Populo liberatum fuisse dicit; sed ejus parva est auctoritas. Saturnini caput C. Rabirius Senator per convivia circumtulit. Hunc Rabirium ob caesum Saturninum post annos triginta septem Consule Cicerone *T. Labienus*, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occisus fuerat, perduellionis accusavit [b]: quem defendit Cicero oratione, quae exstat, sed mutila; & negavit, a C. Rabirio occisum esse, ostenditque, Rabirium in ceteris rebus Senatus imperio paruisse; neque

a *Cic. Or. pro C. Rabir. c.* 6. *sqq. Id. in Catil. I. c.* 2. *Philipp. VIII. c.* 5, *& in Bruto. c.* 62.
b *Ipse in Pis. c.* 2.

que fidem publicam violasse, quam Marius sine Senatusconsulto dare non potuisset. Condemnatus est Rabirius a C. & *L. Caesaribus*; qui non a Populo, ut moris erat, sed a Praetore, quod non licebat, creati fuerant, ut narrat Dio Cassius; qui addit [a], eum ad Populum provocasse; sed ibi quoque fuisse damnandum, nisi *Metellus Celer*, qui tum Augur & Praetor erat, vexillum e Janiculo avulsisset; quo facto nihil amplius a Populo statui poterat. Suetonius [b] vero auctor est, absolutum fuisse Rabirium; &, nihil aeque ei profuisse, quam C. Caesaris judicis acerbitatem. Et haec post duas Gracchanas tertia gravis in Urbe seditio fuit. Metellus statim, ut etiam hoc addamus, maximo Populi Senatusque favore ex Asiatico exilio revocatus est, & in integrum restitutus *Q. Calidio* Tribuno plebis rogante [c]. Romam redeunti ferunt, diem integrum non suffecisse, dum ad portas Urbis obvios quosque complecteretur [d]. Scripsit

M 2

a *L. XXXVII. p. 24. edit. reg.* b *Julio c. 12.* c *Cic. pro Plancio c. 28.* d *Vid. Liv. epit. 69.*

psit hujus Metelli vitam Plutarchus a; sed ea hodie non exstat.

CAPUT NONUM.

De Bello Jugurthino.

§. 1. Origo hujus belli. §. I. Vidimus *Libri praecedentis c. 1. §. ult.* paulo ante deletam a Romanis Carthaginem obiisse primarium eorum amicum Masinissam Numidiae Regem: eique successisse tres filios; ex quibus post aliquod tempus Micipsa solus superstes regnum obtinuit. *A.U.634.* Micipsa moriens regnum reliquit *Adherbali* & *Hiempsali* filiis suis, tertiumque addidit Jugurtham fratris sui *Manastabalis* filium, quem adoptaverat. Et hunc quidem Micipsa perdere statuerat, quod corpore & ingenio validum cerneret b; & omnes aequales gloria anteire, omnibus tamen carum esse. Sed cum neque per vim, neque per insidias opprimi posse homo adeo popularis videretur, Micipsa eum auxiliis, quae ad bellum Numantinum mittebantur, praefecit,

a *Vid. eum in Mario p.m.423.* b *Sallust. Jug. c.6.*

cit, ostentando virtutem, vel hostium saevitia facile eum occasurum esse sperans. Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit. Nam fortitudine & modesta sedulitate se Scipioni, munificentia aliis gratissimum reddidit. Et hic, Numantia deleta, Jugurtham donatum & laudatum dimisit; secreto tamen monitum, ut virtute potius amicitiam P. R. coleret; quam largitionibus (quod jam tum facere instituerat) paucorum gratiam emeret. Mortuo Micipsa Hiempsalem primum Jugurtha obtruncari curat [a]. Inde copiis paratis omni Numidiae imperare parat; & Adherbalem praelio superat. Adherbal Romam querelas ad Senatum defert; sed, corruptis jam Senatorum animis legatione & donis a Jugurtha missis, hoc tantum obtinuit, ut legati mitterentur, qui regnum, quod Micipsa obtinuerat inter Jugurtham & Adherbalem dividerent. Legationis princeps erat L. Opimius [b], quem improbum fuisse virum jam vidimus, cum de seditione C. Gracchi ageremus. Itaque & hic & reliqui legati pecuniam quam fi-

a *Ibid. c.* 12. b *Ibid. c.* 16.

dem cariorem habentes partem Numidiae agro virisque opulentiorem Jugurthae, alteram specie, quam usu potiorem Adherbali tradunt. At, postquam discessissent, Jugurtha aperto bello totius Numidiae imperium petit, & praelio victum Adherbalem in Cirtha oppido circumsedit a: legatosque a Senatu missos speciosis verbis deliniit. Cum tamen Adherbal alia legatione missa Senatus opem supplex implorasset, alii iterum legati, & quidem amplissimis honoribus usi, sunt missi; qui iterum oratione Jugurthae decepti, an mitigati nullo operae pretio edito discessere. Et interim Cirtha potitus Jugurtha Adherbalem contra Senatus denunciationem necat: atque ita tandem bellum ipsi fuit indictum b.

§. 2. Initium belli. A.U. 642. §. II. Itaque Anno Urbis sexcentesimo quadragesimo secundo *L. Calpurnius Bestea* in Africam exercitum transtulit: atque acriter Numidiam ingressus, multos mortales c, & urbes aliquot pugnando cepit. Sed mox animus avaritia aeger, & per legatos Jugur-

a *Ibid. c.* 21. b *Ibid. c.* 26. *Liv. Epit.* 64.
c *Sallust. d. l. c.* 28.

Jugurthae pecunia corruptus pacem cum hoste flagitiosam, omnium consiliorum ministro assumpto legato suo *Scauro* fecit: atque inde ad comitia Romam digreditur. At *C. Memmius* Tribunus plebis, liberrimi ingenii vir, quique odio potentiae nobilitatis celebris erat, rogationem pertulit, uti *L. Cassius*, qui tum Praetor erat, ad Jugurtham mitteretur [a]; eumque imposita fide publica Romam duceret. Ergo Jugurtha cultu quam maxime miserabili Romam venit; & magna mercede *C. Baebium* Tribunum plebis parat, cujus impudentia contra jus & injurias omnes munitus foret. Anno tamen sequente *Sp. Postu-* *A.U. 643* *mio Albino* Consule belli, sed magis, ut exitus docuit, lucri avido provincia Numidia evenit: cum persuasisset *Massivae* Gulussae filio, Masinissae nepoti, ut regnum Numidiae a Senatu peteret. Verum fraude Jugurthae Massiva interfectus est: quod cum palam factum esset, jussus est a Senatu Jugurtha *Italia decedere:* qui cedens Urbe dixisse fertur, cum saepe tacitus eo respiceret, *Urbem venalem*

a *Ibid. c.* 32.

& mature perituram, si emptorem invenisset a. Cujus dicti veritatem eventus post sexaginta circiter annos firmavit, cum Julius Caesar immensa largitione *Aemilium Paullum* Consulem, *Cajum*que *Curionem* Tribunum plebis in suas partes pertraxit. Albinus porro in provinciam profectus variis Jugurthae artibus ludificatus est: & cum aestatem, nulla re memorabili gesta, confecisset, Romam ad comitia decessit, *Aulo* fratre in castris Propraetore relicto. Hic, seu spe belli conficiendi, sive ut terrore exercitus propius admoto pecuniam a Rege exprimeret, media hyeme urbem, ubi Regis thesauri erant, obsedit. Sed dolis Jugurthae, & spe pactionis perpellitur b, ut in abditas regiones eum, veluti cedentem, insequeretur. Interea assidue exercitum Romanorum tentando plurimos, ut transfugerent; alios, signo dato, locum uti in acie desererent, Jugurtha corrupit: & demum intempesta nocte castra circumvenit, & Romanos ad turpem deditionem adegit; imo sub jugum mittit. Verum Senatus, suo

a *Ibid. c.* 35. b *Ibid. c.* 38.

ſuo atque Populi injuſſu nullum potuiſſe foedus fieri decernit: & Conſul ſtatim in Africam proficiſci jubetur: ubi res, ſoluto imperio, licentia & laſcivia ita corruptas invenit, ut ex copia rerum nihil ſibi agendum ſtatueret. Interea Romae *C. Mamilius Limetanus* Tribunus plebis legem tulit, uti quaeſtio inſtitueretur in eos; quorum conſilio Jugurtha decreta Senatus neglexiſſet; quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent; quique de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. Lege poſt magnam contentionem ſtudio plebis perlata tres quaeſitores ſunt facti, qui de eo crimine quaererent; interque eos *M. Scaurus*, qui legatus Beſteae fuerat; & qui ipſe huic crimini erat obnoxius. Damnatus fuit Scaurus cum Beſtea, *C. Catone*, (cujus tamen damnatio an aliquid cum Jugurthae cauſſa commune habuerit, neſcio) Sp. Albino, L. Opimio; quas damnationes injuſtas fuiſſe Cicero innuit [a], partium magis ſtudium, quam veritatem rei ſecutus.

a *Vid. eum de Cl. Orat. c.* 33. *& ſq.*

§. 3. *Res Metello Cos. in Africa gestae.* *A. U.* 644.

§. III. Anno Urbis sexcentesimo quadragesimo quarto *Q. Metellus* Africam & bellum cum Jugurtha Consul obtinuit. Is statim ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit a: novumque fere exercitum conscribit: quod exercitus, qui in provincia erat, omnem fere disciplinam solvisset: eum tamen ipsum etiam disciplina instaurata brevi confirmavit. Ergo Jugurtha ingentem in sese concipiens metum legatos ad Consulem mittit vitam tantum sibi liberisque petituros, alia omnia dedituros Populo Romano. Sed parum homini notae perfidiae credens Metellus ipsius eum artibus aggreditur a, multa pollicendo persuadens legatis, ut Jugurtham vivum, aut necatum sibi traderent: & interim strenuissime bellum curat, atque in Numidiam penetrat: & virtute egregia militum Jugurtham loco sibi iniquo vincit; cum etiam aliae Numidarum copiae sub duce *Bomilcare* (a quo Massiva interfectus fuerat) a *Rutilio* Metelli legato vincerentur c. Cum tamen bellum renova-

a *Sall. Jug. c.* 43. b *Ibid. c.* 46. c *Ibid. c.* 53.

novaret Jugurtha, Metellus vastatione agrorum, incendiis oppidorum, caede puberum hostes ad obsides, frumentum aliaque, quae usui forent, danda compellit. Utque ad praelium Jugurtham pelliceret. *Zamam*, primariam urbem, obsedit [a], strenue Imperatoris sui conatus adjuvante Mario, qui legatus Metello aderat: quod tamen non prohibuit, quo minus a Zama discedere Romani cogerentur [b]. Hibernis contractis Metellus per Bomilcarem (cui impunitatem, & bonorum suorum omnium securam possessionem promiserat) Regis animum ad deditionem, & ad pecuniae, elephantorum, perfugarum, aliarumque rerum traditione compellit. Idem tamen, dum secum ipse reputat, quam gravis casus in servitium ex regno foret, bellum de integro sumit [c]: & Vaccaeos, qui jam praesidium Romanorum receperant, permovit, ut occasione diei festi captata eos omnes occiderent: qui tamen graves mox Romanis poenas dederunt. Verum interim domesticus Metello adversarius in suis castris suscitabatur.

a *Ibid. c.* 56. b *Ibid. c.* 61. c *Ibid. c.* 66.

batur. Marius enim legatus ejus consulatui jam inhians a Metello petendi gratia missionem rogaverat; sed saepius frustratus tandem responsum accipit, „ nihil esse quod festinaret; „ satis mature cum filio suo (is annorum circiter viginti adolescens erat) consulatum petiturum esse. " Hinc plane a Metello alienatus Marius [a] occulte eum & variis modis impugnat; atque multos impellit, uti Romam, *duci a Metello bellum*, scribant. *Marium Imperatorem* postulent. Ita Mario Romam profecto Consulatus mandatur [b]; cum jam per multas tempestates ille honos homini novo tributus non esset: quo nuncio adeo perculsus fuit Metellus, ut neque lacrumas tenere [c], neque moderari linguam posset. Ut ergo gloriam praeriperet novo Consuli, neque rem alienam periculo suo curaret, legatos ad Bocchum Numidarum Regem, ad quem victus Jugurtha confugerat, mittit; magis, ut ita bellum intactum Mario traderet, quam quod negocium conficere posse speraret. Mox tamen profectus triumphavit.

§. IV.

a *Ibid.* c. 63. b *Ibid.* c. 73. c *Ibid.* c. 82.

§. IV. Marius interea summo conatu, & frustra adversantibus clam optimatibus, quae bello opus erant parat, oratione simul acerba in nobiles, quos ducti in longissimum tempus belli auctores arguebat, invectus. Et postquam in Africam transmisisset brevi spatio veterum militum virtutem restituit; novosque cum iis coalescere fecit [a]. Et cum Jugurtha manum conferere cupiens mediocria primum gerebat: inde majora & magis aspera aggrediens festinato & agmine & impetu *Capsam* urbem inter ingentes solitudines sitam occupavit [b]; terroremque sui longe lateque sparsit. Ita Jugurtha, & oppidis multis, & militibus, & pecunia magna amissis, Bocchum tertia Numidiae parte, si fines suos recepisset, promissa, ut ad se veniret, illexit. Et statim simul Marium [c] circa vesperam invadunt, rati, aut noctem, si victi essent, sibi fore munimento; si vicissent, nulli impedimento, quia locorum scientes erant. Magno tamen cum damno suorum sunt repulsi; *§. 4. Bellum a Mario confectum.*

a *Sall. d. l. c.* 87. b *Ibid. c.* 91. c *Ibid. c.* 98.

ſi; &, cum paulo poſt iterum barbari male pugnaviſſent [a], Bocchus petiit, ut legatos ad Senatum mittere liceret. Senatus foedus & amicitiam petentibus reſpondit, „ delicti „ quidem gratiam Boccho fieri; foe„ dus & amicitiam accepturum eſſe, „ cum meruiſſet." Sullam inde, Marii Quaeſtorem, Rex Bocchus arceſſivit; eique Jugurtham in inſidias deductum & vinctum tradidit [a]. Cum felix hic belli exitus Romae auditus eſſet, Marius Conſul iterum abſens
A.U.949. factus eſt: iſque Kalendis Jan. A. U. 649. magna gloria Conſul triumphavit. Jugurtha poſt triumphum in carcerem conditus, aliis tunicam ejus dilacerantibus; dum alius per vim ornamentum aureum, quod patrio more ex aure pendulum geſtabat, illi deripere feſtinans [b] infimam una auriculam avelleret: ita ut barbare magis quam Romane cum Rege captivo actum eſſe videatur. Nam in infimum carcerem, & nudus quidem detruſus eſt; ita ut ipſe cavillans, *frigidum nimis id balneum eſſe*, quereretur.

Certum autem ſatis eſt, plura hoc tem-

a *Ibid.* c. 113. b *Plut. Mario* p.m. 412.

tempore etiam memoranda eveniſſe, ſed quae propter auctorum defectum dilucide ſatis explicari nequeunt; ita ut libro proximo bella potiſſimum civilia nobis explicanda ſint: nam ſi quid de bello Piratico, quod hoc jam intervallo (A. U. 650.) coeperat, diligentius ſit dicendum, ad ſequentem quoque periodum, qua maxime geſtum eſt, commodius referretur.

§. V. Sed, quoniam in Africa adhuc verſamur mentio hic facienda eſt alterius haereditatis regiae, (Aſiam teſtamento Attali Romanis acceſſiſſe antea vidimus) quam Populus Romanus crevit *Ptolemaeo Apione Cyrenarum* Rege mortuo [a]. Fuerat hic Ptolemaei Energetis ejus nominis ſecundi, qui *Phyſcon* etiam dictus eſt, filius ex pellice ſuſceptus [b]; qui joculari cognomine *Apion*, hoc eſt, *macer* dictus fuit; quod eum patri, qui craſſus & obeſus fuerat, comparaviſſent: niſi verius ſit, eum a Deo Aegyptiorum *Api* id nomen habuiſſe. Huic pater teſtamento Cyrenarum regnum reliquerat: ipſe moriens A U. 657. Populum

§. 5. *Legatum regni Cyrenaici.*

a *Vid. Cic. Agrar. II. c.* 19. b *Juſtin. L. XXXIX. c.* 5.

pulum Romanum haeredem inſtituit. Sed Senatus ejus regni civitates liberas eſſe voluit [a]: quae, cum poſtea a tyrannis oppreſſae eſſent, ea occaſione uſi Romani Cyrenaicam in provinciae formam redegerunt per *Lucullum*, qui miſſus a Sulla ad leges Cyrenaeis ferendas fuerat [b]. Haec provincia poſtea ex inſtituto Imperatoris Auguſti eundem cum Creta Inſula Praeſidem habuit [c]. An vero duo fuerint Ptolemaei, qui Populum Romanum haeredem reliquerint, maturiorem conſiderationem meretur. Credit illud Sigonius [d]; & putat ſuperiorem Cyrenas Populo R. teſtamento reliquiſſe, cum eo ut liberae eſſent; poſteriorem, cognomine *Apionem*, cum Cyrenaica *aridam* etiam *Libyam*: ſed auctores, quos citat *Jornandem* & *Sex. Rufum*, non magnae ſunt, praeſertim in rebus hujus aevi, auctoritatis; & *Ammianus* etiam *Marcellinus* [e], licet nobilis ſcriptor, nimis ab hoc quidem ſeculo remotus eſt, quam ut tuto fides ei adhiberi poſſit.

Finis Libri Septimi.

L I-

a *Liv. epit.* 70. b *Plut. Lucull. p.* 492. c *Vid. Dion. L. LIII. p.* 341. *ed. regiae* 1548. d *de ant. jure prov. L. II. c.* 16. e *Vid. eum L. XXII. inf.*

LIBER OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM.

De seditione Drusi, & bello Sociali, quod Italicum etiam & Marsicum dicitur.

§. I. Cum, ut dictum est, in horum temporum historia quaedam auctorum veterum inopia non satis certo tradi posse certissimum sit, rerum tantum capita persequi cogimur: nec seriem earum continuam pertexere possumus. Et primo quidem, post ea quae libro proximo narravimus, occurrit nobis seditio *Drusiana*; &, quod ei annexum fuit, gravissimum bellum cum *sociis Italiae gentibus* gestum. Vocatur hoc bellum non tantum *Italicum* [a]; sed etiam *Sociale* & *Marsicum*. Et *Sociale* dicitur, quod Italia a Romanis quidem esset subacta; sed nec tota, nec pars ejus in provinciae formam redacta esset: unde *Socii* dicebantur Populi Italiae,

§.1. *Origo belli socialis.*

[a] *Strabo L.V. n.*241.

liae, non *subditi*: & plerique suis legibus suisque magistratibus utebantur. *Marsicum* autem vocatur hoc bellum [a]; quod hoc tempore *Marsi* (gens haec late circum *Fucinum* lacum incolebat) vel praecipui inter Italiae Populos forent: quodque illi potissimum, & eorum Imperator *Silo Popedius* hoc bellum Romanis intulerint [b]. Caussa belli sociis Italicis erat sane aequissima: cum enim suo sanguine suisque opibus civitatem Romanam ex mediocri maximam fecissent, justissime profecto jus illius civitatis, quae magnam incrementi sui partem ipsis debebat, flagitarunt [c]. Sed indignissime semper Romani tulerant, si quis in hoc negocio vel hiscere ausus fuisset: & jam antea dictum est [d], quanta cum indignatione exceperint Romani postulata Latinorum petentium, „ ut alter Con„ sul & aequa pars Senatus ex Latio „ crearentur." Et *libro praecedente* [e] vidimus, Cajum Gracchum in secundo

a *Cic. Agrar. II. c.* 33. *Horat. Od. III. XIV. v.* 18. *Id. Epod. XVI. v.* 3. b *Vellej. L. II. c.* 15. *sq. Strabo L. V. n.* 271. *omn.* c *Flor. L. III. c.* 18. d *Supr. L. II. c. VIII.* § 3. e *c.* III. § 3.

cundo suo tribunatu legem inter plures alias, quas perniciosas esse optimates censebant, tulisse, „ ut sociis „ Italicis jus suffragii in legibus fe„ rendis esset"; quam tamen, oppresso Graccho, irritam fuisse vidimus.

§. II. Sed postea Anno Urbis sexcentesimo sexagesimo secundo *M. Livius Drusus* Tribunus plebis (cujus pater, ut dictum est [a], se promulgatione legum C. Graccho opposuerat) similia moliri coepit. Observandum autem obiter est, huic Druso aliquando quae a patre ejus facta sunt adscribi errore satis gravi: idque, ut exemplum quod primum animo occurrit allegem; facit Eruditissimus Tarraconensium Archiepiscopus *Antonius Augustinus* in libro suo *de legibus*. Verum paullo altius etiam res est repetenda. Cum socii assidue spei dudum conceptae insisterent, plurimi ex iis omnibus occasionibus intenti assidue Romae haerebant. Igitur Anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo octavo Consules *L. Licinius* & *Q. Mucius* ex Senatusconsulto legem pertulerunt,

§. 2. *Leges Drusi.* *A. U.* 662. *A. U.* 658.

[a] *L. VII. c. 3. §. 3.*

lerunt, *ut quisque in suae civitatis jus redigeretur:* qua lege ita animos Principum Italicorum populorum alienatos esse dicit Asconius a, ut ea vel maxima caussa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit. Antequam autem ad ejus belli descriptionem perveniamus, aliquid etiam de aliis Drusi legibus dicendum est. Et etiam observandum est, non parum hoc tempore turbas in Republica auctas fuisse, sive per nimiam novorum hominum ambitionem; sive per nobilium in honorum & magistratuum gestione sibi solis asserenda pertinaciam. Sic, exempli gratia, A U. 659. *C. Coelius Caldus* b homo novus nobilissimum candidatum (quod ei nomen fuerit non satis constat) in petitione Consulatus superavit c: alterumque etiam virum nobilissimum, *Dolabellam* forte *Cornelium* d, permovit, ut a petitione desisteret. Atque anno sequente *M. Herennius*, obscu-

A.U.660.

a *ad Or. pro C. Corn. I. p.* 131. *edit. Lugd. Bat.* 1675. *p.* 960. *ed. Graev. Cic. de Offic. L. III. c.* 11. b *Cic. pro Mur. c.* 7. c *Quintus Cic. de petit. Conf. c.* 3. d *Vid. Pigh. Ann ad A.U.* 659.

obscurae sortis homo, superato viro nobilissimo & eloquentissimo *L. Marcio Philippo*, Consul factus est [a]. Et paullo post, ut jam vidimus, ipse Marius ab infima ad summam in Republica fortunam est provectus. Sed revertamur ad Drusum. Hic ergo Tribunus factus primum quidem de Italorum caussa nihil cogitasse videtur [b]; sed illud tantum egisse, ut Senatui pristinum decus restitueret; quod, judiciis ipsi legibus Sempronia & Servilia ablatis, multum erat imminutum. Et ferebantur potestate sua pessime abuti Equites: cujus rei exemplum insigne exstabat damnatio *P. Rutilii.* Hic Rutilius jam anno Urbis 632. Quaestor in Asiam fuerat profectus cum Mucio Scaevola Augure [c], qui eam provinciam Praetor sortitus erat: & rursus anno anno Urbis 654. alterius *Q. Mucii Scaevolae* (qui *Pontifex* dicitur a Cicerone *de amic. c.* 1.) in eadem Asia fuerat legatus: provinciamque ab injuriis publicanorum contra jus fasque in ea graf-

a *Cic. pro Mur. c.* 17. *Id. de clar. Or. c.* 45. b *Vell. Pat. L. II. c.* 14. c *Ascon. ad Div. in Verr. c.* 17.

ſantium defenderat [a]. Idque eo majore ſucceſſu, quod inſigni auctoritate vir eſſet; quippe qui jam anno Urbis ſexcenteſimo quadrageſimo octavo Conſul fuiſſet; & Stoicae philoſophiae addictus, cujus notitiam ex Panaetii diſciplina hauſerat [b]. Sed inviſus equeſtri ordini, qui publicum eo tempore exercebat, per calumniam reus factus Rutilius damnatus eſt; quanquam ſumma innocentia vir eſſet [c]. Quemadmodum etiam apud ſocios gratiſſimus fuit uterque Mucius: quippe qui *Mucia* diem feſtum & ludos celebrabant in honorem quidem prioris Mucii inſtitutos [d]; ſed eo celebriores, quod etiam alterius Mucii virtutes in grata apud ſocios memoria eſſent. Neque paſſim hoc tempore honores illi vulgabantur, quemadmodum paulo poſt eſt factum; cum praeſidibus provinciarum, etiam ante quam mores eorum percognitos haberent, ejuſmodi honores tribuerentur;

a *Liv. epit.* 70. b *Cic. de clar. Orat. c.* 30. *& de Offic. L. III. c.* 2. c *Id pro Fontejo c.* 13. *& de Orat. L. I. c.* 53. *Vell. Paterc. L. II. c.* 13. d *Aſcon. ad Divin. in Verr. c.* 17. *Vid. & Cic. Verr. II. c.* 21.

tur; ut facile ex Cicerone a cognoscimus. Equitum injuriis igitur obviam iturus Drusus, & simul eum ordinem Senatui reconciliaturus legem judiciariam tulit, „ ut judicia penes Senatores simul & Equites essent, pari numero judicum ex utroque ordine lecto "; ut ergo trecenti ex ordine equestri judices allegi debuerint, cum trecenti etiam hoc tempore Senatores esset: atque, „ ut ita ex duobus istis ordinibus judicum decuriae conscriberentur. " Voluitque praeterea, ut caussam dicerent, qui munerum ob jus dicendum acceptorum suspecti habebantur b: quod crimen jam in morem verterat, adeoque vulgare erat, ut *judiciorum metum* solam caussam belli Italici faciat Cicero c. Ita his duabus legibus utriusque ordinis invidiam sibi contraxit, cum & Senatores indigne ferrent, Equites sibi ita fere pares reddi; & Equites lucrum adeo gratum, & jam sibi familiare a se magnam partem auferri

a *Attic. V.* 21. b *Appian. Civ. L. I. n.* 372. *Vid. Cic. pro Cluent. c.* 55. *sq.* c *de Offic. L. II. c.* 21.

ferri indignarentur [a]. Cum tamen egregie quidem se de utroque ordine meritum esse putaret Drusus; etiam tertium ordinem, sive plebem sibi conciliandam esse statuit; (nam omittimus legem, quam tulit, „ uto-
„ ctava pars aeris in denariis argento
„ misceretur ") proposuitque legem,
„ ut per Italiam & Siciliam coloniae
„ deducerentur [b]; utque Sempronia
„ lex de frumento plebi viritim dan-
„ do servaretur. " Ita ut, non sine caussa dixerit „ nihil se ad largitio-
„ nem ulli reliquisse, nisi quis aut
„ coenum dividere vellet, aut coe-
„ lum [c]. " His autem omnibus legibus latis, cum adversos tamen sibi ordines experiretur, tunc demum de civitate sociis danda cogitasse videtur [d], cum auxilio ad defensionem sui indigeret: licet tamen ipse prior summa violentia tum in *Coepionem*, tum in Consulem *Philippum* fuerit usus: quorum alterum legibus suis obnunciantem

a *Sex. Aur. Victor. Et videtur idem colligi posse ex Cic. pro Cluent. c.*56. *licet locus plane corruptus sit.* b *App. d. l. n.* 371. c *Flor. L. III. c.*17. d *Vell. Pat. L. II. c.*14.

tem de ſaxo Tarpejo ſe dejecturum eſſe, minatus eſt; alteri, Philippo, legibus agrariis reſiſtenti ita collum in comitio obtorſit, ut multus ſanguis flueret e naribus: cui inſuper Druſus luxuriam exprobrans, *muriam e turdis eſſe*, dicebat [a]. Nec inter ſingulos tantum vi res agebatur: ſed cum Equitem Servilius Caepio, Senatum Livius Druſus aſſereret, ſic in urbe una, quaſi in binis caſtris (nam etiam ſigna, & aquilae, & vexilla aderant) diſſidebatur [b]. Tandem, cum Latinorum promiſſam civitatem flagitantium poſtulata differre amplius non poſſet, Senatum vocavit in curiam: ibique in magna frequentia a *L. Craſſo* vehementiſſima contentione animi, ingenii, virium permulta dicta ſunt: cui dicenti latus condoluit, ſudorque multus conſecutus eſt: ex quo quum cohorruiſſet, cum febri domum rediit; dieque ſeptimo e lateris dolore conſumptus eſt [c]. Druſus quoque, cum immenſa & incognita, quae eum ſemper comitabatur, multitudine cinctus domum e foro reverteretur, in

a *Sex. Aur. Victor.* b *Flor. d. l.* b *Cic. de Orat. L. III. c. 2.*

atrio domus suae, incerto caedis auctore, cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit; ut quidem plurimi tradunt a. Nam alii sibi ipsi manus attulisse dixerunt b: alii, (& verius, ut videtur, cum ejus sententiae auctor sit Cicero c, qui tum decimum sextum annum aetatis agebat,) percussorem ejus *Q. Varium*, de quo mox plura, fuisse scripserunt. Plinius denique d, *caprinum sanguinem bibisse Drusum*, tradit: sed vix verosimile est, quod addit, „eum hoc „fecisse, ut pallore & invidia ve„neni sibi dati insimulare Q. Coe„pionem inimicum posset." Quicquid sit, de tanti viri, & Tribuni quidem plebis, morte neque Populum consultum, neque quaestionem a Senatu decretam esse, idem Cicero testatur e: licet adeo Senatui faverit Drusus, ut *ejus paene patronus* diceretur: quod nomen ejus patri jam *plene* tribu-

a *Liv. epit.* 71. *Vell. Pat. L. II. c.* 14. *Senec. cons. ad Marc. c.* 16. *Appian. de B. C. L. I. n.*373. b *Sen. de brev. vit. c.*6. c *de Nat. Deor. L. III. c.* 33. d *H. N. L. XXVIII. c.*9. *&* *Aur. Victor.* e *pro Mil. c.* 7.

tributum fuerat. Licet autem in auctores ejus caedis inquisitum non fuerit, tamen ejus invidiam penes Caepionem & Philippum Consulem fuisse quidam asserunt [a]. Leges, ejus tanquam contra auspicia latae, referente Consule Philippo, uno Senatusconsulto sunt sublatae [b]. Ultima vox ejus a bona animi conscientia profecta videtur: *Ecquando*, inquit, *propinqui, amicique, similem mei civem habebit Respublica* [c]? Et ad morum etiam ejus integritatem referendum est, quod cum domum in Palatio aedificaret, promitteretque ei architectus, ita se eam aedificaturum, ut libera a conspectu, immunisque ab omnibus arbitris esset, neque quisquam in eam despicere posset: *Tu vero*, inquit, *si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quicquid agam ab omnibus perspici possit.*

§. III. Sed, licet ita sublatus esset Drusus, non ideo minus sociorum animi ad spem civitatis adipiscendae erant §. 3. *Initium belli socialis.*

a *Sex. Aur. Victor.* b *Vid. Cic. pro domo c.* 16. *Ascon. ad Or. I. pro C. Cornel. p.* 660. *& ed. Graev.* c *Vell. Pat. L. II. c.* 14. d *Vellej. Ibid.*

erant erecti; qui jam ante Drusi mortem Consules Philippum ac Caesarem in Albano monte inter sacra feriis Latinis occidere constituerant [a]: quod scelus proditione, vel ipsius Drusi indicio discussum est. Et nimia Equitum Romanorum in eos acerbitate etiam magis exasperati fuisse videntur. Erat *Q. Varius* [b] Tribunus plebis, cui etiam *Hybridae* cognomen fuisse dicunt: (*vastum hominem atque foedum* dicit Cicero *de Oratore L. I. c. 25.*) sed certum satis est, postremum illud interpretationem tantum vocis *Varius* esse; quod ei propter obscurum jus civitatis inditum sit [c]. Hic certe Varius, auctoribus Equitibus Romanis, legem *de majestate* tulit adversus intercessionem collegarum, „ Uti quaereretur, quorum „ dolo malo sociis spes civitatis in„ jecta, & belli occasio data esset." Qua ratione sperabant Equites, se potentissimum quemque accusatoribus objicere, & ita ad suum judicium dela-

a *Flor. L. III. c.* 18. b *apud Appian. Civ. L. I. n.* 373. *male* Κόϊντος Οὐαλέριος *dicitur.*
c *Val. Max. L. VIII. c. 6. n. 5. Vid. Torrent. ad Horat. Serm. I. VII. v. 2.*

delatos tam invidiosi criminis judicare posse. sublatisque ea ratione inimicis majorem fore postea suam in Republica potentiam. Huic legi cum collegae resisterent, Equites strictis pugionibus circumstantes eam perferri fecerunt. Eaque lege multi viri insignes damnati sunt; ut etiam ipse Hybrida Varius [a]; alii, non exspectato Populi de se judicio in exsilium abierunt. Ipsum etiam *M. Aemilium Scaurum* Principem Senatus lege sua Varius reum ad Populum fecerat. Scaurus vero auctoritate sua & magnanimo responso totum judicium discussit. Cum enim accusationem suam Tribunus plebis intentasset, nihil aliud respondisse fertur Scaurus [b], quam, *Varius Sucronensis Aemilium Scaurum ait, socios ad arma coëgisse. M. Scaurus Princeps Senatus negat. Testis nemo est. Utri vos, Quirites, convenit credere?* Qua ratione ita omnium commovit animos, ut ab ipso etiam Tribuno plebis confestim dimitteretur. Minus recte, ut puto, Valerius Maximus dicit [c], pro rostris accusatum fuisse

a *Cic. Bruto c.* 89. b *Quinctil. Instit. L. V. c.* 12. *Sex. Aur. Victor.* c *L. III. c.* 7. *n.* 8.

fuisse M. Scaurum, quod a Rege Mithridate pecuniam ob Rempublicam
A.U. 663. prodendam accepisset. Igitur Anno Urbis sexcentesimo sexagesimo tertio utrique Consuli bellum cum sociis decretum est, quibus Legati & Tribuni militum adjuncti sunt peritissimi quique Imperatores, tam Consulares, quam Praetorii: quales fuerunt *M. Cornutus*, *L. Cinna*, L. Sulla praetorii; Consulares vero C. Marius, *P. Didius*, Q. Catulus, *Cn. Pompejus* Magni Pater, *P. Crassus*, viri rebus gestis ac victoriis ad rei militaris scientiam eruditi [a]; ut plures alios mittamus: quibus omnibus Proconsularis potestas est data: & singulae suae regiones Italiae attributae. Italicorum etiam erant celeberrimi inter suos Duces Silo Popedius, *Herius Asinius*, *Vettius Cato*, vel *P. Vettius Scato*, quemadmodum apud Ciceronem *Philip. XII. c.* 11. legitur, in quibusdam quidem editionibus: (*Gruteri*, *Schrevelii*, Graevii) nam in aliis, ut *Manutiana* & *Bruttiana*, legimus, *Catone*. In Velleji editione *Burmanniana* [b] *Inste-*

[a] *Cic. pro Fontej. c.* 15. *Vell. Pat. L. II. c.* 15. *App. Al. Civ. L. I. v.* 375. [b] *L. II. c.* 16.

Insteius Cato dicitur: ad quem locum Vossius tamen etiam *T. Vettius* reponi malebat. Erant praeterea *C. Pontidius*, *Marius Egnatius*, *Telesinus Pontius*, *C. Papius Mutilus*, & alii. Et cum maximis quidem Romanorum cladibus bellum hoc geri coeptum est; ita ut primum Vettius Cato Consulem Sex. Julium vicerit, & caesis duobus millibus reliquos in *Aeserniam* Samnitium compulerit, quae in fide Populi Romani perstiterat. Et Consul statim quidem post praelium per fugam salutem sibi quaesivisse videtur: *L. Scipio* vero, & *L. Acilius* legati servili habitu sumpto elapsi sunt: Reliqui fame coacti tandem deditionem fecerunt. *Marius* etiam *Egnatius* duas Romanorum cohortes, *Venafro* per proditionem capto trucidavit. *Asculani* quoque inter primos *Servium* Praetorem, *Fontejum*que legatum occiderant. *P. Presentejus* legatum *Perpennam* fugavit, caesis ex ejus exercitu circiter quatuor millibus. Ita ut *Rutilius* alter Consul adempto Perpennae imperio reliquias ejus exercitus C. Mario traderet. Sed non eo minus Licinius Crassus a *M. Lamponio* clade

idonea

idonea affectus est: & Nola per deditionem a C. Papio capta, ubi milites ad socios transitionem fecerunt, duces a victore inedia necati sunt: inter quos praecipuus erat *L. Postumius* Praetor [a]. Idem Papius mox multas urbes cepit; aliasque ad defectionem a Romanis compulit. *Oxyntem* Jugurthae filium Venusina custodia eductum & purpura ornatum popularibus ejus Caesari militantibus ostendit: prudenti quidem & felici consilio: nam ita crebris transfugiis factis, reliquos Numidas in Africam dimittere Consul coactus est. In Apulia etiam Canusini, Venusini & multi alii defecerunt. Papius tamen Caesaris Consulis castra oppugnans magna satis clade affectus est. At collega Caesaris Rutilius in insidias pertractus multos suorum amittit; & ipse paulo post ex vulnere moritur: legatus tamen ejus Marius eodem tempore hostium castra a paucis custodita expugnavit. Cum autem cadaver Consulis, & aliorum nobilium virorum cadavera non pauca in Urbem ad sepulturam relata essent, tristis nimis ea pompa

a *Liv. Epit.* 73.

pompa Senatui visa est: & factum est Senatusconsultum, „ ut qui postea „ in acie cecidissent, eo ipso loco hu„ mi conderentur [a]. " Rutilii exercitus Caepioni & Mario a Senatu commissus est: sed illum Q. Popedius transfugere se simulans (&, quo fidem faceret, duos servos pueros more ingenuorum praetextatos adduxerat pro obsidibus, & plumbi etiam massas auro argentoque circumlitas) decepit: & in insidias perductum cum plurimis suorum interfecit. Per idem tempus etiam Sex. Caesar a Mario Egnatio in vallem quandam compulsus amissa májore parte exercitus ipse vix evasit. C. vero Marius Marsos egregie repulit, socio victoriae Sulla. Qua victoria efferatos magis quam fractos gentis ferocissimae animos Appianus testatur [b]; ita ut reparatis viribus etiam ultra Romanos lacessere fuerint ausi. Parte alia Cn. Pompeji exercitus intra Firmum compulsus & obsessus est: sed mox versa fortuna, cum hostes fortiter repulissent Romani, eorumque ducem

a *Appian. Civ. L. I. n.* 377. b *Civ. L. I. n.* 378.

Afranium ſtrenue pugnantem interfeciſſent, Aſculum, quo ſe receperant oppugnarunt. Hic *Judacilius* eorum Dux, cum oppidani nihil adverſus Romanos moverent, contumaciae ejus auctores primum contrucidavit: inde cum amicis epulatus, cum jam probe adbibiſſet, venenum hauſit, ac in rogum decubuit amicos hortatus, ut faces ſubderent. Atque ita, ne patriae funus videret, ſuum ipſe funus exſecutus eſt.

§. 4. *Res A. U.* 664. §. IV. Anno ſequente Proconſul Caeſar hoſtes, dum caſtra movent, aggreſſus ingentem eorum ſtragem edidit. Sed nihilominus augebatur Romanis metus, cum diverſa parte Umbri Etruſcique ſucceſſu aliorum invitati defectionem agitare dicerentur. Itaque Senatus ſumma diligentia bellum curavit: maris inferi litoribus praeſidia impoſuit: libertos tum primum in militiam legit [a]; & quidem ad illam tantum cuſtodiam maritimam, ut ex verbis Appiani elicitur [b]. Verumtamen paullo generalius haec accipienda ſunt: nam ad bellum jam etiam Jugurthinum Marius milites ex liber-

a *Liv. Epit.* 74. b *Civ. L. I. n.* 379.

libertis legere coeperat ; ut ex Plutarcho [a] patet : ubi vox δοῦλος non *servum* proprie, sed *genus servile* notat, quo etiam continentur liberti; ut jam olim eum Plutarchi locum explicavit *Lipsius* [b]. Et vario quidem eventu adhuc bellatum est; dum *L. Porcius* Consul per hyemem Marsis bellum inferens, &, postquam jam aliquoties eos vicisset, castra eorum oppugnans cecidit. Quae res hostibus ejus praelii victoriam dedit. Orosii vero fides levior esse videtur, Consulem a C. Marii filio per invidiam prostratum in ipso praelii tumultu referentis [c]. Post haec *L. Cluentius* Dux hostium Sullam primo congressu vicit: qui mox auctus accessu pabulatorum (quos primo praelio exspectare neglexerat) cladem ipsis cum foenore regessit : cum praecipue incommodum Cluentio & fugientibus eveniret, quod Nolani metuentes, ne Romani simul irrumperent, unicam tantum portam suis aperire auderent. Ita in fuga triginta millia, circa muros alia viginti millia caesa di-

 cun-

a *Mario p. m.* 410. b *de Mil. Rom. L. II. dial.* 2. c *L. V. c.* 18.

cuntur cum ipſo Cluentio fortiter pugnante. Sed metuo, ne numerum caeſorum nimium Appianus auxerit: quod vitium & priſcis & novis hiſtoricis nimium quantum eſt familiare [a]. Inde Hirpinos Sulla vi ad fidem revocat: & in Samnitibus per totam aeſtatem res proſpere gerit: ut raro quiſquam alius ante Conſulatum tantas res geſſerit [b]. Solum tamen Cneum Pompejum *Strabonem* ex hoc bello triumphaſſe *de Aſculanis Picentibus* ex tabulis Capitolinis diſcimus: quibus etiam alii adſtipulantur auctores [c]. Qua ſane victoria metu liberatam Rempublicam, & bello quaſi finem impoſitum fuiſſe tradunt. Et merito pauci ex hoc bello triumphi decreti ſunt; cum *civile* potius, quam *externum* dicendum, & omnino calamitoſiſſimum fuerit. Neque de bello civili Senatus triumphum decernere ſolebat. Alii tamen etiam legati hoc tem-

a *Vid. P. Scriverii Batav. Vet. p. m.* 123. *in Diderico V. & alibi. Vid. & Lucian. quom. Conſcr. ſit hiſt. p.* 616. *ed. Graev. & Cl. Jo. Cleric. Art. Crit. P. III. S.* 3. *c.* III. §. 3.
b *Liv. epit.* 75. c *Plin. H. N. L. VII. c.* 43. *Aſcon in Or. contra Piſ. c.* 24.

tempore res prospere gesserant: *A* nempe *Gabinius* adversus Lucanos; (sed qui in obsidione castrorum hostilium cecidit [a]) adversus Marrucinos *Sulpicius:* qui totam eorum regiònem recepit. Marsi quoque a *L. Murenà* & *Caecilio Pio* (ita apud Livium legendum conjicit, & recte sane, ut videtur, unicus ejus sospitator *Jo. Fridericus Gronovius* pro eo, quod vulgo circumfertur, *Caecilio Pinna*) praeliis aliquot fracti pacem petierunt, & a *Mam. Aemilio* etiam victoria quaedam relata est. Ceciditque circa idem tempus, ut videtur, in praelio Silo Popedius Marsorum dux, praecipuus totius defectionis auctor. Sed dum ita per Italiam dubiis casibus bellum geritur, & latius defectio serpit, Romae de civitate sociis danda serio agi coeptum est. Nam legem *de civitate sociorum* ad Populum jam tulerat L. Julius Caesar; vel, ut quibusdam videtur, in extremo suo Consulatu Anno sexcentesimo sexagesimo quarto: vel potius [b] in Censura, quam anno sequente cum *P. Licinio Crasso* extra

 ordi-

a *Liv. epit.* 76. b *Vid. Sigon. de ant. jure Ital. L. III. c.* 1.

ordinem gessit, ut ex fragmentis tabularum Capitolinarum constat: quinquennium enim a proximis Censoribus nondum elapsum erat. Hac *lege Julia* [a] primum Latinis, qui in fide manserant, civitas data fuit. Mox etiam iis, qui & serius defecerant [b], & minus acriter restiterant, ut Etruscis & Umbris. Et demum Italiae universae, exceptis Lucanis & Samnitibus; qui tamen aliquanto post etiam voti compotes sunt facti [c]. Atque hic fuit exitus belli luctuosissimi: quod, licet non ultra biennium duraverit, amplius CCC millia juventutis Italicae abstulisse dicitur [d]. Ut non immerito dubitasse videatur Plinius [e], hocne, an civilia bella, terrae Italiae funestiora fuerint. Nam ita juventutem exhausit, & eo necessitatis adduxit Rempublicam, ut tum primum libertini ad militiam conscripti fuerint juxta Livium [f]; de qua re jam antea aliquid monuimus. Novi cives in octo tribus nunc primum priscis

a *Gell. L. IV. c.* 4. b *Vell. Pat. L. II. c.* 16. c *Appian. Alex. L. I. n.* 382. d *Vell. Paterc. L. II. c.* 15. e *Hist. Nat. L. II. c.* 83. f *epit.* 74.

ſcis triginta quinque additas ſunt conjecti [a]: ſed tamen paullo poſt tribus ad priſtinum numerum redactae ſunt [b].

a *App. Al. Civ. L. I. n.* 379. b *Vid Grucch. de com. Rom. L. I. c.* 4.

LIBER OCTAVUS.

CAPUT SECUNDUM.

De bello Mithridatico, & cum Rege Tigrane.

§. 1. Origo hujus belli.

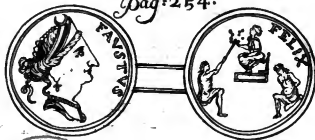
§. I. Diximus antea [a], Romanos victo Aristonico Phrygiam Majorem, quae pars regni Attalici fuerat, dedisse Mithridati Euergeti Regi Pontico; cui successit filius Mithridates cognomine *Eupator*, & *Magnus* aliquando dictus [b]. Hic, non magni faciens donum quod alteri ereptum a raptore patri suo donatum esset; sive reputans, cras sibi posse evenire, quod hodie alteri acciderat, mature bellum contra Romanos coquere coepit; quod postea per multos annos adversus praestantissimos Romanorum duces varia fortuna gessit, cum clarior saepe majorque in restaurando bello resurgeret [c]. Conditor regni Pon-

a *L.VII. c.1. §, 2.* b *Vid. Spanhem. de P. & U. Num. Diss. VII, p.482. ed. noviss.* c *Justin. XXXVII. c.1.*

Pag. 217.

Pag: 254.

Pontici quondam alius *Mithridates* fuerat, (*Artabazem* vocat Florus [a]) cui ab ea re κλιστοῦ, hoc est, *conditoris* cognomentum adhaesisse videtur [b] : isque *Antigonum* unum ex Alexandri Magni successoribus fugiens in Ponto mortuus est; ubi dominatum a *Dario Hystaspis* majoribus suis traditum in regnum verterat. Nam genus suum ad unum e septem Persis, qui *Magum Smerdem* interfecerant, referebat [c]. Haec origo fuit Regis, qui omnium acerrimo in Romanos (nisi Hannibalem forte exceperis) odio flagravit; cum pater ejus tantus eorum fuisset amicus, ut se Φιλορωμαῖον dixerit: si fides nummis hodieque superstitibus; in quibus illud cognomen reperiri asserunt [d]. *Dionysi* etiam cognomen habuisse hunc Regem, ab Appiano [e] traditur: qui *Magnum* etiam appellatum fuisse asserit [f]. Caussa autem belli inter eum & Romanos

a *L. III. c.* 5. b *Strabo L. XII. n.* 562. *Lucian. de macrobiis p.* 470. *edit. Graev.* c *Polyb. L. V. c.* 43. *Diod, Sic. L. XIX. p.* 692. *Appian. Mithrid. n.* 209 d *Vid. Spanh. de P. & U. Num. Diss. VII. p.* 482. e *Mithrid. n.* 176. f *Ibid. n.* 170.

gesti hanc fuisse Romani scriptores tradunt. Confugerat ad fidem Populi Romani *Ariobarzanes* Rex Cappadociae opem adversus Mithridatem Euergetem implorans. Romani Mithridatem Cappadocia excedere jusserunt: quia jam tum, ut videtur [a], suspectam habebant nimiam ejus Regis potentiam. Et paruit quidem Rex: sed adversus Nicomedem Prusiae nepotem, Regem Bithyniae, qui avitum regnum ex Senatusconsulto acceperat, fratrem ejus misit *Socratem* cognomine *Chrestum*, sive *Probum*; qui illud sibi acquisivit. Ergo Romani miserunt legationem, cujus princeps
A. U. 662. erat *M' Aquillius:* & *L. Cassio* Asiae Praetori negocium dederunt, ut Reges in regna eorum reduceret: nam non bona fide Ariobazanes restitutus esse videbatur, quippe quum in Praetura Cornelius Sulla (ita quidem Pighius; sed diligentius inspectus Plutarchus [b] docebit, illud post praeturam factum fuisse) legatus in Cappadociam missus esse dicatur; qui prompta sociorum opera usus *Gordium* Mithridatis ducem ejecit, Ariobarzanemque

[a] *Appian. d. l.* [b] *Sulla p. m.* 453.

que restituit. Anno ergo sequente, quem jam notavimus, legatio illa principe Aquillio missa est: quae ipsi Mithridati Eupatori, (hic jam patri Euergeti successerat) injunxit, ut auxilium Praetoribus Romanis ferret [a]: cui mandato tamen Rex nequaquam paruit. Ergo Praetores Regibus a se reductis mandarunt, ut vicinas Mithridatis ditiones incursionibus vexando materiam bello quaererent. Detrectare imperium ausus non est Nicomedes; licet invitus vicinum adeo potentem lacesseret: & quamvis ad *Amastrin* usque (celebris haec in Paphlagonia urbs fuit) omnia depopularetur, nemo, vetante Mithridate, ipsum prohibuit: ut ita multas & justas bellandi caussas Mithridates haberet. Sed digresso demum Nicomede legatos ad Romanorum Duces misit; qui paternam amicitiam memorantes de injuriis Nicomedis quererentur: quibus responsum est, ,, neque Mithridatem a Nicomede vexari placere; neque Nicomedi bellum inferri passuros."

§. II.

a *Appian. d. l. n.* 177.

§. 2. Apertum jam cum Mithridate bellum.

§. II. Atque ita jam manifesto se a Populo Romano laesum esse credens Mithridates Ariobarzanem primum per filium suum Ariarathen regno pepulit a : atque inde iterum legatum ad Romanos misit eundem *Pelopidam*, qui jam priorem legationem obierat. Hic multa de injuriis ab amicis Romanorum illatis, & quam injuste eorum defensio susciperetur, conquestus statim castris excedere est jussus, quod oratio ejus insolentior videretur. Ergo non exspectata de tanto bello S. P. Q. R. sententia legati Romanorum Cassius, Aquillius, tertiusque *Q. Oppius* egregiis copiis, & classe, qua os Ponti custodiebant b, instructi bellum Mithridati intulerunt: inveneruntque hostem ab omnibus rebus paratissimum. At primum belli facinus Romanos Duces terruit, cum Nicomedes a ducibus Mithridatis non sine magna suorum strage fugatus esset: ita ut Duces Romani infelici hoc belli initio fuerint perculsi, praesertim cum temere & injussu tan-

a *Appian. Mithr. n.* 179. b *Ibid. n.* 181.

tantum bellum suscepissent. Imo brevissimo tempore Mithridates tota ditione Nicomedis potitus est a: neque eo contentus in provincias nuper Romanis partas, Phrygiae reliqua, Mysiam, Asiamque incurrit: Laodicensesque, qui *Lycum* fluvium accolunt, (hi sunt, quorum meminit Apostolus *Paulus Coloss. II.* 1. & *IV.* 13. *sqq.* & ad quos S. *Joannes* scripsit epistolam, quae legitur *Apocal. III.* 14.) permovit, ut se non tantum, sed Oppium etiam legatum traderent.

§. III. Is rerum erat status cum anno sexcentesimo sexagesimo quinto L. Cornelio Sullae bellum adversus Regem Mithridatem est mandatum simul cum provincia Asia; licet domesticis turbis & bello sociali Respublica horrendum in modum affligeretur. Fabulosum vero videtur, quod addit Appianus b, ob pecuniae penuriam Senatusconsultum esse factum, ut venderetur, quicquid olim Rex Numa ad sacrificia Deorum ordinaverat: & quaedam ex iis fuisse vendita, atque inde *§. 3. Res ante Sullae adventum gestae. A. U. 665.*

a *Ibid. n.* 183. b *Mithrid. n.* 185.

inde *novem millia librarum auri* † esse confecta: unde enim tantum auri priscis illis temporibus fuisset corrasum; cum post annos quadringentos Rufinus vir Consularis & Dictatorius a Censoribus Senatu motus sit, quod *decem pondo vasa argentea* comparasset a? Sed hoc obiter. Vix in Campaniam processerat Sulla, cum lege *Sulpicii* Tribuni plebis Marius Imperator ad bellum Mithridaticum designatur: a quo initio ortum est atrocissimum illud bellum civile, quod inter Sullam & Marium horrenda crudelitate est gestum: sed cui enarrando suus debetur locus. Mithridates vero hoc ipso tempore b, postquam Asiam Romanis, Bithyniam & Cappadociam Regibus extorsisset, sedebat Pergami, opes, & dominatus, & regna amicis dispertiens. Filiorum ejus alter vetus imperium in Pontum & Bosporum, & longe lateque etiam ultra paludem *Maeotin* obtinebat: alter Thraciam & Macedoniam jam cum

† 4500000. *nostrorum florenorum*, *si* 500. *putemus in libram auri.* a *Val. Max. L. II. c.*9. *n.*4. *Vid. Juven. Sat. VI. v.*343. b *Plut. Sulla p. m.*458. *C.*

cum exercitu erat ingressus, dum Duces ejus insulas maris Aegaei ipsi subjicerent. Athenis sedem rerum suarum habebat; ita ut inde gentes vicinas a Romanis abductas ad se traheret. Sed graviore porro & horrendo facinore furorem suum erga Romanis ostendit [a]; dum per mandata literis arcanis comprehensa omnes Romanos Italosque hospites cum uxoribus, liberis, ceterisque ingenuis domesticis eadem die atque hora per omnes Asiae civitates interfici jussit: quod tanto cum ardore factum est, ut etiam qui supplices ad statuas Deorum confugissent, inde abducti trucidarentur: ita ut satis appareret, non metu Mithridatis, sed odio prorsus internecino in Romanos horrendum id facinus fuisse peractum. Octoginta millia civium Romanorum in Asia per urbes negociandi caussa dispersa hoc modo interempta fuisse dicuntur [b]. Aquillius cum aliis a Mitylenaeis vinctus Mithridati est traditus: quem asino impositum per Asiam circumvexit;

a *Appian. Alex. n.* 185. *Vell. Paterc. L. II, c.* 18. *Cic. pro Flacco c.* 25. c *Val. Max. L. IX. c.* 2. *ex.* 3.

xit, suum ipsius nomen proclamare coactum: eique demum aurum liquefactum in os infundi jussit, avaritiam ita execrandam Romanis exprobrans. Magnesiae inde, Ephesi, Mitylenae cum summo civium gaudio Rex exceptus est: & alia non pauca Asiae loca in potestatem redegit. Contra Rhodiis hoc tempore nihil fide in Romanos par fuit. Itaque ad eos evaserunt, qui pauci Italici generis in Asia superfuerant [a]. Et classis Rhodiorum Mithridatis classem vicit, eventu insperato, quod eorum classis numero navium longe inferior classe esse regia deprehenderetur. Terrestres etiam quasdam copias ad Mithridatem navigantes tempestas in Rhodum appulit; ex quibus quadringentos milites ceperunt Rhodii, navibus plerisque exustis; & a suorum moeniorum oppugnatione etiam feliciter Regem ipsum repulerunt. Dum porro ipse muliercula amoribus indulget, Archelaus ejus Dux Delum & alias Aegaei maris insulas expugnat; easque tribuit Atheniensibus, quos jam in societatem suam pertraxerat. Achaeos quoque,

a *App. Al. d. l. n.* 186.

que Lacedaemonios, Boeotos omnes, exceptis *Thespiensibus* sibi adjunxit. Eodem tempore *Metrophanes* [a] a Mithridate cum copiis missus Euboeam partemque Macedoniae depopulabatur: cui se objecit *Brutius Sura*, (ita enim legendum esse, non *Brettius*, docet Pighius *ad A. U. 656.*) qui legatus erat *Sentii* Macedoniae Praetoris; eumque mare repetere coëgit. Idem cum Archelao & *Aristione* per triduum dubio Marte pugnavit: sed, dum hostibus accedunt Graecorum auxilia, recedere coactus est.

§. IV. Sed jam Sulla rebus, ut poterat, in Urbe compositis cum egregio excercitu in Graeciam trajecerat; ubi Thebae & tota fere Boeotia pro insita Graecorum levitate statim ad eum defecit. Athenasque confestim & Piraeeum Athenarum portum Romanus obsedit: eamque obsidionem omnibus modis ursit, quod in Urbem redire festinaret. Quod si paulisper sustinuisset, urbem, superiorem certe, facile ad deditionem fame potuisset cogere. Machinarum ergo omnis generis vim ingentem paravit;

§. 4. Res a Sulla in Graecia gestae.

[a] *Appian. d. l. n.* 189. *Plut Sulla p.* 458.

ravit; ſacros etiam theſauros Graeciae undique coactos ad uſus belli adhibens. Et recte hic obſervat Plutarchus [a], quantum a majorum modeſtia jam deſciviſſent Romani, cum & Quinctius Flamininus, & Glabrio Acilius, & Paullus Aemilius templis Graecorum non ſolum abſtinuiſſent; ſed ultro etiam dona & venerationem iis tribuiſſent. Neque tantum a Romanis obſidione vexabantur Athenienſes; ſed etiam Ariſtio, qui urbi praeerat, ſumma & crudelitate & laſcivia in miſeros cives ſaeviebat. Tandem ſenum Atticorum notiſſima jam ab antiquis temporibus garrulitas [b] occaſionem urbis capiendae Sullae praebuit. Excepta enim fuerunt verba ſenum tyrannum inſectantium, quod aditum ad *Heptachalcon*, qui unus locus facile hoſtibus ſuperabilis eſſet, ſtatione non muniviſſet [c]. Eo ergo loco Sulla in urbem irrupit; eamque, ut erat natura ſaeviſſimus, caedibus implevit, nec aetati, nec ſexui parcens; militibuſque urbem diripien-

a *Sulla p.m.*459. b *Vid. Acta Apoſt.XVII.* 21. *Graev. ad Heſiod.* ἔργ. *v.*493. c *Plut.d. l. p.*460. *Id. de garrulit. p.* 505.

ripiendam praebens. Merito tamen iratus erat populo levissimo Romanus Imperator, cum durante obsidione assidue ex moenibus convicia in Sullam, ejusque uxorem *Metellam* jecissent [a]. Arcem non diu postea fame ac siti domitam expugnavit, Aristionemque ibi captum cum multis aliis supplicio affecit. Piraeeum etiam majore, quam ipsam urbem, labore cepit & incendit, nulli praeclaro operi parcens. Inde adversus Archelaum, qui nova auxilia paraturus in Thessaliam profectus erat, contendit; eumque ad *Chaeroneam* Boeotiae assecutus ingenti praelio profligat; cum hic omnium belli casuum plane imperitus foret. Et impune Romani hostes suos trucidabant, qui in angustissima loca compulsi repugnare non poterant: nec in castra fugientes recipiebantur. Ita ex centum viginti millibus non multo plures, quam decies mille superfuerunt; ex Romanis duodecim tantum aut tredecim desideratos fuisse dicunt. Jam autem *L. V. c.* 5. §. 5. ostendimus ex ratione pugnandi eorum temporum, non adeo illud a veritate

a *Plut. Ibid.*

ritate alienum videri debere; quae hic non repetimus. Famam regiae cladis, ut fieri solet, multarum urbium, multorumque hominum defectio secuta est; cum Rex praeterea & dolore cladis acceptae, & ipso futurae defectionis metu atrociter in multos saeviret. Et primum quidem in Gallograecorum tetrarchas, & quos ex iis circa se in amicorum cohorte habebat, iram effudit: quibus occisis praesidia civitatibus eorum imposuit [a]; quae tamen a tetrarchis, qui evaserant, inde ejecta sunt. Chiis quoque iratus jam inde, ex quo navis eorum imprudens in regiam impegerat in navali contra Rhodios praelio, duobus talentorum millibus † eos mulctavit; quae a *Zenobio* Praefecto regio summa acerbitate exacta sunt; & non minore perfidia. Verum cum etiam Ephesum Zenobius venisset, non mitius, ut suspicari licet, cum ea urbe acturus, a civibus trucidatus est. Ephesiorum & Chiorum exemplo permotae plures urbes a Mithridate desciverunt: qui statim exercitu contra

a *Appian. Al. Mithr. n.*200. † *Philippaeorum* 1200000.

tra defectores missio alios severitate, clementia alios in fide retinere conatus est. Suorum praeterea conjurationem expertus est; ejusque sceleris populares, & alios subinde pullulantes conspiratores summa severitate punivit.

§. V. Sed interea alteram quoque & gravissimam cladem ducibus regiis Romani intulerunt. Nam Sulla ad Orchomenum rursus castra cum hostibus contulit. Cumque longe superiorem equitatu Archelaum cerneret, multas per campum fossas duxit, quo impeditiore equitatu hostis uteretur. Sed cum praelio commisso Romani segnius pugnarent, Sulla ex equo desiliit [a], & proximo signo arrepto inter duas acies procurrit clamitans, *Mihi quidem, milites, hic mori pulchrum est. Vos autem si quis roget, ubi Imperatorem prodideritis, mementote respondere*, pugnantem ad Orchomenum. Ita aliis periculo, aliis pudore motis pugnam instaurarunt Romani & egregia victoria potiti sunt: ac postridie castris hostem exuerunt. *§. 5. Secunda Sullae de Rege victoria.*

 Ar-

[a] *Appian. Al. Mithr. n.* 203. *Plut. Sulla p. m.* 465.

Archelaus naviculam nactus Chalcidem trajecit; & quicquid usquam copiarum erat Mithridatis, convocavit propere. Sulla vero cum plures ex Urbe saevitiam inimicorum ejus *Cinnae* & *Carbonis* fugientes in ejus castra concederent, Romam abire desiderabat: praesertim cum etiam uxor ejus *Metella* cum liberis ad eum confugisset. Bellum tamen affectum relinquere non audebat; ita ut avide satis occasionem colloquii ab Archelao oblatam arripuerit [a]: sed indigne tulit; quod moneret eum Archelaus, ut expeditione in Asiam & Pontum, quam moliebatur, relicta ad bellum civile proficisceretur; Regem ei, quantum vellet, argenti, navium, militum praebiturum. Ergo supplex denique oravit Archelaus, ut pacem Mithridati Sulla praestaret: qui in Thessaliam transgressus hiemabat [b]. Et anno sequente pacem cum Mi-
A.U.667. thridate fecit, ut mox dicemus, cum pauca etiam alia praemiserimus. Nempe Cinna, qui mortuo jam Mario solus in Urbe dominabatur, collegam, quem

a *Plut. Sulla p.m.*466. b *App. Al. Mithr. p.*204.

quem ſibi adſciverat, *L. Valerium Flaccum* in Aſiam miſſit cum duabus legionibus, ut pro Sulla, qui hoſtis jam declaratus erat, bellum cum Mithridate gereret. Aderat huic bellicarum rerum imperitiſſimo Quaeſtor [a] *C. Flavius Fimbria C hominem longe audaciſſimum & inſaniſſimum* vocat Cicero [b]) qui auctoritate apud milites pollebat [c]. Sed lite inter eos exorta, quod nullam honoris Fimbriae curam haberet Flaccus, hic primum ab altero fugere coactus eſt; & inde occiſus. Ita Fimbria ſe ipſum exercitus Imperatorem fecit [d] : & aliquot pugnas haud quaquam ignave cum Mithridatis filio pugnavit. Atque ipſo Rege Mitylenem fugere coacto provinciam inde obire & ordinare coepit. Ab Ilienſibus vero excluſus fuiſſe videtur: qui ab illo obſeſſi Sullae opem implorarunt: ſed minime denunciationi Sullae, qui eum iſta obſidione abſtinere juſſerat, obtemperans in urbem irrupit, & crudeliſſime incolas & urbem afflixit, ne ſacratiſſimis quidem

 rebus

a *Strabo L. XIII. n.* 594. b *Cic. pro Sex. Roſc. Amer. c.* 12. c *App. Alex. d.l.* d *Ibid. Vell. Pat. L. II. c.* 24.

rebus parcens; idque eo atrocius facinus visum est, quod Romani Ilienses pro cognatis & ejusdem originis populo haberent. Dicit Appianus [a], juxta quosdam scriptores inter hanc Iliensium cladem & veteris Ilii halosin intercessisse annos mille & quinquaginta, qui calculus nostro quadraginta octo circiter annis minor est.

§. 6. *Finis I. belli Mithr.*

§. VI. Cum autem Archelaus, ut jam dictum est, pacem jubente Mithridate petiisset, Sulla, qui ab omnibus rebus imparatus erat, & qui in Urbe jam hostis judicatus nihil inde accipiebat, in eam consensit, modo de conditionibus conveniri possit. Petebat autem totius classis traditionem; captivorum, transfugarum, fugitivorum omnium dimissionem; deductionem praesidiorum ex locis omnibus, quae post violatam pacem occupaverat, impensarum redditionem; utque patrio regno contentus esset Mithridates. Atque praesidia quidem statim deduxit Archelaus; sed legati, quos ad Mithridatem miserat, reversi Paphlagoniam reddere negarunt. Ergo Sulla iratus exercitum versus Asiam

a *Mithr. n.* 206.

Asiam duxit, Lucullo etiam praemisso, quo legato utebatur. Sed antequam ad arma iretur inter ipsum Sullam & Mithridatem colloquium est habitum: ubi oratione Sullae omnia, quae vel inique, vel scelestе Mithridates commiserat summa acerbitate referentis territus Rex pacem in leges Archelao oblatas recepit a. Sulla statim Ariobarzanem & Nicomedem arcessivit, eosque Mithridati reconciliavit. Iniquius quidem tulerunt milites mortem centum quinquaginta millium civium uno die per Asiam trucidatorum non acerbius fuisse vindicatam: sed excusavit se Sulla, quod Fimbriae defectioni & Mithridatico bello, si vires illi & consilia junxissent, par futurus non esset. Sed simul ac contra Fimbriam movit Sulla, hic a militibus suis relictus semetipsum in castris suis confodit, aegerrime ferens, quod Sulla ab eo ad colloquium invitatus pro se *Rutilium* quendam misisset, quasi Fimbriam suo alloquio indignum duceret. Hic exitus primi belli Mithridatici fuit. Sulla communi Asiae mulcta viginti millium † ta-

a *Ibid. n.* 210. † *Philippaeor.* 12000000.

lentorum dixit a : privatim vero licentia militi concessa civium domos afflixit: & piratis, se praesente, plurimas urbes ex praecipuis vastare permisit b : & tandem in Italiam rediit Anno Urbis sexcentesimo septuagesimo. Triumphavit autem per biduum post biennium demum, postquam nempe bellum civile ex sententia confecisset.

§. 7. *Bellum Mithridaticum II.*

§. VII. Sed reliquerat Sulla in Asia Propraetore *L. Licinium Murenam*; cui L. Lucullus Legatus Proquaestore est additus. (Pater hic fuit istius *L. Murenae*, quem defendit Cicero c) Lucullus, cui cura tributi, quod Asiae impositum erat, exigendi incumbebat, Mitylenaeis primum tributum detrectantibus, bellum intulit a. Atque inde triumphi cupidine occasiones novi belli per Asiam excitandi captavit. Praebuit eas, vel praebere visus est Mithridates, dum & *Colchos* & *Bosporanos*, qui ab Imperio ejus defecerant, bello persequitur. Et Colchi quidem filium Mithridatis patri

a *Plut. Sulla p.m.* 467. b *App. Alex. Mithr. n.* 213. c *Vid. Or. pro Mur. c.* 15. d *Plut. Lucull. p.m.* 494.

patri cognominem Regem ſibi imponi poſtulaverant: eoque impetrato ſtatim redierunt ſub Imperium. Sed hoc filii ſui ambitioni tribuens pater eum necavit; quanquam egregia ejus opera adverſus Fimbriam uſus fuiſſet. Nec Ariobarzani ſolidam Cappadociam reddidiſſe dicebatur: & Archelaum ſuſpectum habebat, quaſi in conditionibus faciendis plus aequo Sullae conceſſiſſet. Hic ergo fuga ad Murenam delatus eum permovit, ut prior Mithridati arma inferret: cumque foedera ipſi objicerentur, ulla ſe unquam foedera vidiſſe negavit: neque mirum: nulla enim Sulla conſcripſerat; ſed pactorum exſecutione contentus diſceſſerat. Querelas igitur Romam ad Senatum Rex detulit: & miſſus eſt, qui juberet, ut a foederato Rege abſtineretur, *Q. Calidius.* Verum abunde patet, neque Senatum, neque Calidium ea, quae feciſſet Murena, improbaſſe: poſtquam enim diu collocuti fuiſſent, nihil de priſtina vehementia Licinius omiſit. Ita coactus Rex exercitu contracto Murenam praelio ſuperatum in Phrygiam fugere

re compellit [a]. Et Sulla indigne ferens, ea quae ipse egerat, minus rata haberi, *Gabinium* misit, qui Murenam compesceret; & Mithridatem cum Ariobarzane in gratiam reduceret. Atque ita secundum bellum Mithridaticum compositum, & in pacem minime diuturnam futuram mutatum est. Murenam, licet re male gesta, triumphasse ex notis numeralibus fragmentorum Capitolinorum colligitur. Atque ita manifestissimam injuriam Imperatoris sui S. P. Q. R. comprobavit.

§. 8. *Tertium bellum Mithr.*

§. VIII. Sed Mithridates otium nactus Bosporanis quidem filium *Macharem* Regem dedit; Ariobarzani vero non totam restituisse Cappadociam accusatus fuit. Imo *Tigranem* Syriae Regem, generum suum subornavit, ut Cappadociam invaderet, qui inde trecenta millia hominum in *Armeniam* abstraxisse dicitur; & tum primum sibi diadema imposuisse. Urbem, ubi potentiae suae sedem fixerat, *Tigranocertam*, hoc est, *Tigranis urbem* appellavit [b]. Nam, *Kerta Armeniis urbs est*, dicit,

A. U. 675.

a *App. Alex. Mithr. n.* 215. b *App. Alex. Mithr. n.* 216.

dicit, *Hesychius*, קַרְתָּא, *Karta Chaldais*; *Hebraeis* קִרְיַת, *Kiriath*. Quando ergo belli iterum contra Romanos gerendi certus esset, cum *Sertorio*, qui reliquias partium Marianarum in Hispania fovebat, societatem iniit de *A. U.* 677. ipsa jam Italia invadenda cogitans: de quo foedere aliquid etiam in historia belli Sertoriani dicendum erit. Leges societatis praecipuae fuerunt [a] „ ut „ milites ducemque Mithridati Ser- „ torius mitteret; eorum auxilio oc- „ cupata Bithynia, Paphlagonia, Ga- „ latia, Cappadocia, Mithridati ce- „ deret, tria millia talentorum & „ quadraginta naves Mithridates Ser- „ torio praeberet. " Quin ducem ad Mithridatem Sertorius misit ex senatoriis exsulibus *M. Marium*, qui postea a Lucullo captus & interfectus est: (*Varium* dicit Appianus, quod verius puto) & omni ratione bellum apparabat Mithridates novis etiam auxiliis ex gentibus barbaris contractis. Obierat nuper Bithyniae Rex Nicomedes, & testamento Populo Rom. regnum suum reliquerat. Hanc ergo Mithridates subito occupat; cum Praeses

a *Plut. Sertorio p. m.* 581.

Praeses provincia *Cotta* ignavissimus cum copiis, quas habebat, Chalcedonem confugeret: ubi iis, qui Regem fugiebant, magnam cladem inferri passus est, potius quam ut portis urbis apertis eos reciperet: quin ipse se cum *P. Atilio Nudo* Praefecto classis diligenter intra urbis moenia continuit [a]. Verum serius haec, an-
A.U. 680. no nempe Urbis sexcentesimo octogesimo, facta sunt: nam anni praecedentis Consul uterque ad bellum Mithridaticum missus fuerat; ita ut *Cotta* Bithyniam cum classe, qua Propontidem tueretur, obtineret; Lucullus proprie bellum Mithridaticum cum Cilicia. Lucullus ad bellum profectus primum ad *Cyzicum*, quae urbs est Mysiae minoris insulae imposita, sed quae duobus pontibus continenti juncta est [b], castra cum Mithridate contulit. Ibi *L. Manius*, qui etiam a Sertorio ad Mithridatem erat missus, sed qui clam salutem jam sibi a Lucullo pepigerat, persuasit Regi; ut Romanis liberum transitum daret: legiones enim Fimbrianas, quae aliquando cum Sertorio militaverant, propediem

a *App. d. l. n.* 219. b *Strabo L. XII. n.* 575.

diem in partes ejus esse concessuras. Nam ad montem in quo castra collocare cupiebat Lucullus, una patebat via, quam valido praesidio Mithridates insederat: igitur fallaci consilio imprudenter parens Mithridates passus est, Romanos montem sibi maxime incommodum, ipsis opportunissimum munire. Ipse vero Cyzicum ingenti molimine oppugnare coepit [a]:(dum etiam per Duces suos Romanis arma inferret: quorum unum *Eumachum* repressit *Dejotarus* unus ex Gallorum Tetrarchis Romanis amicissimus: quem postea senem admodum apud Caesarem Cicero defendit, quod hujus vitae insidias struxisse diceretur.) Sed fortissime repugnantibus Cyzicenis, & Lucullo etiam fame hostes suos urgente obsidionem solvere coactus est; licet eam urbem sibi *Asiae januam* futuram putavisset [b]. Accessit etiam alia clades, quod magna pars classis ejus cum militibus, quos imposuerat, naufragio confracta est [c]. Et *Triarius* Luculli legatus *Apaméam* (urbs est Bithyniae ad Propontidem) expugnavit cum

a *Appian. d. l. n.*220. b *Cic. pro Mur. c.* 15. c *Appian. d. l. n.*222.

cum magna incolarum ſtrage: alius etiam ejus legatus *Barba* (ſiquidem recte ita apud Appianum legitur) *Pruſiadem* & *Nicaeam*. Duces quoque tres Mithridatis perſecutus, *Dionyſium* quidem eo adegit, ut venenum biberet; Varium, de quo jam diximus, interfecit; tertium *Alexandrum* ad triumphi pompam ſervavit. Mithridates bis adhuc tempeſtatem cum magno ſuo damno paſſus *Sinopen*, regiam ſuam urbem [a], pervenit: & omni conatu e ſubditis, e ſociis, e finitimis exercitum contrahit; licet non unus ex Ducibus ejus ad Romanos transfugeret [b]. Lucullus interea *Amiſum*,
U.U.681. *Eupatoriam*, *Themiſcyram*, praecipuas Mithridatis urbes, exercitu in varias partes diviſo, oppugnavit: & cum alia parte Mithridatem aſſidue urgens frumentatoribus ejus magnam cladem intulit: eamque fama majorem ad Mithridatem detulit [c]. Cum ergo de fuga cum amicis conſultaſſet, hi prius fugam arripuerunt [d]; exercituſque univerſus paſſim totis campis diffugit. Et

a *Strab. L. XII. v.* 545. b *Appian. d. l. n.* 224. c *Ibid. n.* 226. d *Plut. Lucull. p. m.* 502.

Et captus erat ipse Mithridates, nisi miles praedae pretiosissimae colligendae intentus occasionem ipsi evadendi praebuisset [a]. Rex fuga ad Tigranem contendit cum duobus millibus equitum: sed ab eo in conspectum non admissus in castellis, vel in agris potius, more regio ali jussus est. Ergo de regno desperans *Bacchum*, vel *Bacchidem* eunuchum misit, qui sorores suas, uxores, concubinas interficeret: eaeque gladio, veneno, laqueo perierunt. Fuit celebris inter eas *Monime* Milesia, quod dona Regis splendidissima aspernata, nisi justis nuptiis illi jungi recusasset. Haec se diademate e capite detracto suspendit: sed illo rupto, *infelix fascia*, inquit, *ne hic quidem mihi eris usui?* Atque ita jugulum obtulit Bacchidi. Interea omnes fere praesidiorum praefecti transitionem ad Lucullum fecerunt: qui Amisum summa *Callimachi* praefecti prudentia & fortitudine diu detensam, tandem expugnavit: eamque servare conabatur Lucullus: sed ignem tectis injicientibus militibus magnam partem conflagravit. Tamen Lucullus,

a *Cic pro L. Manil. c.* 9.

cum pars urbis subito effuso imbre servata esset, antequam ex his partibus discederet, eam instauravit [a], libertate incolis concessa [b]: quod beneficium etiam postea Sinopensibus praestitit: nam eam urbem demum cepit, cum bellum Tigrani faceret; de quo jam dicemus. Inde ad alias urbes provinciae Asiae conversus Lucullus, quae a publicanis & foeneratoribus horrendum in modum vexabantur, horum quidem scelera repressit legibus sane (siquidem ea tempora & mores Romanorum cogitemus) moderatissimis: statuit enim, „ ne usurae majores, quam *centesimae* †, persolverentur; si quae sortem excessissent usurae, reciderentur; quartam partem proventuum debitoris creditor acciperet; si quis usuras sorti adjecisset, & sortem, & usuras perderet." Ita intra quatuor annos omnia nomina dissoluta, omnes possessiones liberae dominis suis redditae sunt. Et ita aere illo alieno, quod

a *Plut. d. l. p.*504. b *App. Mithr. n.*228.
† 12½ *in centum.*

quod per mulctam a Sulla impositam erat contractum, provincia liberata est. Machares porro Mithridatis filius Lucullo coronam auream honoris caussa misit; atque ab eo *amicus* appellatus est a.

§. IX. Inde Lucullus contra Tigranem movit duas tantum lectas legiones & quingentos equites secum ducens: cum tamen antea *Clodium* uxoris suae fratrem ad eum misisset, qui traditionem Mithridatis flagitaret: ni traderetur, bellum Regi indiceret. Sed ejus legatio frustra fuit: nisi quod plurimorum ex subditis Tigranis animos ab eo alienavit, tyrannidem domini sui iniquissimo animo ferentes. Tigranes vero alieno sane tempore bellum contra Romanos incepit: nam si hoc ipsi fuisset propositum integro Mithridati se jungere debuerat. Sed Lucullus divina quadam felicitate trajectis Euphrate & *Trigide* fluviis in penitissimam Armeniam penetravit. Nec quisquam Luculli adventum Tigrani indicare audebat: qui enim primus tale quid nunciaverat, crucem habuerat pretium.

§. 9. Bellum cum Tigrane. A. U. 682.

 Tan-

a *Liv. epit.* 58.

Tandem primus amicorum ejus *Mithrobarzanes* verum ei dicere ausus, ipse cum modicis copiis repente collectis obviam ire Lucullo est jussus eumque vivum adducere: sed ab eo primo statim congressu superatus & caesus est. Mox Tigranocertam Lucullus obsedit; dum Tigranes regionem obeundo colligeret exercitum. Eoque ingenti coacto, licet Mithridates praelium dissuaderet, instructa acie ad Romanos processit: & paucitatem eorum conspicatus intempestivo & frigido joco, *Si tanquam legati*, inquit, *veniunt*, *multi*; *si tanquam hostes*, *perpauci* [a]. Et sane, cum ipse CCCM. exercitum haberet, Lucullo vix undecim, vel duodecim millia armatorum aderant: qui tamen tantam multitudinem parvo admodum negotio in fugam conjecerunt, & per centum viginti stadia † persecuti sunt, nihil quicquam de praeda rapientes, prius quam victores reversi essent, ut
*A.U.*684. Lucullus jusserat. Tigranes inter primos fuga evasit. Ex exercitu ejus peditum supra CM cecidisse, equitum pauci

a *Plut. Lucull. p.m.* 509. † *horae* 5. *itineris.*

pauci effugisse memorantur. Et scriptis traditum fuit a *Strabone Philosopho in libris Historiarum*, (hic idem esse videtur, qui Geographus [a]) ipsos Romanos puduisse victoriae nullo certamine partae, & seipsos risisse, quod in abjecta mancipia armis fuissent usi. Mithridates majore magnanimitate erga Tigranem victum usus est, quam qua ipse a Tigrane exceptus fuerat: & mox simul novis copiis conscribendis incubuerunt. A Partho uterque & Lucullus & Tigranes auxilia petierunt: qui utrique pollicitus neutri ea misit. Interea Tigranocerta ceperat Lucullus a Graecis mercenariis, vel, ut alii, a peregrinis quibusdam, quorum major pars Cilices erant, intra moenia receptus [b]. Thesauros ibi regios nactus sibi sumpsit: ita ut nihil mirum sit, unde postea tanto in luxu vivere potuerit, ut inde *Xerxis togati* nomine fuerit notatus [c]. Militibus urbem diripiendam dedit: ubi praeter alias res pretiosas, octo millia talentorum † in

a *Vid. Strab. L. I. n.* 13. b *Dio fragment. L.* 35. c *Plut. Lucull. p. m.* 518. † *Philippator.* 480000.

pecunia signata fuerunt inventa. Militibus singulis praeterea octingentas drachmas † de praeda dedit. Et summopere a justitiae & humanitatis laude celebratur Lucullus; quae plurimos barbarorum ipsi adjunxit a. Idem facere conatus fuerat *Gordyenorum* Rex *Zarbienus:* sed, antequam advenisset Lucullus, cum uxore & liberis necatus fuit. Splendidum ei funus apparavit Lucullus: nec immerito, cum ingentem vim pecuniae, aurique & argenti, frumenti praeterea maximam copiam in thesauris ejus invenisset. Quo jure autem haec acceperit Lucullus, & an haeredes habuerit Zarbienus, quibus ea ablata sint, nescio: hoc certe in eo laudatum fuit, quod ita, ne teruncio quidem ex aerario accepto, bellum belli proventibus aluerit a. Sed expeditionem Parthicam omisit Lucullus, quod contumacibus militibus uteretur: & in Tigranem exercitum movit, media jam aestate, cum antea propter frigus hostium fines invadere non potuisset: sed a barbaro-
rum

† *Flor.* 240. a *Plut. p. m.* 512. b *Plut. Ibid.*

rum equitatu male acceptus est [a]. Videtur tamen, idque dicit Plutarchus [b], aliquoties hostes fudisse cum ad *Artaxata* regiam Tigranis pervenerit. Ibi ei demum cum exercitu Tigranes occurrit, & statim acie victus est, cum etiam Mithridates Ponticus foedam fugam capessivisset, ne primum quidem Romanorum militum clamorem sustinens. Sed Artaxata capere non potuit Romanus Imperator, quod sub aequinoctio autumnali milites in illis tractibus montosis frigus non ferentes, seditionem excitarent [c]. Ergo itinere in meridiem converso *Nisibin* (*Sibin* mendose apud Plutarchum legitur) *Mesopotamiae* urbem celebrem expugnavit initio hyemis per totam aestatem frustra tentatam: atque ibi multis thesauris inventis hyemavit [d]. Sed jam fortuna, quae hactenus mirum in modum coeptis Luculli faverat, eum destituere coepit. Nam & milites molestam sane militiam invitissimi tolerabant; & Romae Tribuni plebis, & Praetor *L. Quinctius* in concionibus suis Lucullum proscindebant,

a *Dio d. l.* b *Ibid. p.* 513. c *Plut. p.* 514. d *Dio l. d.*

bant, quasi imperii pecuniaeque cupiditate bellum duceret. Et omnium vehementissime in eum invehebatur a Clodius ille uxoris Luculli frater, qui moribus erat turpissimis, & de cujus capitalibus cum Cicerone inimicitiis aliisque probris suo loco dicemus; hic enim, exercitu Luculli per nefandum scelus sollicitato, illinc Romam fugerat b.

§. 10. *Belli II. Mithr. ulterior narratio.*

§. X. Et contumacior fuisset in Imperatorem suum exercitus, nisi eo tempore primum *Fabius*, qui regionibus devictis a Lucullo Praefectus erat, Thracum maxime, qui in exercitu Romano militabant, & servorum, quos in castris habebat, proditione fuisset victus. Et periissent omnes in uno praelio, nisi, postquam Mithridates lapide esset ictus (nam ipse, licet septuagenario major, pugnae aderat) a pugna cessantes ejus milites Fabio in tutum locum se recipiendi spatium dedissent. Fabio deinde in *Cabiris* obsesso subvenit Triarius; cujus metu recessit Mithridates: quem tamen in *Commagenos* fugientem

a *Plut.* p. 515. *Dio l. d.* b *Cic. de Har. resp.* c. 20.

tem insecutus Triarius praelio vicit. Verum anno sequente Mithridates castris Triario oppositis omnibus modis eum, antequam Lucullus adveniret, ad praelium irritare contendit: cumque nihil proficeret, castellum, in quo Romanorum impedimenta servabantur, obsedit. Ergo Triarius a militibus coactus aciem instruxit; (Appianus dicit, illum absente Lucullo depugnare voluisse, sed major fides Dioni, licet paullo juniori, adhibenda videtur) & infeliciter adeo pugnavit, ut omnes Romani occidione occidendi fuerint, nisi unus ex iis, qui eo consilio ad hostes transfugerat, grave vulnus Mithridati, cujus colloquium se expetere simulaverat, intulisset. Et hic quidem in ipso facinore caesus est: sed tamen, barbaris subito casu perturbatis, Romanorum plurimi perniciem evitarunt. Mithridates collecto animo exercitum ad castra Romanorum admovit: eaque jam deserta reperit. Et licet hoc modo exercitus reliquiae evasissent, tanta tamen strages Romanorum fuit, ut inter cadavera viginti quatuor Tribuni, cen- A. U. 686.

tum quinquaginta centuriones reperti fuiſſe dicantur: quem numerum haud temere in alia Romanorum clade deſideratum invenias. Interim in Aſiam advenerat *Acilius* Conſul, quod Lucullus ab inimicis ſuis in Senatu protracti ultra juſtum tempus imperii accuſaretur: atque ita Senatus imperii diuturnitati modum ſtatuendum eſſe veteri exemplo putaviſſet [a]. Huic Lucullus partem militum tradidit: partem, qui jam ſtipendiis confectis erant, dimiſit: ita ut Lucullus aliam expeditionem, quod meditabatur, contra Tigranem ſuſcipere non potuerit. Plurimum autem in tota hac expeditione Lucullo obfuit quod ſe expoſum militibus reddidiſſet, dum ipſe in congreſſibus eſſet difficilis, in exigendis operibus militaribus moroſus, in poenis irrogandis inexorabilis: & omnino militum animos aut comitate, aut praemiorum diſtributione ſibi conciliare neſciret: cum ipſe praeter ceteros ſe communem militibus exhibere debuiſſet, quod per duas hyemes aut in hoſtico eos hybernare, aut apud

a *Cic. pro L. Manil. c. 9.*

pud socios sub dio esse fecisset. His discordiis dum Romani laborant, Mithridates prope totum suum regnum recepit: cum nec Acilius, quae ipsi erepta essent, defenderet: neque Lucullus ei obstaret, quod Acilium prope jam adesse caussaretur. Neque etiam *Marcius* anni prioris Consul Lucullo auxilium tulit, caussam obtendens, quod milites se sequi noluissent. Imo is odio Luculli Clodium rei navali praefecit. Ita ut facile cuivis videre liceat, quantum jam tum a priscis moribus desciverint Romani, cum privatorum & odium & luxus passim occasionibus Rempublicam bene gerendi anteponerentur. Atque ita Luculli ductu finis huic bello imponi non potuit (licet & ipse & Murena de hoc Rege triumphaverint [a]) cum interim etiam aliis turbis Respublica agitaretur: nam illud intelligens Mithridates & proprium suum regnum munivit, & Cappadociam rursus invasit. Ita ut demum tertium bellum cum Mithridate gerendum Cn. Pompejo mandaretur. Verum de eo in

a *Cic. pro L. Manil. c.* 4.

in enarratione aliarum rerum a Pompejo in Oriente gestarum dicturi sumus: nam nimium jam harum rerum series nos evexit ultra ea tempora quibus bellum civile inter Marium & Sullam est exortum.

LIBER OCTAVUS.

CAPUT TERTIUM.

Bellum civile Marii & Sullae.

§. I. Cum bellum sociale adeo jam Rempublicam afflixisset, ut nulla gravior clades ei obvenire posse videretur, longe tamen perniciosius fuit bellum civile, quod inter partes Marii & Sullae gestum fuit. Patebit illud praecipue, si consideremus non tantum quantum sanguinis ejus occasione fusum sit; verum etiam, hoc bellum exemplum fuisse, ad quod postea duo alia bella civilia (nam minora hic omittimus) sunt gesta; quibus tandem Respublica plane deleta est, & in unius hominis potestatem concessit. Caussa belli fuit, praeter horrendam morum & totius Reipublicae corruptionem (cujus rei memorandum est exemplum, quod A. U. 664. *A. Sempronius Asellio* Praetor Urbanus in foro sacrificans interfectus est a a foe- *§. 1. Origo belli civilis Mariani.*

a *Liv. epit.* 74. *Val. Max. L. IX. c. n.* 4. *App. Civ. L. I. n.* 382.

a foeneratoribus, quod secundum debitores jus dixisset, *ut debita ex veteri lege dissolverentur*) praeter eam corruptionem; dico, caussa praecipua fuit duorum hominum impotens animus, nec in secundo gradu consistere, nec socium dominandi ferre sciens. Nam Marius tum optimatibus omnibus, tum speciatim Sullae iratus erat, (& erat hic ex nobilissimâ illa *Corneliorum* gente) ipse humili admodum loco oriundus [a]. Et quomodo in optimates animatus fuerit jam diximus, cum de rebus ejus adversus Jugurtham gestis sumus locuti [b]. Sullae praeterea ex propria caussa jam dudum iratus erat Marius; quod, cum Quaestor Marii bello adversus Jugurtham Sulla fuisset, gloriam istius belli confecti magnam partem sibi vindicasset; quoniam ipse a Boccho Rege Jugurtham traditum acceperat; ejusque rei memoriam signis aureis in Capitolio dedicatis conservaverat [c]. Et idem bello Cimbrico legatus Marii re optime gesta invidiam Imperatoris

a *Vid. Juven. Sat. VIII. v.* 245. b *L. VI.* §. 3. *sq.* c *Plut. Mario p.*424. *& Sulla p.*452. *Vid. Vaill. G. Cornel. n.* 82.

toris sui accenderat [a]. Citiusque discordia inter hos duos in nervum erupisset, nisi validissima illa sociorum Italicorum rebellio domi pacem, licet simulatam, tam diu conservasset. Verum, nondum composito plane bello sociali, Anno Urbis sexcentesimo sexagesimo quinto *P. Sulpicius Rufus* Tribunus plebis, vir disertus, acer; opibus, gratia, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus [b], & qui antea optimis artibus famam sibi quaesiverat [c], quasi pigeret eum virtutum suarum, subito pravus ac praeceps Rempublicam turbare coepit, legesque plures ferre: quae tamen an omnes perniciosae fuerint, dubito. Nam, quid aequius ea promulgatione, *ut exules, quibus caussam dicere non licuisset, revocarentur* [d]? Et ipse Cicero acerrimus optimatium fautor, dubie etiam de hac caussa loqui videtur [e], siquidem *libri ad Herennium* Ciceronem auctorem habeant; de quibus jam olim dubitatum fuit [f]. Eo etiam

a *Ibid.* b *Vell. Pat. L. II. c.* 18. c *Ascon. ad Or. I. pro C. Corn. p.* 957. *ed. Graev.* d *Liv. epit.* 77. e *ad Herenn. L. II. c.* 28. f *Vid. Voss. Instit. Orat. L. I. c.* 11. *f.*

etiam referenda videtur lex, *ne Senator supra duo millia denariorum aeris alieni contraheret*. Hanc tamen maxime infregerat Sulpicius, cum moriens CCCM. denariorum † aeris alieni reliquisse dicatur [a]. Perniciosior fuisse videtur lex, *qua* tulit, ut *novi cives & libertini*, qui in quatuor tribus urbanas erant conjecti, *per omnes tribus distribuerentur, & in iis suffragium ferrent* [b]: nam ita veterum civium in suffragiis ferendis auctoritas quammaxime minuebatur. Eoque praetextu libertinis & inquilinis palam jus civitatis venundasse fertur, mensa ad dinumerandam pecuniam in foro posita [c]. Habebat autem, dum haec moliretur, satellitum tria millia ex juventute equestri, quos *Antisenatum* nominabat. Quae omnia arbitratu Marii agere, nec immerito, videbatur. Consules, ut gliscenti malo obviam irent, ferias in multos dies inducunt, ne ita comitia de his rebus haberi possent. Sed eas nihil moratus Sulpicius tumultum excitat, quo Pompeji Consulis

† 90000. *flor.* a *Plut. Sulla p. m.* 456.
b *Ascon. l. d. Liv. epit.* 77. *App. Alex. Civ. L. I. n.* 383. c *Plut. d. l.*

ſulis filius eſt interfectus. Quod autem maxime incendium hoc auxit, fuit lex ab eodem Sulpicio lata, *ut C. Mario extra ordinem bellum cum Mithridate & Aſia provincia decerneretur.* Nam ita Sullae ſpes luculentiſſimi triumphi, ſummarum divitiarum, immortalis gloriae adimebatur: quae omnia in adverſarium ſuum in ſenili corpore ambitionem immanem alentem transferebantur.

§. II. Sulla his rebus intellectis ſtatim quidem armis decernere cupiebat; militum tamen antea voluntatem ſibi explorandam cenſuit: quos etiam quaeſtuoſam adverſus Mithridatem expeditionem ardentibus votis expetere certus erat. Et non tantum bono animo eſſe Sullam milites juſſerunt: verum etiam Tribunos a Mario miſſos, qui exercitum ab eo abducerent, lapidibus obruerunt. Marius viciſſim in Urbe amicos Sullae trucidavit; & bona eorum diripuit. Tamen Senatus, quanquam jam ſui juris non eſſet, legatos miſit ad Sullam Praetores duos, qui eum procedere vetarent: ſed hi ſpoliati inſignibus, ſiſti non poſſe ſeditionem nunciant [a]. Aliis iterum le- *§. 2. Marius a Sulla pulſus.*

[a] *Plut. Sulla p. m.* 457.

gatis a Senatu missis, qui Senatum ipsi satisfacturum esse pollicerentur, promisit se loco, ubi erat, (erat ad quintum ab Urbe lapidem) castra esse positurum. Sed vix illi discesserant, quin infesto exercitu insecutus Urbem diviso agmine intrat: cumque missilibus e tectis arceretur ignem iis injici jubet, ipse primus face ardenti flammam subjiciens: quippe animo plane ira obcoecato, amicis an inimicis damnum inferret, jam ulterius non discernebat. Mariani trepide armati Sullanis occurrunt: & tum primum media Urbe signis collatis dimicatum est. Tandem Mariani, servis frustra per edictum ad libertatem vocatis, Urbe expelluntur. Postridie Sulla cum collega suo Pompejo concionem advocat, eaque, quae fecerat, coactum se fecisse dicit: revocandum autem jam esse veterem morem, ne quid injussu Senatus ad Populum ferretur [a]. Comitia etiam non tributa, sed ex commentariis Servii Regis centuriata esse habenda: (nam in tributis comitiis omnem vim penes plebem fuisse jam antea dictum est) & accisa multis aliis mo-

a *Appian. Civ. L. I. n.* 386.

modis plebis & Tribunorum ejus potentia, trecentos ex omni optimatum numero in Senatum allegit, abrogatis antea omnibus Sulpicii actis, quae quidem ferias illas a Consulibus indictas secuta essent. Inde hostibus suis, Mario praecipue Sulpicioque, & duodecim Senatoribus aqua & igni interdici curat, bonis eorum publicatis; & pretio in caput Marii constituto: ingrate sane, cum paullo ante tumultu a Sulpicio concitato a Mario, cujus potestati se permiserat, invito quidem Sulpicio, dimissus fuisset: qua injuria jam statim Sulla & Populi & Senatus animum a se avertit [a]. Et P. Sulpicius quidem, cum in quadam villa, vel, ut alii [b], in paludibus Laurentinis lateret, indicio servi sui retractus & occisus est [c]. Servus, ut praemium promissum indici haberet, manumissus est; & mox ob scelus proditi domini de saxo dejectus. Marius solus profugit Ostiam; ibique navem conscendit: cum filius ejus patri cognominis in Africam jam profectus esset [d].

a *Plut. Sulla p.* 457. *f.* b *Vell. Paterc. L. II. c.* 19. c *Liv. epit.* 77. c *Plut. Mario p.* 426.

Tempestate autem jactatus Marius Circejos appulit; ubi a bubulcis quibusdam est monitus, ut se quam celerrime inde proriperet, modo enim conspectos illic fuisse equites, qui eum persequerentur. Ergo in profundam sylvam se conjecit; ibique aerumnosum in modum pernoctavit: ita ut merito *acerbissimam* ejus fugam vocet Cic. *de Orat. III.* 2. Postero die, cum fame premeretur, e latebris prorepens secundum litus porrexit Minturnas: cumque inde vix horae itinere abesset, conspecta ala equitum simul duas naves onerarias juxta litus navigantes Marius conspicit: in quarum alteram vix duorum servorum ope subnixus evasit. Nam mox aderant equites, qui Marium repetebant: quod quidem a nautis negatum est; sed illi tamen paullo post Marium monent, ut corporis curandi caussa in terram exiret: quod cum ille fecisset, nihil tale cogitantem in litore destituunt. Hinc per paludes profundas in tuguriolum senis eas incolentis erepsit [a]; a quo quidem in loco quodam paludis depressiore occultatus est: sed adventantibus mox quibusdam a

[a] *Juven. X. v.* 276.

Terra-

Terracina equitibus ab eodem fene metu perculfo proditus eft. A Minturnenfibus Marius in cuftodiam mulieris privatae eft traditus; dum, quid fibi faciendum effet, deliberant. Quod tandem eo rediit, ut interficiendum fibi effe Marium cenferent [a]. Verum miffus ad eum occidendum eques gente Gallus vel Cimber adeo & voce & vultu Marii; &, ut videtur, recordatione cladis genti fuae illatae turbatus eft [b], ut fe abjecto enfe foras proriperet, *non poffe fe occidere Marium*, clamitans [c]. Hic ftupor omnes, & miferatio viri maximi, Italiae quondam confervatoris, cepit; ita ut eum incolumem ad mare deduxerint, & viatico atque vefte inftructum impofuerint in navem publicam. At ille, affecutus in *Aenaria* infula privignum *Granium*, amicofque alios, curfum in Africam direxit; & prope Carthaginem appulit [d]. Obtinebat Africam eo tempore Praetor *C. Sextilius*, qui confeftim provincia fua ab-

a *Plut. Mario p.*428. b *Vell. Paterc. L. II. c.*19. c *Liv. epit.* 77. *Val. Max. L. II. c.X. n.*6. *Appian. Alex. Civ. L. I. n.*367. d *Lucan. L. II. v.*88. *fq.*

ſiſtere Marium juſſit. Sed paullo poſt demum Marius filius hic ad patrem acceſſit; qui apud Numidiae Regem *Hempſalem* fuerat ſpecie honoris detentus: ſed evaſerat mulierculae cujuſdam auxilio ejus amore captae, quae ex regiis pellicibus erat, vix equites ad eos perſequendum a Rege miſſos elapſus in inſulam *Cercinam* non procul a continente diſſitam [a]. Interea Sulla hactenus vindicta, quam ſumpſerat, contentus porro a vi abſtinuit [b], tutus praeſidio exercitus, quem ex Senatusconſulto ad bellum Mithridaticum acceperat. Ne autem collega Sullae Q. Pompejus interea periclitaretur, Italia ei cum exercitu, quem habebat Cn. Pompejus Proconſul (Magni pater) a Populo decreta eſt. Tulit id aegerrime Cneus; tanquam privatus tamen Quinto ceſſit. Sed hic paullo poſt a militibus occiſus eſt, indigne quidem ferente, aut indignationem ſimulante Cn. Pompejo [c]; ſed imperium priſtinum ſtatim reſumente. Sulla vero, qui ſe non ſatis,

a *Plut. Mario p.* 429. b *Appian. Civ. L. I. n.* 388. c *Vid. Vell. Paterc. L. II. c.* 20. d *Plut. Sulla p.* 458.

ſatis, tuto in Urbe verſari poſſe credebat, in Aſiam ad exercitum profectus eſt: nam reipſa ſenſerat, Populi animos offenſos eſſe, cum candidato ſororis Sullae filio *Nonio*, licet avunculi commendatione ſubnixo, magiſtratum negaſſet [a]. Antequam vero proficiſceretur, Conſulem creat *L. Cornelium Cinnam*, qui, licet Sullae gentilis, adverſarum tamen partium erat, ſed jurejurando prius & devotionibus in ſuas partes adactum. At vix profectus erat Sulla, quin unum *A. U. 666.*
ex Tribunis plebis accuſatorem ei ſubornaverit Cinna: qui mox etiam novis civibus pollicitus eſt, *ſe eos in omnibus tribubus diſtributurum* [b]; fuitque ſuſpicio, eum trecentis talentis † acceptis corruptum fuiſſe [c]. Oppoſuit ſe ei alter Conſul *Cn. Octavius*, & Cinnam fruſtra ſervos ad pileum vocantem Urbe excedere coëgit. Huic ex auctoritate Senatus Conſulatus abrogatus eſt; eique ſuffectus eſt *L. Cornelius Merula Flamen Dialis*, ſive *Sacerdos Jovis*, venerandum apud Ro-

a *Plut. Sulla p.* 458. b *Vellej. loc. prox. cit.* † 180000. *Philipp.* c *App. Alex. Civ. I. n.* 389.

manos nomen. Inde dum Cinna totus eſt in ſollicitandis Campanis, Conſules Urbem muniunt: & ſumma induſtria bellum parant. Cn. etiam Pompejum Proconſulem exercitum adverſus ſocialis belli reliquias ad mare ſuperum habentem propere ad auxilium patriae revocant. Nec defuit ſibi Cinna: ſed ſpe largitionis exercitum, qui ad Nolam erat, corruptum in partes ſuas traduxit: & Conſulatus inſignibus reſumptis, ipſoque Mario cum aliis exſulibus revocato ex ſociis, vel novis civibus triginta legionum numerum complevit.

§. 3. *Marii reditus.*

§. III. Circa idem tempus Marius in portum Hetruriae *Telamonem* invectus [a] paucis diebus idoneum exercitum contrahit, plurimis ad nomen celeberrimi Imperatoris confluentibus. Verum licet Cinna, cui ſe cupide junxerat Marius, quod eum Sullae ſuſpectum ſciret, eum Proconſulem appellaſſet miſſis ejus magiſtratus inſignibus; tamen ſordidatus & ſqualidus, eodemque habitu, quo ab Urbe profugerat, inceſſit, horrendam iram animo volvens: & nihil niſi caedem ac

[a] *Plut. Mario p. m.* 429.

ac sanguinem spirans. Tres inde simul exercitus Romam admoverunt, quibus, praeter Marium, *Carbo*, Cinna & *Sertorius* praeerant; & occupata Ostia, aliisque locis vicinis Urbem commeatibus intercludere coeperunt. Octavius interea in Urbe sincere quidem, sed imperite Rempublicam administrabat: cujus rei exemplum dicam; quod, cum moneretur, ut servos manumitteret, *se ea civitate servos donaturum, qua leges defendens Marium arcebat*, negaverit. Verum Metellum, qui reliquias socialis belli contra Samnites administrabat, revocarunt Consules: at dum ille cunctatur Samnitium postulata admittere, Marius quicquid petebant pollicendo eos in suas partes pertraxit. Et eodem fere tempore in Urbem admissus fuit *Ap. Claudio* tribuno militum, cui Janiculi custodia mandata erat, eum recipiente. Sed tum quidem & Marius & Cinna, qui etiam irruperat, repulsi sunt. Verum cum quotidie & servitiorum pars magna, & imae plebis famem metuens ad Marium transiret, Senatus iterum legatos de pace

ad Cinnam misit [a]: & mox etiam alios, qui cum eo, ut cum Consule agerent, illud tantum petentes, *ut jurejurando caveret, se a caedibus* temperaturum esse. Cinna jurare quidem recusavit; ceterum satis benigne legatis respondit [b]. At Marius, qui tacitus Cinnae adstabat, vultus tristia satis animi saevitiam declarabat; urbemque intrare sibi licitum non esse dicebat, nisi lege ei exilium abrogatum esset. Verum egregius legum observator, statim ac tres vel quatuor tribus suffragium tulissent, Urbem intravit: ac mox per dilectos servos, quos circa se habebat (*Bardiacos* [c] vocabant, vel *Bardiaeos*, nescio an a Populis quibusdam Illyrici, qui aliis *Vardaei* dicuntur [d]) obvium quemvis interfecit. Et idonea caussa aliquem interficiendi istis saevitiae ministris, erat, si salutatus Marius non resalutasset: quemadmodum ita *Q. Ancharius* vir Praetorius sub ejus oculis interfectus est. Et nihil illa victoria fuisset

a *Appian. Civ. L. I. n.* 392. b *Plut. l. prox. d.* c *Plut. Ibid. p.* 431. d *Cic. Fam. V.* 9. *Plin. H. N. III. c.* 22.

fuisset crudelius, nisi mox Sullana eam esset consecuta [a]. Igitur cum aliis caesus est Octavius, vir lenissimi animi: & ejus primum Consulis caput pro rostris est expositum [b]. Et Cinnae quidem saevitia multo jam sanguine effuso hebescebat: sed Mario quotidie sitis sanguinis augebatur. Itaque nullo prorsus, neque Deorum, neque hominum respectu satellites ejus passim saeviebant: occisorumque capita pro rostris spectaculo exponebantur; quod primum in Octavii capite, ut dixi factum fuit: &, in M. Antonii oratorum ejus aetatis disertissimi, (Vide Cicer. *de Cl. Or. c.* 36. *sqq.*) quique A. U. 654. Consul, anno vero 656. Censor fuerat, factum esse, indignatur Cicero [c]: parum cogitans, eandem se sortem manere: & quidem cum a *M. Antonio* hujus nepote proscriptus esset. Merula a Cinna abdicare coactus incisis venis ipsa Deorum altaria (Flaminem Dialem fuisse diximus) cruore suo perfudit [d]. Post quem flaminium illud vacavit ad annum Urbis

a *Vellej. L. II. c.* 22. *Lucan. L. II. v.* 98. *sqq.* b *App. Al. n.* 393. c *de Orat. L. III. c.* 3. d *Flor. L. III. c.* 21.

bis 743. [a] nam Julius Caesar, quem Flaminem Dialem destinatum dicit Suetonius [b], antequam inauguraretur a Sulla videtur esse dejectus [c]: vel, Sulla ei clam adversante, plane non obtinuit, ut Plutarchus tradit [d]. Nec vacat recensere alios, (*C.* & *L. Caesares*, *Crassos* patrem & filium, *Baebium* & *Numitorium* per forum uncis carnificum tractos [e]) nisi quod Q. Catulum, cui confecti belli Cimbrici gloria cum Mario communis erat, (sed ex cujus gloriae aemulatione odium maxime Marii meruerat [f]) silentio praeterire non possum. Nam etiam hunc, licet amici deprecarentur, neque incolumem fortunam, sed exilium & fugam [g]; mori jussit. Inclusit se Catulus cubiculo recenti calce illito; ibique exitiali hausto spiritu exspiravit. Florus [h] ὁ τερατολόγος, eum ignis haustu se ludibrio inimicorum exemisse dicit. Plurimae quoque caedes

a *Vid. Dion. L.* 54. *f.* b *Jul. init.* c *Vid. Cl. Burmann. ad Vellej. L. II. c.* 43. d *Jul. Caes. p. m.* 707. e *Flor. L. III. c.* 21. f *Vid. Supr. L. VII. c.* 7. §. 4. *Cic. Tusc. Quaest. L. V. c.* 19. g *Id. de Orat. L. III. c.* 3. h *L. III. c.* 21.

caedes & rapinae committebantur ab istis Bardiaeis militibus an servis; qui & obvios passim sternebant; & in domos irrumpendo praedas inde egerebant [a]: donec ipse Cinna & Sertorius eos per quietem Gallico milite cinctos ad unum omnes confodere fecerunt. Nec cessatum est a caedibus ante quam Sulla, confecto bello Mithridatico, cum legionibus adesse nunciaretur. Ita ut merito Plutarchus, de Mario, ut de flagello Dei in Romanos, loquatur [b].

§. 4. Marii septimus consulatus & finis. A. U. 667.

§. IV. Ergo septimum consulatum iniit sine comitiis ullis Marius cum Cinna secundum Consule; & ipsis statim Kalendis Januariis *Licinium* quendam Senatorem de saxo dejecit [c]. Vellejus Paterculus [d] *Sex. Lucilium* vocat, & Tribunum plebis anni praecedentis: non enim puto, ut multi, de diversis personis agi. Sed hinc Sullam adesse cum victore exercitu, seque ipsi cum collecticia & seditiosa manu imparem esse cogitans curarum oneri succubuit. Vigiliisque evitandis ad

a *Appian. Civ. L. I. n.* 395. b *Plut. de sera num. vind. p. m.* 553. c *Liv. n.* 80. d *L. II. c.* 24.

ad intempestivam temulentiam se convertit. De morte tamen ejus auctores variant. *Posidonius* Philosophus Marii familiaris, eum metu futuri & pondere praesentis in *lateris dolorem*, *pleuritin* vocant, incidisse refert. Alii sponte & inedia vitam finivisse narrant. Quidam plane ad insaniam prae ambitione redactum volunt. Quicquid sit, certum est, fortunae inclinationem, aut ejus inclinandae metum ipsi exitio fuisse. Nec etiam de die mortis ejus certum est; nisi quod primo septimi consulatus mense mortuum constet. Suffectus est ei *L. Valerius Flaccus*, alius ab illo *Flacco*, qui A. U. 656. cum M. Antonio Censor fuerat: & qni hoc anno 667. Princeps Senatus lectus est. Hic legem tulit turpissimam, ut dicit Vellejus [a], qua jussit, ut debitoribus suis creditores quadrantem solverent, sive quartam partem pro sorte tota [b]. Alia etiam lex nummaria eodem anno lata est a Praetore *Mario Gratidiano* [c]: (Marii senioris fratris adoptione filius

a *L. II. c.* 23. b *Vid. omn. Gronov. de pec. vet. L. IV. c.* 5. c *Cic. de offic. II.* 20.

lius erat a) ſed, quid eá ſancitum fuerit, vix patet; niſi quod ex collatione locorum ex Cicerone & Plinio b citatorum colligi videatur, aliquid tum de pondere, tum de puritate metalli conſtitutum fuiſſe: cum Cicero dicat, *nummum illis temporibus ita jactatum fuiſſe, ut nemo poſſet ſcire, quid haberet.* Verba, quae nuper regno vicino quadrare potuiſſent.

§. V. Ut vero ſolus in Urbe & Italia dominaretur Cinna, Flaccum collegam in Aſiam cum duabus legionibus, ut Sullae ſuccederet, miſit; quemadmodum *capite praec.* §. 5. vidimus c: ubi etiam diximus, a Quaeſtore ſuo Fimbria fuiſſe interfectum. Tunc Cinna collegam ſibi in conſulatum, & quidem in biennium adſcivit *Cn. Papirium Carbonem* d, hominem foedum & crudelem. Hi duo, ingentem ſtatim belli apparatum fecerunt; & ſumma quidem, ut in rebus trepidis, celeritate: & cum in clariſſimos quoſque flagitioſe ſaevirent, major Senatus & nobilitatis pars in

§. 5. Cinnae dominatio.

a *Vid. Cl. Perizon. anim. hiſt. c.* 3. *p.* 98.
b *Hiſt. Nat. L. XXXIII. c.* 9. c *Vid. & Vell. L. II. c.* 24. d *Liv. epit.* 83.

in Graeciam ad Sullam confugit: ita ut in ejus castris species quaedam Senatus haberetur. Accesserat etiam, ut dictum est, Metella Sullae uxor cum liberis suppliciter orans, ut patriae laboranti subveniret. Et sane hoc toto fere tempore, quo Cinna & Carbo Rempublicam oppresserunt, nihil magni momenti, nec publice, nec privatim gestum est; nisi injurias & oppressiones pro rebus gestis numerare velimus. Delectibus tamen habitis totam Italiam ad bellum concitarunt: sed nihilominus per *L. Valerium Flaccum* Senatus Principem & alios, qui concordiae studebant, effectum est, ut legati ad Sullam de pace mitterentur [a]. Et Cinna etiam a delectibus cessare jussus, pollicitus quidem est, *se in potestate Senatus futurum* [b]: sed interim peragrata cum collega Italia conscribunt copias; easque in Liburniam, tanquam ibi Sullae occursuri, trajiciunt. Et, quanquam etiam Sulla legatis de concordia sarcienda a Senatu missis respondisset, „ se Senatui dicto audientem fore, si cives a „ Cinna pulsi restituerentur ”; eaque

a *Liv. Ibid.* b *Appian. Civ. L. I. n.* 397.

que conditio Senatui justa videretur; tamen per Carbonem factionemque ejus, cui bellum magis conducere videbatur, ne conveniret, effectum est. Jam autem Carbo solus Consulatum gerebat, cum Cinna ab exercitu suo, quem invitum cogebat naves conscendere & adversus Sullam proficisci, interemptus esset: quod quidam Pompeji culpa factum dicunt, qui, sibi ex crimine quodam & calumnia metuens, se cito castris subduxerat: unde rumor pervasit, interfectum a Cinna adolescentem esse; & inde Cinna a quodam manipuli ductore est occisus [a]. Habuerat quidem Tribunorum plebis comminationibus territus comitia Consularia Carbo: sed semel & iterum augures obnunciando ea in alium diem rejecerant [b]. Miserat interea aliam adhuc (ut videtur saltem; nam possent haec etiam ad illud Sullae responsum, de quo diximus, referri) legationem Sulla, qua se quidem facile passurum esse nunciabat, si Respublica salutem inimicis suis concedere vellet: ceterum, *A.U.669.*

a *Plut. Pomp. p. m.* 621. b *Appian. Civ. L. I. n.* 398.

ſe nunquam amicum fore iis, qui talia perpetraſſent facinora: ex quo reſponſo ſatis patebat, eum de tyrannide occupanda conſilia agitare; cum etiam ſibi omnino omnia, & dignitatem priſtinam, & opes, & ſacerdotium, & ſi quem alium honorem habuiſſet, illibata reſtitui poſtularet. Sed haec legatio, cum Brunduſii de morte Cinnae & inſecutis turbis audiviſſet, ſtatim ad Sullam reverſa eſt. Et merito: nam, & Senatuſconſultum erat factum, ut omnes ubique exercitus dimitterentur, ut ita juſtior adverſus Sullam cauſſa eſſet, quem id recuſaturum eſſe, erat certiſſimum: &, ut majoribus auxiliis, & plurium favore Carbo ſublevaretur, videtur effeciſſe, ut libertini in quinque & triginta tribus diſtribuerentur [a], cum hactenus ex lege Sempronia in tribu Eſquilina omnes, qui ſervitutem ſerviiſſent, conjicerentur. Ab omnibus etiam oppidis Italiae coloniiſque obſides exigere voluit [b], ut fidem eorum contra Sullam obligaret; ſed conſenſu Senatus prohibitus eſt. Et in Africa etiam praevalebat factio Carbonis &

a *Liv. L. XLV. c. 15.* b *Liv. epit. 84.*

& partes Marianae; cum *Q. Metellus Pius*, qui partes optimatum secutus erat, ibi bellum moliens a *C. Fabio Hadriano*, qui Quaestor pro Praetore Africam obinebat, pulsus esset. Is autem Fabius haud diu postea, cum provinciam crudeliter admodum & avare administraret, Uticae in praetorio suo vivus exustus est: nec quaestio ulla Romae de ea re, nec in provincia est habita [a].

§. VI. At Sulla rebus in Graecia & Asia compositis, & vectigali iis regionibus, quod aequaliter penderetur, descripto [b], in Italiam trajecit cum exercitu sexaginta circiter millium A. U. 670. ubi primus Metellus Pius, ille qui Africa pulsus erat, cum modicis copiis ad eum accessit: & paullo post Cn. Pompejus [c] trium & viginti annorum adolescens, qui postea *Magnus* dictus est. Hic privatus difficili illo tempore exercitum trium legionum conscripserat [d]: quibus praefuit,

§. 6. Adventus Sullae in Italiam.

A. U. 670.

S 2

a *Cic. in Verr. L. I. c.* 27. *L. V. c.* 36. *Liv. epit.* 86. *Val. Max. L. IX. c.* 10. *n.* 2. b *Cic. pro Flacco c.* 15. *& ad Quint. fr. L. I. ep.* 1.
c *Plut, Pomp. p. m.* 621. d *Liv. epit.* 85.

fuit, & rem optime ductu suo gessit [a]; non latibula quaerens; sed lentis itineribus hostes premens, licet a tribus ducibus, totidemque exercitibus urgeretur: ut merito magni honores adolescenti haberentur [b]. Et soli huic adventanti de sella assurgere, & caput aperire Sulla solebat [c]: veste nempe a capite reducta; nam laciniam togae contra ventum, aut aestum saepe in caput rejiciebant Romani [d]. Jam porro omnis nobilitas ad Sullam veniebat; ita ut deserta prope Urbe in castra iretur [e]. Qui autem in Urbe manserant & plebs & proceres, cum & saevum Sullae ingenium nossent, & atrocium in illum injuriarum sibi essent conscii [f], cum Consulibus omnia simul summa & alacritate & industria, ut in tanto periculo par erat, contra Sullam parabant: nec fefellit eos opinio de crudelitate Sullae concepta, cum, praeter maximam multitudinem

a *Cic. pro lege Manil. c.* 10. b *Cic. Phil. V. c.* 16. c *Plut. Pomp. p. m.* 622. *& praec. polit. p.* 806. *Sallust. fragm. L. V. Hist.* d *Vid. Lipf. de amphith. c.* 20. e *Liv. epit.* 85. f *App. Al. Civ. L. I. n.* 399.

nem in praeliis caesorum, a reliquis etiam nullam injuriam victor abstinuerit. Videtur nihilominus, praeter eam legationem, quam jam diximus, alios adhuc legatos misisse Sulla ad *C. Junium Norbanum*, qui cum *L. Cornelio Scipione Asiatico* eo anno Consul erat, ut de pace agerent. Sed, eos a Norbano violatos fuisse narravit Livius; ut ex ejus *epitome* 85. liquet. Cum eodem Norbano primum omnium signa contulerunt Sulla [a] & Metellus Proconsules: & victus Norbanus moenibus se Capuae inclusit [b]. Inde Sullam & Scipionem inter Cales & Teanum de auctoritate Senatus, de suffragiis Populi, & de jure civitatis leges inter se & conditiones contulisse certum est [c]: sed cum res convenire non posset, & Sulla castra Scipionis oppugnaturus esset, sollicitatus per emissos a Sulla milites exercitus Consulis universus signa ad Sullam transtulit [d]. Scipio inops consilii solus cum filio in tabernaculo deprehensus est; quos Sulla incolumes dimisit [e].

a *Id. n.* 401. b *Plut. Sull. p.*469. c *Cic. Phil. XII. c.* 11. d *Liv. d. epit.* 85. e *Appian. n.* 402. *Vell. Pat. L. II. c.* 25.

Et similibus artibus Norbani exercitum, sed *frustra*, tentavit. *Imo* Consulum copiae quotidie augebantur; cum ab ultima Italia, & Gallia etiam Cispadana eo confluerent milites. Eodem hoc tempore Capitolium, incertum cujus culpa incensum, conflagravit [a].

§. 7. *Marii junioris consulatus. A. U. 671.* §. VII. Anno Urbis sexcentesimo septuagesimo primo Consules per vim facti sunt *C. Marius* Marii sextum Consulis filius & C. Papirius Carbo III. Hic Marius annos circiter viginti quinque, aut viginti sex habuisse videtur [b]: & ab Appiano per errorem cum *C.* vel *M. Mario Gratidiano*, qui hoc anno iterum Praetor fuit, confunditur: de qua re vide erudite differentem magnum Magistrum meum Jacobum Perizonium, loco jam antea ad marginem adscripto [c]. Livius quidem, hunc Marium ante annum vigesimum aetatis Consulem factum dicit: sed vel ipse, vel qui periochas libris ejus addidit, aut falsus fuisse, aut corruptus esse videtur; cum etiam Auctor *de*

a *App. Civ. L. I. n.* 402. *August. de civ. D. II.* 24. b *Vid. Voss. ad Vellej. L. II. c.* 26. c *animadv. Hist. c.* 3. *p.* 98. *sqq.*

de viris illustribus annos ipsi vigintiquinque tribuat. Eo anno, primo vere, ad *Aesin* fluvium, qui Umbriam a Piceno separat, acerrime conflixerunt Metellus & *Carinas* Carbonis legatus: Metellumque, qui succubuerat, assecutus Carbo obsidebat, cum cognovit collegam Marium magno praelio ad *Sacriportum* fuisse victum a. Locus hic fuit Latii *circa Signiam*, ut dicit Plutarchus b; ubi magnis quidem animis concursum est: verum, cum in ipsa pugna quinque cohortes & duae turmae signis abjectis ad Sullam transiissent, plane victi Mariani fugam Praeneste arripiunt. Praenestini vero primos quidem intromiserunt: at veriti, ne victores simul cum victis irrumperent, portas clauserunt, Mariumque demisso fune subduxerunt in moenia. Igitur eorum, qui exclusi erant, magna caedes est facta, praecipue Samnitium: quibus, ut perpetuis Romani nominis hostibus Sulla parci vetuit. Urbem Praeneste Sullae jussu obsedit Q. *Lucretius Ofella*; qui ex Mariana factione anno praeceden-

a *Vell. Paterc. L. II. c.* 26. b *Sulla p. m.* 469.

te Praetor ad Sullam transfugerat a. Nam hoc verius videtur, quam, quod dicit Appianus b, eum tum adhuc Equitem Romanum fuisse; & Sullae jussu postea occisum, quod ante Quaesturam & Praeturam Consulatum contra leges peteret. Marius autem rebus desperatis, ne inimicos sibi superstites relinqueret, ad *Damasippum* Praetorem Urbanum (*L. Junius Brutus Damasippus* dicebatur, ita ut male *Schegkius ad Vellejum Paterculum L. II. c. 26.* Appianum culpet, quod *Brutum* hic Praetorem recenseat) mittit, jubens, ut convocato Senatu inimicorum praecipuos interficeret. Et diligenter Consulis mandato paruit Damasippus: interfecitque *L. Domitium*, & *Q. Scaevolam* Pontificem Maximum, qui, *temperantiae prudentiaeque specimen*, ante simulacrum Vestae trucidatus est c. *Divini humanique juris auctorem celeberrimum* eum vocat Vellejus d. Periit quoque *P. Antistius*, vir Aedilicius, socer Cn. Pom-

a *Vell. Pat. Ibid. c.* 27. b *Civ. L. I. n.* 413.
c *Cic. de N. D. L. III. c.* 32. & *pro S. Rosc. Am. c.* 12. *Liv. epit.* 86. d *L. II. c.* 26.

Pompejii [a], *C. Carbo* Praetorius frater patruelis Cn. Carbonis tertium Consulis [b]: &, ut videtur, alii. Interea Sulla cum exercitu Urbem Romam ingressus est [c]: & continuo inimicorum suorum bona hastae subjecit, *se inimicorum suorum improbitate coactum id facere*, conquestus. Sed mox rebus, ut tempus sinebat, ordinatis ad profligandas belli reliquias Clusium contendit: dum Duces sui hinc inde varias clades inimicis suis inferrent. Et ipse apud Clusium dubio eventu cum Carbone per integrum diem pugnavit: & paullo post ex subsidiis, quae Carinati Carbo mittebat, duo ferme millia caecidit [d]. Et Pompejus octo legiones (nimius quidem hic numerus videtur) ad Marium obsidione Praenestina eximendum a Carbone, duce quodam *Marcio*, missas multis caesis dispersit. Ipse etiam Sulla auxilia sociorum ad Marium liberandum tendentia transitu angustiarum, per quas solas aditus patebat,

a *Plut. Pomp. p.m.* 620. *sq. Cic. de cl. or. c.* 90. b *Cl. Perizon. anim. hist. c.* 3. *p* 96.
c *App. Al. Civ. L.I. n.* 404. d *Appian. d. l. n.* 405.

prohibuit: neque postea etiam Damasippus a Carbone missus penetrare per eas potuit: & Lucretius praeterea eruptionem tentans intra Praenestina moenia conclusus est. Per eosdem dies Metellus Carbonem & Norbanum acie superavit: & Lucanorum legio sub *Albinovano* militans audita Metelli victoria ad eum transiit, invito quidem suo ductore. Sed hic tamen paullo post impunitatem a Sulla pactus, si memorabile aliquod facinus edidisset, legatos Norbani, aliosque duces Carbonianos ad convivium vocatos (Norbanus, licet invitatus, non venerat) *C. Apustium* & *Flavium Fimbriam* trucidavit. Norbanus nemini porro fidens in Rhodum aufugit; ibique paullo post, Rhodiis, *an Sullae exposcenti eum traderent*, deliberantibus, in medio se foro confixit. Praeterea tota Gallia Cisalpina ad Metellum defecit: & Lucullus contra alium Narbonianum exercitum prospere ad Placentiam pugnavit. Igitur Carbo de ulteriore successu desperans, quanquam magnae adhuc partium vires erant, ignavo animo Consul cum amicis in Africam perfugit.

git. a Exercitus ejus reliquiae (nam a Pompejo etiam ingenti clade erat imminutus) in suam quisque patriam diffugerunt. Cum vero Duces Mariani & Samnites, (nam metu judiciorum Itali ad bellum excitabantur b) *Lamponius* praecipue atque *Pontius Telesinus*, se Marium obsidione liberare non posse, vidissent, ad ipsam Urbem arma convertunt; cum Telesinus, *eruendam delendamque Urbem*, vociferaretur; adjiciens, *nunquam defuturos raptores Italiae libertatis lupos; nisi sylva, in quam refugere solerent, esset excisa* c. Ibi anceps sane de summa rerum ad ipsam portam Collinam certamen factum est. Et inclinato demum ad vesperam die dextrum Sullae cornu vicit: fusum sinistrum ad portas refugit; sed a senioribus, qui custodiam Urbis curabant, dimissa cataracta multi oppressi sunt. Reliqui necessitate coacti praelium instaurant: & post primam denique noctis horam aciem hostium in fugam vertunt, magna eorum multitudine caesa: inter quos etiam ipse Telesinus cecidit. Utrin-

a *Appian. d. l. n.*407. b *Cic. Offic. L. II. c.*21. c *Vellej. L. II. c.*27.

trinque ad quinquaginta millia desiderata esse dicuntur. Captivorum supra octo millia fuerunt: quos Sulla, quia maxima pars Samnitium erat, sagittis confixit. Telesini, Marcii, Carinatis capita abscissa obsessis Sulla jussit ostendi. Tum omni defensionis ulterioris spe abjecta Marius per cuniculum erumpere tentavit: sed frustra; licet de mortis ejus genere non consentiant auctores [a]. Sunt, qui sua manu; sunt, qui concurrentem ictibus cum minore fratre Telesino una obsesso & erumpente occubuisse prodiderunt. In cujus caput ad se relatum turpiter cavillatus esse Sulla dicitur: idque eo fuit turpius, quod tanti eum virum fecerit, ut eo occiso demum *Felicis* nomen sibi sumere ausus fuerit: & felicitatem hujus diei perpetua ludorum Circensium memoria honoraverit. Romanis ibi inventis veniam dedit: aliorum, mulieres quidem & pueros dimisit incolumes; sed viros interfecit; oppidumque illo seculo opulentissimum diripuit. Norbae urbis incolae, cum *Aemilius Lepidus* eo per proditionem intromissus esset,

a *Vell. Ibid.*

esset, vario mortis genere se ipsos perdiderunt, igne tectis subdito. Atque ita in Italia quidem bellum confectum est.

§. VIII. Pompejus inde a Senatu, vel a Sulla potius missus est, qui bellum in Africa & Sicilia contra Carbonianos prosequeretur a : cum prius inductus esset b, ut dimissa uxore *Antistia* privignam Sullae *Aemiliam*, licet ex alio marito *M. Glabrione* jam uterum gestaret, uxorem duceret. Atque ita Antistia, quae Sullae caussa patrem amiserat, & matrem (nam haec audita caede mariti necem sibi consciverat) ignominiose & misere mariti aedibus expellitur. Sed ea paullo post ex partu decessit. Statim ac in Siciliam pervenisset Pompejus, *Perpenna*, Marianarum partium Dux, ipsi insula cessit. Et impotenter in ea insula potestate usus est Pompejus, cum & alios ne in conspectum quidem admissos tolli mandaverit: & Carbonem vinctum coram tribunali suo adduci passus, non, nisi acerba oratione increpitum, occidi jusserit. Quamquam

§. 8. *Gesta in Sicilia & Africa.*

a *Liv. ep.* 89. *Appian. d. l.* 409. b *Plut. Pomp. p.*623.

quam alii dicunt, eum necesse habuisse in hostes Sullae, apertos praecipue & claros animadvertere: in ceteris, quotquot licuerit, latentibus connivisse; imo quorundam fugam adjutasse. Inde literis a Pompejo acceptis in Africam trajicere jubetur [a]; ubi *Domitius* exul tyrannidem exercere dicebatur. Ibi statim septem millia virorum, qui ab hostibus defecerant, ad eum transeunt. Cum autem acies infestas uterque Imperator statuisset, largus cum vento imber exortus est: ita ut eo die praelium non exspectans Domitius receptui canere juberet. Suam id occasionem ratus Pompejus raptim hostes invasit; iisque magna strage fusis *Imperator* consalutatur. Pompejus vero, *eum honorem se accipere, donec starent hostium castra*, negavit: atque ita adversae parti victoriam extorquet. Cecidit in praelio ipse Domitius. Urbes, quas ille tenuerat, partim vi, partim deditione in potestatem concedunt. Rex *Hiarbas* Domitii foederatus captus est; ejusque regnum *Hiempsali* traditur. Et porro omnis provincia Africa intra qua-

a *Plut. l. d. p.* 624.

quadraginta dies per Pompejum ordinata eſt: ita ut jam nimiis ſucceſſibus ſuſpicacem Sullae animum laeſiſſe videatur. Ergo juſſus eſt exercitum dimittere extra unam legionem, cum qua Uticae ſucceſſorem praeſtolaretur. Sed aperte ad illud mandatum exercitus fremuit; & vix Pompeji enixiſſimis precibus a defectione prohiberi potuit: qui inde ſtatim ad Sullam profectus eſt. Huic autem jam allatus fuerat nuncius, defeciſſe Pompejum: veruntamen, cum omnes eum benigniſſime recipere videret Sulla, etiam ipſe obviam progreſſus *Magni* cognomine Pompejum ſalutavit: idque etiam poſteris Pompeji adhaeſit [a]. Et paſſus eſt, quanquam fere invitus, ut adhuc Eques, necdum Senator Romanus triumpharet.

§. IX. Victoria jam pulcherrima potitus Sulla crudelitate eam, qua major in nullo unquam homine fuit, inquinavit. Urbem & Italiam caedibus implevit. Octo millia dedititiorum in villa publica in campo Martio trucidavit [b]. Novem millia dicit Aur. Victor,

§. 9. *Acta Sullae post victoriam.*

a *Vid. Suet. Cajo c.* 35. & *Claud. c.* 27.
b *Liv. epit.* 88. *Flor. III.* 21.

ctor, septem *Seneca* a & *Augustinus* b, sex Plutarchus. Modestior est Dionysius ab Halicarnasso c, qui quatuor tantum millia ponit; & eum, quod mirum est, hic sequitur Florus. At omnem fidem superat Valerius Maximus d, quatuor legiones ita trucidatas fuisse asserens. Accidit autem, ut eodem tempore Senatum in aede Bellonae, quae in Campo erat, Sulla haberet. Cumque ad vocem tantae multitudinis, quae loco angusto jugulabatur, attoniti sedissent Patres, Sulla, *Hoc agamus*, inquit, *P. C. seditiosi pauculi meo jussu occiduntur* e. Proscripsit porro Senatores quadraginta, Equites Romanos mille sexcentos f. Florus duo millia electos dicit g ex ipso equestris ordinis flore ac Senatus, qui mori juberentur. Sed exempla saevitiae in singulos homines patrata ut hic memoremus necessarium esse non puto: hoc dixisse sufficiat, caedibus innumeris Urbem fuisse repletam, cum etiam ex privatis simultatibus plurimi

a *de Clem. I.* 12. b *de civ. Dei L. III. c.* 28. c *L. V. c.* 77. d *L. IX. c.* 2. *n.* 1. e *Senec. d. l. Plut. Sulla p. m.* 471. f *Appian. L.* 1. *n.* 409. g *L. III. c.* 21.

mi connivente Sulla, aut concedente occiderentur [a]. Proscripserat enim ita, ut percussori praemium caedis bina talenta, sive, ut Romano more loquar, quadraginta & octo sestertia † persolverentur; etiam si servus dominum, aut patrem interfecisset filius. Imo, quod omnium erat iniquissimum, etiam liberos & nepotes proscriptorum infamia notavit, bonis omnium publicatis: idque non tantum Romae, sed etiam per omnem Italiam. Et plures bonorum caussa, quam vel irae, vel odii, occidebantur [b]: sic, ut unum tantum privati hominis demus exemplum, *Q. Aurelius*, vir a Republica remotissimus, atque hactenus tantum publica mala ad se pertinere reputans, quatenus aliorum miseriis tangeretur, in forum veniens inter alia proscriptorum nomina etiam suum reperit: & nihil aliud prolocutus, quam, *Heu! mihi fundus Albanus procurat necem*, interemptus est, cum paucos tantum passus inde progressus foret. Afferebantur autem illa proscriptorum capita quotidie ad Sullae do-

a *Plut. Sulla p. m.* 472. † *Flor.* 3600.
b *Plut. Appian. dd. ll.*

mum, ut nempe percussores statutum ibi praemium acciperent. Memorandum hic est obiter intrepidi adolescentuli *M. Catonis* (saepius nobis memorandi) ingenium. Quartum decimum is tum annum agens a Praeceptore *Sarpedone* frequenter domum Sullae salutandi ejus caussa ducebatur, (id paucis supremi honoris loco dabatur) quae impiorum sedibus tunc comparari poterat, ita assidue illustrium interfectorum capita inde efferebantur, non sine occulto gemitu spectantium. Rogavit ergo Praeceptorem Cato, *Hunc hominem quid ita nemo interficit? Quia*, inquit Sarpedon, *metuunt eum magis, quam oderunt. Quin tu ergo mihi*, respondit Cato, *gladium dedisti, ut eo interempto patriam e servitute in libertatem vindicem?* Simulque vultum ejus fortissima indignatione adeo incensum vidit Sarpedon, ut deinceps illum, nisi diligenter excussum, ad Sullam ducere non auderet [a]. Neque sanguinem tantum sitiebat Sulla: sed ipse hastae, quibus proscriptorum bona subjiciebat, indignissimo prorsus tantae

a *Plut. Cat. Min. p. m.* 760.

tae fortunae, &, tanti decoris, quod sibi jam acquisiverat, fastigio facinore, praesidere solebat [a], *praedam suam se vendere*, dicere ausus [b]. Nec minus impotenter uxor ejus Metella infelicium proscriptorum bonis inhiabat. Ita ut nihil mirum sit, hujus Metellae filium *M. Aemilium Scaurum* incredibili prorsus profusione pecuniam traxisse & vexasse; de qua videri potest Plinius [c] locis in margine citatis; & praecipue, quae narrat [d] de theatro in aedilitate Scauri, (A. U. 695. Aedilis fuisse videtur [e]) & ad paucorum tantum dierum usum structo, quod opus vocat, *maximum omnium, quae unquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verum etiam aeternitatis destinatione.* Et praemiserat, nescire se, *an Scauri Aedilitas maxime prostraverit mores civiles, majusque fuerit Sullae malum tanta privigni potentia, quam proscriptio tot millium.* Dum ita grassatur Sulla, ut tamen speciem Reipublicae super-

 esse

a *Cic. pro Archia c.* 10. b *Id. Offic. L. II. c.* 8. c *L. XXXIV. c.* 7. *XXXVI. c.* 2. *XXXVII. c.* 1. d *L. XXXVI. c.* 15. e *Id. colligit Pigh. ex Cic. pro Sext. c.* 54.

esse ostenderet, Urbe excedit, dum *Interrex comitiorum habendorum caussa* creatur. Neque minus tamen jussu ejus creatus est *L. Valerius Flaccus*, cum literas de ea re ad Valerium non tantum; sed etiam ad ipsum Senatum perscripserit [a]: isque statim ad Populum tulit, ut *L. Cornelius Sulla Felix Dictator diceretur*. Hanc vero legem Cicero saepius & merito *iniquissimam* vocat [b], & *dissimillimam legis*; quod *ceteris in civitatibus tyrannis institutis leges omnes extinguantur, atque tollantur, hic Reipublicae tyrannum lege constituerit*. Nempe ad leges ferendas comitia Interrex habere non poterat; quod illae per trinundinum ante comitia promulgari deberent, cum interregia potestas quinque tantum dies penes eundem Senatorem esset. Neque creatus est Dictator, ut olim fieri solebat, in sex menses: sed donec res urbanas, Italicas, totiusque adeo Imperii constituisset. Intermissa fuerat potestas Dictatoria per annos centum viginti [c]: nam ultimus Dictator

a *Appian. Civ. L. I. n.* 412. b *Agrar. III. c.* 2. *Vid. eund. de Leg. L. I. c.* 15. *ad Att. L. IX. n.* 18, *v.* 15. *ed. Graev.* c *Plut. Sulla p. m.* 473.

tor fuerat C. Servilius A. U. 551. Ergo viginti quatuor fascibus praelatis in forum Sulla processit a : quia nempe in Dictatore duorum Consulum imperium erat b. Voluit tamen, ut eodem tempore etiam Consules crearentur : suntque more solito in comitiis facti Consules *M. Tullius Decula*, *Cn. Cornelius Dolabella:* cum nihilominus omnis potestas penes solum Sullam esset.

§. 10. Atque is sane Rempublicam novis legibus firmavit, quae ab eo *Corneliae* dicuntur: quarum quaedam ad Rempublicam ordinandam, quaedam magis proprie ad judicia constituenda spectabant. Praecipuas quam brevissime poterimus recensebimus. Jussit ergo, „ ut, lege Domitia c „ quae ante viginti duos annos lata „ fuerat, abrogata, jus Sacerdotum „ creandorum iterum a Populo ad „ collegia transferretur d. Ut colle„ gia Pontificum & Augurum au„ gerentur e ; & ut pro Decemviris „ sa- §. 10 *Leges Sullae.* *A. U.* 672.

T 3

a *Appian. Civ. L. I. n.* 412. b *Cic. de Leg. L. III. c.* 3. c *Vid. Suet. Ner. c.* 2. d *Vid. Ascon. ad Div. in Verr. c.* 3. *Dion Cass. L.* 37. *p.* 27. *ed. reg.* 1548. d *Liv. epit.* 89.

„ sacris faciundis Quindecimviri fie-„ rent." Nam cum A.U.671. quo Capitolium arsit, adhuc fuerint Decemviri a, & tempore Ciceronis Quindecimviri fuerint b, ad Sullam convenientissime hujus sacerdotii auctus numerus refertur c. Haec de sacerdotiis. De magistratibus, „ Ne „ quis Praeturam ante Quaesturam, „ neve Consulatum ante Praeturam „ peteret d. Ut quotannis viginti „ Quaestores partim Populi suffragio, „ partim Consulum lectione crearen-„ tur e. Ne quis Tribunatum ple-„ bis, nisi Senator peteret; neve, „ qui eum magistratum gessisset, adi-„ tum ad superiores honores habe-„ ret f" : qua ratione eos, qui paullo essent ambitiosiores a Tribunatu petendo deterrebat. Nam nihil ipsis praeter nudam intercessionem reliquerat g, omni potestate legum ferenda-

a *Dion. Hal. L. IV. c.* 62. b *Famil. L. VIII. n* 4. c *Vid. Panvin. de Rep. Rom. L. II. p.* 203. *ed. Wech.* 1597. d *Cic. Phil. XI. c.* 5. *Appian. Civ. L I. n.* 412. e *Tac. Ann. XI. c.* 22. *&* *forte elici potest ex Cic. in Vat. c.* 5, f *Ascon. ad I. pro Corn. p.* 959 970. *ed. Graev. App. L. I. n.* 413. *&* 11. 445. g *Caes. de B. C. L. I. c.* 5. *&* 7.

rendarum adempta [a]: & simul cavebat, ne tanta dignitas in infimae sortis homines, ut antea saepe factum fuerat, conferretur. Et sane potestate sua saepe Tribuni abusi fuerant. Nam, ut specimen unum & alterum duntaxat audaciae eorum proferamus A. U. 623. *C Atinius Labeo* [b] Tribunus plebis Metellum Macedonicum Censorem de saxo jussit dejici, quod ab eo Senatu ejectus fuerat, cum jam bona ejus consecrasset [c]: & aegre Metellus Tribunum reperit, cujus intercessione eriperetur. A. U. 649. Cn. Domitius Tribunus plebis M. Aemilio Scauro Principi Senatus mulctam irrogavit, quod ejus opera sacra multa P. R. deminuta esse diceret: sed revera iratus erat ipsi, quod ab eo in collegium Augurum cooptatus non esset [d]. Et veterum scripta volventi similia plura occurrent. Sed redeamus ad leges a Sulla latas. Tulit porro, „ ut octo Praetores quotannis crea-„ rentur: " (hactenus sex tantum fuerant) licet alii a Sulla decem crea-

 tos

a *Liv. epit.* 89. b *Plin. H. N. L. VII. c.* 44. c *Cic. pro domo c.*47. d *Ascon. ad Cic. pro Scauro vers. a primo* 40.

tos tradant. Sed optime hunc nodum videtur solvere Vir eruditionis plane singularis *Jo. Vincentius Gravina* [a], qui decem creatos Praetores putat, si Senatus jurisdictiones & quaestiones non geminasset: nec alieni jam olim ab ea sententia tum Sigonius [b], tum *Gruchius* [c] fuisse videntur. Senatum praeterea caedibus exhaustum ex equestri ordine supplevit allectis in eum trecentis ex praecipuis equitibus, tributis comitiis suffragia de unoquoque colligens. Plebi inseruit ex proscriptorum servis florentissimum quemque libertate prius & civitate donatum, plusquam decem millia, qui omnes *Cornelii* de ejus nomine dicti sunt; ut tantum numerum plebejorum hominum semper ad nutum suum paratum haberet. Et praeterea favore militum Praetorianorum subnixus erat, quos in agros urbium a se proscriptarum colonos deduxerat [c]. Nam municipia Italiae splendidissima, *Spoletium*, Interamnium, *Volaterras*, Praeneste,

a *de ortu & progr. juris civ. L. I.* §. 38. *ed. Lips.* b *de ant. jur. prov. L. II. c.* 1. c *de comit. Rom. L. I. c.* 2. d *Liv. epit.* 89. *Appian. Civ. L. I. n.* 413.

neste, Florentiam sub hasta vendiderat [a]: licet etiam plures alias colonias deduxerit; de quibus hic latius agere instituti nostri non est.

Et hae quidem leges praecipue Reipublicae ordinationem spectarunt; sequentibus judicia constituta sunt. Nam tulit Sulla, „ Ut judicia essent penes ordinem senatorium [b]; „ utique ex judicibus selectis nemini „ amplius quam trium rejiciendi potestas esset [c]. Utique ex rei hominis voluntate clam vel palam sententiam ferrent judices [d]. De *Majestate*, „ Ne quis magistratus exire de provincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in „ regnum externum injussu S. P. Q. „ Romani accedere vellet [e]. " De *corruptis judiciis* [f]; de *falso*, quam *testamentariam* etiam vocat Cicero [g]; quia maxime cavebat, *ne testamentum falsum supponeretur* [h]: licet etiam *de*

T 5 *pecu-*

a *Flor. L. III. c.* 21. *Cic. pro domo c.* 30.
b *Vid. Cic. pro Cluent. c.* 56. 57. *Ascon. argum. divin. in Verr.* c *Cic. in Verr. L. II. c.* 31. d *Id. pro Cluent. c.* 27. e *Id. in Pis. c.* 21. f *Id. pro Cluent. c.* 57. g *in Verr. L. I. c.* 42. *Vid. & l.* 6. §. 1. *ff. de extr. crim. & tit. de L. Corn. de falsis.* h *l.* 9. §. 3. *ff. eod.*

pecunia non adulteranda similibusve fraudibus caverit, unde *nummaria* etiam dicitur [a]. De *sicariis & veneficiis* [b]; a cujus legis poena exceperat eos, qui proscriptos occidissent; eaque de caussa pecuniam ex aerario accepissent: quos tamen postea Caesar inter sicarios habuit, cum Judex quaestionis, ut videtur, A. U. 691. Praetori, cui quaestio de sicariis obtigerat, operam navaret [c]. Legis Corneliae *de injuriis* meminit *Ulpianus l. 5. pr. ff. de injur.* & alibi *eod. tit.* Legem etiam *de repetundis* prioribus legibus severiorem tulit; ut ex Cicerone *L. I. in Verr. c. 9.* [d] elicitur. De lege Sullae *sumptuaria* dictum est S. *L. VII. c. 1.* §. 1. De *provinciis*, „ Ut qui ex „ Senatusconsulto provinciam habe„ ret, hac lege etiam haberet *Impe„ rium*, quoad in Urbem introiis„ set [e] ": eademque lege sumptus a sociis magistratibus provincialibus praebendi ordinati sunt [f]. Alias etiam leges minoris momenti volentes praeteri-

a *Cic. Verr. L. I. c. 42.* b *rubrica ff. h. t.* c *Suet. Jul. c. 11.* d *Vid. ibi Graev. P. Manut. de ll. c. 22.* e *Cic. Fam. L. I. n. 9.* f *Ibid. L. III. n. 10.*

terimus; unum hoc addentes, quod obſervare potuiſſet Appianus a, cum ipſam rem narret, Sullam praetextu recreandi poſt tot aerumnas Populum induxiſſe in Urbem athletas, & cetera ludicra, quibus Graeci in *Olympiis* utebantur. Nam revera hoc egit, ut ita Populum a virtute & cura Reipublicae abductum his ludicris animum oblectare ſuum ſineret: eodem fere modo ac quondam ex conſilio *Croeſi* cum Lydis egit *Cyrus* b; quodque imitati poſtea ſunt Principes Romani c: unde tantus Populi furor circa ludos increvit; quantus a poſterioribus ſcriptoribus ſaepe memoratur. Nec, puto, hodie Venetorum reſpublica id conſilium negligit; ut nec alii quidam Principes. Ultimum, quod de rebus a Sulla geſtis narrandum eſt, Alexandrinos ſpectat: quibus Regem dedit *Ptolemaeum Alexandrum* A. U. 672. vel ſub initium ſequentis: quo Sulla iterum conſul fieri non recuſavit: forte ut aliquam adhuc formam Reipublicae ſupereſſe oſten-

a *Civ. L.I. n.* 412. b *Herod. L. I. c.* 155.
c *Vid Dion. Caſſ. L.*54. *med. S. p.*362. *ed. reg. A.* 1548. *Juven. VIII. v.*118. *III. v.* 223.

ſtenderet [a]: vel potius, ut ſe brevi omni poteſtate abdicaturum eſſe doceret, cum ſub Dictatore ceteroquin Conſulibus nihil opus eſſet: & puto illum jam tum id animo agitaſſe. Nempe mortuo *Ptolemaeo Lathyro* defecerat in Aegypto virilis Regum ſtirps. Ergo Sulla miſit hunc Ptolemaeum Alexandrum, qui alterius *Ptolemaei Alexandri* filius, *Ptolemaei Euergetis ſecundi* nepos erat; ſperans, ſe ex regno opulentiſſimo multum auri collecturum eſſe. At hic, cum inſolentius regnaret, nono decimo regni die ab Alexandrinis occiſus eſt; eique ſuffectus eſt alter *Ptolemaeus Alexander* cognomine *Philadelphus* ſuperioris Alexandri frater [b]. Sed de rebus Aegypti in ſequentibus plura videbimus.

§. 11. Sullae finis. A.U. 674. §. II. His tot ac tantis rebus, aliis praeclare, pluribus crudeliter geſtis, interfectis factionis adverſae Senatoribus nonaginta, & in iis Conſularibus quindecim; Equitibus vero Romanis bis mille ſexcentis, ſi exules ejus

a *Vid. Appian. Civ. L. I. n.* 414. b *Vid. Rupert. ad ſyn. Beſold. min. p. m.* 231.

ejus ordinis annumeremus a, privatorumque civium ingenti numero; (ita ut merito *nobilium saevissimus* dicatur b) & tot aliis praeterea omnibus suis bonis exutis, privatus Sulla esse sustinuit, Consulibus prius creatis *P. Servilio*, qui postea *Isauricus* dictus est, & *Ap. Claudio Pulchro.* Et statim lictoribus a se abire jussis privatus cum amicis in foro obambulavit, non sine totius Populi admiratione; praecipue cum paratum se esse dixisset, rationem actorum suorum, si quis expetiisset, reddere c. Et ferunt fuisse adolescentem, qui eum domum abeuntem conviciis prosequeretur: ad quae nihil aliud responderit, quam, *Efficiet hic adolescens, ne quis posthac sponte talem magistratum deponat.* Quod dictum post non ita multos annos eventus verissimum esse docuit; cum Caesar eundem magistratum adeptus deponere eum noluerit, *Sullam literas nescivisse* dictitans, qui *Dictaturam* deposuisset d. Sed Sulla in *Cumanum* praedium suum concessit; atque

a *Appian. d. l. n.* 415. b *Tacit. Hist. L. II. c.* 38. c *Appian. n.* 415. *Plut. Sulla p. m.* 473. d *Suet. Jul. c.* 77.

que ibi venatu partim & piscatu se oblectavit; partim turpissimo exoletorum, & famosarum amore, cum mulieribus scenicis, & aliis id genus hominum de die potans [a]. Tandem vero
*A.U.*675. anno sequente ultio divina eum invasit: ita ut putrefactum totum corpus ejus in pediculos solveretur: licet tamen a negotiorum administratione non penitus absisteret. Nam decem ante obitum diebus *Puteolanis* leges, quibus Rempublicam suam gererent, scripsisse dicitur. Et pridie mortis suae *Granium* quendam e magistratibus Puteolanorum, qui pecuniae, quam municipio debebat, solutionem differre spe propinquae mortis Sullae dicebatur, se coram laqueo occidi imperavit: ita in ipsa fere morte saevitiam exercens. Nam ut ipse magistratus, vel Princeps reorum suppliciis adsit, licet nostris moribus receptum, dignitati eorum minus convenire videtur. Dum autem negotio illi intentus Sulla prae ira vociferatur, & corpus jactat, magnam vim sanguinis profudisse, & nocte sequente mortem obiisse dicitur anno aetatis

a *Plut. p.m.*474.

tis sexagesimo exacto [a]. Cadaver ejus, multum reluctante *Lepido* Consule, per Italiam in lectica aurea & cetero Regum apparatu Romam perlatum est: atque ibi celeberrima plane pompa funeris in Campum Martium delatum est, & ibi crematum [b]. Voluerat id Sulla, ne idem sibi fieret, quod Mario, cujus sitas reliquias apud Anienem dissipari jusserat [c]: idque eo magis notandum est, quod hactenus in gente Cornelia sepultura cadaverum obtinuisset [d]. Nam male quidam hinc eliciunt, ante Sullam nulla cadavera apud Romanos fuisse cremata; cum ejus rei mentio jam in Legibus XII Tabularum, & alibi occurrat [e]. Hic finis fuit Sullae, viri sane fortis: sed qui superbia, avaritia, crudelitate omnes homines suae aetatis superavit: & qui horrendum illud proscriptionis exemplum in Rempublicam induxit. Ita ut merito, Sullam victoria sua Rempublicam afflixisse vi veritatis victus Cicero dixe-

a *Appian. Civ. L. I. n.* 416. b *Ibid. n.* 418. c *Cic. de LL. II. c.* 22. *Val. Max. L. IX. c.* 2. *n.* 1. d *Plin. H. N. L. VII. c.* 54. e *Vid. Kirchmann. de fun. L. I. c.* 2.

xerit a; quem tamen optimatum partibus addictum fuisse jam vidimus, & porro videbimus.

CAPUT QUARTUM.

Bellum civile Lepidi.

A.U. 675. Quo anno Sulla obiit Consulatum gesserunt M. Aemilius Lepidus, *Q. Lutatius Catulus*; qui statim inter se dissentientes universum etiam Populum in partes traxerunt. Lepido obtigerat provincia Gallia Transalpina: sed antequam eo proficisceretur, legem promulgavit, qua *proscriptos a Sulla revocari, & acta ejus omnia rescindi* jubebat. Et jure sane egisse videtur Lepidus b, quod quidem proscriptos attinet; cum plerisque eorum & praecipue eorum liberis manifestissima certe & atrox injuria a Sulla facta esset. Exstat oratio, quam ipsi tribuit, *Sallustius* c, qua & in Sullam, & in perpetuos dignitatis Sullanae propugnatores invehitur. Verum cum

a *Vid. eum de Off. II. c.* 8. *& in Catil. III. c.* 10. b *Flor. L. III. c.* 23. c *Fragm. L. I. Hist.*

cum in ea oratione ita loquens inducatur Lepidus, tanquam vivo etiamnum Sulla eam habuisset, & liberrime illa tum Sullam, tum amicos ejus perstringat, videtur potius ex ingenio Sallustii profecta, quam ab ipso Lepido fuisse habita. Et creditum fuit, Lepidum revera Sullae partes agere fuisse conatum [a]. Quod autem totam ejus caussam attinet, verum quidem est omnem mutationem in Republica esse periculosam, & boni civis esse, ut praesenti rerum statu contentus sit. Attamen non nimis debet urgeri ea sententia; quia ita nunquam emendatio aliqua insignior in Republica obtineri possit: imo potius, dum, ut fit, pristinis erroribus subinde novi accedunt, necessarium prorsus est, ut tandem ad interitum vergat Respublica. Sed quicquid tandem de hujus caussae justitia, vel injustitia dicendum sit, Lepidus concionibus suis in spem novarum rerum erecta civitate profectus est ad exercitum; & brevi tempore maximam Italiae partem subegit, Galliam Cisalpinam etiam duce *Bruto* (hic pater fuit *M. Bruti*,

a *Plut. Pomp. p.* 626.

qui princeps conjuratorum in Caesarem fuit) cum exercitu obtinens [a]. Et, licet collega ejus Catulus modestiae ac justitiae laude ea tempestate in civitate excelleret, tamen, cum togae, quam militiae, praestantior haberetur, Pompejus potius adversus Lepidum est missus. Sed, dum hic castra ad Mutinam habet Bruto opposita, Lepidus Romam contendit cum omnibus copiis: (& revocatus erat a Senatu [b] rationem coeptorum redditurus) atquecum magno terrore Populi secundum Consulatum petiit. Sed terror ille discussus est literis a Pompejo allatis, sine pugna bellum esse confectum. Brutus enim exercitui suo, ut videtur, minus fisus se fidei Pompeji tradidit, ejusque jussu in oppidulum quoddam Galliae circa Padum recessit; ubi postero die immisso per Pompejum quodam *Geminio* est interfectus, non sine magna Pompeji infamia. Lepidus ipse victus & Italia ejectus est in Sardiniam, ubi brevi, sive morbo, sive animi dolore, periit; quod super cladem suam etiam stuprum uxoris ex epistola quadam

a *Plut. d. l.* b *Appian. Civ. L. I. n.*418.

dam comperisset [a]. Praecipua pars exercitus ejus Perpennae ductu ad Sertorium pervenit in Hispaniam [b] : ita ut de bello civili in Hispaniam translato jam nobis dicendum sit.

a *Vid. Plin. H. N.* VII. *c.* 36. *&* 53. *& ibi Pintian.* b *Appian. l. d.*

LIBER OCTAVUS.

CAPUT QUINTUM.

De bello Sertoriano.

§. 1. *Occasio belli.* §. I. Fuerat Q. Sertorius vir fortissimus inter praecipuos Duces Marianarum partium, & Quaestor olim in Gallia Cisalpina belli Marsici tempore [a] & prudentiae & fortitudinis tantam laudem meruerat, ut ei theatrum ingredienti Populus plauserit: qui honor plane singularis paucissimis praestari solebat. Atque eo tempore in praelio aliquo contra Gallos, ut videtur, alterum oculum amisit. Tribunatum tamen plebis petens per factionem Sullanam repulsam tulit; ita ut se libenter Cinnanis junxerit. Verum moderate semper & clementer rebus prosperis usus; cum collapsas partes in Italia imprudentia & crudelitate Marianorum cerneret, in Hispaniam, quam provinciam dudum ex Praetura sortitus fuerat [b]; profu-

a *Plut. Sert. p.* 569. b *Appian. Civ. L. I. p.* 402.

profugit; atque ibi primores comitate, plebem tributorum levatione sibi conciliavit: & summa diligentia omnia, quibus ad bellum opus erat paravit, saltum etiam Pyrenaeum per *Julium Salinatorem* sex millibus armatorum obsepiens. *A.U.670.*

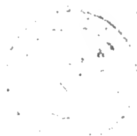
§. 2. Res in Hispania ante hoc tempus gestae.

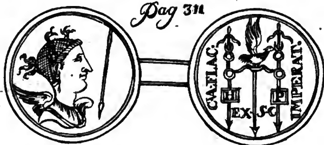
§. II. Et sane nulla provincia ipsi ad bellum inimicis suis inferendum fuisset opportunior, cum nulla alia acrius & diutius Romanis restiterit. Nam post ordinatam confecto bello Numantino provinciam [a], cum dure ea a Romanis haberetur, (& habuimus jam ejus rei exemplum *L. VII. c.* 3. §. 2. & alibi) saepius jugum excutere conata est. Nec alios puto fuisse motus, quos scriptores Romani *latrocinia* vocant [b]: forte, quod non satis virium habentes Hispani per subitas potius incursiones, quam justa acie res gerere cogerentur. Ita Marius, si Appiano fides [c], cum Lusitanis bellum gessit; & Celtiberis, quorum opera adversus Lusitanos usus fuerat, non procul *Colenda* † oppido

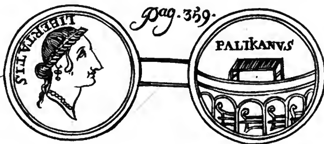
a *Vid. Supr. L. VI. c.* 3. b *Plut. Mario p. m.* 408. c *Iberic. n.* 312. † *Ita vocat Appian.*

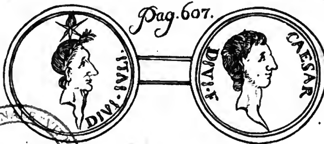
pido sedes assignavit. Et *Didius* Consul A. U. 655. in Hispania citeriore grave bellum gessit; quando Tribunus sub eo meruit Sertorius [a]; vicitque pluribus praeliis Hispanos Didius [b], viginti millibus Vaccaeorum deletis; & *Termiso*, magna urbe, ex loco tuto in planitiem translata; idque ea quidem lege, ne ab incolis muniretur. Inde Colenda urbe capta cives omnes sub corona vendidit: & Celtiberos, quos modo dicebam, turpissima perfidia amicitiae specie deceptos trucidavit: cui tamen, ac si egregie res gessisset triumphus est concessus: sed hoc anno demum 660. factum est, ut ex Capitolinis Tabulis patet: ubi etiam legitur *P. Licinius Crassus* eodem anno triumphasse de Lusitanis: quod etiam anno 655. fecerat *L. Cornelius Dolabella*. Sed omnes hae victoriae, vel valde leves, vel prorsus fictae fuisse videntur: nam, licet etiam per *Nasicam* A. U. 659. Hispaniae quosdam principes, qui rebellabant, supplicio consumptos, urbibus dirutis, dicat *Obsequens* [c], videmus

a *Plut. Sertor. p.* 560. b *Liv. epit.* 70. *Jul. Obseq. c.* 46. c *c.* 50.

Pag 311
C·A·FLAC·
IMPERAT·
H
P
EX·S·C

Pag. 359.
LIBERTATIS
PALIKANVS

Pag. 607.
DIVS·IVLI·
CAESAR
DIVI·F·

demus anno sequente *C. Valerium Flaccum* Consulem Praetoribus in Hispaniam auxilio esse missum [a]. Hic, jam Proconsul, A. U. 661. Celtiberis caesis *Belgedae* urbis populum graviter punivit, qui Senatum suum deficere a Romanis recusantem cum ipsis subsellliis cremaverat. Etiam ex duobus denariis hujus Valerii Flacci colligit Pighius, eum feliciter in Hispania res gessisse: & exhibet alterum Cl. Vaillantius [b] eleganti sane typo; sed quem minus recte de alio quodam Valerio Flacco explicat. Eodemque anno Consul *Perperna* Scipioni in administratione Hispaniae ulterioris succedens res bene gessisse videtur: cujus itidem nummum citat Pighius, & edidit Vaillantius [c]. Sed annis sequentibus nihil jam memoratu dignum in Hispania gestum invenio, usque dum anno Urbis 670., ut dictum est, Q. Sertorius eo concederet; ubi jam ingens ejus nomen erat ob res, quas Tribunus militum ibi fortiter gesserat.

a *Appian. Iber. n.* 312. b *Gente Valeria n.* 16. c *G. Perpern. n.* 3.

§. 3. *Bellum cum ipso Sertorio.* *A. U. 672.*

§. III. Contra eum jam rerum potitus Sulla *C. Annium* misit, qui Hispaniam utramque proconsulari imperio obtineret [a]: & hic *Proconsul* in denariis argenteis nominatur; quos citat Pighius, & expressos dat Vaillantius [b]. Hic primum, cum inexpugnabilem Julium videret, ad radices montium Pyrenaeorum consilii inops consedit: sed mox, cum Julius a *Calpurnio* quodam *Lanario* per insidias obtruncatus esset, Annius in Hispaniam penetravit; Sertorius vero se imparem sentiens in Mauritaniam fuga trajecit. Sed inde a barbaris, & Hispania a Romanis prohibitus ad *Pityusam* insulam navigavit, & navibus quibusdam piraticis ex Cilicia sibi junctis praesidium Annii in Pityusa insula oppressit. Mira porro narratio est, quam hic Plutarchus subjicit, nempe Sertorium (qui hostibus suis impar erat) per fretum Gaditanum delatum fuisse in oram Hispaniae, quae Oceanum spectat; atque ibi incidisse in nautas, qui ex insulis *Atlanticis* eo delati fuerant. Ex iis eum intellexisse, eas

a *Plut. Sert. p. m.* 571. b *G. Annia n.* 2, 3, 4.

eas insulas, quae eaedem *Fortunatae* dicerentur, distare ab Africa duodecies centena millia passuum, & coelo ac solo frui beatissimo; ita ut mirificum desiderium Sertorium ceperit eas insulas incolendi; verum a Cilicibus nihil nisi praedam quaerentibus fuisse destitutum. Et possit aliquis credere, has insulas non alias fuisse, quam quae *Americae* objacent, nisi illae multo longius ab Africa abessent: nam sexaginta circiter gradibus, sive nongentis milliaribus Germanicis proximas insulas ab Africa distare puto: quae faciunt passuum tricies sexies centena millia. Sertorius igitur, ne etiam reliqui ejus milites dilaberentur, Africanorum quorundam principum inter se diffidentium litibus se immiscere statuit; eodemque etiam exercitum miserat Sulla, cujus Ducem *Paccianum* in acie interfecit; & copias ejus sibi junxit. Tum rebus ibi ex sententia ordinatis a Lusitanis evocatur, ut in eos imperium susciperet: qua occasione usus finitimam Hispaniam sibi subjecit, non minus comitate morum, quam fortitudine usus. Et praeterea dolum apud

V 5 bar-

barbaros animos ad superstitionem pronos efficacissimum adhibuit. Hinnulum enim cervinum coloris candidi a venatoribus ipsi clam suis militibus oblatum (&, ut secretum servarent venatores, jusserat) ita mansuetum reddiderat, ut vocantem audiret, & euntem ubique sequeretur, castrensem strepitum nihil metuens. Ergo hanc cervam a Diana sibi donatam finxit; & ab ea se de futuris moneri adjecit. Idque ut facilius crederetur, felicitas ejus faciebat & virtus, qua parvis copiis ingentes Romanorum exercitus profligavit, Didii nempe, *Cottae*, Domitii (hic ab *Herculejo* Sertorii quaestore victus est [a]) *Manlii*, *Thoranii*que qui Metelli legatus erat: ipsumque Metellum Proconsulem eo adegit, ut *L. Lollius* e Gallia Narbonensi suppetias ei ferre cogeretur: quemadmodum etiam Domitium ex citeriore Hispania cum copiis suis arcessiverat [b]. Mithridates fortitudine Sertorii & successibus ejus auditis foedus cum Sertorio de mutuo auxilio pepi-

A. U. 675.

a *Sallust. Hist. L. II. Liv. epit.* 90. *Eutrop. L. VI. c.* 1. b *Sallust. Hist. L. I. nam de eo ibi videtur agi.*

pepigit [a]; ut jam narravimus. Verum operae pretium est hic addere, quanto animo hoc negocium foederis tractaverit Sertorius. Cum enim auxilio oblato petiisset Mithridates, ut Asiae possessio, qua foedere cum Romanis facto cesserat, ipsi iterum confirmaretur, Sertorius Senatu suo coacto (Senatum sibi fecerat [b] ex praecipuis exulum aliisque) cum plerique accipiendas esse conditiones censerent, nequaquam id probavit. Sed Cappadociam quidem & Bithyniam si occuparet Mithridates, nihil id quidem se curare affirmavit, quippe quae nihil ad Populum Romanum attinerent: provinciam vero, qua contra jus Populum Romanum spoliaverat, negavit permissurum esse, ut ea in potestatem Regis relaberetur: cum amplificandam victoriis suis Rempublicam, non minuendam esse, prae se ferret. Fertur responso illo audito cohorruisse Mithridates & dixisse ad amicos, *Quas tandem in Senatu sedens leges nobis scribet Sertorius, qui ad ultimum Oceanum summotus, fines regno nostro ponit, & ten-*

a *Cic. pro Mur. c.* 15. b *Plut. Sert. p. m.* 579. *sq. Appian. Civ. L. I. p.* 418.

tentantibus Asiam denunciat bellum? Metellum autem, qui justis & statariis pugnis potius quam velitationibus assuetus erat, continuis incursionibus, levibus praeliis, prohibendo commeatum adeo fatigavit, ut, quo se verteret, nesciret: ita ut Metellus omnia incommoda, quae victos vexare solent, pateretur; Sertorius in fugiendo insectantium frueretur commodis. Barbaris etiam in summa admiratione erat, quod & viros ad disciplinam Romanae militiae, & pueros ad Graecarum Latinarumque literarum scientiam firmaret: quos tamen revera obsides fidei parentum suorum habebat; idque imperiti *humanitatem* vocabant, cum pars servitutis esset a. Et sane multi barbarorum se, *unacum cadente Imperatore mortem obituros esse*, jurejurando obstrinxerant. Advenit his temporibus in Hispaniam etiam Perperna, qui partium Sertorianarum erat, cum magna pecunia & militum copia. Hic ipse per se bellum cum Metello gerere constituerat: verum a militibus coactus, praesertim cum Pompejus jam montes Pyrenaeos transcen-

a *Vid. Tacit. Agric. c.21.*

ſcendiſſe, diceretur, ſecum quinquaginta tribus cohortibus Sertorio junxit. Cumque etiam cuncti fere circa Iberum fluvium ad partes ejus tranſiiſſent, coëgerunt Sertorium invitum, ut illis permitteret ſigna cum hoſtibus conferre: ſed, ut conjecerat, fugati poſtea dicto magis audientes fuerunt.

§. IV. Sed jam a duobus celeberrimis Imperatoribus cum Sertorio bellum gerebatur, Metello vetere Imperatore, & adoleſcente Pompejo: & plurimae urbes ad obedientiam Romanorum redire cogitabant, cum ſubitus ad *Lauronem* caſus eorum impetum repreſſit [a]. Obſidebat eam urbem Sertorius; Pompejus vero cum omnibus copiis ad opem ei ferendam contendit: ſed peritia militaris, qua pollebat Sertorius, Pompejum urbis pereuntis ſpectatorem eſſe coëgit. Urbem captam Sertorius incendit; nulla quidem crudelitate, ſed ut contemptum & invidiam apud barbaros Pompejo crearet. Varia inde, & vario eventu certamina acciderunt. Nos unum tantum memorabimus memoria maxi-

§. 4. Bellum a Pompejo confectum.

a *Plut. Sert. p.* 577.

maxime dignum. Id factum est ad Sucronem: ubi, dum e dextro cornu ad finistrum, quod urgente Pompejo laborabat, festinat Sertorius, & res ibi collapsas restituit, ita ut parum absfuerit, quin Pompejus caperetur, interim sinistrum cornu *Afranius* pepulit; & milites ejus castra Sertorii diripiunt. Sed hic interea a victoria sua reversus, & in Afranii copias incompositas & praedae intentas incidens ingentem edidit stragem. Verum postera die exercitu in aciem educto cum etiam Metellum adesse sensisset, receptui cecinit dicens, *Hunc puerum ego, nisi anus illa supervenisset, verberibus castigatum dimisissem Romam.* Inde alio adhuc praelio commisso fugere coactus fuit: sed brevi tempore per legatos aliis copiis conscriptis auctior in hostes suos rediit a: & commeatum intercipiendo Pompejum ad summas angustias redegit. Metellus, cum se aperta victoria hoc bellum conficere posse desperaret, ad artes viro generoso indignas convertit, & ingens praemium in caput Sertorii pronunciavit: ac ridiculus maxime erat, quod quum verbis Sertorium con-

a *Ibid. p.* 579.

contemneret, eodem tamen tempore, si vel leve aliquod incommodum ipsi intulisset, praeter modum efferebatur: cum contra Sertorius patriae amantissimus, & in eam reverti enixissime cupiens ingenti animo non aliter uteretur Hispanis proceribus, quam si florentissima rerum suarum conditione viveret; cum tamen & armis & pecunia & oppidis Hispaniae sustentaretur. Verum Perpenna interim non contentus sermonibus malignis per omnes occasiones Sertorio nocere, etiam acerbis suppliciis & tributorum exactionibus provincialium animos a Sertorio alienabat [a], quasi ejus jussu haec omnia committerentur: ita ut passim seditiones per oppida Hispaniae orirentur: & ita ad veram saevitiam in Hispanos exercendam Sertorius incitabatur. Tandem a Perpenna pluribusque conjuratis turpiter in convivio, ad quod a Perpenna erat invitatus, & super mensam hospitalem interfectus est: & properaverant ejus necem, quod unus ex conjuratis *Manlius* arcanum illud amasio cuidam suo enunciasset. Ita caeso Ser-

a *Plut. Ibid. p.* 581.

Sertorio Hispanorum plerique se Pompejii & Metelli fidei permiserunt. Paulo post a Pompejo captus Perpenna, ut vitam proferret, pollicitus est, se ostensurum literas a viris principibus ex Urbe scriptas, quibus Sertorius in Italiam evocabatur. Pompejus vero prudentia, quae aetatem ejus superabat, omnes illas epistolas neque a se, neque ab aliis lectas concremavit: & Perpennam interfecit, ne ipse eorum, qui eas epistolas scripserant, nomina ederet; atque ita Senatus vel invitus supplicium de iis sumere cogeretur; aut ipsi in desperationem versi novas seditiones excitarent. Hic finis fuit Sertorii, viri non tantum fortissimi; sed pudicissimi simul, temperantissimique.

CAPUT SEXTUM.

De bellis cum Thracibus & Illyriis & Dalmatis.

§. I. *Bella cum Thracibus.*

§. I. Vidimus *Libro septimo capite sexto*, de Scordiscis & Triballis (hi proprie Moesiae superioris populi fuerunt, in qua regione etiam Scor-

Scordiscos alii collocant) triumphasse Minucium; quod factum est A. U. 650. ad quem Pighius refert ea, quae A.U. 650. paucissimis apud Florum [a] & Julium Obsequentem [b] leguntur. *Pisonem* nempe Rhodopen *Caucasum*que montes penetrasse dicit Florus, nugator strenuus, stupendo errore Caucasum in Thraciam transferens. Obsequens nihil aliud, quam Thraces in Macedonia subactos dicit. Sed nequaquam perdomitas fuisse has gentes patet, quod Cicero dicat [c], A. U. 655. *C. Sentio* Praetore gravissimam omnium barbarorum in Macedonia defectionem evenisse; qua *Denseletarum* natio Praetorem tutata sit. Et videtur Sentius paullo post ultionem de barbaris sumpsisse, cum Obsequens [d] sequentibus Consulibus Maesos & Dardanos subactos esse dicat: (nam *Maesos* pro *Medis* ibi legit Pighius; sed etiam Strabo *L. VII. n.* 316 318. *Medos* in his regionibus collocat) quos tamen Medos an Maesos iterum A. U. 661. Macedoniam provinciam cruente vastasse idem Obsequens asserit [e].

a *L. III. c.* 4. b *c.* 42. c *in Pis. c.* 34.
d *cap.* 47. e *c.* 52.

Et dubito, an non ea, quae de Sentio Praetore notavimus, ad hunc annum referenda sint; cum in *epitome Livii septuagesima* legatur, C. Sentium Praetorem contra Thracas infeliciter pugnasse: nam hoc nomen ibi & Sigonius & Jo. Frid. Gronovius ex veteribus libris substituunt pro *C. Geminio*, quod antea legebatur. Rursus A. U. 664. & sequentibus Thraces populabundi Macedoniam incurrerunt [a]. Et A. U. 668. dum de conditionibus cum Archelao Mithridatis duce agitur, Sulla, ne miles otiosus cessaret, Thracum populos Macedoniam assidue incursantes variis praeliis concidit [b]: nam videntur se *Ariarathi*, vel *Arcathiae*, ut aliis dicitur, Mithridatis filio contra Romanos junxisse [c]. Nec *Cn. Dolabella Cnei* filio Proconsule Macedoniam obtinente ea provincia ab incursibus Thracum libera fuit [d]. Et forte injuriis suis & rapinis Praesides Romanorum, quod saepe factum est, calamitatibus hisce pro-

a *Liv. epit.* 74. 76. 81. 82. b *Ibid. epit.* 83. *v. d. Eutrop. L. V. c.* 7. c *Vid. Appian. Mithr. n.* 193. 196. *sq. Plut. Sulla p. m.* 458. d *Cic. pro Font c.* 16.

provincias involverunt: nam hic ille est Dolabella, quem Julius Caesar adolescens repetundarum accusavit a: neque eo minus illi triumphi honor concessus est anno Urbis sexcentesimo septuagesimo quinto, vel sequente b. Distinguendus est hic Dolabella ab alio *Cneo Dolabella Lucii* filio; qui anno praecedente accusante adolescente *M. Scauro* repetundarum damnatus est ex Cilicia provincia; quique legatum Proquaestore habuit *C. Verrem* c illum accusationibus Ciceronis celebrem factum. Sed jam Anno Urbis sexcentesimo septuagesimo quarto *Ap. Claudio* Consuli Macedonia provincia obtigerat; qui anno sequente eo profectus demum anno sexcentesimo septuagesimo sexto Thraces Macedoniam populantes multis praeliis vicit c; & in *Sarmatas* usque pervenit e. Sed Obsequens f varie dimicasse dicit: Eutropius g levia praelia contra varias gentes, quae *Rhodopam provinciam* incolebant (&

 ita

a *Suet. Jul. c.* 4. b *Vid. Cic. Pis. c.* 19. c *Vid. L. I. in Verr. c.* 17. & 38. d *Liv. epit.* 91. e *Flor. L. III. c.* 4. f *c.* 58. g *L. VI. c.* 2.

ita etiam *breviarium Sexti Rufi*) habuisse; atque ibi morbo mortuum esse refert. Appio A. U. 678. successit *C. Scribonius Curio* cum ingenti sane exercitu: nam apud Frontinum [a] legimus, eum ex quinque legionibus unam tumultuantem severe coërcuisse. Hic Dardanos [b], & quidem, juxta Eutropium, ad Danubium usque, vicit; triumphumque meruit [c]; cum tamen tentatarum superiore bello gentium vim declinaret: imo tenebras saltuum expavesceret [d]. An vero hinc per annum unum vel alterum otium in his regionibus fuerit; an vero inopia scriptorum res eo tempore gestae ad nos non pervenerint, dubium mihi est. *Marco* certe *Lucullo* (qui *Varro* etiam dicitur) anno Urbis 678. Macedoniam obtigisse provinciam, auctor est Eutropius. Sed hic verius est annus sexcentesimus octogesimus [e]. Et quidam, Curionem anno demum 681. res modo narratas gessisse volunt. Hoc certe ex fragmentis historiarum Sallu-

a *L. IV. c.* 1. *ex* 45. b *Liv. epit.* 95. c *Cic. in Pis. c.* 19. d *Flor. d. l.* e *Vid. Schott. in supplem. Ann. Pighii A.* 680.

Sallustii [a] scimus, eum quibus potuit modis, pecunias *dictas*, sive *promissas* coëgisse.

§. II. Sed postea idem M. Lucullus *Bessis*, qui sub Haemo monte habitabant, primus Romanorum bellum intulisse dicitur; eosque in ipso monte Haemo ingenti praelio superasse [b]; & plurimas inde civitates, tum in media regione, tum ad oram Ponti Euxini sitas Romanis subjecisse, ita ut meritum inde triumphum retulerit. Florus ad *Tanain* & *Maeotin* paludem pervenisse dicit; quod ineptiarum auctorem arguit. Et optandum fuisset Romanis, non veriora fuisse, quae de horrenda eorum in victos & captivos saevitia adjungit. Inde rursus nihil per plures annos de bellis in his regionibus gestis reperio: nisi quod anno sexcentesimo nonagesimo secundo, ut videtur, *C. Antonius*, qui Ciceronis in Consulatu collega fuerat, & cui Cicero provincia Macedonia cesserat [c], parum prospere in Thra-

§. 2. Alia bella cum Thracibus & finitimis.

A.U. 692.

X 3 cia

a *Sall. Hist. L. II. ap. Non. p.* 309. *ed. Plant.* 1565. b *Eutrop. L. VI. c.* 10. *Sex. Ruf. Amm Marc. L. XXVII. c.* 3. d *Plut. Cic. p. m* 866.

cia bellum gessisse dicatur [a]: & post biennium ex ea provincia reversus a *M. Caelio* accusatus fuit [b]. Et sane multa damna provinciae intulerat; & Dardanorum, atque aliarum finitimarum gentium agros populatus eos contra se venientes exspectare non sustinuit [c]: sed quasi ad aliud negocium avocaretur cum equitibus recessit: pedites circumventos barbari regione sua exegerunt omni praeda exutos. Atque idem contra *Moesiae* socios ausus (*Mysiae* dicit Dio, ut saepe etiam alii, praesertim Graeci) a Bastarnis *Scythis*, qui Moesis auxilio adventabant, supe-
*A.U.*693. ratus turpiter profugit. Defendit eum Cicero [d]; sed fere invitus: eaque ipsa defensione C. Caesaris, qui Consul ejus anni erat, odium meruit [e]; cum temporum statum deplorasset [f], ut alibi latius videbimus. Antonio huic in administratione Macedoniae successit *C. Octavius*, qui Augusti Imperatoris pater fuit; & non minore justitia, quam fortitudine provinciae praefuisse

a *Liv. epit.* 103. b *Cic. pro Cael. c.* 31.
c *Dio L. XXXVIII.* d *ad Att. L. I. n.* 11.
e *Ipse pro domo c.* 16. f *Suet. Jul. c.* 20.

fuisse traditur [a]. Imo *Imperator* ex ea appellari meruit [b]; monetque M. Cicero [c] fratrem suum *Quintum Ciceronem*, qui eodem tempore ex Praetura Asiam obtinebat, & nimiae iracundiae ac saevitiae accusabatur, ut hunc sibi vicinum Octavium facilitate & lenitate imitaretur. Anno sexcentesimo nonagesimo quinto & sequentibus (nam hic ea absolvemus, quae de Thracia & finitimis regionibus ad terminum usque, quem nobis statuimus, dicenda sunt) *L. Piso* Consul ex lege Clodii Tribuni plebis (qui Consulum gratiam largas provincias iis tribuendo captabat [a]) Macedoniam habuit simul cum imperio in Achajam, Thessaliam, Boeotiam, Graeciam; quas provincias, si Ciceroni credimus, grandi pecunia a Clodio emptas obtinuit [e]. Sed nescio sane, an omnibus iis, quae de Pisone, Clodio, *Gabinio*, similibusque, tum alibi, tum maxime in orationibus suis habet Cicero, tuto satis fidere possimus: cum & oratorio more crimina *A.U.695.*

a *Suet. Aug. c.*3. b *Vellej. L.II. c.*59.
c *ad Quint. fr. L. I. n.*1. d *Plut. Cic. p. m.*875. e *Cic. de prov. cons. c.*4.

exaggerare videatur; &, quae forte recte fecerunt, elevare, cum internecinum plane odium inter ipsos esset; & eorum maxime opera Cicero in exilium fuisset missus. Hoc tamen certum esse videtur, Caesarem jam tum majora, quam ferret libertas, animo agitantem in hoc negocio hominibus foedissimis favisse; ut sibi eorum operam in iis, quae meditabatur, addictam haberet. Nam vulgo notum est, has artes plane esse necessarias iis, qui miseram illam cupidinem honorum animo fovent: ita ut nesciam quo colore hominibus ambitiosis animus generosus tribui possit; cum ad humillima quaeque consilia se demittere cogantur, ut votorum suorum potiri possint. At nos pergamus. Anno demum sexcentesimo nonagesimo octavo ex Senatusconsulto ob provinciam male administratam revocatus Piso successorem habuit Q. *Ancharium* [a] ex Praetura in Macedoniam missum. Cum vero bellum civile non diu postea insecutum sit, & Livii, Sallustii, aliorumque, qui horum temporum historiam scripserunt, monumenta perierint, de levioribus hisce bellis pauca

[a] *Cic. in Pis. c.* 36.

me-

memoratu digna invenimus. Et hoc non levi argumento mihi est, antea fere semper haec bella a Praesidibus provinciarum fuisse excitata, ut & praedandi occasionem & triumphi spem haberent. Jam vero inter gravissimas illas turbas & bella civilia, quibus undique totum concutiebatur imperium, non videntur fuisse ausi gentes illas exteras rerum suarum contra cives constituendarum cura lacessere; cum quisque rerum occuparetur: ita ut quiescentibus Romanis etiam quieti fuerint barbari. Caeso demum Julio Caesare video M. Brutum res contra Thraces, sed parum prospere, gessisse [a]. Deinde Anno Urbis septingentesimo decimo quarto *L. Marcius Censorinus* Consul ipsis Kalendis Januariis ex Macedonia triumphasse in tabulis Capitolinis legitur: qui ita anno praecedente jussu M. Antonii Triumviri bellum in ea regione gesserit. Nam eum hoc tempore partem exercitus, ut eum ditaret simul & exerceret, adversus Dardanos Macedoniam incursare solitos misisse, auctor est Appianus [b]. Denique anno septingentesi- *A.U. 726.*

A.U. 714. (margin, beside "Deinde Anno Urbis septin-")

X 5 mo

a *Liv. epit.* 122. b *Civ. L.* I. *n.* 715.

mo vigesimo sexto *M. Licinius Crassus* in iisdem Tabulis ex Thracia & *Getis* triumphasse memoratur. Nam a *Caesare Octaviano*, qui eodem anno primum *Augustus* appellatus est, in Macedoniam missus Crassus [a] contra *Dacas* & Bastarnas bellum gessit. Hi enim Danubium primum, mox Haemum montem transgressi in Thraciam Romanis foederatam irruperant: sed eos solo virium suarum terrore Crassus regione ea expulit. Imo ultro regionem eorum invasit, oppidumque unum & alterum, licet non sine aliqua suorum clade, cepit. Inde etiam Bastarnas fugavit, Rege ipsorum *Deldone* manu sua caeso; spolia opima Jovi Feretrio relaturus, si propriis auspiciis rem gessisset. Verum solius jam Augusti auspiciis omnia bella tractabantur [b]. Crassus Mysorum etiam totam gentem subegisse dicitur [c]: at vereor, ut certa ea fama fuerit, cum videam, non tantum, eum cum magno illud labore & periculo fecisse; verum praeterea in regione subacta hiemare non fuisse ausum; & a Thracibus,

a *Dio L.* 51. *p.* 312. *ed. reg.* b *Horat. Od. L. IV. Od. XIV. n.* 33. *Ovid. Trist. L. II. v.* 173. c *Dio l. d.*

bus, per quos, ut per amicos iter facie-bat, plurima incommoda fuisse passum: quae tamen non prohibuerunt, quin, ut vidimus, triumphus ipsi decretus fuerit. Et alia praeterea feliciter in ea regione gessisse Crassum a Dione traditur: sed quae jam ad scopum, quem nobis proposuimus, nihil pertinent.

§. III. Postremum bellum in Illyrico gestum fuerat a Metello Consule A. U. 634. ut dictum est *L. VII. c.* 6. §. 1, Inde longissima quiete ea regio gavisa fuisse videtur, ad annum certe Urbis 695. quanquam finitimae regiones frequentibus bellis quaterentur. Quod enim Pighius ad A. U. 677. ex paucissimis verbis fragmenti e *libro secundo historiarum Sallustii* elicuit, eo anno *Cn. Aufidium Orestem* Praetorem gravia bella in Illyrico gessisse, levi sane tibicine niti videtur. Et Caesar quidem eo anno 695. Gallias & Ilyricum provincias obtinuit [a]: sed magno suo malo gentes bellicosas lacessivit, dum se rebus eorum per ambitionem immiscet [b]. Scilicet Dalmatae, & alii Illyriorum populi Liburnis

§. 3. Bella cum Illyriis.

a *Suet. Jul. c.* 22. *Dio L.* 38. *p.* 38. *ed. reg.*
b *Appian. Illyr. n.* 761.

nis *Promonam* urbem eripuerant: (siquidem recte hoc nomen apud Appianum legitur) ergo Liburni se Romanis dedentes ad Caesarem fuga pervenerunt: qui statim per legatos eos, qui urbem ceperant, hortatus est, ut eam Liburnis restituerent. Cumque mandata Caesaris negligerent barbari, exercitum ingentem in regionem eorum intulit, qui ab Illyriis oppressus est: quod paullo ante civilis belli initium factum fuisse Appianus narrat: ita ut Caesar illam Romanorum cladem tum vindicare non potuerit. Sed anno jam sexcentesimo nonagesimo nono in Illyricum profectus fuerat Caesar, quod a *Pirustis* finitimam partem provinciae incursionibus vastari audiebat [a]. Verum Pirustis privato consilio incursiones istas factas esse dicentibus obsides imperavit; & arbitros inter civitates constituit. Atque huic provinciae A. U. 704. C. Antonium [b] legatum suum Propraetore praefecit: sed de ejus, & successorum ejus rebus gestis in historia

a *Caesar B. G. L.V. c.* 1. b *Liv. epit.* 110. *Vid. Dion. L.* 51. *p.* 177. *ed. Lat.* 8. *Appian. Civ. L.II. n.*453.

ria belli civilis dicendum erit; cum illud tantum hic addiderimus, Gabinium A. U. 704. magnas satis copias ad Caesarem in Illyricum adducentem ab Illyriis caesum esse, ita ut ipse cum paucis evaderet, Illyriique maximis spoliis potirentur: qui illud ex desperatione quadam fecerant, quod metuerent ob ea, quae antea egissent, ne Caesaris victoria res eorum plane perderentur. Anno Urbis septingentesimo septimo missus est eo a Caesare cum legionibus & magno equitatu *P. Vatinius*: (apud Appianum male legitur *Atinius*, in editione quidem *Amstelodamensi* A. 1670.) cum legati jam Illyriorum veniam actorum a Caesare deprecantes acerbius excepti fuissent. Vatinius tamen mandato Caesaris nihil aliud, quam tributa quaedam parva imposuit, & obsides recepit. Sed interfecto Caesare nec tributa ultra persolvere, nec obsides dare voluerunt; Vatiniumque praelio superatum Dyrrachium recedere coëgerunt: qui nihilominus de Illyriis triumphasse in tabulis Capitolinis legitur. Atque ipse de rebus in provincia gestis in epistola quadam ad Cicero-

A. U. 707.

ro-

ronem [a] gloriatur. Et tum M. Antonius, cui Macedonia decreta erat, antequam a Populo Galliam invito Senatu impetrasset, illam fratri C. Antonio tradidit: qui eam, ut sibi notam, maxime exoptasse videtur; cum Cicero [b] false rideat sortitionem provinciarum ab Antonio factam: quippe qua ipsi fratribusque ejus, & aliis, quos amicos habebat, eae provinciae evenerint, quas quisque sibi cupiverat. Et antea a Caesare jam M. Bruto destinata fuerat: isque eo profectus ab *Hortensio* Praetore jam eam acceperat [c]: & exercitum, licet a C. Antonio ad seditionem excitaretur, in officio continuit [d]. Sed quis finis ibi Bruti fuerit, alibi a nobis narrabitur. Anno Urbis septingentesimo decimoquarto *C. Asinius Pollio*, cum M. Antonii auspiciis Illyricum obtineret, tumultuantes Parthinos aliquot praeliis compescuit [e]; eosque gregibus, armis, agris mulctavit [f]: ita ut hic ex Dalmatia, quemadmodum

A.U.714.

[a] *ad Famil. L.V. n.* 9. 10. [b] *Phil. III. c.* 10. [c] *Plut. M. Bruto p. m.* 995. [d] *Dio L.* 47. [e] *Id. L.*48. *p.*256. *ed. reg.* 1548. [f] *Flor. L.IV. c.*12.

dum Marcius, de quo diximus, eodem anno ex Macedonia, triumphum meruerit. Tamen jam dudum tum Dalmatia subacta fuisse dicitur: nam praeter ea, quae *L. VII. c. 6.* diximus, refert Eutropius [a], *Cn. Cosconium* Proconsulem circa annum Urbis 674. magnam partem Dalmatiae subegisse, Salonas cepisse: & composito bello Romam post biennium rediisse. Sed de eo bello non temere quidquam apud alios auctores reperiri recte, puto, ad Eutropium notavit *Glareanus*. Nisi huc trahendum sit, quod est in Ciceronis *Cluentiana c. 35. Caji*, nam ita ibi legitur, Cosconii literis planum factum esse, legionem in Illyrico a *Bulbo* quodam esse sollicitatam. Nec deinde de hac regione aliquid, quod ad nostrum scopum faciat, notatum invenio, nisi quod jam de Asinio Pollione diximus; aut talia, ut commodius forte in historia bellorum civilium narrari possint: donec A. U. 718. vel sequente iterum arma sumpserunt. Nam legimus, eo tempore Dalmatas vicinasque gentes a Caesare fuisse subactas [b] ductu primum

a *L. VI. c. 4.* b *Epit. Liv.* 131. *sq.*

Agrippae, deinde ipſius Caeſaris. Nec tamen ſine ſanguine victoriam obtinuerunt Romani: quippe cum & ipſe Caeſar vulneratus ſit; & ſevero diſciplinae militaris exemplo adverſus eos, qui ordines deſeruiſſent, uti debuerit. Hinc ad conſulatum gerendum Romam profecturus cnm proconſulari poteſtate ad bellum conficiendum reliquit *T. Statilium Taurum:* qui Dalmatas fame & populationibus ita fatigavit, ut reverſo poſt conſulatum Caeſari ſe ſponte tradiderint. Et licet gentium harum ferociſſimi *Iapudes* ultra Alpes incolentes diutiſſime Romanorum armis reſtiterint; tandem tamen ſuccubuerunt. Ita ut A. U. 724. de Japudibus, Dalmatis, Pannonicis, Gallis Auguſtus triumphaverit. Verum anno demum ſeptingenteſimo quadrageſimo tertio perdomitos fuiſſe Dalmatas, auctor nobis locuples eſt Vellejus Paterculus [a].

[a] *L. II. c. 90. & ibi Lipſ.*

CA-

CAPUT SEPTIMUM.

De bellis cum Allobrogibus, vicinisque populis.

Cum Liguribus & Gallis Inalpinis bella supra *capite quarto libri praecedentis* ad annum usque sexcentesimum quadragesimum quartum perduximus. Ejus capitis §. *secundo* addere debueramus, Fabium devictis *Allobrogibus Allobrogicum* fuisse dictum a. Et hae regiones diu satis post illa tempora quietae fuisse videntur; neque aliquid quod observari mereatur de iis reperio ante annum Urbis 663. quo *C. Caecilius Metellus* in Gallia Transalpina *Salvios* rebellantes vicisse dicitur a: qui forte occasione belli Marsici ad rebellandum sunt usi. Partem Provinciae haec gens incoluit circa Massiliam: ita ut non dubitem ob viciniam etiam Ligures & Allobroges hujus belli aliquam partem fuisse. Et simile quid dicendum videtur de rebus, quas *C. Valerius*

a *Ascon. ad Act. I. in Verr. c.* 7. b *Liv. epit.* 73.

Flaccus Praetor A. U. 670. in ea provincia gessit: nam eum bellum, & quidem celebrius paullo gessisse ex Cicerone patet: qui eum *Imperatorem* vocat [a]. Et ad hunc Flaccum Pighius refert nummum, qui victoriam exhibet; & nomen *Imperatoris* Flacco tribuit. Idem nummus, sed male explicatus, videri potest apud Cl. Vaillantium [b]: quanquam & ipse eundem Ciceronis locum citet. Rursus A. U. 676. *M. Fontejus* (Pighius *M'* vocat) Praetor Galliae Narbonensis Pompejo cum exercitu in Hispaniam eunti auxilio fuisse videtur, reprimendo, praeter Vocontios & Arvernos, etiam Allobroges, & coloniam Narbonensem obsidione liberando; ut ex oratione, qua Fontejum defendit Cicero, colligitur [c]. Sed gravius illud exarsisse aliquis existimare possit, qui Cottae Consulis orationem ex *libro sexto Historiarum Sallustii* eo referre velit; quod Pighius facere videtur. Verum nescio quàm recte; cum in ea oratione harum gentium nulla inveniatur mentio. Hinc porro nihil am-

a *pro Quinct. c.* 7. b *gente Valeria n.* 16.
c *Vid. cap.* 1. *sqq.*

amplius in his regionibus geſtum reperio: certe quod ad hunc librum referendum fuerit.

CAPUT OCTAVUM.

De bello Piratico.

§. I. Inter multas olim gentes infamis maxime ob ingenium ſubdolum & rapax gens Cilicum fuit; ita ut eorum improbitas etiam proverbio jactata fuerit [a]. Et praecipue circa haec tempora maxima opportunitate praedandi utebantur. Nam, ut altius paullo rem repetam, jam dudum factum erat, quod *Trypho*, cui *Diodotus* cognomen fuit, interfecto Syriae Rege *Antiocho* (is pro temporum iſtorum gentiumque impietate *Deus* cognominatus fuit) id regnum occupaverat. Hic, ut Aegypti Reges alioſque prohiberet, quo minus legitimae Regum ſtirpi auxilia, quibus ipſe dejiceretur, praeſtarent, auctor Cilicibus fuit,

§. 1. Origo belli.

A. U. 608.

a *Vid. Suid. V.* Κιλίκιος ὄλεθρος, Κιλίκιος τράγος, Κιλίκων. *Lucian. Icaromen. p. 199. ed. Graev. Eraſm. Ad. Ch. III. c. 11. n. 25. &c. App. Alex. Mithr. n. 234.*

ut, societatibus praedandi caussa factis, aliorum regum subditos invaderent a. Et cum circa idem tempus Carthagine & Corintho deletis, & luxu ita sensim in Urbem invecto mancipiorum magna multitudine uti Romani incepissent, praedones frequentes irruperunt, qui libera corpora in servitutem abducentes ingens inde lucrum capiebant. Simul Syriae, Cypri, & Aegypti Reges per aemulationem impune eos grassari patiebantur. Neque Romani ea, quae extra Taurum montem fiebant, (nam ibi praecipue latrocinia exercebantur) multum curabant: & Armenii, qui haec etiam loca occupaverant, Cilicibus mare tradiderant, ut regiam, quantum possent, imminuerent potestatem. Ergo dum ita piratis omnia faverent, magis & magis eorum potentia increverat; & postea Mithridatici etiam belli b egregia occasione oblata, sublatis commerciis c, rupto foedere generis humani, maria omnia interna latrociniis infesta reddiderunt, ad Mauritaniam & ipsas ultimas Gades

a *Vid. Strab. L. XIV. n.* 668. b *App. Al. Mithr. n.*233. c *Flor. L. III. c.6.*

des praedas agentes. Et ultimum hoc quidem eo facilius, quod cum Sertorio quoque Hispanias obtinente foedus fecerant [a]. Verum jam antea anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo M. Antonius proconsulari imperio [b] adversus eos missus fuerat: qui foederatarum quoque gentium, ut *Byzantinorum*, auxilio usus [c] maritimos Praedones fuit persecutus [d]: atque is ex eo bello triumphasse videtur [e]. Cum vero magis iterum haec latrocinia invaluissent Anno sexcentesimo septuagesimo tertio rursus cum Piratis Ciliciae bellum iniri placuit: idque cum proconsulari imperio *Cneo Lucii filio Dolabellae* mandatum est. Sed hic potestate sibi mandata libentius uti voluit, ut legatum suum *C. Verrem* in socios rapinis & injuriis grassantem defenderet, cum etiam ipse Ciliciam provinciam suam miseris modis expilaret [f]: ut alter Cn. Dolabella eodem anno Macedoniam, de quo jam *capite sexto* dictum est. Verum majore virtute & probi- *A. U. 673.*

a *Plut. Sert. p. m.* 571. b *Vid. Cic. Orat. L. I. c.* 18. c *Tacit. Ann. XII. c.* 62. d *Liv. epit.* 68. e *Plut. Pomp. p.* 631. *D. Vaill. G. Antonia n.* 2. f *Cic. Verr. L. I. c.* 17. 29. *sqq.*

tate est usus, cui A. U. 676. Cilicia provincia obtigit, Proconsul *P. Servilius Vatia*, vir strenuus: & leves piratarum myoparones gravi sua classe, licet non incruenta victoria, superavit. Atque inde terra etiam eos domare aggressus validissimas, quas obtinebant, Lyciae urbes, & diutina praeda abundantes cepit, *Phaselum*, *Olympum*, *Corycum* [a]. Tum etiam *Isauriam*, ubi plures praedonum erant pagi, subegit; atque inde *Isaurici* cognomen retulit; etiam urbe *Isauris*, quae regionis caput erat, deleta: licet ea postea restituta sit. Et recte hic notat Florus, eum cognomen illud sibi sumpsisse, quod magni sibi laboris esset conscius; cum ceteroquin ignobilis ea regio & urbs fuerit. Et certe totum triennium illi bello impendit [b]: nam quod quinquennium eum exercitui praefuisse dicit Cicero [c], accipiendum est a sortitione provinciae usque ad triumphi diem; quem satis splendidum egisse videtur [d]. Ab hoc tempore Cilicia pro-

a *Eutrop. L. VI. c.* 3. b *Eutr. d. l.* c *in Verr. L. III. c.* 90. d *Ibid. L. I. c.* 21.

provincia Imperii Romani haberi cœpit.

§. II. Sed non ita perdomiti fuerunt piratae, quin paullo post iterum pristina latrocinia exercere aggressi sint. Imo majore multum conatu, quam prius, cum non tantum maria infesta redderent; (unde *maritimum* hoc bellum Ciceroni [a] quoque dicitur, & Sallustio [b]) sed etiam in terram egressi [c] agros primum, mox ipsas urbes vastarent: & quibusdam etiam pro receptaculis ad bellum uterentur. Dum autem Romani anxie cogitant [d], quod remedium tanto malo afferri possit, nam etiam a fame sibi metuebant [e], *A. Gabinius* Tribunus plebis, (sive a Pompejo, ut id faceret, permotus; sive ultro, ut ab eo gratiam iniret, hoc faciens: nam Reip. caussa non fecisse constat, quod ipse vir pessimus fuerit [f]) hic certe Gabinius legem tulit, ,,ut ,, ex Consularibus unus Imperator ,, con-

§. 2. Bellum a Pompejo confectum.

A. U. 686.

a *pro Flacc. c.* 12. *sq.* b *Jug. c.* 39. *S* 40. *ed. Cantabr.* 1710. c *Vid. Cic. pro l. Man. c.* 18. d *Dio L.* 36. *p.* 2. *ed. reg.* 1548. e *Plut. Pomp. p. m.* 631. f *Dio Ib. p.* 3. *Cic. post red. in Sen. c.* 5.

„ contra praedones conſtitueretur;
„ eique in triennium plena poteſtas
„ cum imperio toto mari interno,
„ & in maritimis provinciis ad qua-
„ dringenta a mari ſtadia eſſet, ut-
„ que dilectus habere, & pecunias
„ ad uſum belli e provinciis collige-
„ re poſſet." Et, licet Pompejum nominatim non deſignaſſet Gabinius, certus tamen erat, ubi primum ejus rei mentionem feciſſet, plebem eum eſſe electuram. Scripſeruntque cum his mandatis literas ad Reges, dynaſtas, gentes & civitates omnes, ut quavis ope poſſent, Pompejum juvarent [a]. Nequaquam autem haec volente Senatu fiebant; qui omnia, quae a piratis oriebantur, mala perferre maluiſſet, quam ut tantum imperium uni viro mandaret: ita ut parum abfuerit, quin ipſe Gabinius in Senatu interemptus ſit. Et plebs rurſus, cum Senatus ſententia innotuiſſet, adeo exarſit, ut niſi jam curia Patres exiviſſent, a plebe opprimendi fuerint. *Piſo* tamen Conſul cum jam ad mortem raperetur, Gabinio deprecante dimiſſus eſt. Nec deſtitit Sena-

a *Appian. Mithr. n.* 235.

Senatus, verum collegas Gabinii Tribunos plebis permovit, ut legi intercederent: quod tamen duo tantum fuerunt ausi; atque illi etiam facile consensu multitudinis victi sunt. Q. quoque Catulus, vir maximae auctoritatis, oratione ad Populum dissuasit, ne tanta vis imperii uni committeretur; non quod hoc Pompeji caussa se facere diceret: „ sed quod omnis „ potestas summa, si uni tradatur, „ natura sua insolens sit & insociabi- „ lis: nec omnia in uno reponenda „ esse [a]. " Adjecitque in concione [b], *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* Ubi universa concio succlamavit, *Te, Q. Catule.* Qui ita sane insignem suae virtutis fructum ac dignitatis cepit [c]. Et ipse Populus Romanus, quanquam imprudenter tanta potestas uni viro tradita videatur, summam inde utilitatem habuit. Pompejus enim maximis copiis brevissimo tempore paratis [d] legatos plures, (quod lege Gabinia continebatur) viros fortissimos & belli peritissimos sibi

a *Vell. Pat. L. II. c.* 32. b *Plut. Pomp. p. m.*632. c *Cic. pro L. Manil. c.*20. d *Plut. d. l. Appian. Mithr. n.*236.

adſcivit; iiſque varia loca, quae obtinerent, aſſignavit, (tredecim eorum ſortes fuiſſe dicit Plutarchus) ita ut totum mare internum ſuis claſſibus complecteretur; ipſe interim circumcurſans; &, ut *Rex* aliquis *regum*, an quiſque bene ſtationem ſuam tueretur, inquirens. Et poſtea ſane bello civili ab inimicis hoc nomen ei datum legimus [a]; ut & *Agamemnonis* [b], qui olim Graeciae regum Rex fuerat. Atque ea ratione quicquid piratarum undique fuit indagine quadam incluſit & oppreſſit: quod quadraginta dierum ſpatio factum eſſe dicunt Florus & Plutarchus: quadraginta novem dicit Cicero [c], quae differentia eſt exigua. Qui evaſerant, in Ciliciam, tanquam in arcem ſuam, ſe contulerant. Pompejus vero per Etruriam Romam contendens ingenti gratulatione exceptus eſt: verum breviſſimo tempore impetratis, quae deſideraverat, iterum mare ingreſſus, & reliquias belli perſecutus intra trium menſium ſpatium illud confecit. In captivos & dedititios ſumma clementia uſus

a *Plut. Caeſ. p.m.* 727. b *Dio L.* 42. *p.* 122. *ed.* 1548. c *pro L. Manil. c.* 12.

usus est, consilio tamen adhibito, prudentissimo quidem, & ad ipsum illud malum radicitus tollendum aptissimo. Nam sedes ipsis assignavit a mari remotissimas, & agros, quos colerent: unde etiam urbs Ciliciae *Pompejopolis* est dicta [a], quae antea *Soloe* vel *Soli* dicebatur. Ab hac urbe *soloecismi* nomen ortum dicunt, quod ejus incolae, licet Atticorum coloni, linguam barbarorum consuetudine corrupissent [b].

CAPUT NONUM.

De bello Cretico.

§. I. Anno Urbis sexcentesimo septuagesimo nono *M. Antonius* Praetor [c], Triumviri pater, gratia Cottae Consulis [d], & *Cethegi* factione in Senatu curationem obtinuit cum summa potestate [e] totius orae maritimae. Is se [f] in illo infinito imperio impro-

§. I. *Res ab Antonio gestae.* *A.U.*679.

a *Strabo L. XIV. n.* 665. & 671. b *Vid. Eustath. in Dionys. perieg. v.*875. *Suid. V.* Σόλοι. c *Liv. epit.* 97. d *Ascon. ad L. II. in Verr. c.*3. e *Vell. Pat. L. II. c.*31. f *Cic. in Verr. L. III. c.*91.

improbiſſime geſſit: & Siciliam primum provinciaſque omnes depopulatus eſt. Inde, ſi Floro [a] credimus, ſola vincendi nobilem inſulam cupiditate; vel [b], quod alter ſecundum Ciliciam fons piratarum eſſet, Cretam invaſit, Mithridati praeterea Cretenſes faviſſe jactans. Et ingenti victoriae ſpe ac fiducia id bellum aggreſſus eſt; adeo, ut plures catenas in navibus, quam arma portaſſe dicatur [c]; & *Cretici* cognomen jam ante victoriam ſibi ſumpſiſſe [d]. Niſi dicere velimus, hoc nomen ipſi per contumeliam fuiſſe inditum; ut quidam conjicit. Sed praeter ſpem ita temere conceptam peſſime ab hoſtibus acceptus eſt; & plures naves ejus interceptae: captivaque corpora religata velis ac funibus pependere. Ac ſic velificantes Cretenſes portibus ſuis adnavigarunt. Antonius autem in ea expeditione morbo periit [e].

§. 2. Bellum a Metello confectum. A. U. 685.

§. II. Ergo *Q. Metello* Proconſuli A. U. 685. bellum adverſus Cretenſes eſt mandatum; qui intra triennium; vel,

a *L. III. c. 7.* b *Plut. Pomp. p. m.* 633.
c *Flor. l. d.* d *Plut. Anton. p. m.* 915.
e *Aſcon. ad Divin. c.* 17.

vel, ut dicit Orosius [a], intra biennium provinciam omnem subegit, totam insulam igni ferroque populatus. Et illud *de triennio* rectius esse videtur; cum ita etiam habet Vellejus [b], juventutem Cretensem fortissime patriam suam defendisse narrans. Idque verisimilius videtur; nam Livius etiam & Florus plurimas urbes expugnatas fuisse dicunt: ad quod longiore sane tempore opus fuisse videtur. Adeo autem crudeliter in captivos consuluisse Metellum dicit Florus, ut veneno se plerique conficerent; alii se absenti Pompejo per nuncios dederent [c]. Atque inique sane hujus victoriae partem sibi vindicare Pompejus conatus est; ita ut non tantum legatos in Cretam miserit ad accipiendas urbium deditiones [d]: sed etiam literis scriptis Metellum a bello desistere jusserit [e]. Quin etiam vetuit civitates, ne Metello dicto audientes essent: misitque unum ex legatis suis *L. Octavium*, qui cum Cretensibus arma adversus Metellum sociaret; &

a *L. VI. c.* 4. b *L. II. c.* 34. c *Vid. &* *Cic. pro L. Man. c.* 12. *&* 16. d *Liv. epit.* 99. e *Plut. Pomp. p.*634.

& ipse adversus eum expeditionem parabat [a]: ita ut se ridiculum faceret Pompejus; neque tamen prohiberet, quo minus Metellus de subactis piratis supplicium sumeret. Perdomitis Cretensibus liberae in id tempus insulae Metellus leges dedit [b]: & anno demum Urbis 691. triumphavit: ac meliore jure, quam Antonius, *Cretici* cognomine in posterum est usus [c].

CAPUT DECIMUM.

De bello Spartacio, sive gladiatorum.

§. 1. Origo belli. A.U.680.

§. I. Sed aliud bellum circa haec tempora luxus potissimum Romanorum excitavit: & quidem luxus genus inhumanissimum. Nam gladiatores effractis ludis suis ingens bellum in media Italia suscitarunt [d]. Nec locus hic est de horrendo hoc ritu & spectaculo super alia omnia Romanis gratissimo plura addere: cum omnium manibus terantur Lipsii *Saturnalium sermo-*

a *Dio L.36. p.10. ed. reg.* 1548. b *Liv. epit.* 100. c *Flor. L. III. c.* 7. d *Vell. Pat. L. II. c.* 30. *Liv. epit.* 95. *Flor. L. III. c.* 20. *App. Al. Civ. L. 1. n.* 423. *Eutr. L. VI. c.* 7.

fermonum libri duo; quibus data opera materiam hanc eruditiſſime, ut ſolebat, pertractat. Initium ſumpſit hoc bellum Anno Urbis ſexcenteſimo octogeſimo: quod *Spartacium* quibuſdam dicitur [a] a primo ejus auctore *Spartaco*; (unde *Spartacum* [b] pro *teterrimo hoſte* dicit Cicero) aliis *Servile* [c]; *Fugitivorum* etiam, aut *Gladiatorum* dicitur [d]. Fuit Spartacus genere Thrax; qui quondam Romanam militiam fuerat ſecutus. Sed hic, neſcio quo caſu, Romam venalis ductus in ludo fuit *Lentuli Batiati*, (*Vacciam* apud Plutarchum ex loco quodam Ciceronis [e] legendum eſſe putat Pighius) qui Capuae gladiatorum familiam alebat: ubi aliis circiter ſeptuaginta ejuſdem conditionis hominibus perſuaſit, ut pro ſua potius ſalute, quam pro aliorum voluptate pugnarent. Itaque primum ex popina quadam verubus & cultris correptis ex oppido erumpunt. In itinere offenderunt plauſtra, quae arma gladiatoria ad *A.U.680.*

a *Plut. Craſſo p. m.* 547. b *Phil. III. c.* 8. *IV. c.6.* c *Cic. pro L. Man. c.* 11. *Caeſ. B. G. L. l. c.*40. d *Cic. L. V. in Verr. c.*2. e *ad Quint. fr. L. II. ep.* 3.

ad aliud oppidum portabant: quibus direptis primum fugaverunt, qui ex Capua eos persequebantur: ubi rursus aliis & melioribus armis potiti sunt. Inde ingenti multitudine ad eos confluente [a] quasi justi exercitus speciem effecerunt; decem amplius millibus e fugitivis coactis [b], cum quibus castra in Vesuvio monte locarunt. Obsessi ibi sunt a *Claudio Pulchro* Praetore; (*Legatum* dixit Livius) cui, nescio unde, cognomen *Glabri* Florus addidit: sed gladiatores funibus ex vimine sylvestri plexis se ipsos demiserunt, & Claudium fugarunt [c]. Unde iterum copiae eorum auctae sunt; cum hoc fugitivorum successu permoti plures ejus regionis pastores, viri strenui & pernices, se iis junxerint [d].

§. 2. *Ulterior belli progressus.*

§. II. Ita majoribus animis sumptis totam Campaniam pervagantur, Lucaniamque; non villas tantum & vicos, sed urbium validissimas diripientes. Ex domitis etiam gregibus equitatum parant; & captis de Praetoribus insignibus Spartacus ornatur: nam jam etiam Praetorem *P. Varinium*, legatum ejus

a *Liv. ep.* 95. b *Flor. d. l.* c *Frontin. Strat. L. I. c.* 5. *n.* 20. d *Plut. Crasso p. m.* 548.

ejus *Furium*, & collegam *Coſcinium* ſuperaverat : ipſe quidem ſuprema poteſtate utens, alios tamen etiam duces *Crixum Oenomaum*que rebus gerendis praeficiens. Sed fugitivi, licet ita victoriis quibuſdam potirentur, facile intelligebant, ſe impares fore, ſi aliquando totis viribus Romani contra eos inſurgerent. Itaque auctor ſuis fuit Spartacus, ut Alpibus ſuperatis quiſque in patriam ſuam reverti conaretur. At merito auſcultatum ipſi non fuit; cum ita periculo certiſſimo ſe omnes expoſuiſſent. Et videntur, ſi ſe in Rempublicam quaſi aliquam legibus conſtitutam formaſſent, affatim negotii Romanis praebituri fuiſſe. Verum jam, cum Italiae ſolum populationibus incumberent, facilius ſunt victi. Primum quidem *Q. Arrius* Praetor *A. U.* 681. ducem fugitivorum Crixum cum viginti millibus hominum cecidit [a] : ſed idem paullo poſt ab illis victus eſt; ut etiam ipſi Conſules *L. Gellius*, *Cn. Cornelius Lentulus Clodianus*, *homo*, ſi Salluſtio [b] fides, *incertum ſtolidior*

[a] *Liv. epit.* 96. [b] *L. IV. Hiſt. ap. Gell.* XVIII. 4.

lidior an vanior. Hic tamen cohortes *Germanicas* a Spartaciis contemptu & arrogantia divulſas repentino incurſu profligavit. Sed *C. Caſſii* Proconſulis caſtra apud Mutinam deleta ſunt: & *Cn. Manlius* Praetor male adverſus Spartacum pugnavit: ita ut tum de ipſa Urbe invadenda Spartacus conſilia agitaſſe feratur.

§. 3. *Bellum confectum.* *A. U.* 682. §. III. Tandem Senatus Conſulibus infenſus nihil eos pro imperio agere voluit: & ſummam belli curam *M. Craſſo* Praetori mandavit. Nam tantus torpor omnes invaſerat [a], ut, cum alii Praetores creandi eſſent, (illis, enim' qui cladem paſſi fuerant, magiſtratus abrogatus fuiſſe videtur) nomen ſuum nemo profiteri auderet; donec Craſſus Praeturam ſuſcipere auſus cum ſex legionibus adverſus Spartacum profectus eſt; iiſque duas legiones conſulares, quae male pugnaverant, junxit, cum prius eas *decumaſſet*; ſive decimum quemque ſorte lectum ex iis occidiſſet: hoc agens, ut ipſe Imperator magis a ſuis militibus, quam hoſtis timeretur. Ita primum decem millia ex Spartaci copiis ſeorſim tendentia maxima ſtrage affe-

a *App. Al. Civ. L. I. n.* 425.

affecit; licet de longe majore clade, & duce quodam fugitivorum *Granico* caeso locutus fuerit Livius [a]. Inde Spartacus per Lucaniam ad inferiorem Italiae angulum recessit: atque illic navigia quaedam Cilicum nactus, in Siciliam trajicere cogitavit; ut reliquias quasdam belli Servilis in ea insula suscitaret. At Cilices, fraudulentum genus, muneribus acceptis, eum deceperunt; ita ut in extrema Rheginorum peninsula considere fuerit coactus. Ibi eum Crassus laborioso opere, fossa & muro mirae altitudinis per triginta septem millia passuum & quingentos † ductis, inclusit. Sed nocte quadam procellosa evasit Spartacus cum tertia exercitus sui parte: & multi jam antea per dissensionem ab eo desciverant. Hos primum adortus est Crassus, ceciditque ita ut omnes (duodecim millia erant & trecenti) in acie occubuerint. Spartacus nihilominus Quaestorem & legatum Crassi in foedam fugam convertit: unde animi creverunt fugitivis, ita ut Spartacum in Romanos ducere cogerent. Nec minus bello finem im-

Z 2 po-

a *Vid. epit.* 97. † *horae itineris* 12½.

ponere properabat Craſſus, ne penes Pompejum, qui jam adventabat, etiam hujus belli confecti gloria eſſet. Ergo iterum acerrimo praelio concurſum eſt: quo Spartacus cum pleriſque ſuorum pugnans cecidit: ſuperveniensſque Pompejus eos, qui ex fuga ſupererant, oppreſſit: neque minimam inde hujus quoque belli patrati gloriam ſibi ſumpſit. Et Cicero, qui Pompejo adulabatur, illud *exſpectatione Pompeji attenuatum atque imminutum, adventu ſublatum ac ſepultum fuiſſe*, dicit [a]. Craſſus tamen, quod de ſervis triumphare turpe videretur, ovans Urbem iniit. Fugitivorum ſex millia, qui in poteſtatem redacti eſſent, in crucem acti per viam Appiam pependerunt [b]. Fuerunt tamen etiam reliquiae quaedam hujus belli: nam legimus [c], C. Octavium Auguſti parentem, ex Praetura Macedoniam ſortitum, fugitivos, reſiduam Spartaci & *Catilinae* manum, Thuriorum agrum tenentes in itinere deleviſſe, negotio ſibi in Senatu extra ordinem mandato. Et hoc factum eſt

a *pro L. Manil. c.* 11. b *App. Al. Civ. L.* I. p. 426. c *Suet. Aug. c.* 3.

est demum anno Urbis sexcentesimo nonagesimo tertio.

§. IV. Ex hac autem Crassi & Pompeji dissensione, ut saepe fieri solet, orta est major animorum conjunctio: praesertim cum uterque, non quod Reipublicae utile & gloriosum foret, sed quod sibi maxime commodum esset, quaereret. Crassus quidem, cum se bellicis rebus Pompejo imparem esse sentiret, officiis civilibus gratiam Populi aucupari statuit. Itaque hos defendendo, illis mutuum dando, candidatos commendando, eorumque petitionibus suffragando opes & auctoritatem paravit non minorem illi, quam ex rebus gestis sibi jam quaesiverat Pompejus [a]. Et haec aemulatio, ut paulo post videbimus, inter praecipuas caussas afflictae mox Reipublicae fuit. Illud hic addendum est, Crassum, cum Populus Romanus Pompejo ex Hispania reduci, & fugitivorum victori consulatum offerret, nequaquam dubitasse, quin etiam sibi Pompeji gratia ambienda foret: & gavisum ea re Pompejum palam pro concione dixisse, „ se non minorem

§. 4. Crassi & Pomp. consulatus. A. U. 683.

 „ gra-

[a] *Plut. Crasso p. m.* 546.

„ gratiam Populo debiturum pro „ consulatu in Crassum, quam in „ seipsum collato." Verum nequaquam eadem concordia gesserunt magistratum, qua petierant [a]: sed ferme in omnibus dissentientes pauca domi forisve memoria digna Reipublicae praestare potuerunt. Petente tamen Populo, ante quam magistratu abirent, in gratiam redierunt. Etiam hoc observandum est, frustra postea Pompejum observationem legum, quae absentem consulatum petere vetabant, aliarumque contra Caesarem ursisse, cum ipse jam invitis legibus Consul factus fuisset; quippe qui nullum alium adhuc magistratum gessisset: neque etiam aetatem consulatui gerendo legitimam haberet, annos natus triginta sex, cum quadragesimum secundum petendo consulatui leges definivissent. Unum omnino memorandum est ab his Consulibus Reipublicae praestitum; restitutio nempe Tribunorum plebis [b], quibus a Sulla omnem fere auctoritatem ademptam fuisse vidimus. Maxime autem eorum potestatem desiderari faciebat judiciorum circa haec

a *Plut. d. l. & in Pomp. p. 629.* b *Plut. Ibid.*

haec tempora corruptio: *in quibus nulla severitas, nulla erat religio; imo, quae nulla jam esse, existimabantur*, si Ciceroni credimus [a]. Fecit id maxime Pompejus, (nam Crassi in hoc negocio partes fere nullae fuisse videntur; ut ille privatas suas res magis & avaritiam curabat, Pompejus ambitionem) ut sua ea gratia potius esset, neve alius eam occuparet; cum videret sisti non posse [b]. Instrumentum maxime huic rei perficiendae fuit *M. Lollius Palicanus* Tribunus plebis, *humili loco, Picens, loquens magis quam facundus*; ut eum descripsit in *libris suis Historiarum* Sallustius [c]. Mentionem etiam ejus facit Cicero, *oratorem auribus imperitorum aptiorem* vocans [d]. Atque huc referunt nummum [e], qui ab una parte *caput libertatis* refert; ab altera, ut volunt, *rostra*; quod inde Tribuni plebis concionem ad Populum habere solerent. Sed fere nomine tenus duntaxat tri-

 buni-

a *Act. I. in Verr. c.* 15. b *Id. de LL. III. c.* 11. *Ascon. ad Divin. c.* 3. c *ap. Quinctil. Instit. Or. L. IV. c.* 2. *ubi* M. Acilius Palicanus *dicitur.* d *de Cl. Or. c.* 62. e *Vaillant. G. Lollia n.* 4.

bunicia poteſtas reſtituta fuit; cum tota pene ad Senatum transferretur. Nam Auguſtus demum Equitibus rurſus Romanis conceſſit [a], ut tribunatum plebis petere poſſent.

CAPUT UNDECIMUM.

Quod varia complectitur.

§. 1. *Cenſura.* *A.U.*683.

§. I. Idem annus, qui Craſſum & Pompejum Conſules habuit, etiam habuit Cenſores L. Gellium *Poplicolam*, & Cn. Cornelium Lentulum Clodianum: (eos modo etiam in Conſulatu collegas vidimus) quos hic memoro, quia jam per ſexdecim annos Cenſura intermiſſa fuerat. Hi Cenſuram aſpere exercuerunt, ſexaginta quatuor, aut pluribus, Senatu motis [b]: inter quos etiam fuit C. Antonius; de quo jam *capite* 6. §. 2. locuti ſumus. Cauſſas hujus remotioni ſubſcripſerant, „ quod ſocios diri„ puiſſet; quod judicium recuſaſſet; „ quod propter aeris alieni magnitu„ dinem praedia mancipaſſet, bona„ que

[a] *Suet. Aug. c.*40. *Dio L.*54. *fini propius.*
[b] *Aſcon. ad Divin. c.*3.

„ que ſua in poteſtate non habe-
„ ret a : " ita ut non abſque ratione Catilina ſperaverit, ſe hoc homine, ſi una deſignatus Conſul foret, facile ex voluntate uſurum b. Nam a ſequentibus Cenſoribus reſtitutus cum Cicerone Conſulatum geſſit.

§ II. Neque mirum eſt, circa haec tempora multos repetundarum aut peculatus accuſatos fuiſſe, cum luxus virorum in Republica principum horrendum in modum creviſſet: ad quos ſumptus ut ſufficerent, provincias expilare, pecuniam publicam furari, judicia vendere, &, uno verbo, quaevis ſcelera committere cogebantur. Et, praeter divitias Aſiae aliarumque gentium in Urbem invectas maxime hominum mores corrupiſſe videtur exercitus Sullae c, quem quo ſibi fidum faceret, contra morem majorum luxurioſe, nimiſque liberaliter habuerat. Unum tantum & alterum exemplum, unde luxus ille immenſus probetur, in medium producamus. *§. 2. Luxus horum temporum.*

Z 5 Lu-

a *Id. ad Orat. in toga cand. p* 979. *ed. Graev.*
b *Salluſt. Catil. c.* 21. c *Ibid. c.* 11. *Vid. Plut. Sulla p. m.* 459.

Lucullus, vir cetera sapiens a, & quem saepe laudat Cicero b, tantas sibi opes acquisivit, & tanta opum profusione vixit, ut *Xerxes togatus* vulgo diceretur: & horti illius adhuc *Trajani* Imperatoris aetate inter res Principis sumptuosissimas censerentur c: licet verum sit, eos tum etiam ab aliis excultos fuisse d. Opulentior, ut videtur, Lucullo, avarior certe, fuit Crassus e; cujus divitiae in proverbium abiere f: & qui dicere erat solitus, *neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus* g: posseditque h in agris & pecunia *bis millies* †. Et ipse Cicero, homo novus, homo frugalis, imo avarus, domum non tantum *sestertium tricies quinquies* * emit i; (mutuum sane vicies sestertium acceperat a *P. Sulla* k, quem tum reum defendit) verum idem mensam citream *sestertium decies*, sive *Phi-lippaeo-*

a *Plut. Lucull. p. m.* 492. b *Vid. vel solum L. IV. Acad. quaest. ab init.* c *Plut. l. d. m.* 518. d *Vid. Tac. Ann. XI. ab init.* e *Plut. Crasso p. m.* 543. f *Erasm. Chil. I. cent. 6. n.* 73. g *Cic. Parad.* 6. h *Plin. H. N. L. XXXIII. c.* 10. † 5000000. *Philipp.* * 87500. *Phil.*
i *Ipse Fam. L. V. n.* 6. k *Gell. L. XXI. c.* 21.

lippaeorum nummum viginti quinque millibus destinavit [a]. Sed nullus esset finis, si omnia talia, exempla huc congerere vellemus. Subitum autem, ut innuimus, incrementum haec vitia apud Romanos ceperunt post Sullae Dictaturam: de cujus privigni M. Scauri luxu jam aliquid est dictum. Et tradit Plinius [b], eo anno, quo mortuus est Sulla, domum pulchriorem non fuisse Romae, quam Lepidi tum Consulis: at intra annos triginta quinque eandem centesimum locum non obtinuisse. Idem narrat ex M. Varrone, *C. Sentium* Praetorem (is Praetor fuit A. U. 663.) dixisse, *Chium* vinum tunc primum in domum suam illatum, cum sibi cardiaco medicus dedisset; *Hortensium* super X. M. cadum haeredi reliquisse [c]. Neque mirum est, tantas Romam affluxisse divitias, si cogitemus, quot, quantae, quam opulentae provinciae intra breve satis spatium temporis Imperio R. accesserint: ex quibus non tantum vectigalia, & tributa percipiebantur; sed praecipue usuris eas affligebant Ro-

a *Plin. H. N. L. XIII. c. 15. sq.* b *H. N. L. XXXVI. c. 15.* c *L. XIV. c. 14.*

Romanorum proceres. In hunc autem finem, & ſimul ut artem Rempublicam adminiſtrandi diſcerent, nobiliſſimi Romanorum adoleſcentes Praeſides in provincias euntes comitabantur; utiliſſimo quidem inſtituto; ut quaſi ſub oculis viri gravis militiae aliorumque munerum publicorum rudimenta ponerent [a]. Sed ſimul ita mature diſcebant, qua ratione provincias exhaurire poſſent. Cum enim tributa acerbe exigerentur, & ſaepe pecunia praeſens ſociis provincialibus non ſuppeteret, foenori eam a Romanis accipere cogebantur: illudque immenſum, & abſque ulla miſericordia a praeſtantiſſimis etiam Romanorum exercebatur. Nam, ut *Pomponium Atticum*, illum amicitia Ciceronis, literiſque hujus ad eum ſcriptis celeberrimum mittam [b], quod magis miremur, etiam M. illum Brutum, quem *ultimum Romanorum* ob eximiam virtutem quidam dixerunt [c], non puduit

a *Vid. Cic. pro Cael. c.* 30. *pro Planc. c.* 11. b *Vid. Abbat. S. Real. entretiens Hiſt. & Mor. p.*91. *ſqq. ubi ſatis bene Atticum deſcribit.* c *Cremutius Cordus ap. Tacit. Ann. L. IV. c.*34.

duit immanibus illis uſuris provinciales vexare: nam ex locis in margine hujus libri citatis patet [a], Brutum *Scaptio* Equiti Romano faviſſe, vel potius ſocium ejus in toto hoc negocio fuiſſe; qui quaternas centeſimas exigebat; ſive nummos quadraginta & octo annuos in centum. Imo eam pecuniam Bruti periculo fuiſſe ſcribit Cicero [b]. Et accedebant *anatociſmi*, renovationes non ſoluti foenoris ſingulorum annorum [c]. Tum ſumma acerbitate id foenus exigebatur; & Scaptius Senatum *Salaminium* in Cypro inſula, cum non ſuo die foenus ſolutum eſſet, in curia obſederat, ut fame Senatores quinque morerentur. Et omnem fidem ſuperat, quod de Cn. Pompejo in iiſdem literis refert Cicero, Regem Ariobarzanem ei tricesimo quoque die ſolviſſe *talenta Attica triginta tria*, ſive *nummorum Philippaeorum novendecim millia & octingentos:* ita ut tributa, quae ſuis Rex imperabat, vix in foenus Pompejo quod ſatis eſſet efficerent. Nec minus

a *Cic. Att. L.V. n. 21. L. VI. n. 1.* b *ll. prox. dd.* c *Vid. I. Fr. Gron. de centes. us. & foen. unc. p. 472.*

nus Romae legatis exterarum gentium pecunia mutua magna dabatur usura; ita ut turpia & famosa ex ea re lucra fierent. Ergo A. U. 686. *C. Cornelius* Tribunus plebis legem ad Populum tulit, *ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expensam ferret.* Cumque Senatus, ut facile credi potest, ei rei adversaretur, in concione questus est Cornelius, *provincias usuris exhauriri:* adjecitque, *providendum esse, ut haberent legati, unde pecuniam creditoribus darent.* Tum etiam tulit, *ut, antiquo jure revocato, nemo, nisi per Populum, legibus solveretur.* Nam jam in consuetudinem venerat, ut hoc in Senatu, & paucis quidem praesentibus fieret: imo, ut ne quidem in Senatusconsulto adjiceretur de rogatione ad Populum ferenda. Ut hoc impediretur inventus erat *P. Servilius Globulus* Tr. pl., qui C. Cornelio obsisteret. Ingenti ex hac re seditione orta, ita ut *C. Pisonis* Consulis fasces frangerentur, de ea re iterum in Senatu magnis contentionibus actum est. Tum Cornelius tulit, *ne quis in Senatu legibus solveretur, nisi ducenti adfuissent; neve quis, cum solutus esset,*

inter-

intercederet cum de ea re ad Populum ferretur: eamque legem invitis optimatibus pertulit; qui vel pauci Senatusconsultum facere solebant. Anno sequente Cornelius ob ea, quae in Tribunatu fecerat, majestatis accusatus est a duobus fratribus *Cominiis:* sed cum ob seditionem plebis accusatores die dicta non adfuissent, nomen Cornelii de reis exemptum est. Anno tamen sequente 688. iterum accusatus Cornelius defensus est a M. Cicerone duabus orationibus, quae non exstant. Ita ut hoc tempore Cicero nondum adeo optimatibus, quam quidem postea, addictus fuisse videatur. Atque haec ita fere ex argumento Asconii in has orationes desumpta sunt. Sed videtur etiam Cornelius legem tulisse *de pecuniis residuis*, ut pecuniae publicae, quae residuae apud quemque essent, exigerentur. Ea lege praecipue *Faustum Sullam* petebat Dictatoris filium; quia Sulla per multos annos pecuniam ex aerario & ex vectigalibus P. R. sumpserat. Sed receptus non est accusator, quod accusante Tribuno pl. conditione aequa disceptari non posse putaretur. Quae colligi possunt ex *argumen-*

gumento & notis Asconii in has orationes; & ex ipso Cicerone *oratione pro Cluentio c.* 34.

§. 3. *De viris eruditis.*

§. III. Non prohibuit tamen hoc pecuniae corrogandae studium, quin simul circa haec tempora etiam literarum studia magis magisque inclarescerent: & praecipue quidem eloquentia forensis. Nam ipsa conditio temporum eam non. tantum utilem, sed etiam necessariam faciebat; cum quotidie fere principes in civitate viros & accusari & defendi contingeret. Et ipse Cicero, Romani eloquii princeps, his temporibus, caussis praecipue agendis, eloquentiam exercebat. Exstant orationes quaedam, quas hos tempore habuit. Ea pro *P. Quinctio*, quae prima fuit, dicta est A. U. 672. quo tempore Cicero annum agebat vicesimum sextum [a]. C. Verrem autem accusavit, cum aedilitatem gereret A. U. 684. Aemulus vero in oratoria laude Ciceronis *Q. Hortensius* eo ipso anno Consul fuit. Nec minor fere eloquentiae & eruditionis laus fuit in C. Caesare; de

[a] *Vid. Gell. XV. c.* 28. *& probat. Fr. Fabric. in hist. Cic.*

de qua poſtea etiam aliquid erit dicendum: ut forte etiam de ipſius Ciceronis ſcriptis. Et plures recenſet Cicero in libro *de claris oratoribus:* quorum ſcripta & orationes, aeque ac Hortenſii omnia & pleraque Caeſaris, ad nos non pervenerunt. Talis fuit Q. Catulus, qui non ſolum orationes, ſed etiam librum *de Conſulatu ſuo & rebus* ſuis geſtis conſcripſit [a]. Tum Antonius praeterea, *Q. Scaevola* & Craſſus, quos ab eloquentiae & jurisprudentiae laude eximie celebrat Cicero [b]: ſed qui paullo etiam (certe duo priores) antiquiores fuerunt. *Cotta* inde fuit, qui Antonium, & *Sulpicius*, qui Craſſum imitari volebant [c]: ut nihil dicam de reliquis, qui apud Ciceronem videri poſſunt. Hiſtorias hoc circiter tempore etiam plures ſcripſerunt: ſed quos longa & maligna aetas, aut barbarorum furor nobis abſtulit. Quorum quidem librorum jactura omnium maxime dolenda eſt; cum rerum eo tempore geſtarum non alia ratione paullo amplior notitia haberi poſſit, quam ex hiſto-

a *Cic. de cl. Or. c.* 35. b *Ibid. c.* 36. *ſqq. c.* 47. c *Ibid. c.* 55.

ricis eorum temporum: nam sola hominum, qui ea aetate vixerunt, scire nomina, si nihil aliud accedat, parvi est usus. Quin etiam libris philosophicis multis minore damno carere possimus; cum acris meditatio viri sapientis omnibus aevis easdem veritates invenire possit: nullum ingenii acumen rerum gestarum memoriam semel deperditam possit restituere. Poëtarum vero lascivorum, aliorumve ineptorum scriptorum cladem adeo non deplorandam puto, ut multo magis gaudendum esse credam, nos non plurium inutilium, vel moribus noxiorum auctorum sarcina premi: cum, qui supersunt, praestantissimi poëtae abunde sufficiant, ut genium poëseos priscae noscere, & linguam addiscere valeamus. Praeter Catulum ergo his temporibus floruit *Manlius* historicus & literator [a]: ejusque aequalis *C. Licinius Macer*, cujus nomen restituendum esse apud Ciceronem [b] pro *Accio* dudum monuerunt viri eruditi [c]. Ipse Sulla Dictator, ut jam supra occasione belli Cim-

a *Plin. H. N. X c.* 2. b *de LL. I. c.* 2.
c *Voss. de Hist. Lat. L. I. c.* 10.

Cimbrici indicavimus [a], de rebus a se gestis commentarios reliquit: cujus libri a Lucullo suppleti, vel forte Lucullo dedicati [b], a liberto Sullae *Cornelio Epicadio* editi videntur [c]. In ejusdem Sullae rebus desiit historia ab ejus gentili *L. Cornelio Sisenna* conscripta: quem omnes superiores facile vicisse dicit Cicero [d]. Celebres etiam hoc temporis intervallo fuerunt Historici *Q. Claudius Quadrigarius*; & *Q. Valerius Antias*: qui inter celeberrimos Historiae, vel annalium rerum Romanarum conditores censentur; & a Livio, Gellio aliisque saepissime citantur. Graece etiam historiam belli Marsici conscripsit Lucullus [e]. Et hi quidem Historicorum sunt praecipui. Poëtas eadem haec aetas tulit virum illum primarium Q. Catulum, quem modo nominavimus; quem non prohibuit tanta dignitas, quin lascivos versiculos faceret [f]: ejusque familia-

a *Vid. Plut. Sulla p.* 460. 470. b *Id. Lucull. p.*494. *Sull. p.*454. c *Suet. de Ill. Gramm. c.*12. d *de cl. Or. c.*64. & *de LL. l. c.*2. *Vid. etiam Vell. L. II. c.* 9. *sed qui non satis recte de ejus aetate loqui videtur.* e *Plut. ejus vita p.* 492. f *Plin. Epist. L. V. n.*3. *Gell. L. XIX. c.*9.

ris fuit *Q. Furius* itidem poëta a. Nominat etiam Cicero *C.* & *Sex. Titios*, illum Tragicum b; hunc, ut videtur, lascivum poëtam: licet Cajus etiam comoedias scripsisse videatur, cum Cicero dicat *L. Afranium* poëtam eum imitari studuisse; quem comicarum fabularum scriptorem c hujus temporis celeberrimum fuisse scimus: & qui *togatas* etiam *fabulas* scripsit: ut etiam *T. Quinctius Atta* d. Ex quibus omnibus ad nos non nisi pauca quaedam fragmenta pervenerunt: ut etiam ex aliis minus celebribus, quos silentio praetermittimus.

a *Cic. de cl. Or. c.* 35. b *Ibid. c.* 45. & 62. c *Horat. Ep. II.* 1. *v.* 57. *Quinctil. X.* 1. c *Euseb. ad Olymp.* 175. *Horat. Epist. II.* 1. 79.

LIBER NONUS.

CAPUT PRIMUM.

De bello Mithridatico III. & de bello cum Rege Tigrane.

§. I. Vidimus *libri praecedentis capite secundo* §. 10. Lucullum & ingenti clade Triarii, & adventu Acilii Consulis & denique dissensionibus, quibus laborabant Romani prohibitum finem bello Mithridatico, ita ut nihil sibi deinde ab eo Rege timerent Romani, imponere non potuisse: neque, ut statuerat, Tigranem bello persequi. Jam vero, cum Mithridates omne tempus, quod per has Romanorum discordias ipsi reliquum erat, non ad oblivionem veteris belli; sed ad novi comparationem contulisset, Bosporanis se finitimis suis bellum inferre velle simulans a, Romanis etiam majore conatu hoc bellum instaurari placuit. Itaque C. *Manilius* Tribunus plebis (homo vena- *§. 1. Initium belli Mith. III. A.U. 687.*

 lis,

a *Cic. pro L. Man. c.4.*

lis, & alienae minister potentiae [a]) initio anni sexcentesimi octuagesimi septimi legem promulgavit, „ ut „ Pompejo, qui tum in Cilicia belli „ reliquias persequebatur, Bithynia, „ Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cap- „ padocia, Cilicia, *Colchis*, Arme- „ nia minor cum omni apparatu bel- „ lico, & copiis omnibus, qui Lu- „ culli fuerant [b], committeretur; „ utque bellum cum Mithridate & „ Tigrane Regibus gereret; retine- „ retque classem & imperium mari- „ timum, ut ab initio acceperat. " Ita ut hac una lege totum quantum esset Imperium Romanum uni homini subjiceretur. Itaque vir patriae suae studiosissimus Q. Catulus legem, quae maxima nobilitatis indignatione lata erat [c], vehementer dissuasit, ut jam antea fecerat occasione belli Piratici: nec minus eam improbavit Q. Hortensius [d]. Suasit eam Cicero, qui tum Praetor erat, oratione, quae exstat: jam tum Pompeji favorem indigne satis captans. Caesar quoque favebat.

a *Vell. Pat. L. II. c.* 33. b *Plut. Pomp. p. m.* 634. c *Liv. epit.* 100. d *Cic. pro L. Manil. c.* 17. 20.

vebat Pompejo, cum eidem Populum quoque favere sciret; quem sibi demerendum esse statuebat a, immensam jam illam, ut videtur, ambitionem animo fovens, quae paullo post exitio Reipublicae fuit. Certe nulli horum salus Reipublicae tum curae fuit: ita ut absens Pompejus omnia fere obtineret; quae Sulla vi & armis subacta patria obtinuerat.

§. II. Pompejus ergo Asiam ingressus undique statim & milites & dynastas & Reges socios evocavit, Lucullum nihil curans. Cumque ad colloquium convenissent, primus quidem eorum congressus comis satis fuit; sed mox, dum Lucullus Pompejo ambitionem, hic Lucullo avaritiam objicit, adeo exarserunt b, ut vix a manibus sibi temperaverint. Ita Lucullus decessit. Pompejus, postquam totam Asiam a *Phoenicia* ad Bosporum navium stationibus fuisset amplexus in Mithridatem movit; cum prius *Metrophanem* ad Regem misisset, qui benignas ipsi pacis conditiones ferret. Sed Mithridates, qui exercitum, li-

§. 2. Ulterior belli progressus.

a *Dio L.* 36. *p.* 9. *f. ed.* 1548. b *Dio Ibid. p.* 11. *Vell. L. II. c.* 33.

cet non nimis magnum, e lectissimis tamen militibus compositum, habebat, Parthorum Regem *Phraatem* se sibi adjuncturum esse sperabat. Verum postquam eum jam Pompeji amicitiam amplexum Armeniam Tigranis regnum invasisse audiit, animo collapsus legatos statim ad Pompejum misit, qui de pace agerent: at illis non aliud responsum datum est, quam ut Rex positis armis, transfugisque redditis se fidei Romanorum permitteret. Hi vero, cum maximo essent numero, tantum in castris regiis tumultum excitarunt, ut Rex jurare coactus fuerit, se nunquam cum Romanis pacem habiturum; neque aliquid, nisi de communi consilio facturum. Et simul in interiora regni se recepit, obvia quaeque vastans, ut commeatuum inopia Romanos affligeret: licet ipse Rex, quod in tanto Imperatore turpissimum, locorum non nimis gnarus fuisse videatur, cum montem quendam munitissimum, quod inopem aquae crederet, deseruerit; quem mox occupavit Pompejus, factisque puteis aquae, quod satis esset, invenit [a]. Nec minore

[a] *Plut. Pomp. p.* 635. *f.*

nore imprudentia, sive ille stupor fuerit, egit, cum castra sua vallo centum quinquaginta stadiorum † a Pompejo circumdari passus est. Inde, cum per dies quadraginta quinque obsessus fuisset, hominibus, aut jumentis inutilibus, aut aegrotis interfectis nocte silente aufugit Armeniam petens. Sed Pompejus, cum agmen ejus extremum assecutus esset, invitus, & nocte quidem praelium committere coactus est, cum vereretur, intelligeretque, hostem effugiturum esse. Ergo loco quodam sibi commodo & inter montes concavo eos adortus est, horrendo sonitu, clangore tubarum, vocibus militum, scutorum aliorumque aeneorum vasorum percussionibus excitato: ita ut statim barbari, quibus praelium inopinantibus plane eveniebat, perturbati fuerint: atque exorta luna etiam in umbras Romanorum potius, quam in ipsos, tela mittebant a. Ita multis caesis, multis etiam captis cum solis satellitibus Rex elapsus est: sed ab iis quoque relictus cum sola pellice *Hypsicratia* egregiae fortitudinis & fidei muliere, duobus-

Aa 5 que

† *horae itineris* 6½. a *Flor. L. III. c.* 5.

que aliis comitibus ad Tigranem Regem generum ſuum contendit a. Sed cum Tigranes non tantum introitu regni ſui ei interdiceret; verum centum etiam talenta in caput ejus pronunciaret, in Colchidem & inde in Boſporum & Maeotidi paludi vicinas regiones ſe recepit: & filium ſuum Macharem earum regionum dominum, quod Romanorum rebus ſtudebat, interfecit cum omnibus illis, quos amicos aut comites filio in regnum ſuum abeunti addiderat; quos vero Machares ipſe ſibi amicos, aut familiares acquiſiverat, dimiſit incolumes. Alii patris metu Macharem manus ſibi intuliſſe ſcribunt. Interfecit etiam paullo poſt alium ſuum filium *Xipharem*; quod mater ejus *Stratonice* arcem, in qua erat, cum theſauris Mithridatis Pompejo tradidiſſet b. Plures etiam alii ejus filii in poteſtatem Romanorum venerunt: filiae vero a militibus, quibus eas in Scythiam deducendas dederat, ad Pompejum adductae ſunt. Theſauros, variaſque res alias pretioſiſſimas Pompejus Quaeſtoribus aſſer-

a *Plut. Pomp. p.n.*636. b *App. Al. Mithr. n.* 245.

aſſervandas tradidit; ut, cum triumphum ejus exornaſſent, in aerarium conderentur.

§. III. Ita liberis, regnoque & theſauris exutus Mithridates nondum tamen animum deſpondit: ſed ad Gallos iter deſtinabat, ut cum iis Alpes transgreſſus ipſam Italiam invaderet: quem impetum cunctatio exercitus ejus aliquantiſper inhibuit a. Verum filius ejus *Pharnaces*, cum & periculoſa nimis ea expeditio videretur; &, ſi hoc Mithridates tentaſſet, omnem ſpem veniae a Romanis praecifam videret, patri inſidias ſtruxit. Quibus detectis, poſtquam veniam conſecutus eſſet, iterum ſollicitatum exercitum a fide patris abduxit. Mithridates tandem veritus, ne Romanis traderetur, venenum ſumpſit; ut etiam duae filiae ejus virgines. Et hae quidem confeſtim ſunt mortuae. Mithridates, quod ab ineunte aetate antidotis ſe contra venena muniviſſet (unde tale quoddam medicamenti genus ab eo *Mithridaticum* dicitur b) fruſtra illud tentavit: ſed a *Bituito* Gallo-

§. 3. *Belli finis.*

a *Dio L.*37. *p.* 19. *ed. reg.* b *Serenus Sammonicus c.* 62.

Gallorum Duce enixis precibus, ut mortem sibi inferret, impetravit a.
A.U. 690. Hic finis fuit Mithridatis, Principis magnanimi & jugi Romanorum impatientis, cum quibus per quadraginta circiter annos aut bellum, aut dubiam pacem habuerat.P.R. Neque post Hannibalem infestiorem, aut magis timendum hostem Romani habuerunt. Pompejus, qui non speraverat, prope adeo finem hujus belli adesse, in Arabiam moverat; ut animum Regis ejus populi, qualis erga Romanos foret, exploraret; isque se dicto audientem fore, & imperata facturum, scripsit. At nuncio de morte Mithridatis accepto Pompejus raptim Amisum, Mithridatis regiam, contendit: ejusque ditionibus plerisqne in formam provinciae redactis & compositis Romam proficisci perrexit. Pharnaci, praemium perfidiae in patrem, regnum Bosporanum est datum b: exceptis *Phanagorensibus*, quibus libertas est data, quod primi a Mithridate deficientes exitium ejus magnopere accelerassent.

§. IV.

a *Liv. epit.* 102. b *Appian. Mithr. n.* 250.

§. IV. Antequam autem cum Pompejo in Italiam revertamur, narranda sunt illa, quae extra bellum Mithridaticum in Asia gessit. Nam postquam Regem illum vicisset, interea dum hic vires ad rebellandum colligit, (& satis bene conjecit Pompejus, eas non nimis metuendas fore) desiderium Pompejum cepit Syriam quoque & Arabiam subjugandi, ut etiam in Oriente victorias suas ad Oceanum proferret; quemadmodum in Occidente fecerat. Et primo quidem Armeniam, arcessitus a minore *Tigrane*, qui a patre desciverat, intravit [a]. Tigranes a Lucullo jam afflictus praesidium Pompeji in regiam suam urbem recepit: & in castra Romanorum progressus foedissimum in morem se ad pedes Imperatoris abjecit. Exceptus vero comiter est a Pompejo, & Rex appellatus, cum Imperatorem jam & milites ingenti pecuniae vi donavisset [b]. Jussus est tamen provinciis omnibus, quas bello occupaverat, decedere; tota nempe Syria ab Euphrate ad mare usque; & parte

§. 4. Res aliae a Pomp. in Oriente gestae.

a *Plut. Pomp. p. m.* 636. b *Appian. Mithr.* p. 243.

te Ciliciae, unde Regem *Antiochum*, cognomento *Pium*, dejecerat. Filium etiam Tigranem patri conciliavit; eumque pro poteſtate in Minore Armenia regnare juſſit, Majore patri addicta ea lege, ut moriens eam filio relinqueret. At filius ingratus nequaquam his conditionibus contentus fuit: verum patri inſidias ſtruens, cum victus a Romanis ne ſic quidem Parthos per nuncios contra eos ſollicitare ceſſaret, Romam avectus, in triumphum poſtea ductus & necatus eſt. Armenia minor & reliqua, quae minoris Tigranis fuerant, cum parte etiam Ciliciae Ariobarzani Cappadociae Regi tributa ſunt, cum Armenia major Tigrani relicta eſſet. Ex Armenia ad Mithridatem perſequendum iterum converſus Pompejus *Iberes Albanoſ*que qui inter Pontum Euxinum & mare *Caſpium* habitant, hi Caſpium, illi Euxinum contingentes, fugavit. Et primo quidem Albanos, cum imprudenter ſe armis Romanorum oppoſuiſſent [a]. Mox etiam Iberos fundit; & ita ſe Servilio, qui claſſe Pontum tuebatur, junxit. Quo tempore autem

a *Plut. d. l. p.*637.

autem Pompejus adversus Arabas exercitum duxit, *Damasci* Judaeos fratres *Aristobulum* & *Hyrcanum Alexandri Jannaei* filios de regno Judaeae per legatos disceptantes, & donis certantes audivit. Accusabat etiam qui ab Aristobulo missus erat Gabinium & *Scaurum* Pompeji legatos, qui magnam pecuniae vim, trecenta talenta †, ab Aristobulo acceperant [a]. Verum tota haec res paullo altius est repetenda.

§. V. Mortuus fuerat in Judaea anno Urbis sexcentesimo quadragesimo octavo *Joannes Hyrcanus* relictis quinque filiis [b]; ex quibus *Aristobulus* natu maximus principatum arripuit, & socium sibi dominationis fratrem *Antigonum* adscivit, reliquis tribus carceri mancipatis. Sed ex testamento Joannis Hyrcani rerum administratio matri Aristobuli debebatur: quam rebus se immiscentem filius fame necavit. Mox etiam Antigonum falsis invidorum delationibus deceptus occidit. Huic Aristobulo post annum regni miserabiliter mortuo successit frater

§. 5. Res Judaeorum.

† *Phil.* 180000. a *Joseph. B. I. L. I. c. 5.*
b *Joseph. Ibid. c. 3.*

ter *Alexander*, quem *Salome*, ſive *Alexandra* Ariſtobuli uxor vinculis exemerat [a]. Ab eo alter ex fratribus ſuperſtitibus eſt occiſus: alter privatam vitam vivere juſſus. Mortuus eſt Alexander [b], poſtquam regnum
*A.U.*676. per annos viginti ſeptem tenuiſſet. Inde Alexandra filium majorem *Hyrcanum* Regem conſtituit: licet rerum adminiſtratio revera penes ipſam fo-
*A.U.*684. ret. Ea anno Urbis 684. mortua alter ejus filius *Ariſtobulus* fratri Hyrcano regnum extorquet: &, licet cum fratre Hyrcanus in gratiam rediiſſet, ab *Antipatro* tamen *Idumaeo* ſibi perſuaderi patitur [c], ut ad *Aretam* Arabum Regem confugeret auxiliis ejus regnum repetiturus. Et revera Hieroſolymam obſidione cepiſſet, niſi a Scauro eam ſolvere fuiſſet coactus: quem trecentorum talenlentorum mercede Ariſtobulus corruperat. (Alibi [d] quadringenta talenta ipſe *Joſephus* dixerat) At Hyrcanus cum Antipatro *Damaſcum* ad Pompejum confugit: & eodem accedit Ariſtobulus corruptione Scauri fretus. Sed

c *Id. Ant.* XIII. 20. b *Id. B. I.* I. 4.
c *Ibid. c.* 5. d *Ant.* XIV. 4.

Sed cum humiliter se Pompejo submittere impatiens ab eo recessisset, Pompejus in Judaeam movet, & Aristobulum cogit; ut & se & urbem Romanis permitteret; pecuniam praeterea etiam dare polliceretur. Sed, qui Aristobuli res curabant, Gabinium ad pecuniam accipiendam missum ne quidem in Urbem recipere voluerunt. Itaque Pompejus Aristobulo in custodiam dato *Pisonem* ad Hierosolymas occupandas mittit: & Templum, in quod concesserant qui Aristobuli partes defendebant, tertio demum mense cepit, ipso quidem die Sabbathi [a]. Tanta tamen fuit in Pompejo modestia, ut nec pecuniam, duo millia talentorum †, in eo repositam attigerit, nec quicquam de sanctissimi templi suppellectile [b]: sed postero statim die purgato templo sacerdotes solemnia sacra celebrare jussit [c]. Tributum tamen genti imposuit: praecipuos belli auctores securi percussit: omnia, quae jam ab aliquot annis ceperant Judaei, civibus suis reddidit;

a *Strabo L. XVI. n.* 763. *Dio L.* 37. *p.* 21.
† 1200000. *Philipp.* b *Cic. pro Flacco c.* 28.
c *Joseph. de B. I. I.* 5.

vel potius, Syriae provinciae adjunxit. Denique regionum illarum ulteriore cura Scauro relicta ipse Romam rediit. Secum avexit, ut in triumphum duceret, Aristobulum cum duabus filiabus, & totidem filiis; quorum unus *Alexander* ex itinere aufugit, qui tamen postea Pompeji jussu occisus est [a]. Et etiam Aristobulus, cum a Caesare tempore belli civilis in Judaeam esset remissus, ut Pompejo negocium faceret, ab iis, qui Pompeji res curabant, veneno interimitur: & Alexander filius ejus a Scipione Antiochiae jussu Pompeji securi percutitur. Ingentem autem terrorem adventus Pompeji in Italiam faciebat: quippe plerique non sine exercitu venturum in Urbem affirmabant [b]; & libertati publicae statuturum arbitrio suo modum. At Pompejus Brundusii omni dimisso exercitu, nomen tantum *Imperatoris* retinens cum privato comitatu Urbem intravit, triumpho magnificentissimo de tot regibus per biduum acto III. &
A.U.692. pridie Kal. Octobris A. U. 692. Magnifica sane est praefatio hujus triumphi,

a *Ibid. c.7.* b *Vell. Pat. L. II. c. 40.*

phi, quam ex Plinio a apponendam duxi; & quae brevem enumerationem rerum ab eo gestarum continet: *Cum oram maritimam a praedonibus liberasset; imperium maris populo Romano restituisset; ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Judaeis, Albanis, Iberia, insula Creta, Basternis, & super haec de regibus Mithridate, atque Tigrane triumphavit.* Et in delubro Minervae, quod ex manubiis dicaverat Pompejus, se id votum merito Deae solvisse dicit, *bello triginta annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, in deditionem acceptis hominibus vicies semel centenis LXXXIIIM. depressis aut captis navibus DCCCXLVI. oppidis, castellis MDXXXVIII. in fidem receptis, terris a Moeotis lacu ad Rubrum mare subactis* b. Pecuniam praeterea longe majorem omni ante se illata pecunia in aerarium intulit c; talentum nempe viginti millia †, praeter ea, quae in milites dilargitus erat d. Tum vectigalia P. R. auxit

a *H. N. VII. c. 26.* b *Vid. & Appian. Mithr. n. 252. in quibusdam diversum.* c *Vell. l. d.* † 36000000. *flor.* d *Plut. Pomp. p. m. 642.*

ſumma ter millies & quadringenties †. Ita ut nihil mirum ſit, ipſi conceſſum eſſe, ut ſemper Circenſibus ludis cultu triumphantium, ſcenicis praetexta & corona laurea uti poſſet; quo cultu tamen prae modeſtia non niſi ſemel uſus eſt: ſed neque ita invidiam aemulorum evitavit.

CAPUT SECUNDUM.

Conjuratio Catilinaria.

§. 1. Occaſio conjurationis.

§. I. Inter triſtes effectus libidinum & luxus, qui ex immenſis illis divitiis Aſia ſubacta Romam deportatis originem habuere, etiam fuit ambitio & appetitus honorum plane immoderatus. Nam cum opes ſuas per luxuriam exhauſiſſent luxurioſi homines honores petere cogebantur, ut eorum occaſione pecuniam, ſive publicam, ſive ſociorum, ſive denique civium in loculos ſuos converrere & ita profuſioni conſuetae ſatisfacere poſſent. Unde, ut jam vidimus, tot judicia repetundarum, & peculatus circa haec tempora fuerunt exercita. Ex eodem

† 8500000. *Philipp.*

dem fonte manavit horrenda conjuratio, quam proprio libro descripsit Sallustius, & nos hoc loco narraturi sumus. *Lucius* erat *Sergius Catilina* nobilissimo loco natus: nam *Sergiorum* gens, licet falso, a *Sergeste* Trojano originem ducere ferebatur [a]: & una ex triginta quinque tribubus Populi Romani ab eodem gente *Sergia* est dicta. Hic & animi & corporis dotibus praeter aequales excellebat: sed ingenio simul erat malo pravoque [b]. Addit auctor, qui se *Porcii Latronis* falso nomine jactat, Catilinam ad nefaria consilia etiam ideo compulsum fuisse, quod belli Mithridatici administrationem a Senatu impetrare non potuisset: quod vix credendum esse videtur.

§. II. Cum ergo & scelerum conscientia, & inopia rei familiaris Catilina urgeretur, (nam & ipse & plures alii nobiles bona sua turpissimo luxu profuderant [c]) anno primum Urbis 687. Consules Kal. Jan. in Capitolio interficere statuit. Socios ejus facinoris habebat, praecipuum *P. Cor-* *§. 2. Conjuratio prima. A. U. 687.*

 ne.

a *Virg. Aen. V. v.* 121. b *Sallust. Cat. c.* 5. c *Plut. Cic. p. m.* 866.

nelium Lentulum, qui jam A.U.682. Consul fuerat; sed anno sequente ob vitam probrosam a Censoribus Senatu motus jam iterum Praeturam gerebat, ut ordinem recuperare posset a: isque jactare erat solitus, „Ex „ libris Sibyllinis regnum Romae tri- „ bus Corneliis portendi; Cinnam „ atque Sullam antea, se tertium esse, „ cui fatum foret Urbis potiri b:" praeterea *C. Cethegum*, *P. Antronium*; &, ut dicebatur, P. Sullam c: sed hunc defendit anno sequente Cicero; cum, ut jam diximus, sestertium vicies ab eo mutuo accepisset. Idem tamen Sulla homo fuit sceleratus, ut ipso auctore Cicerone discimus d, quippe qui postea Dictatore Caesare ingentes divitias ex emptione bonorum, quae Caesar hastae subjecerat, sibi acquirere conatus fuerit: ut jam antea in proscriptione Sullana fecerat. Praeterea & ipse Sulla & Antronius A. U. 688., cum Consules essent designati, ambitus damnati fuerant. Sed de conjuratione absolutum fuisse

a *Dio L.37.p.m.25.* b *Sallust. c.47. Plut. Cic. p.869.* c *Cic. pro Sulla c. 5.* d *Famil. IX. n.10. XV. n.17. Offic. L.II. c.8.*

fuisse Sullam patet, quod ipse mox Gabinium de ambitu reum fecerit [a]. Praeterea in suum consortium Catilina adsciverat Cn. Pisonem moribus sibi simillimum; &, ut omnes, aere alieno obrutum. Et sibi quidem cum Antronio Consulatum, Pisoni utramque Hispaniam cum exercitu destinaverat. Sed cum ea res innotuisset, rursus in Nonas Februarias consilium caedis transferunt, plerisque etiam Senatorum perniciem machinati. At cum Catilina signum dedisset ante, quam armati frequentes convenissent, ea res consilium diremit [b]. Et Piso a Senatu cum Imperio ablegatus est in Hispaniam; ubi ob injuriam quandam ab incolis trucidatus est [c]. Eodemque anno Catilina a P. Clodio repetundarum accusatus fuit; sed Clodius accepta pecunia praevaricatus est [d]: eoque judicio ipse Cicero de defendendo Catilina cogitasse videtur [e]. Idem videtur anno sequente inter sicarios reus

a *Cic. ad Quint. fr. L. III. n. 3.* b *Ascon. ad Or. in toga cand. p. 152. ed. Lugd. Bat. 1675.* c *Dio L. 36. p. m. 10.* d *Cic. de Harusp. resp. c. 20.* e *Vid. Ascon. l. d. p. 145. sq.*

factus fuisse, quod olim multos a Sulla proscriptos occidisset: sed etiam eo judicio absolutus fuit [a].

§. 3. *II. & major conjuratio. A. U. 689.*

§. III. Non tamen a coeptis suis homo perditus destitit: sed captata occasione, quod Cn. Pompejus in extremis terris bellum gereret [b], & Senatus nihil sane esset intentus, aliam conspirationem tentare sibi proposuit, Consulatum & ipse petiturus. Petiisset eum jam A. U. 687. nisi ex provincia Africa, quam Praetor obtinuerat, repetundarum reus fuisset factus; & ita intra legitimos dies profiteri prohibitus. Itaque A. U. 689. plurimos Senatorii & Equestris ordinis, & quidem plerosque ex nobilissimis (quales, praeter jam nominatos erant *L. Statilius*, *P. Gabinius*, *L. Cassius*, *M. Caeparius* [c]) ad aliam conjurationem ineundam impellit: quibus multi etiam ex coloniis & municipiis accedebant. Imo fuerunt, qui crederent, Crassum & Caesarem non ignaros ejusdem consilii fuisse [d]; quod hic cujusvis opes

a *Ibid. p.* 144. *Cic. pro Sulla c.* 29. *Dio L.* 37. *p.m.* 19. b *Sall. Cat. c.* 18. *Plut. Cic. p.* 865.867. c *Cic. Catil. III. c.* 6. d *Ascon. argum. or. in toga cand.*

opes contra Pompejum crescere optaret: & simul consideret, si conjuratio valuisset, facile se apud illos principem fore [a]. Imo etiam prioris conjurationis conscius fuisse a multis credebatur Crassus [b]. Et aperta jam conjuratione *L.* quidam *Tarquinius*, an *Tarquitius*, Senatui fassus fuisse dicitur, se missum a M. Crasso, qui Catilinae nunciaret, ne eum deprehensi quidam ex conjuratione terrerent: sed potius eo magis ad Urbem accedere festinaret. Sed statim consulente Cicerone frequens Senatus decrevit, *indicium falsum videri*: quia nempe in tali tempore tanta vis hominis magis lenienda, quam exagitanda videbatur. Credidit tamen Crassus a Cicerone immissum fuisse Tarquinium, quod eum praedicantem se audivisse affirmat Sallustius [c], *tantam scilicet illam contumeliam sibi a Cicerone impositam*: quod alii factum dicunt, ne Crassus more suo suscepto malorum patrocinio Rempublicam conturbaret. De Caesare, qui tum Praetor designatus erat, vix dubitatum fuit,

 quin

a *Sallust. c.* 17. b *Ibid. ad init. or.* c *c.* 48.

quin inter socios sceleris, vel certe conscios fuerit. Ac inter eos apud *Novium Nigrum* Quaestorem a *L. Vettio indice* nominatus fuerat [a]: qui etiam chirographum ejus Catilinae datum pollicebatur. Male viri magni nominis apud Suetonium [b] pro *indice* legi jubent *Judice*, quasi id nomen proprium ejus hominis fuerit: cum vel solus Ciceronis locus modo in margine adscriptus contrarium evincat: & illud etiam ex Dione probari possit [c]. Hic Vettius rursus A. U. 695. index alterius conjurationis contra Pompejum fuit [d]. Sed in Senatu quoque inter conjuratos nominatus fuit C. Caesar a *Q. Curio*; qui id e Catilina se cognovisse dicebat [e]. Caesar vero, cum implorato Ciceronis testimonio quaedam se de conjuratione ultro ad eum detulisse docuisset, ne Curio praemia, quae publice indicibus constituta erant, darentur, effecit. Vettium pignoribus captis & direpta supellectile male mulcatum, ac pro rostris in concione pene discerptum conjecit

a *Cic. Att. II.* 24. b *Jul. c.* 17. *L.* 37. *p.* 28. *ed.* 1548. *Vid. Eminent. Norris. ad Cenot. Pis. Diss. I. p.* 67. c *Cic. l. d.* d *Suet. l. d.*

jecit in carcerem: ut etiam Novium Quaestorem, quod compellari apud se majorem potestatem passus esset. Et Ciceronem, ut Caesarem inter conjuratos nominaret, nec Piso, nec Catulus, qui ex variis caussis Caesari erant infensissimi, impellere potuerunt. Equites tamen Romani, qui praesidii caussa cum telis aderant, egredienti ex Senatu Caesari gladiis minitati sunt [a]. Catilina autem suos in abdita aedium parte cohortatus [b], postquam omnium animos alacres vidit, dimisit, monitos, ut petitionem suam Consulatus curae haberent. Additum fuit, Catilinam humanum sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse: inde cum omnes degustavissent, exsecratione eos ad silentium adegisse: imo quidam narrant, puero mactato viscera ejus comedisse, quo majoris sceleris societate jungerentur [c]. Sed haec alii ficta putarunt, ut Ciceronis invidia; quae postea orta est, leniretur. Verum tamen videtur, eos horrenda consilia animo agitavisse: sine quibus ea, quae popularibus sceleris

a *Sall. c.* 49. b *Ibid. c.* 20. *sq.* c *Plut. Cic. p.* 866. *Dio L.* 37. *p.* 25.

leris pollicebatur, obtineri non poterant: tabulas novas, proſcriptionem locupletum, magiſtratus, ſacerdotia, rapinas: atque uno verbo, Sullanam victoriam ſibi propoſuiſſe. Huic fini Urbem in centum partes deſcripſerant, ut centum diverſis locis injecto igne undique arderet [a]. Et ſupererant ex Sullanis militibus multi largius ſuo uſi; qui rapinarum & victoriae veteris memores civile bellum exoptabant [b].

§. IV. Sed fuit in ea conjuratione, quem modo nominavimus, Q. Curius [c]; cui cum Fulvia muliere nobili ſtupri vetus conſuetudo erat. Iſque apud eam ferocius agebat, quam eſſet ſolitus, maria monteſque pollicendo mulieri, cui ob inopiam jam dudum minus gratus erat. Fulvia, ejus inſolentiae cauſſa cognita compluribus narravit, quae de conjuratione audiverat; cum etiam ipſa Reipublicae periculo moveretur. Ea res imprimis ſtudia hominum accendit ad Conſulatum mandandum M. Tullio Cice-

a *Plut. Ibid. p.* 867. b *Sall. c.* 16. *Plut. p.* 866. *ſq. App. Al. Civ. L. II. n.* 429. *Dio L.* 37. *p.* 25. c *Sall. c.* 23.

Ciceroni, cum antea nobilitas quasi pollui Consulatum crederet, si eum, quamvis egregius, homo novus adeptus foret: sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere. Igitur Cicero cum Antonio Consul declaratur [a]: & Cicero fere consensu [b]; cum Antonius paucis modo centuriis Catilinam superasset [c]: qui ita Remp. plenam sollicitudinis, plenam timoris acceperunt. At neque ita Catilina Consulatum in annum sequentem obtinere desperavit, arma tamen interim per Italiam parans. Cicero quoque, cum comitia creandis Consulibus habiturus esset, loricam induit [d]: sed ita, ut parte tunicae de industria diffuta, lorica conspiceretur; quo magnitudo periculi intelligi posset [e]. Catilina autem mulieres etiam sibi adscivit, per quas servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adjungere sibi, vel interficere posset. Nec Ciceroni interea insidias parare desinebat; cum etiam reperti essent *L. Varguntejus* Sena-

a *Sall. c.*24. b *Ipse in Pis. c.* 1. *Agrar.II. c.* 2. c *Ascon. ad Or. in toga cand. f.* d *pro Mur. c.* 26. *Plut. p.* 867. e *Dio L.* 37. *p.* 25.

nator [a], & *C. Cornelius* [b] Eques Romanus, qui sese Ciceronem in suo lectulo interfecturos, esse pollicerentur [c]. Verum hic jam a principio Consulatus sui effecerat, tum per alios, quos defensionibus suis sibi amicos paraverat [d], tum per Fulviam, ut Curius omnia Catilinae consilia sibi proderet: atque ita percussores mane ad eum salutandum venientes exclusit [e]. Collegam Antonium, qui Catilinae familiaris, & ab ejus consiliis non alienus erat [f], & cum Tribunis plebis Sullam, Antronium aliosque ambitus damnatos restituere conabatur [g], ne contra Rempublicam sentiret, pactione provinciae perpulerat [h]: eumque summa diligentia observabat [i]: & ipse, licet Galliam provinciam sortitus esset, tamen harum turbarum caussa in Urbe remansit. Catilina autem cum frustra iterum Consulatum petiisset; neque insidiae, quas Consuli fecerat, prospere cessissent,

a *Sall. c.* 28. b *pro Sulla c.* 18. c *in Catil. I. c.* 4. d *Dio d. l. p.* 26. e *Plut. d. l. p.* 868. *Cic. in Catil. I. c.* 4. f *Cic. pro Sext. c.* 3. *in Pis. c.* 2. *pro Cael. c.* 31. g *Dio p.* 24. h *Plut. p.* 866. i *pro Sext. c.* 3.

fent, extrema omnia experiri ftatuit: mifitque Manlium, qui in Etruria initium belli faceret. Etiam Craffus literas ad Ciceronem detulerat, quibus fignificabatur, multorum caedem moliri Catilinam [a]. Igitur Cicero de omnibus ad Senatum refert [b]. Factumque eft illud extremaę neceffitatis Senatusconfultum [c], *Darent operam Confules, ne quid Refpublica detrimenti caperet:* quo magiftratui, *omnibus modis coërcere cives, atque judicium fummum habere*, conceditur: id quod omnino eft obfervandum, ut, an recte fecerit Cicero, dijudicari poffit: cum negari nequeat, eum contra leges Porciam & Semproniam, quae de libertate civium latae erant, feciffe [d]. Et omnia fimul, quae ad tutelam Reipublicae faciebant, curata funt [e]: & *Q. Metello Celeri* Praetori res externae a Cicerone commiffae: licet *L. Beftea* Tribunus plebis *quereretur de actionibus Ciceronis, bellique graviffimi invidiam optimo Confuli imponere* conaretur, quae ipfa fere Sallu-

a *Plut. p.* 868. *Dio p.* 25. b *Sall. c.* 29.
c *Vid. Supr. L. II. c.* 2. §. 6. *& alibi.* c *Vid. Manut. de leg. Rom. c.* 25. e *Sall. c.* 30.

Sallustii verba sunt [a]. Catilina, licet satis manifesta essent ejus consilia, (nam Cicero sobria mente hominum saepe temulentorum consilia observabat [b]) & ipse etiam *lege Plautia de vi* interrogatus esset, quasi sui expurgandi caussa in Senatum venit. Sed ibi nemo ei assidere voluit [c]: & Cicero in eum invectus est. oratione; quae inter Catilinarias ordine prima legitur; & qua, ut ipse loquitur [d]; *Catilinam emisit*. Stabant tum ad defensionem Reipublicae parati in clivo Capitolino Equites Romani; cujus rei saepe meminit Cicero [e]. Atque illi etiam Caesari necem comminati sunt, quod impedire conaretur, ne gravius Senatusconsultum in conjuratos fieret [f]. Catilina vero demisso vultu, voce supplici a Patribus postulavit, „ ne quid de se temere cre-„ derent; neve existimarent sibi, pa-„ tricio homini, perdita Republica „ opus esse, cum eam servaret M. „ Tullius inquilinus civis Urbis Romae. "

a *c.* 43. b *Plut. p.* 867. c *Cic. Catil. I.* 7. *Plut. p.* 868. d *Attic. II.* 1. e *Cic. Catil. I. c.* 8. *post red. in Sen. c.* 5. 13. *pro Sext. c.* 12. f *Suet. Jul. c.* 14.

mae." Imo se Ciceroni custodiendum obtulit [a]. Sed cum omnes obstreperent, *hostem atque parricidam* vocantes, *Quoniam quidem circumventus*, inquit, *ab inimicis praeceps agor, incendium meum ruina restinguam* [b]. Et cum dicto se domum proripiens mox nocte intempesta in Manliana castra profectus est: licet ex Cicerone [c] colligere possimus, jam ante diem exeundi statutum fuisse, cum in aedibus *M. Laecae* hoc factum fuisse dicat [d]: ubi etiam, *ceteris manendi conditionem, tum descriptionem totam per Urbem caedis, atque incendiorum constitutam fuisse*, refert. Et promisit suis, sese propediem cum magno exercitu ad Urbem accessurum. Multas tamen literas ex itinere misit, „ se „ falsis criminibus circumventum „ Massiliam in exilium proficisci:" licet diversas ad Q. Catulum dederit [e]. Et ipse etiam tanquam Imperator cum fascibus & securibus profectus fuerat [f].

a *Dio L.* 37. *p. m.* 26. b *Sall. c.* 31. *Cic. pro Mur. c.* 25. c *Catil. I. c.* 4. d *pro Sulla c.* 18. e *Sall. c.* 34. f *Cic. Catil. I. c.* 9. II. *c.* 6.

§. 5. Exitus conjurationis.

§. V. Ipſe deinde & Manlius a Senatu hoſtes judicantur [a]: decretumque eſt, „ ut Conſules delectum haberent, Antonius Catilinam perſequeretur, " Cicero Urbi praeſidio eſſet: cum tamen, qui cum illis erant, conſtantiſſime partibus adhaereſcerent: & plebis peſſima eaque magna pars ipſis faveret. Multi etiam ſollicitabantur per Lentulum, quem ideo Romae Catilina reliquerat [b]: atque inter illos fuerunt legati Allobrogum. Hi in Urbem venerant, ut de ſtatu civitatis ſuae, de avaritia magiſtratuum, de ipſo Senatu, in quo nihil erat auxilii, quererentur. Sed Allobroges poſt maturam deliberationem rem omnem *Q. Fabio Sangae* (Allobrogum gens in tutela Fabiorum erat) aperiunt: & ab eo edoctus Cicero praecipit, ut ſtudium conjurationis ſimulare pergant: quod eo artificio praeſtiterunt, ut literas a principibus ſceleris ad cives ſuos ſcriptas impetraverint [c]. Ipſi a Praetoribus [d], cum nocte conſtituta ad Catilinam, quaſi in itinere ſocietatem confirmaturi,

a *Ibid. c.* 36. b *Ibid. c.* 39. c *Ibid. c.* 44. *Cic. Catil, III. c.* 4. d *Ibid. c.* 3.

turi, proficiscerentur, libentes se tradunt: & simul cum iis deprehenditur *Volturcius* quidam, qui literas Lentuli ad Catilinam ferebat. Ita patefacta plane conjuratione Cicero, qui Capitolium & forum praesidio muniverat [a], Lentulum, quod Praetor esset, honoris caussa ipse manu tenens, Volturiumque cum legatis Allobrogum in Senatum introduxit [b]: reliquos cum custodibus eodem venire jubet. Senatus, intellecta caussa, Lentulum abdicato magistratu, aliosque praecipuis Senatorum in libera custodia habendos tradit. Ciceroni inde a plebe in horas mutari solita summus honor est habitus [c]. Isque, cum a libertis & paucis clientibus Lentuli perniciosa consilia, ut ita etiam Lentulus eriperetur, agitari sensisset, Senatum, *quid de his, qui in custodiam traditi erant, fieri placeret*, consuluit. Ibi, cum variae sententiae fuissent, & pleraeque Caesarem secutae mitiores, (quod etiam suspectiorem Caesarem reddidit; ita, ut Piso & Catulus Ciceronem accusaverint, quod

Cc 2 Cae-

a *Sall. c.* 46. b *Ibid. c.* 48. c *Ibid. c.* 52. *f.*

Caesari pepercerat, cujus opprimendi occasio per hanc conjurationem dabatur) *ut de conjuratis, sicut de manifestis rerum capitalium, more majorum supplicium sumeretur* [a]. Idque, eadem nocte ut fieret, per Triumviros rerum capitalium Cicero curavit pro potestate ipsi Senatusconsulto, de quo diximus, concessa. Alii etiam a patribus ipsi suis supplicio affecti sunt [b].

A.U.691. Catilina interim cum suis in eventum rerum urbanarum intentus legionum duarum exercitum confecerat; sed, parum justis armis instructum: ita ut adveniente cum exercitu Antonio omni ratione pugnam declinaret, sperans, si Romae socii incepta patravissent, propediem se magnas copias habiturum. Sed cum, conjurationem patefactam, & de conjuratis supplicium sumptum intellectum esset, plerique dilapsi sunt: & ipse Catilina in Galliam Transalpinam profugere conatus est [c]. Verum, cum sese undique clausum, neque fugae, neque praesidii spem ullam superesse videt, ad fortitudinem suos hortatus aciem contra *M. Petrejum* Antonii legatum

gatum

a *Ibid. c.* 52. *f.* b *Dio l. d. Sallust. c.* 57.

gatum (Antonius praelio non affuit, vel pedibus aeger, vel morbum simulans, ne, si Catilina eum praesentem vidisset, consilia sua priora patefierent) peritissime quidem instruit: & cum omnibus suis tanta fortitudine pugnavit, ut neque in praelio, neque in fuga quisquam ingenuus captus sit: atque ipse longe a suis inter hostium cadavera paululum etiam spirans, ferociamque, quam habuerat vivus, in vultu retinens repertus fuerit. In toto autem conjurationis negotio usus fuit Cicero consilio [a] *P. Nigidii* summi philosophi, & Romanorum post Varronem doctissimi: & opera praeter alios *P. Sextii*, quem postea reum de vi defendit Cicero [b]. Maximi autem honores Ciceroni pro patria e tanto periculo liberata sunt habiti. Et merito, cum *suis consiliis, suis laboribus, sui capitis periculis, sine tumultu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione Urbem, interemptione cives, vastitate Italiam, interitu Rempublicam liberasset*, ut alibi se

Cc 3 effert

a *Plut. an seni ger. sit resp. f.* b *Vid. or. pro eo c.4.5.&c.*

effert Cicero [a], non omnino veritati litans. Et sane a Q. Catulo Principe Senatus *Pater Patriae* appellatus est, ut ipse testatur [b]: quod multi alii secuti sunt [c], & in illis Cato [d], quem primum id fecisse dicit Appianus [e] affinitate forte nominum *Catuli* & *Catonis* deceptus. Refert etiam Cicero [f], L. Gellium, *civicam coronam Ciceroni deberi a Republica*, dixisse [g]: & Pompejus saepius in Senatu affirmaverat, *salutem Orbis & Imperii Ciceroni deberi* [h]. Denique L. Cotta supplicationem Ciceroni decrevit [i]; quod nulli hactenus togato civi factum fuerat [k]. Populus eadem nocte, (Nonae fuerant Decembris, quae videntur eo tempore in medium circiter Septembrem Julianum incurrisse) qua caesi erant in carcere conjurati, Ciceronem, cum se per forum domum reciperet, summa frequentia, acclamationibus & plausu, *servatorem &*

a *pro Sulla c.* 11. *pro Flacco c.* 40. b *in Pis. c.* 3. c *pro Sext. c.* 57. d *Plut. Cic. p.* 872. e *Civ. L. II. n.* 431. *Vid. & Juven. VIII. v.* 244. *Plin. H. N. VII,* 30. f *in Pis. l. d.* g *Vid. A. Gell. V. c.* 6. h *ad Att. I.* 18. *II.* 1. i *Cic. Phil. II. c.* 6. k *in Catil. III. c.* 6. *IV. c.* 3. *ad Famil. XV. n.* 4.

& conditorem patriae appellans deduxit, collucentibus undique viis, & matronis avidiſſime ex aedium tectis liberatorem ſuum intuentibus [a].

§. 6. Ulterior laus & invidia Ciceronem ſecuta.

§. VI. Verum ex his omnibus ingens invidia Ciceroni erat conflata: praeſertim cum ipſe [b] ad faſtidium uſque Nonas illas Decembres & liberatam a ſe Rempublicam jactaret: & petiit etiam a *Luccejo*, qui belli Italici & Marſici hiſtoriam ſcripſerat, ut quoque res a ſe in Conſulatu ſuo geſtas ſeparato volumine memoriae mandaret; & quidem *impudenter*, ut ipſe loquitur, poſtulans, *ut in eo ornando leges hiſtoriae negligat, & amore Ciceronis pluſculum etiam, quam concederet veritas, largiatur* [c]. Luccejum id operis ſuſcepiſſe ex *epiſtolis ad Atticum* patet [d]: ſed perfeciſſe vix credo, cum ipſe Cicero tribus libris *Hiſtoriam Conſulatus* ſui carmine hexametro conſcripſerit: ex quibus locum verſuum ſeptuaginta octo ipſe citat [e]. Et, cum nequaquam bonus adeo poëta eſſet, quam

a *Plut. Cic. p.* 871. b *ad Fam. I. n.* 9. *Att. I. n.* 18. *pro Flacc. c.* 40. *pro Sext. c.* 60. *ſqq. Plut. p.* 872. *omnino.* c *ad Fam. V. n.* 12.
d *L. IV. n.* 6. e *de Divin. I. c.* 11.

orator, riserunt versus ejus inimici a: quod ipse tamen improbitati & invidiae tribuit b. Imo Graece quoque eandem Historiam scripsisse quidam volunt; quod Plutarchus ejus libri mentionem faciat c: sed infirmo argumento, cum certum sit, Plutarchum etiam Latinos Ciceronis libros pervolvisse. Merito tamen Principes civitatis de Cicerone summa cum laude loquebantur: ita, ut alios mittam, Crassus dicebat d, *se, quod esset Senator, quod civis, quod liber, quod viveret, Ciceroni acceptum referre.* Et Pompejus, *frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse*, affirmabat e, *nisi Ciceronis in Rempublicam beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus.* Cum autem jam consulatum depositurus esset Cicero, & pro more concionem habere vellet, & jurare, *se leges servasse*, a *Q. Metello Nepote* Tribuno jurandi modo potestas illi facta est, concionis habendae facultas adempta f. Itaque magna voce juravit, *sua unius opera Rem-*

a *Vid. Quinctil. L. XI. c.* 1. *Juven. X. v.* 122. *Martial. II. n.* 89. b *Offic. I. c.* 22. c *vita Caesaris p. m.* 711. d *Attic. I. n.* 13. e *Cic. de Off. d. l. pro Sex. c.* 61. f *Id. Famil. V.* 2.

Rempublicam, *atque Urbem esse salvam* [a]: &, vere eum jurasse Populus universus juravit [b].

§. VII. Quod autem diximus, ingentes fuisse suspiciones de Caesare, tanquam qui hujus conjurationis fuerit conscius, eas suspiciones etiam magis confirmaverunt illa, quae paullo post ab eo tentata sunt. Eodem hoc anno Pontifex Maximus fuerat factus potentissimis duobus competitoribus Q. Lutatio Catulo, & P. Servilio Isaurico, multum & aetate & dignitate antecedentibus, ea petitione dejectis [c]. Sed hoc ipsum suspicionem de Caesare augere potuit, cum profusissima largitione in petitione hujus sacerdotii fuerit usus; ita ut ingentem vim aeris alieni inde contraxerit. Sordidam etiam prorsus & viro generoso indignam adulationem apud vilissimum quemque adhibuit, omnia, etiam turpissima ferre paratus, dum suam potentiam augeret [d]. Et populo eo gratior erat, tum, quod lenius cum conjuratis agendum esse censuisset: tum, quod

§. 7. Aliae quaedam turbae.

a *Attic. I.* 18. *in Pis. c.*3. b *Famil. d. l. Plut. p.*872. *Vid. Or. post red. in Sen. c.*2.
c *Suet. Jul. c.*14. d *Dio L.* 37. *p.m.*27.*f.*

quod T. Labieno Tribuno plebis auctor fuerat, ut C. Rabirio perduellionis diem diceret ob caesum ante annos triginta octo L. Appulejum Saturninum Tribunum plebis; de qua re suo loco diximus [a]: eaque occasione etiam judicium Caesaris in hac caussa narravimus. Sed non hoc solum agebant Tribuni plebis & Caesar, ut condemnaretur Rabirius: verum id sibi eo judicio propositum habebant, ut Senatus omnes actiones convellerent, imperium Consulum convocandi ad arma contra seditiosos cives tollerent, & potestati omnia pro lubitu agendi sibi viam sternerent: cum ita omnia Senatus decreta etiam ante plurimos annos facta in disquisitionem revocari possent; & nihil in Republica stabile, aut firmum esset futurum. Neque in hoc tantum judicio Labienus & Caesar mutuam sibi operam praestiterant: sed Labienus praeterea, ut Caesari petendi Pontificatum Maximum occasionem praeberet, legem Domitiam *de Sacerdotibus a Populo creandis* reduxit, abrogata lege Cornelia, qua ea potestas ad

a *L. VII. c.* 8.

ad collegium erat translata. Hoc ita obſervat Dio Caſſius [a]: ſed dubito, an ſatis bene; cum hic de Pontifice Maximo agatur: qui etiam poſt legem Corneliam a Populo creari debuiſſe videtur: niſi dicamus, Labienum legem Domitiam reduxiſſe, ut Caeſar in collegium Pontificum adſciſci poſſet; eumque deinde alteris comitiis Pontificem Maximum fuiſſe factum. Ut vero libertas etiam magis opprimeretur Anno Urbis ſexcenteſimo nonageſimo primo cum Metello Tribuno plebis conſilia Caeſar pertinaciſſime ſociavit [b]: nec videtur ipſe Pompejus ſincero erga Rempublicam animo fuiſſe. Nam vix, puto, eo ignaro Metellus tuliſſet rogationem [c], *Uti Cn. Pompejus cum exercitu Romam revocaretur ad ſedandas ſeditiones Ciceronis temeritate & inſolentia concitatas, conſtituendamque Rempublicam.* Qua lege libertas plane Pompejo prodebatur: & Reſpublica ipſi quaſi vincta tradebatur [d]. Igitur Cato in Senatu primum Metellum monuit, ut a perniciofis cona-

a *L.* 37. *p. m.* 27. b *Suet. d. l.* c *Plut. Cic. p.* 872. d *Id. Cat. min. p.* 771.

conatibus desisteret: sed cum ab eo contemneretur, se vivo Pompejum armatum in Urbem non esse venturum asseruit: ostenditque Senatui, & Metelli & Pompeji consilia Reipublicae perniciosa esse. Metellus legem perlaturus a mane forum armatis, peregrinis, servis, gladiatoribus occupaverat. Cato vero, dum amici ejus caussa timent [a], mulieres plorant, ipse securus ab uno collegarum *Q. Minucio Thermo* vix e somno excitatus fuit. Ita paucissimis comitantibus in forum progressus, ut omnem illum apparatum, & Metellum cum Caesare edito loco in gradibus ad Castoris considentem vidit, *O hominem*, inquit, *timidum. qui adversus unum & inermem tantum delectum habuit*: & simul Minucium manu secum trahens aegre per gradus ad summum eluctatus est; mediumque se inter Caesarem & Metellum composuit. Fortitudinem Catonis admirati sunt plures, viri boni in turba stantes, eumque, ut bono animo esset, neque libertatem proderet, hortati sunt. Metellus scribam legem recitare jussit: prohibuit

a *Cic. pro Sext. c.* 29.

buit Cato. Ergo ipsa Metellus arrepto codice eam legere coepit. Sed & huic Cato libellum e manibus extorsit: & memoriter eam exponere aggredienti Metello Thermus manu os occlusit. Cum tamen Metellus armatos domo evocasset, dispersis omnibus solus restitit Cato: licet lapidibus & lignis undique peteretur: donec a Murena, quem quondam reum fecerat, obtensa toga tectus, & in Castoris templum abductus est. Ita Metellus, adversariis fugatis, modeste porro legem perferre institit: sed cum illi se rursus collegissent, cum tota sua cohorte foro & rostris cedere coactus est, Senatu tum etiam egregie suis decretis Catonem protegente. Metellus postea, Catonis tyrannidem & contra Pompejum conspirationem se fugere testatus, in Asiam ad ipsum Pompejum profectus est [a], summa quidem cum laude Catonis, quod civem turbulentum Republica expulisset. Idem Cato mox Pompejo petenti, ut Senatus comitia consularia produceret, ut praesens, Pisonis petitioni adesse posset, fortissime restitit: & ipsum

a *Plut. Cic. p.* 773.

ipſum Pompejum his factis adeo in ſui admirationem rapuit, ut fratris & ſororis Catonis filias, majorem ſibi, minorem filio ſuo uxores peteret; ſperans certe, ſe ea affinitate, quae non niſi ſummo plane honori genti Porciae eſſe poterat, Catonem permoturum, ne ſibi reſiſteret ſaltem, ſiquidem aperte favere nollet. Verum, licet & uxor & ſorores Catonis ſummo opere has nuptias cuperent, Catonem tamen permovere nequiverunt: qui timebat, ne his nuptiis Pompejo libertatem ſuam venderet. Sed alieno plane tempore hoc fecit, cum ita Pompeji animum a ſe & a Rep. alienaverit [a].

§. 8. *Reliqua a Cicerone Coſ. geſta.*

§. VIII. Sunt adhuc alia quaedam a Cicerone in Conſulatu geſta, quae ſilentio praeterire non poſſumus. Et primo quidem ipſis kalendis Januariis, quibus Conſulatum iniit, Senatum & bonos omnes agrariae legis maximarumque largitionum metu liberavit [b], oratione in Senatu contra *Rullum* Tribunum plebis habita. Hic legem promulgaverat [c], „qua a„gro-

a *Cic. Att. I. n.* 17. b *Or. in Piſ. c.* 2.
c *Vid. Cic. orationes agrarias.*

„ grorum publicorum magnam par-
„ tem vendi, alios colonis dividi ju-
„ bebat.". Tum, „ ut quodcun-
„ que ad quemque eorum, qui exer-
„ citum habuissent, & bella gessis-
„ sent, ex praeda, manubiis, auro
„ coronario pervenisset, perventu-
„ rumve esset, neque in aerarium il-
„ latum esset, id ad Decemviros huic
„ rei creandos referretur:" iisque Decemviris summam plane potestatem tribuebat [a]. Cn. Pompejus tamen ea lege excipiebatur [b]. Hanc legem primo in Senatu, ut dixi, Cicero dissuasit: & sequente Senatu in concionem ad Populum progressus persuasit, „ non esse e Republica
„ legem, quae largitionem verbis o-
„ stentaret, revera exhauriret aera-
„ rium: atque ita omnia belli subsi-
„ dia, & ornamenta pacis Imperio
„ Romano adimeret." Et miranda sane vis orationis in Cicerone esse debuit, cum eo dicente hanc legem, hoc est, alimenta sua tribus abdicaverint [c]; & auctores ejus legis ita perterriti fuerint, ut nihil contra dixe-

a *Plut. Cic. p.*866. b *Or. Agrar. II. c.* 9.
c *Plin. H. N. VII. c.* 30.

xerint [a]. Alterum etiam dedit specimen eloquentiae Cicero, qua omnes, quotquot hactenus scimus, homines superavit. Tulerat legem ante quatuor annos *L. Roscius Otho* Tribunus plebis, ut equitibus in theatro quatuordecim gradus orchestrae proximi spectandi gratia assignarentur [b]. Hanc legem plebs ad contumeliam suam pertinere rata sibilis primum in theatro cum ipso ejus auctore excepit; equites contra ei in signum grati animi plauserunt. Sed cum haec res ad seditionem spectaret, Cicero Populum in aedem Bellonae evocatum oratione satis acri habita ita mutavit, ut non tantum ignoverit [c] Roscio, sed etiam ei plauserit [d]. Tum adhuc in Consulatu suo Cicero orationem habuit *de proscriptorum filiis* [e]: iniquam sane caussam, sed eo tempore, ut videtur, Reipublicae utilem defendens. Vidimus *libri praec. c.* 4., statim post mortem Sullae id egisse Lepidum, ut acta Sullae rescinderentur: & innuimus,

a *Plut. l. d. Vid. etiam Or. pro Sulla c.* 23. b *Hor. Epod. IV. Epist. I.* 1. *v.* 62. *Juven. III. v.* 159. c *Cic. Att. II.* 1. *Plin. d. l.*
d *Plut. Cic. p.* 867. e *Ibid. p.* 866.

mus, id quidem aequissimum futurum fuisse, si absque periculo summae Reipublicae contingere potuisset. Idem fere hic dicendum est: nam quid aequius esse potuit [a], quam ut liberi eorum, quos Sulla proscripserat non aliam ob caussam, quam quod ejus inimici essent; & quos aditu in Senatum & petendorum honorum jure lege lata privaverat [b], in integrum restituerentur? Restitit tamen ipsis hoc petentibus Consul Cicero [c], quod ea conditione fortunae usi essent, ut si essent magistratus adepti Reipublicae statum convulsuri viderentur [d]. Postea tamen Dictator Caesar eos ad jus dignitatis revocavit [e]. Denique, ut ea, quae in Consulatu gessit Cicero absolvamus, legem etiam tulit *de ambitu* [f], ut ad poenam isti crimini constitutam *decem annorum exilium* adderetur: &, ne quis biennio, quo petiturus erat, gladiatores dare vellet [g].

a *Vell. Pat. L. II. c.* 28. b *Plut. Sulla p. m.* 472. c *Plin. H. N. VII. c.* 30. d *Cic. Pis. c.* 2. *Quinctil. L. XI. c.* 1. e *Vell. L. II. c.* 43. *Suet. Jul. c.* 41. f *Cic. Vatin. c.* 15. *Dio L.* 37. *p.* 25. g *Cic. Ib. pro Sext. c.* 64. *pro Mur.* 32. 34. 35. *&c.*

§. 9. *Clodius sacra violat.* *A.U.* 691.

§. IX. Sed anno, qui Consulatum Ciceronis secutus est, casus singularis & nobis etiam memorandus evenit. P. ille Clodius, cujus jam antea mentionem fecimus, captus amore *Pompejae* uxoris Caesaris ornatu psaltriae se furtim in domum ejus penetravit, cum ibi sacrum *pro Populo* fieret [a]. Celebrabatur hoc sacrum in aedibus Caesaris, quod Praetor esset, non quod Pontificatum maximum gereret, ut quidam male illud huic caussae tribuunt: disertis enim verbis dicit Cicero [b], *id factum fuisse in ea domo, quae esset in Imperio:* ita ut Consulibus forte absentibus in Caesaris aedibus factum fuerit: nam in praecedentibus apud Plutarchum in Ciceronis Consulis domo idem sacrum factum legimus [c]. Ab hoc autem sacro viri summa diligentia arcebantur [d]; ita ut picturae viriles, si forte adessent; velarentur [e]: imo ne nomen quidem ejus Deae viros scire fas

a *Cic. Att. I. n.* 11. 12. *Plut. Cic. p.* 874.
b *de Har. resp. c.* 17. c *Cic. p.* 870. *Vid. eund. Caes. p.* 711. d *Cic. d. l. c.* 5. & 17.
e *Tibull. I.* 7. 22. *Juven. VI.* 340.

ſas erat [a]. Clodius vero Pompejam perdite amans, neque, ut ajunt, invitam ab ancilla conſcia eo introductus fuit. Sed dum per amoris impatientiam latebris ſuis ſe continere neſcit, & per laxas aedes locorum ignarus vagatur [b], ab ancilla agnoſcitur. Ita profanatis ſacris ingens terror civitatem inceſſit. Caeſar, licet teſtis citatus, ſe nihil comperiſſe affirmaret turpiſſime quidem gratiam nefarii hominis aucupans, nam etiam mox eum Tribunum plebis fieri curavit [c], uxorem tamen ſuam repudiavit, *domum ſuam etiam a ſuſpicione liberam eſſe debere*, aſſerens: idque cum mater ejus *Aurelia* & ſoror *Julia* apud judices omnia ex fide retuliſſent [d]. Nam Senatus quaeſtionem *de pollutis ſacris* extra ordinem habendam eſſe decreverat [e], cum primum res ex eodem Senatusconſulto *ad Virgines*, (quas voces in epiſtola ad Atticum mox citanda male omiſit Cl. Graevius) & Pontifices relata, idque ab iis *nefas eſſe*, decretum fuiſſet [f]. A. U. 692.

Dd 2 Ad-

a *Cic. d. c.* 17. b *Plut. Caeſ. p. m.* 712. & *Cic. p.* 874. c *Ibid. p.* 714. d *Suet. Jul. c.* 74. e *Cic. pro Mil. c.* 27. f *Cic. Att. I. n.* 12.

Additumque est Senatusconsulto, „ut „ ex decreto Pontificum illud sacrificium Bonae Deae instauraretur. a" Ex eodem Senatusconsulto Piso Consul, quem perditis plane moribus fuisse, tum oratione in eum habita, tum alibi saepe testatur Cicero b, ad Populum ferebat, „ ut judicium *de pollutis sacris* constitueretur c:" sed ipse eodem tempore operam dabat, ut ea rogatio antiquaretur. Sed operas jam comparabat Clodius adjutore Curione, quibus illud judicium disturbaret: iisque pontes, quibus ad ferenda suffragia transibatur, occupat. Tum tabellae ministratae sunt, (si fides Ciceroni, nam mira sane haec fuerit corruptio) ita ut nulla daretur, UTI ROGAS: sed concursu Hortensii, Catonis, *Favonii*, aliorumque optimatum facto comitia dimissa sunt. Et decrevit Senatus, ne quid aliud ageretur, ante quam rogatio lata esset. Tamen Hortensius, cum vereretur, ne legi, quae ex Senatusconsulto ferenda erat, *Fusius Calenus* Tri-

a *Dio L. 37. p. m. 30.* b *Vid. ex. gr. Or. in Pis. c. 22. sqq. de prov. cons. c. 5. &c.* c *Cic Att. L. I. n. 12. 13.*

Tribunus plebis, acerrimus Ciceronis inimicus a, intercederet, auctor fuit Senatui, ut idem ille Fufius legem de religione ferret, „ ut non „ Populus, sed Praetor cum consilio „ de pollutis sacris cognosceret b. " Et, licet etiam Cicero summo hominum favore subnixus in Clodium, & juratus quidem, testimonium dixisset, ex judicibus uno & quinquaginta unus & triginta Clodium absolverunt: cum non tantum pecunia palam distributa fuisset; sed etiam voluptatum maxime infamium usura promissa. Optimam Clodio operam hic dedit Crassus: nam ille est, quem *Calvum, ex Nannejanis illum, laudatorem suum* vocat Cicero c. Cum tamen judices a Senatu praesidium petiissent, quasi a favore Clodii sibi metuerent, facete Catulus, postquam absoluto reo unum ex judicibus vidisset, *Quid vos*, inquit, *praesidium a nobis postulabatis? an, ne nummi vobis eriperentur, verebamini* d? Merito igitur eo uno judicio statum Reipu-

 blicae,

a *Vid. Dion. L.* 45. *f.* & 46. *init.* b *Cic. Att. L. I. n.* 15. c *Att. L. I. n.* 15. d *Senec. epist.* 97.

blicae, qui in Consulatu Ciceronis fundatus videbatur, convulsum esse, idem conjiciebat. Cui rei non minimum contulit, quod paullo post obiit
A.U.693. Catulus, magno sane Reipublicae damno [a]: nam acris quidem optimatum fautor, reliquis tamen & moderatior & justior fuisse videtur; & cum Cicerone & Catone maxime consilia sociasse [b]. Pompeji enim animus sincerus erga Rempublicam non erat, qui A. U. 693. Afranio, homini ignavissimo [c], Consulatum coëmit pecuniam palam dividens [d]. Non multum tamen id Pompejo profuit; cum Afranius saltationibus, quam rebus gerendis aptior esset: & Metellus Pompejo iratus, quod sorori ejus nuncium remisisset, omnibus ejus actionibus obsisteret [e]. Sed probitas ipsa Catonis hoc tempore Reipublice nocuisse videtur, quod quidem perditissimorum plane morum indicium est; quod injurias, quibus provinciales ab Equitibus Romanis, qui publicum condu-

a *Att. L. I. n.* 19. b *Plut. Crasso p.* 551. c *Cic. Att. L. I. n* 17. d *Ibid. n.* 15. *Plut. Pomp. p.* 642. *&* *Cat. p.* 774. e *Dio L.* 37. *p.* 31.

conduxerant, affligebantur, non suo tempore prohibere voluerit: atque ita illam ordinum conjunctionem a Cicerone curatam disjecerit. Idque ad Atticum scribens culpat Cicero [a], cum etiam ipse Atticus turpissima foeneratione socios vexaret, societate cum publicanis inita [b].

§. X. Tulerat in caussa Clodii etiam testimonium Cicero. Cum enim Clodius, se illa nocte, qua sacra Deae celebranda essent, Interamnae fuisse diceret, Cicero probavit, eum ad se domi venisse, & de quibusdam rebus secum egisse [c]: & praeterea in Senatu gravissime in eum fuerat invectus [d]. Ergo jam anno Urbis 693. Clodius a Patribus ad plebem transire conatus est, ut ita Tribunus plebis factus Ciceronem ulcisci posset: sed inhibitus est a fratre suo patruele Metello Consule [e], qui incipientem furere, atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente Senatu dixerat [f]: licet *C. Herennius* Tribunus plebis,

§. 10. *De consulatu Caes. & exilio Cic. A.U.* 694.

a *L. I. n.* 17. b *Ibid. n.* 18. *& ibi Bosius. Vid. Ibid. II. n.* 1. *f.* c *Val. Max. VIII. c.* 5. *n.* 5. *Plut. Cic. p.* 875. d *ad Att. I. n.* 15. e *Ibid. II. n.* 1. f *Id. pro Cael. c.* 24.

plebis, humili loco, de eo ad plebem traducendo legem ferret [a]. Et Pompejus aeque ac Caesar non satis Ciceronis caussam defendebant; licet ille verbis hactenus merita Ciceronis extolleret [b]. Neque ipse ille equitatus, qui animose adeo & fortiter Ciceronem Consulem & Rempublicam defenderat, caussae optimatum diu adfuit [c]. Et alii etiam optimates delicias potius & luxum [d], quam Rempublicam curabant. Solus fere Cato cum suo Favonio constanter bonam caussam tuebatur [e]: quanquam Cicero, optimo quidem animo, & summa fide eum hoc facere amico suo Attico narrans, eum interdum, ut jam diximus, Reipublicae nocere asserit, cum, tanquam in Platonis politia, non, tanquam in Romuli fece, sententiam diceret [f]. Accedebant etiam aliae turbae, cum *L. Flavius* Tribunus plebis faciente Pompejo [g] leges *de agris plebi & militibus Pompeji* [h] *dividendis* ferret; & Metellum Con-

a *ad Att. I. n.* 17. 18. b *Ib. II. n.* 1. c *Ib. I. n.* 17. d *Ibid. I. n.* 18. 19. *II. n.* 1. e *Dio L.* 37. *f. Cic. Att. IV. n.* 15. *VII.* 15. f *Att. II. n.* 1. g *Id. I. n.* 18. h *Dio L.* 37. *p.* 31.

Consulem acrius resistentem (& simul resistebat omnis Senatus) in carcerem duceret: qui etiam sella sua ad januam carceris posita neminem ingredi est passus; Senatumque, si vellet, per murum introire jussit. Pompejus vero, cum nec minis, nec terroribus lex obtineri posset, pudore victus Tribunum discedere, & rogatione supersedere jussit. Et eodem jam tempore societatem cum Caesare & Crasso, quem antea Pompejo reconciliaverat Caesar, coïverat [a], *ne quid ageretur in Republica, quod displicuisset uni ex tribus.* Maxime hanc conspirationem urserat Caesar [b], qui docebat, si ipsi concordi consilio Rempublicam arripuissent, Catulos, Cicerones, Catones nullo numero futuros. Hoc foedus [c], quod postea renovatum videbimus, & conjunctio potius Caesaris & Pompeji, quam dissensio, Rempublicam plane perdidit. Pompejus facile in id consenserat, quod potestatem suam imminutam senserat; & Patribus offensus esset, quia Mithridaté Rege victo

Dd 5 cun-

a *Suet. Jul. c.* 19. b *Plut. Crasso p.* 551.
c *Id. Pomp. p.* 644. *Caes. p.* 713.

cunctantius acta sua confirmabat a: eique rei etiam obstabat, & meritissime quidem b, Lucullus: quod suum potius honorem victi Mithridatis diceret; quem jam debilitatum Pompejo tradiderat c. Itaque volebat Lucullus, ut de singulis suis factis seorsim referret Pompejus, neque peteret, ut omnia simul approbarentur d. Crassus se inferiorem sentiens sperabat fore, ut illi quidem colliderentur, ipse interea ex eorum gratia potentiam suam augeret e. Pompeji acta Caesar mox rata haberi fecit f: & Lucullo liberius resistenti tantum calumniarum metum injecit, ut ad genua ei ultro accideret g, qui tamen adhuc aliquo tempore Pompejo restitit; sed tandem plane victus taedio cessit administratione Reipublicae, & totum se luxui tradidit h. Ab hoc foedere quidam i initium ducunt belli civilis: ejusque historiam conscripsit Varro

a *Suet. Jul. c.* 19. b *Plut. Cat. min. p.* 774. c *App. Alex. Civ. L. II. n.* 432. d *Dio l. prox. d.* e *Dio L.* 37. *p.* 34. *init.* f *Appian. Ibid. n.* 435. *Plut. Pomp. p* 644. g *Suet. Jul. c.* 20. h *Plut. Luc. p.* 520. i *Horat. Od. II.* 1.

Varro, *Tricipitinae* nomine indito a. Et Caesar quidem prudenter egit, cum etiamnum aliorum indigeret auxilio, ut primum in civitate locum obtinere posset: sed incautus fuit Pompejus, dum Caesarem extollendo aemulum sibi metuendum comparat b. Anno sequente Caesar, qui triumphum ex Hispania dimiserat, ne Consulatu excluderetur c, (cum prohibuisset Cato, ne absentis haberetur ratio d) Consul factus est cum Bibulo, licet ipse Lucceium collegam habere maluisset e: &, cum ipse favore, Lucceius pecunia polleret, convenit, ut Lucceius communi nomine pecuniam per tribus pronunciaret. Et optimates, qui nihil non ausurum in summo magistratu Caesarem metuebant, si concordem habuisset collegam, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi. Imo ne Cato quidem abnuit, eam largitionem e Republica fieri f. Ut tamen aliquo modo

a *Appian. Civ. L. II. n.*433. b *Attic. L. II. n.*19. *Plut. Pomp. p.*643. c *Suet. Jul. c.* 18. *App. n.* 432. d *Plut. Cat. min. p.* 774. *Dio L.*37. *p.*33. e *Attic. L. I. n.*16. *f.*
f *Suet. Jul. c.* 19.

modo inhiberetur ambitio Caesaris, Senatus futuris Consulibus provincias minimi negotii decrevit. At consulatu potitus Caesar legem agrariam tulit, cum plebem largitionis spe inescatam, & sicis sub vestibus armatam ad suffragium vocasset, frustra Catone Populum, quam perniciosa haec foret largitio, admonente [a]. Et, cum iniquis Caesaris actis Senatus adversaretur, eam occasionem ipse arripuit vociferatus, se injuriis coactum ad Populum transire: atque eo perduxit Pompejum & Crassum, ut in concionem a Caesare producti, leges se Caesaris probare dicerent [b]: quin, ut Pompejus auxilium adversus omnes, qui illi legi adversari vellent, polliceretur [c]. Legem autem tulit „ de campo *Stellate* a majoribus con„ secrato [d], & agro Campano, qui „ ad subsidia Reipublicae vectigalis „ erat, viginti millibus civium, qui„ bus terni pluresve liberi essent, di„ videndo; creandisque, qui illi nego„ tio praeficerentur, vigintiviris [e]. "

Imo

a *Plut. l. prox. d.* b *Id. Caes. p.* 713. *&* *Pomp. p.*644. c *Dio L.* 38.*p. m.*37. d *Suet. Jul. c.*20 e *Cic. Att. II.* 16.

Imo legi exſecratio fuit addita, qua candidati magiſtratuum ſe ipſos exſecrarentur, ſi in magiſtratu, quem peterent, mentionem feciſſent de agro Campano aliter poſſidendo, quam lege Julia praeſcriberetur a. Quin a Patribus quoque & Populo jusjurandum exegit b, capitali poena in negantes conſtituta c. Cato ipſe, ut juraret, ab amicis expugnatus eſt d. Quod niſi certum eſſet ambitionem hic magis, quam bonum publicum, latorem ſpectaviſſe, lex utilis ſatis videri poterat: cum & cives ita a ſeditionibus ad agros colendos converterentur; & Italiae loca vacua colerentur; & veteranis praemia abſque magno aerarii detrimento ſuppeterent e. Plutarchus autem duas leges agrarias latas refert, in quarum priorem juraverit Cato: ſed qui in alteram jurare noluerit: verum, quomodo eas diſtinxerit, non ſatis perſpicio. Idem addit, cum propterea juſſu Caeſaris in carcerem Cato duceretur, Senatum, & optimum quemque e Populo ſecutum

a *Attic. L. II. n.* 18. b *Plut. Cat. min. p.* 775. c *App. Al. Civ. L. II. n.* 434. d *Dio L.* 38. *p. m.* 38. e *Ibid. init. libri.*

tum esse; ita ut tandem verecundia motus Caesar unum ex Tribunis miserit, qui inde Catonem eximeret: quod ipsum etiam a Dione traditur. Equites quoque Romanos sibi conciliavit, dum publicanos tertia mercedum parte relevat [a]. Sed ita nervi aerarii plane succidebantur: praesertim cum etiam anno praecedente Metellus legem tulisset „ de portoriis „ in Urbe & Italia abolendis [b]. " Et statim ex tribus illis conjuratis in Rempublicam superior evasisse videtur Caesar, quod ex Ciceronis loco citato [c] colligo: eique omnium maxime Republica turbata opus erat ob ingens aes alienum: nam etiam in Hispaniam abeuntem creditores retinuerant [d]. Bibulum porro collegam minis summopere terruit: imo cum amicis suis per Vatinium Tribunum plebis fractis ejus fascibus foro expulit [e], Catone ultimo discedente, respectante, & in civium capita detestante [f]. Mox Caesar per viatorem Bibu-

a *Dio l. prox. d. App. Civ. L. II. n.* 435.
b *Cic. Att. II. n.* 16. *Dio L.* 37. *p. m.* 32.
c *Att. II. n.* 13. d *Suet. c.* 18. *App. Al. L. II. n.* 432. e *Suet. Jul. c.* 20. f *Plut. Cat. p.* 77. *f.*

Bibulum rursus domo extraxit a; qui deinde per octo totos menses domi latitans b per edicta tantum obnunciavit: & supplicationes decernendo dies comitiales Caesari exemit c. Ea re Bibulus plebis quidem gratiam indignante Cicerone d, sibi conciliavit: sed gratiam, ut plebis esse solet, fragilem; licet ejus commodis adversaretur e: ita ut eadem mox legibus agrariis delinita Triumvirorum actionibus faverit f quae modo Pompejum in theatris & amphitheatris sibilis & dicteriis exceperat g. Et merito: quippe qui publice simul cum Crasso in concionem productus auxilium Caesari promiserit, ut paullo ante narravimus. Leges tamen quasdam, praeter eas quas diximus, in suo Consulatu Caesar tulit, *de provinciarum administratione* h, *de pecuniis repetundis* i; & si quae aliae fuerint, quae nobis hic recensendae non sunt. Sed tamen Cicero, qua erat sagacitate, jam tum

a *Cic. Vatin. c.* 9. b *Plut. Pomp. p.* 644. *Suet. d. l. Vid. Attic. II. n.* 20. c *Dio L.* 38. *p.* 37. d *Att. II. n.* 20. e *Ibid. n.* 19. 20. 21. f *Plut. l. d.* g *Att. II. n.* 19. h *Ibid. V. n.* 16. *VI. n.* 7. *Fam. II. n.* 17. *V. n.* 20.
i *Id. pro Sext. c.* 64.

tum colligebat ex amicitia & affinitate inter Pompejum & Caesarem contracta, (Caesar filiam suam Caepioni pactam [a] Pompejo nuptum dederat, licet Pompejus ipso Caesare sex vel septem annis major esset; eodemque tempore Caesar *Calpurniam Pisonis* filiam in consulatu sibi successuri uxorem duxit [b]; ita ut palam testaretur Cato, indignum esse, nuptiarum lenociniis imperia, provincias, exercitus addici) colligebat, inquam, ex illis rebus Cicero, eos ad alias res pestiferas aditus sibi comparare: & animum Pompeji jam tum a se alienatum suspicabatur [c]: nec, ut videtur, immerito. Tum, quae ipse de concordia ordinum in suo consulatu constituerat, inania jam esse experiebatur. Ipse vero Cicero etiam non bene, licet ad amicum conjunctissimum scribens, in epistolis ad Atticum variis cognominibus probrosis Pompejum designat, *Sampsiceranum* [d], *Arabarchen* [e], Agamemnonem [f], *Epicra-*

a *Plut. Pomp. p.* 644. *Id. Caes. p.* 714.
b *Suet. Jul. c.* 21. c *Att. II. n.* 17. *f.*
d *II. n.* 14. 16. 23. e *Ibid. n.* 17. f *Vid. S. L. VIII. c.* 8. §. 2.

picratem [a], *Megabocchum* [b], *Hierosolymarium* [c] vocans: quorum pleraque nimiam Pompeji potentiam notabant. Caesar tamen Ciceronem in locum *Cosconii* Vigintiviri, qui obierat, adsciscere voluit [d]: atque is, dum magno animo id recusat, in odium Caesaris etiam magis incurrisse creditur [e]. Et Pompejus, quanquam jam Ciceroni periculum minaretur Clodius, adjurabat se non esse passurum, ut violaretur [f]. Verum Cicero promissis Pompeji summis diffisus [g] ad resistendum se parabat, caussae etiam suae nimium fidens [h]: etsi cito quidem haec virtus ejus fracta jacuit. Et porro se praecipitibus Caesaris consiliis immiscuit Pompejus urbem armatis implens [i], cum Caesar, quae cuique libuissent, nullo contradicente dilargiretur [k]. Clodii etiam traductionem ad plebem Caesar, nec sine Pompeji consensu, promovit: imo Pompejus Caesari legem de Clodii arro-

a *Att. II. n.* 3. b *Ib. II. n.* 17. c *Vid. &* *ib. n.* 13. d *Att. II. n.* 19. e *Vell. Pat. l. II. c.* 45. f *Att. II. n.* 20. 21. 24. g *Ib. n.* 22. h *Ib. n.* 18. 21. *f.* 22. i *Plut. Pomp. p.* 644. k *Suet. c.* 20.

arrogatione ferenti in auspicio adfuit [a]: quod factum est ejusdem diei vespera, quo Cicero in judicio C. Antonium collegam olim suum defendens [b] temporum statum deploraverat. Nam Clodius hoc anno perfecit, quod anno praecedente frustra tentaverat: & primum quidem ex Tribunis quosdam subornaverat [c], qui legem ferrent, ut patriciis quoque tribunatus capiundi potestas esset. Sed, cum id non succederet *P. Fontejo* se, homini plebejo [d], adoptandum dedit; licet ille Clodio natu minor foret [e]. Pompejus vero id agendo se bonis exosum, improbis non amicum reddebat: & ex magna illa dignitate, qua apud Populum fuerat, praeceps lapsus esse videbatur. Itaque non diu postea ipsum eorum consiliorum poenituit [f]: licet metu adhuc iisdem uti cogeretur [g]. Caesarem vero edictis Bibuli acerbissimis nimis irritari dolebat Cicero [h]. Et Caesar, qui Ciceroni legationem obtule-

a *Attic. II. n.* 12. b *Pro domo c.* 16. c *Dio l.* 37. *p. m.* 32. d *Cic. Att. II. n.* 7. 12. e *Id. pro domo c.* 13. *Suet. Tib. c.* 2. f *Att. II. n.* 22. 23. g *Ib. n.* 19. h *Ib. n.* 21.

tulerat [a], quam etiam Cicero ad occasionem tenebat, seditiosissimis quidem concionibus populum conabatur incendere, (ut nempe ipse, Consules sibi addictos in annum sequentem habere posset) ut ad Bibulum iret [b] vi ab eo extorsurus, ne amplius suis intercessionibus comitiorum indictionem prohiberet. Et ope Pompeji Consules fecit Caesar in annum sequentem Pisonem socerum suum [c], & A. Gabinium foedissimum Pompeji adulatorem [d]. Interea Caesar, ut in quosdam diversae factionis cives saevire posset [e], Vettium illum subornavit [f], quem §. 3. etiam inter indices conjurationis Catilinariae fuisse vidimus, qui diceret se a viris quibusdam praecipuis sollicitatum cum Curione de interficiendo Pompejo consilia inivisse: & adolescentium consilium fuisse principe *Paullo*, (sed quem constabat eo tempore Quaestorem Macedoniam obtinuisse [g]) ut in foro cum gladiatoribus Gabinii Pom-

a *Ib. n.* 18. *Id. de prov. cons. c.* 17. b *Attic. II. n.* 21. c *Plut. Pomp. p. m.* 644. d *Cic. post red. in Sen. c.* 5. e *Suet. c.* 20. f *Attic. II. n.* 24. g *In Vatin. c.* 10.

Pompejum adorirentur. Igitur Vettius in vincula conjicitur: & inde a Caesare, vel Caesaris impulsu a Vatinio Tribuno plebis in rostra productus, unde Catulum principem civitatis paullo ante Praetor Caesar verba facere prohibuerat, primores Populi quasi consilii sui conscios nominavit [a]: (inter quos etiam fuit M. ille Brutus conjuratorum postea in Caesarem princeps: sed quem *Q. Caepionem Brutum* vocat Cicero [b], quod ab avunculo suo *Q. Servilio Caepione* adoptatus esset) Ciceronem tamen, occulte tantum, quasi illi caussae faveret indicans. Sed Bruti nomen postridie de oratione Vettii sublatum est: quod a Caesare datum esse crediderunt homines precibus matris ejus *Serviliae* [c], cum qua Caesari commercium stupri intercedere credebatur [d]. Vettius sequente nocte in carcere necatus est: cujus caedis invidia in conscios ejus rejecta Caesar obtinuit, ut vi ab injuriis defendere se liceret [e].

Tandem ex his omnibus turbis collecta

a *Vid. & Catull. carm. 99. vel in ed. Lond. Vossii p.* 327. b *Att. II. n.* 24. c *Cic. Ibid.* d *Suet. Jul. c.* 50. e *App. Al. Civ. L. II. n.* 434.

lecta tempestas in caput Ciceronis erupit, cum Clodius ope Caesaris [a] Tribunus pl. factus esset: cui se etiam junxerunt & Crassus & Pompejus [b]. Hic quidem, quod videret, plures esse, in Senatu, qui ob superbiam, qua Lucullum exceperat & ob alias caussas, nimium nempe erga omnes fastum & nimiam potentiam, ipsi contrarii erant. Tum Gabinius & Piso, qui Caesare annitente, ut vidimus, Consulatum obtinuerant, infensissimi Ciceroni erant [c]. Maxime autem Ciceroni succensebat Caesar, quod inter Vigintiviros agro Campano dividundo legi noluisset [d]. Clodius vero, quod inter eos lectus non esset Pompejo & Caesari Crassoque iratus erat: & tamen, omnia se Pompejo adjutore, Crasso auctore facere clamabat [e]. Catonem autem, ut paullo post videbimus, in Cyprum ablegaverat Clodius: nam hujus constantia & virtus hominibus improbis formidini erat. Inde, ut destinata con- *A.U.695.*

Ee 3 tra

a *Plut.Caes.p.*714. *Att.II.n.*15. b *Or.pro Sext.c.*17.18. c *Vid.post red.in Sen.c.*13.*de har. resp.c.*2. d *Vellej. L. II. c.*45. e *De Har.resp. c.*22.

tra Ciceronem perficeret, primum plebis gratiam sibi conciliandam statuit [a]: & varias in eum finem leges tulit, quarum prima frumentum, quod ex lege Sempronia [b] semis aeris ac trientibus erat, gratis dividebat [c]: eique negotio praefecerat *Sex. Clodium* gentilem suum, quem *helluonem egentissimum* appellat Cicero: unde primum enata summa illa annonae caritas quae mox secuta est. Altera lege collegia [d], quae jussu Senatus sublata erant [e], non tantum restituebat: sed nova etiam ex faece vulgi, imo ex servitiis constituebat. Tum, ut Consules demereretur [f], legem tulit, qua Pisoni Consuli Macedoniam, Gabinio Syriam dabat cum infinito imperio [g]: ita ut Pisoni præter Macedoniam etiam Achaja, Thessalia, Graecia, Boeotia, (ita Cicero amplificandi caussa ex una provincia plures facit [h]) collegae ejus Syriae, *Babylonia*, Persae concederentur. Quarta lege vetabat Clodius [i], ne quis per eos

a *Dio L.* 38. *p. m.* 48. b *Vid. Supr. L.* VII. *c.* 3. §. 2. c *Ascon. ad Or. in Pis. c.* 4. d *Cic. Ib.* e *Dio l. prex. d.* f *Cic. in Pis. c.* 24. g *Ib. c.* 40. *pro domo c.* 21. h *Vid. pro domo c.* 9: 23. 47. *in Pis. c.* 16. &c. i *Ib. c.* 4. *Dio l.* 38. *p. m:* 4.

eos dies, quibus cum Populo agere licebat, de coelo ſervare vellet. Quinta denique prohibuit a, ne Cenſores Senatorem notare poſſent, niſi qui apud eos accuſatus, & utriusque Cenſoris ſententia damnatus eſſet b. Alias etiam pernicioſiores animo agitaſſe videtur: qualis fuit illa, quam per collegam *Cn. Manlium* promulgavit, ut libertinis ſuffragium in omnibus tribubus eſſet: ſed cujus legis lationem fortitudine ſua *L. Domitius* Praetor diſcuſſit c. Ita plebis & Conſulum voluntate ſibi adjuncta rogationem promulgavit contra eos, qui civem Romanum ſine judicio Populi necaviſſent. Nec mirum adeo eſt, has leges multis ſatis gratas fuiſſe; cum Cicero jactatione ſua & dicacitate, (de dicacitate quidem ipſe ſatis agnoſcit, imo gloriatur d) quibus vitiis, tanquam morbo quodam inſanabili, laborabat e, plurimos ſibi inimicos feciſſet: neque enim ſine malignitatis ſuſpicione ea dicacitas erat.

Ee 4 Ja-

a *Cic. Ib. & ibi Aſc. pro domo c.* 51. *&c.* b *Id. pro Mil. c.* 32. c *Ib. c.* 8. d *Pro Planc. c.* 14. *Fam. VII.* 32. e *Vid. Plut. Cic. p. m.* 863. 886. *Dio l.* 38. *p.* 40. *omn. Macr. Sat. II. c.* 3.

Jactabat [a] enim identidem Catilinam, & Lentulum ; & sua unius ope liberatam Rempublicam, quae licet vera, tamen odiosa erant. Cum ergo Cicero, quanquam nomen suum rogationi additum non esset, tamen facile videret, se solum peti [c], (& hinc legem, qua ipsi exilium indictum est, saepe *privilegium* vocat [c]) rei habitum sumpsit [d], licet ejus rei eum postea poenituerit, & sordidatus Populo supplicavit: & cum eo ad viginti millia hominum vestem mutarunt [e]. Sed Clodius hominibus contumeliosis & temerariis stipatus Ciceroni omnibus vicis occurrebat, lutoque & lapidibus in eum conjectis supplicationes impedire conabatur [f]. Equites vero Romani in Capitolio congregati deprecatores ad Consules & Senatum miserunt viros spectatissimos: sed eos Consul Gabinius ad Senatum accedere non sivit: quin Clodius eos per certos homines etiam verberibus conscidit. *Piso* quoque Ciceronis gener, Pisonis Consulis propinquus, cum

a *Plut. Ib. p.* 872. b *Vell. Pat. L. II. c.* 45. c *Pro domo c.* 10. 17. 42. *&c.* d *Plut. Cic p.* 876. e *Ad Quir. post. red. c.* 3. f *Plut. d. l.*

cum uxore se ad pedes ejus, dum pro socero deprecatur, projiciens rejectus est a. Paullo post tamen Senatus, cmm frequens convenisset, referente *L. Mummio* Tribuno plebis, (*L. Ninnium Quadratum* vocat Dio, & *L. Ninnius* dicitur in Cicerone Graevii in *orat. pro Sext. c.* 31. *oratione post red. in Sen. c.* 2. sed in *eadem oratione c.* 12. & *pro domo sua c.* 48. habet *L. Mummium*, & hoc rectius) illo igitur referente Senatus vestem, ut in publico luctu, mutandam censuit b. Hoc vero cum Consules vetarent c, & Clodius cum armis adesset, Senatores multi vestibus discissis & & clamore sublato se proripuerunt d. Nihilominus, cum non tantum a Caesare & Crasso e, qui se, ut jam dictum est f, occasione conjurationis Catilinariae a Cicerone laesum crediderat g, destitutum videret, verum etiam ab ipso Pompejo, cui jam dudum ipse minus fidebat h, & qui dedita opera Urbe exiverat, ne Ciceronem

Ee 5 opem

a *Or. pro Sext. c.* 14. b *Or. pro Plancio c.* 35. c *Ib. & in Pis. c.* 8. d *Plut. d. l.* e *Dio l.* 38. *p. m.* 42. f *Famil. I n.* 9. & *V n.* 8. g *Vid. et. Plut. Crasso p. m.* 551. h *Famil. V. n.* 7. *ad Quint. fr. I. n.* 2. *f.*

opem ejus implorantem audire, & jam antea promissa praestare cogeretur a, Urbe cessit, ne sua caussa caedes civium fieret. Alibi tamen b quaeritur, se hoc fecisse consilio quorundam invidorum permotum; in quibus Caesar & Piso Consul numerari possunt c. Et dixit aliquando d, eosdem fuisse, qui Bibulum exire domo prohibuissent; & qui se coëgissent. Pompejus quidem consilium manendi Ciceroni dederat auxilium pollicitus; quod tamen non praestitit. Et Caesar, adeo damnationi Ciceronis favebat, ut non ante ad exercitum profectus sit, quam Clodius Ciceronem Italia expulisset e. Curaverantque Pompejus & Caesar, ut anni sequentis Consules quam maxime rationibus suis addictos haberent: & *Q. Arrium* senem Praetorium, & *L. Lentulum* Flaminem Martialem a petitione repelli fecerant; cum hunc etiam inter conjuratos a L. Vettio nominari fecissent f. Priusquam discederet

a *Ad Att. II. n.* 21. b *Ib. III. n.* 7. 9. *Famil. XIV.* 1. *&c.* c *Dio d. l. p.* 41. *sq.* d *Famil. I. n.* 9. e *Plut. Caes. p. m.* 714. f *Or. in Vat. c.* 10. *ad Att. II. n.* 24.

deret Cicero, ut memoria rerum in consulatu suo gestarum conservaretur, in Capitolium adscendens simulacrum ibi, quod habebat, Minervae domesticum, quam *Urbanam*, sive *Custodem* Urbis vocabat, consecravit [a]. Postquam discessisse Ciceronem compertum est, legem tulit Clodius, *ut illi aqua & igni interdiceretur*; *neve intra quingenta millia passuum ab Italia tecto reciperetur* [b]: de quo spatio tamen postea aliquid remissum est [c]. Additum etiam legi, ut qui Ciceronem recepisset, impune posset interfici [d]; quod tamen non prohibuit, quin comiter ubique receptus fuerit [e]: nisi quod Praetor Siciliae [f] *C. Virgilius*, qui familiarissime Cicerone usus fuerat, ei scripserit, ut Sicilia abstineret. Contulit autem se in Graeciam [g], & inde in Macedoniam, ubi humanissime exceptus & toto anno liberaliter habitus est a *L. Appuleji* Praetoris Quaestore *Cn. Plancio* [h], quem postea etiam

a *Id. Fam. XII. n. 25. de LL. II. c.* 17. *pro domo c.* 57. b *Plut. Cic. p.* 876. c *Ad Att. III. n.* 4. d *Dio L.* 38. *p. m.* 43. e *Or. pro domo c.* 20. f *Pro Planc. c.* 40. g *Pro domo c.* 20. h *Or. pro Plancio c.* 10. *&c. ut c.* 41. *& alibi.*

etiam defendit, cum *de ſodalitiis*, quod inter crimina ambitus graviſſimum erat, accuſaretur: & licet civitates Graeciae officiis erga Ciceronem certarent, hic tamen abjectiſſimo animo, & prorſus ſapientiae ſtudiis, quae profitebatur, indigno ſuum infortunium tulit [a]. Statim ac profectus erat Cicero, Clodius ejus villas inflammavit, domum ejus in Palatio incendit: & in ejus area templum Libertati exſtruxit [b]. Uxor ejus & liberi omni crudelitatis genere vexati ſunt [c]. Supellex ejus direpta, ejusque bona pars ad Conſules delata eſt: nam licet haſtae Ciceronis bona ſubjicerentur, emptores tamen nullos inveniebant [d]. Et tamen non adeo diu poſt reditum cum altero Conſule Gabinio Cicero in gratiam rediit [e] non tantum; ſed eum etiam in repetundarum judicio defendit [f], non ſine aliqua levitatis nota; licet ſe Pompeji auctoritate cum eo in gratiam rediiſſe dicat. Verum diuturnum Ciceroni

a *Ad Att. III. n. 2. ſqq. Famil. L. XIV. Plut. Cic. p.* 877. *App. Al. Civ. L. II. n.* 436. b *Pro domo c.* 51. c *Ibid. c.* 23. d *Plut. l. d.* e *Pro Rab. Poſt. c.* 8. f *Val. Max. L. IV. c.* 11. *ex.* 4.

ni exilium non fuit: nam Kalendis *A.U.696.* Januariis referente L. Mummio a frequenti Senatu revocatus eſt [a], uno tantum ex Tribunorum collegio *Sex. Aelio Ligure* intercedente [b]. Et Pompejus quoque, cum a Clodio acta ejus vellicarentur [c], qui etiam eo invito Tigranem Armeniae Regis filium obſidem Romanis datum muneribus corruptus liberaverat e poteſtate *L. Flavii* Praetoris ſubtractum [d], & intoleranda eſſet hujus hominis inſolentia; imo tanta, ut ab eo ſibi metuendum eſſe Pompejus crederet, (nam omnia Pompeji acta reſcindere volebat [e]) culpam ſuam in prodendo Cicerone commiſſam faſſus [f] ejus reditum promovere coepit [g], adjutus etiam ab aliis [h], ut a *L. Domitio* Praetore Urbano, qui ſemper nimiae potentiae inimicus erat [i]. Itaque, licet reſiſteret Clodius, placuit Senatui, *nihil in Republica agi, niſi Cicero re-*

a *Poſt. red. in Sen. c.* 2. *pro Sext. c.* 31. b *Vid. pro domo c.* 19. *de Har. reſp. c.* 3. c *Plut. Pomp. p.* 645. d *Dio l.* 38. *p. m.* 47. *f. Cic. pro domo c.* 25. *Aſcon. pro Mil. c.* 14. e *Cic. pro domo c.* 25. f *Ib. c.* 10. g *Plut. dd. ll.* h *Vid. Or. in Piſ. c.* 31. i *Ad Att. III. n.* 15.

revocatus foret [a]. Verum artibus inimicorum, qui etiam vitae Pompeji a Cicerone insidias domi positas fuisse dixerant [b] reditus ejus prohibitus est ad pridie Nonas Sextileis anni sequentis. Nam primum de caede Pompeji consilium fuisse initum dicit Cicero [c]: & servum Clodii cum sica, ut Pompejum Senatum ingredientem interficeret, collocatum deprehensum fuisse saepius narrat [d]: ita ut Pompejus per aliquot tempus se domi prae metu continuerit [e]; ubi etiam a liberto Clodii *Damione* obsessus fuit [f], consultans interim, quomodo Senatus & optimatium indignationem, quam sibi attraxerat, molliret. Et nullum melius invenit consilium, quam ut Ciceronis Senatui gratissimi revocationem quam maxime poterat properaret: ita ut supplicem ejus fratrem Quintum ipse in forum deduceret; quem saepe ex ferro & manibus Consulum elapsum dicit

a *Pro Sext. c.* 31. *in Pis. c.* 13. *Att. III. n.* 24.
b *Pro Sext. c.* 18. c *Ib. c.* 32. *pro domo c.* 5. & 50. *Ascon. pro Mil. c.* 14. d *In Pis. c.* 12. *pro Mil. c.* 7. &c. e *De har. resp. c.* 23. *pro Sext. c.* 32.
f *Ascon. ad Milon. c.* 14.

cit Cicero [a]. *Piso* etiam Ciceronis gener cum uxore sua [b] quotidianis lacrymis sordibusque reditum soceri a Populo deprecabatur [c], parvum simul ostendens ipsius Ciceronis filium; cujus ipsius vitae etiam insidias struxisse Consules conqueritur pater [d]. Ergo rursus IV. Kal. Nov. octo Tribuni plebis de reditu Ciceronis legem promulgarunt [e]: & iisdem referentibus *Lentulus* Consul designatus de Cicerone praestantissimam sententiam dixit [f]. Atque idem Kal. Januariis, simulac de religione retulerat, nihil humanarum rerum sibi prius quam de Cicerone agendum judicavit [g]: & princeps rogatus sententiam L. Cotta, legem nullam de reditu Ciceronis ferendam censuit [h], cum nihil moribus, nihil legibus, nihil jure in ea re factum esset [i]. Quin ipse Metellus Consul, licet Ciceroni inimicus, de ejus reditu ad Senatum retulit [k]. Cum tamen res variis

a *Pro domo c.* 23. b *Ib.* c *Post. red. ad Quir. c.* 3. *& in Sen. c.* 7. d *ll. cc. & pro Sext. c.* 24. e *Ib. c.* 32. *Attic. III. n.* 23. f *Post red in Sen. c.* 3, 4. *pro domo c.* 27. g *Post. red. ad Q. c.* 5. h *Pro domo c.* 26. *Att. III. n.* 15. i *Ib. c.* 62.

riis adhuc rationibus impediretur, voluntate Senatus perſpecta, (nam, ut in publico luctu, publico conſilio Senatus ob Ciceronis exſilium veſtem mutaverat [a]) cauſſa ad Populum VIII. Kal. Febr. delata fuit: quo die in foro Clodiani maximam civium caedem fecerunt, quaſi flumine ſanguinis Ciceronis reditum intercludere vellent [b]: acceperatque Clodius a fratre *Appio* gladiatores, quos ille in funere propinqui cujusdam ſui daturus fuerat [c]. Tum etiam Tribuni plebis vulnerati ſunt; & Q. Cicero inter cadavera tanquam occiſus jacuit [d]: in quibus omnibus *T. Annium Milonem* Tribunum plebis egregium ſalutis ſuae defenſorem expertus eſt Cicero [e]. Unde nova inimicitiarum Milonis & Clodii origo exſtitit: nam Milo Clodium de vi tum. poſtulavit. Sed alter Conſul Metellus Nepos, qui frater patruelis erat Clodii [f], & privatas etiam cum

a *Poſt red. ad Q. c. 3. pro Planc. c. 35.* b *Poſt red. ad Q. c. 5. in Sen. c. 3.* c *Dio L. 39. p. m. 59.* d *Pro Sext. c. 35.* e *Famil. II. n. 6. de Har. reſp. c. 4. pro Mil. c. 32. de Off. L. II. c. 17.* f *Poſt. red. in Sen. c. 10.*

cum Cicerone gerebat inimicitias, praetexens judicum sortitionem nondum factam esse, quod nondum creati essent Quaestores, edixit Praetori, ne quod judicium fieri pateretur a. Et, lubenter paruisse Praetorem credi potest, quod Appius esset Claudius ipsius Clodii frater germanus: qui tamen paullo post privatis simultatibus caussam publicam praetulisse visus est: quemadmodum etiam Metellus cum absente Cicerone in gratiam rediit, se, inimicitias Patribus Conscriptis, & temporibus, & Reipublicae permissurum, affirmans b; & bonae Metelli indolis, ut videtur, fiducia jam antea Cicero, dum adhuc exsularet, opem ejus imploraverat c. Ergo Milo d, jure nihil agi posse videns, etiam ipse gladiatores emit e: sed hactenus nihil iis opus fuit: nam Cicero, postquam Pompejus (cui ergo omnia se debere fatetur) f verbis honorificentissimis de eo

a *Dio. l.* 39. *p. m.* 95. b *Post red. in Sen. c.* 10. *pro Sext. c.* 33. c *Epist. Fam. V. n.* 4. d *Pro Sext. c.* 41. *post red. in Sen. c.* 8. e *Ad Quint. fr.* II. *n.* 5. f *Famil.* I. *n.* 9. III. *n.* 10

locutus fuisset [a], ab exsilio revocatus est; & frequentissimis quidem sententiis [b], ac summo favore, ita ut Senatus, auctore Pompejo, decreverit, ut, si quis impedivisset reditum ejus, in numero hostium putaretur [c]. Atque illud Senatusconsultum eo ipso die in maxima theatri frequentia incredibili clamore & plausu comprobatum fuit. Inde lex de eodem negotio ab omnibus Magistratibus, Claudio Praetore tantum, & duobus Tribunis plebis *N. Quinctio* [d] & *Sex. Atilio* [e] (quos *de lapide emptos*, id est, *tanquam mancipia Clodio addictos* vocat Cicero [f]) lata atque pridie Nonas Sextileis comitiis centuriatis a Lentulo Consule perlata est, solo Clodio eam oratione habita dissuadente [g]: ita ut Populus nullam unquam rem tanto consensu sciverit: & omnis Italia, tanquam signo dato, ad ea comitia convenerat [h]. Eo ipso die, quo haec Romae fiebant, Cicero Dyr-

a *Ad Quir. post red. c.* 7. *pro Sext. c.* 60. b *Pro domo c.* 6. *de Divin. L.* 1. *c.* 28. c *In Pis. c.* 15. d *Pro Sext. c.* 33. e *Pro Mil. c.* 15. f *In Pis. c.* 15. g *Pro Sext. c.* 50. h *In Pis. c.* 15.

Dyrrhachio profectus fuerat, & postridie Brundisii summa gratulatione exceptus fuit. Hinc lento itinere concurrentibus undique hominibus ex oppidis & civitatibus ad Urbem profectus etiam illic laetissimos omnes de suo adventu reperit a: ita ut ad portam vix integer dies recipiendis gratulatorum officiis suffecerit b; unde postea, & justo quidem titulo, jactavit, *se humeris Italiae reportatum esse* c. Gratias statim egit Senatui & Populo orationibus, quae hodie leguntur d. Atque ita sexto & decimo, postquam in exsilium pulsus erat, mense restitutus fuit. Tum Senatus decrevit, ut civitatibus, quae in Ciceronem officiosae fuerant, publice grates agerentur; utque domus & villae, quas dejecerat Clodius, publico sumptu reponerentur e: licet queratur Cicero, valde illiberaliter ea omnia fuisse aestimata f. Paullo post contentione de domo Cice-

 ronis

a *Pro domo c.* 28. *Pro Sext. c.* 63. *In Pis. c.* 22. *Vellej. L.* II. *c.* 45. b *Appian. Civ. L.* II. *n.* 437. c *Pseudo Sallust. in Cic. c.* 4. d *Fam.* I. *n.* 9. e *In Pis. c.* 22. f *Att. IV. n.* 2.

ronis orta, quam Clodius *Libertati* consecraverat, Populus, reverso Cicerone, eodem jure quo fuisset, esse jusserat, de ea re ex Senatusconsulto ad Pontificum collegium relatum est: ubi tum Cicero orationem dixit, quae exstat. Ut vero jam ea, quae proxime narratis arctius adhaerent, absolvamus, A. U. 692., cum prodigia multa facta esse, nunciaretur, & haruspices, *Deos iratos esse*, respondissent, *quod loca sacra & religiosa profana haberentur* [a], Clodius, qui jam Aedilis factus erat, (unde obiter observari potest, eum adhuc multum gratia apud Populum valuisse) eam occasionem avide arripuit, &, *Ciceronis domum inter ea loca esse*, dixit. Cicero oratione, quam habemus, *de haruspicum responsis*, se in Senatu defendit, & docuit; si quid calamitatis Reipublicae impendeat, Clodii id sceleribus & furori esse tribuendum. Inde Milone, & quibusdam aliis Tribunis plebis adhibitis, Capitolium ingressus tabulas, quas ibi de exilio ejus fixerat Clodius, dejecit: easque a Clodio repositas postea

a *Cic. de har. resp. c.* 5. 10. *&c.*

ſtea, obſervata Clodii abſentia, ſecum domum abſportavit. Hoc tamen Cato, licet & ipſe odiſſet Clodium, violentum eſſe affirmabat [a], quod ita tot decreta & res geſtae Senatusconſulto tollerentur: nam in iis etiam erant, quae ipſe Cato in Cypro & alibi geſſerat: imo Clodio in contentionibus, quibus cum Cicerone decertabat, ex eadem cauſſa adfuit [b]: de qua ergo expeditione Catonis jam nobis videndum eſt.

a *Plut. Cic. p.* 878. b *Dio L.* 39. *p.* 63.

CAPUT QUARTUM.

Geſta in Cypro & in Ægypto.

§. I. Si unquam a Romanis negotium aliquod injuſte ſuſceptum fuit haec certe expeditio, qua Cyprum inſulam ditiſſimam in ſuam poteſtatem redegerunt, omnino injuſtiſſima fuit. Tenebat eam [a] *Ptolemaeus Alexander*, qui Ptolemaei Euergetis II. ſive Phyſconis erat filius: nec ad ſcopum noſtrum refert narrare, qua *Occaſio rei.*

a *Juſtin. L.* 39. *c.* 4. *& ejuſd. libri perioche.*

ratione hoc regnum acceperit: sufficiet ostendere, quomodo eo a Romanis fuerit exutus. De hoc Rege amico & socio, & bene de Romanis merito [a] legem tulit P. Clodius Tribunus plebis, *ut regnum ejus in Provinciae formam redigeretur; ejusque bona publicarentur; utique Byzantium exsules reducerentur;* [b] *eaque provincia M. Catoni nomine Quaestoris, sed jure praetorio, mandaretur* [c]. Caussas autem hujus rogationis Clodius habebat, quod, cum aliquando a piratis fuisset captus a Ptolemaeo redemptus non esset [d]: quod tamen, quo jure ab illo Rege efflagitandum fuerit, non video. Sed verior, ut jam antea vidimus, ipsi caussa erat, ut, Catone ex Urbe amandato, ipse, quae libuisset, agere posset [e]. Nam ita ablegato Catone, pulso Cicerone, Lucullo in praedia digresso, Crasso privata curante negotia, & Caesare Gallias, inter Pompejum quasi & Clo-

a *Cic. pro domo. c.* 8, 20. *pro Sext. c.* 26. *sq.* b *Plut. Cat. min. p.* 776. c *Vell. Pat. L.* II. *c.* 45. d *Strabo L. XIV. Dio L.* 38. *p. m.* 48. e *Cic. pro domo c.* 25. *Plut. Caes. p.* 718.

Clodium civitatis adminiſtratio erat diviſa. Verum ſatis mirari nequeo, Catonem, illum rigidum virtutis, ut certe prae ſe ferebat, cultorem, paſſum fuiſſe, ut talis ſibi provincia imponeretur: nulla enim, quod ſciam, lege ad eam ſuſcipiendam cogi poterat, licet id innuere videatur Cicero [a]: & palam eſt, cum, ut *in fine capitis praecedentis* diximus §, haec acta ſua Cato poſtea reſcindi noluerit. Imo paullo poſt Clodio cum Cicerone contendenti adfuit [b]. Conatur quidem eum defendere Cicero [c]: ſed tamen ipſe eodem loco *rogationem Cypriam* vocat *ſceleſtiſſimam*. Ita ut etiam huic Catoni ex parte aptari poſſint, quae de virtute proavi ejus Catonis priſci minus ſincera diximus [d]. Et etiam turpiter in leges Clodii juraverat: quanquam hoc quoque factum excuſare conatur Cicero. At quanto fortius Metellus, qui in leges Saturnini jurare recuſans lubentius exſilium ſubiit? Praemiſit in Cyprum

a *L. cit. Vid. & Plut. & Dion. ll. cc.*
b *Dio l.* 39. *p. m.* 63. c *Pro Sext. c.* 28.
d *Supr. L. V. c.* 4. §. 10.

Cato amicum suum *Canidium*, qui persuaderet Ptolemaeo, ut sine certamine cederet, ostensa ipsi spe honesti & opulenti otii, sacerdotii nempe *Paphiae Veneris* [a].

Exitus belli.

§. II. Sed Ptolemaeus, antequam adveniret Cato, venenum sumpsit: cum antea, si Valerio Maximo credimus [b], omni pecunia imposita navibus in altum processisset, ut classe perforata suo arbitrio periret, & hostes praeda carerent [c]. Igitur Cato Brutum sororis filium misit, qui ingentes Regis divitias undique comportaret; quod non satis fideret Canidio. Et cum Byzantium profectus concordiam eo & exsules reduxisset, in Cyprum regressus exactissima diligentia bona regia conquisivit, vendidit, & pecuniam, septem fere M. talentorum† [d] argenti, secum Romam avexit. Sed rationum libellos, quos non ad suam probandam fidem confecerat; verum ut aliis sedulitatis exemplum praeberet, alterum nau-fra-

a *Plut. Cat. min. p.* 776. b *L. IX. c.* 4. c *Appian. Civ. L. II. n.* 441. *qui ordinem temporum non bene servasse videtur.* † *Philipp.* 4200000. d *Plut. d.l.p.* 777. *Lucan. L. III. V.* 164.

fragio, alterum nautarum culpa amisit. Exceptus est Romae summo omnium ordinum concursu, magistratibus omnibus & sacerdotibus, Senatu universo & frequenti populo obviam ei prodeuntibus. Cato tamen insolenter satis non ante egressus est navi, quam ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia [a]. Praemium Catoni navatae operae (& fidem sane exactissimam ei negotio adhibuerat) Praetura extra ordinem, & jus spectandi ludos in toga praetexta decretum est: Sed ea Cato repudiavit [b]. Ex quibus omnibus tamen patet, & Catonem, & Senatum, & universum Populum Romanum, si paucissimos forte excipias, se ipsos scelestis Clodii consiliis implicasse. Nam quod Cicero in id facinus acerbe saepius invehitur [c], odio magis Clodii, quam amore justitiae factum fuisse videtur, & ex aliis Ciceronis actionibus facile deprehendi potest: qui ita simul odio, quo Catonem prosequebatur, ut ex variis

 locis

a Vellej. L. II. *c.* 45. *Plut. p.*778. b *Dio l. prox. d.* c *Pro domo c.* 8. 20. *pro Sext. c.* 26. *& alibi.*

locis colligi poteſt a, occulte ſatisfaciebat. Nec defendere poteſt Romanos, ut maxime verum fuerit, quod maximis vitiis addictus hic Rex foret c: ita ut vere dicat Ammianus Marcellinus *L. XIV. c. 7. avide magis Populum Romanum hanc inſulam invaſiſſe, quam juſte.* Catonem reverſum Clodius, quamquam ex ejus lege haec expeditio ſuſcepta fuiſſet, rationes rerum geſtarum popoſcit; cum ſciret, naufragio omnes fere ejus commentarios periiſſe: & Caeſar, injuriae matrimonio ſuo illatae oblitus, accuſationes ei ex provincia contra Catonem per literas mittebat. Verum tranſeamus ad res Aegypti, quarum origo paullo altius repetenda eſt.

Res Aegypti. §. III. *Ptolemaeus Alexander III. Philadelphus* nothus *Ptolemaei Alexandri II.* filius, (ita ut Cypri Rex, de quo diximus, hujus patruus fuerit) *Alexandri I.*, qui Ptolemaei Lathuri frater natu minor fuerat, nepos fuit. Hic a civibus ſuis *Alexandrinis* ob tyrannidem pulſus Romanorum

a Pro Mur. c. 29. ſqq. Att. I. n. 17. VII. n. 2. Fam. I. n. 5. b *Vellej. d. l.*

norum auxilium imploravit : quam occasionem arripiens C. Julius Caesar *A.U.*688. Aedilis per partem Tribunorum tentavit, ut sibi Aegyptus provincia plebiscito daretur a. Sed Tyri interea in exilio mortuus Alexander Aegypti regnum Populo Romano testamento reliquerat; vel reliquisse dicebatur c: nam multi hoc confictum fuisse crediderunt. Senatus certe legatos Tyrum miserat, qui a Rege depositam illic pecuniam Romanis recuperarent. Verum interea Aegyptii Regem sibi constituerunt *Ptolemaeum* Ptolemaei II. Soteris filium nothum: qui *Dionysi*, (Latinis *Bacchi*, vel potius *Liberi*) & *Dionysi Novi* cognomine dictus est d. *Auletes* praeterea, & vulgatius quidem, appellatur a summo *tibia canendi studio* e. (αὐλὸς Graecis *tibia* dicitur.) Hic, ut sibi regnum firmaret, quod minus stabile erat, non tantum, quod Romani se pro haerede defuncti Regis gesturos esse, credi posset; sed etiam

a *Suet. Jul. c.* 11. b *Cic. Agrar. I. c.* 1. c *Ib. II. c.* 16. d *Vid. Vaillant. Hist. Ptol. p.* 134. e *Strabo L. XVII. n.* 796. *Porphyr. ap. Euseb.*

etiam per contemptum, quem in animis subditorum suorum vitia ejus, & occupationes Rege indignae produxerant [a], gratiam quorundam clarissimorum Romae virorum, & quorum maxima tunc in Republica erat auctoritas, sibi conciliandam statuit.
A.U.694. Et incidit commodum in Consulatum Julii Caesaris, qui aere alieno obrutus venalem & fidem simul & probitatem habebat [b]. Et sane societatem Romanam Regi vendidit sex millia talentorum [c] pactus sibi Pompejoque, cujus auctoritate indigebat, ut legem, quam de societate cum Ptolemaeo incunda promulgaturus erat, perferre posset. At cum tantam pecuniae summam Rex *subito*, (nam reditus quidem ejus erant longe majores d) nisi gravissimo tributorum onere extra ordinem subditis imposito, conficere non potuisset, in odium illorum incurrit: praesertim cum etiam Cyprum insulam, quod petierant subditi, a Romanis repetere,

a *Strabo d. l.* b *Vid. Suet. Jul. c.* 18. 54. *Plut. Caes. p.* 712. c 3600000. *Phil.* d *Strabo L. XVII. n.* 798.

re, aut neglexisset, aut ausus non fuisset [a]. Nec poterat eos in officio continere conductitio milite destitutus; ita ut Romam aufugere consultius duxerit." Interim Aegyptii, eum periisse arbitrati, filiam ejus *Berenicen* Reginam constituunt; quod filii ejus infirma nimis aetate essent: cui postea *Philippum Euergetem Antiochi Grypi* & *Tryphaenae* sororis Ptolemaei Lathuri filium Alexandrini jungere voluerunt, fecissentque, nisi Gabinius, tum Syriae praeses, cohibuisset [b]. Rex vero Rhodi Catonem adiit [c]: a quo summo quidem & indigno fastu est exceptus: sed monitus simul est saluberrimo consilio, ut domum reversus cum civibus suis in gratiam rediret, neque se intolerando fastui & avaritiae procerum Romanorum exponeret, suum etiam officium ad eam rem offerens. Poenituitque maxime Regem spreti tam salutaris consilii, postquam Romae superbiam Magistratuum expertus esset. Obtinuit tamen a Senatu, allaborante Pompejo, (cujus amicitiam

a *Dio L.* 39. *p. m.* 61. b *Vid. Vaillant. p.* 140. c *Plut. Cat. min. p.* 776.

tiam olim coluerat [a], & cujus hospitio jam Romae utebatur [b]) & referente Consule *Cn. Lentulo Marcellino*, ut is, cui Cilicia provincia sorte obtigisset, Regem reduceret [c].
A.U. 697. Ea obtigerat *P. Lentulo Spintheri* anni praecedentis Consuli: & Pompejus, videns, se gratia Populi excidisse [d], (praesertim, quod cura frumentaria, de qua statim dicemus, minus quam optandum fuerat, ei successisset) reductione Regis Lentulo cessit: eidemque sua sententia eam decrevit Cicero; de qua re ejus oratio exstitit [e]: & factum fuit in eam sententiam Senatusconsultum [f]. Verum interea Aegyptii, audito Regem suum vivere & Romae adesse, legationem miserunt centum amplius virorum primariae dignitatis, quae coram Senatu caussam suam ageret: inter quos erat praecipuus *Dio* Philosophus *Academicus* [g]. At Rex plerosque

a *Plin. H. N. XXXIII. c.* 10. b *Dio. L.* 39. *p. m.* 61. c *Cic. pro Rab. Post. c.* 3. d *Vid. eund. ad Fam. L. I. n.* 5. *ad Quint. fr. L. II. n.* 3. 4. *Plut. Pomp. p.* 645. e *Vid. fragm. or. Cic. ed. Graev. p.* 999. f *Ad fam. L.* 1. *n. &* 7. g *Cic. pro Coel. c.* 8. *de harusp. resp. c.* 16.

que eorum, & ipsum Dionem, qua ferro, qua veneno sustulit [a]: & reliquis tantum metum injecit, ut mandata referre, imo ne hiscere quidem auderent: praesertim cum Rex Pompeji amicitia tutus esset. Hoc autem, cum cito palam factum esset, omnium odio, ut antea contemptui, Rex fuit expositus. Cumque etiam largitiones ejus & corruptelae essent notissimae, adventus ejus Romam semper inter summas Reipublicae calamitates fuit habitus; quod ultimam quasi manum morum apud Romanos corruptioni addidisset [b]. Et frustra M. Favonius aliique boni in sceleris auctores inquirere sunt conati [c]; cum Pompejus & Lentulus, & alii, qui pecunia regia erant corrupti, aperte Regis caussam agerent: ad quem finem Rex etiam Romae pecuniam mutuam sumpserat [d]. Imo Dio legationis princeps, ex quo Senatus totius rei veritatem expiscari voluerat, pri-

a *Strabo L. XVII. n.* 796. b *Vid. Cic. pro Cael. c.* 8. c *Vid. eund. ad Quint. fr. L. II. n.* 3. d *Id. Fam. L. I. n.* 1, *pro Rab. Post. c.* 2. 3. *&c.*

primum minis territus, inde etiam Regis juſſu occiſus fuit: & Rex paullo poſt Roma Epheſum profe-ctus eſt [d] Dianae aſylo uſurus, donec de rerum ſuarum eventu certior foret. Sed erat inter Tribunos anni ſequentis *C. Cato*, [b] ingenii inquieti juvenis [c], qui ſe ſtatim cauſſae Ptolemaei, & reductioni ejus per P. Lentulum Ciliciae Proconſulem [d] faciendae oppoſuit: & cum ex alia forte cauſſa libri Sibyllini eſſent conſulti, ac in iis ſcripum inveniretur [e], vel inventum eſſe diceretur, unde *religionis calumniam* hoc vocat Cicero [f], *ne Rex Aegypti reduceretur*; Cato veritus, ne hoc per factionem Regi faventium ſupprimeretur, Quindecimviros ad Populum produxit; & quod legiſſent in libris proferre coëgit. Ac referente Lentulo Marcellino Conſule Pompeji inimico decretum eſt, *Regem Aegyptium vi armata*

a *Dio. l. prox. d.* b *Cic. Fam. L. I. n.* 2, 4, 5. c *Feneſtella ap. Non. V. Rumor. p. m.* 413. d *Abbas S. Realis in opuſc. miſcell. p. m.* 34. *ſqq. videtur confundere hunc cum Cn. Lentulo Coſ. A.* 697. e *Dio l. prox. d.* f *Fam. I. n.* 1. *Vid. ib. n.* 4.

ta restitui periculosum Reipublicae videri [a]. Igitur missis literis Rex rogavit [b], ut Pompejus duobus tantum lictoribus comitantibus eum reduceret: & creditores Regis aperte contra Lentulum pecunias suppeditabant, Caninius vero Tribunus plebis legem de ea re promulgavit [c]; adjuvante etiam collega ejus *Rutilio Lupo* [d]. Pompejus, ut erat honorum insatiabilis, consilio mutato, summo quidem ardore, hanc novam etiam provinciam sibi mandari desideravit: licet ipse id desiderium strenue dissimularet [e]. Legibus tamen hoc erat contrarium, quae vetabant [f], eundem hominem duabus provinciis, vel magistratibus majoribus simul ornari. Ergo etiam hoc argumento & dolo usi sunt, qui Pompejo reductionem Regis eripere volebant. Nam splendidissima jam Pompejo provincia fuerat data, *Cura* nempe *annonae*, cum imperio extraordinario [g]. Idque ut fieret curasse Lentulum quidam di-

a *Ad Quint. fr. L. II. n.* 2. b *Plut. loc. prox. d.* c *Famil. I. n.* 4. d *Ib. n.* 1, 2. e *Id. Attic. L. IV. n.* 14. f *Liv. L. VII. c.* 42. g *Dio L.* 39. *p. m.* 62.

xerunt, ut ita prohiberet quominus reductio Regis Pompejo mandari posset a. De qua re antequam pergamus, hic aliquid est dicendum.

Curatio Pompeji frumentaria.

§. IV. Summa hoc tempore difficultate annonae tam Romae, quam in Italia laborabatur, quod deliciis potius & amoenitatibus villarum, quam agros fructus caussa colendo delectarentur Romani proceres a. Hinc, ut diximus, Clodius frumentum gratis dividi jusserat: sed hoc etiam angustias rei frumentariae intenderat, ita ut frequentes seditiones inde excitarentur. Ergo anno Urbis 696. ex sententia Ciceronis ab exilio reversi c, qui ita gratum animum Pompejo praestare volebat, & decreto Senatus d, accedente etiam lege Populi, eadem curatio Pompejo mandata est e cum imperio in Italia & potestate proconsulari per omnes Imperii provincias: idque in quinquennium. Rejecta autem fuit lex, quam *Messius* Tribunus plebis tulerat f, ut omnis

a *Plut. Pomp. p.* 645. b *Sall. Catil. c.* 12. *Hor. Od. II.* 15. c *Ad Att. L. IV. n.* 1. d *Pro domo c.* 5. *sqq.* e *Dio L.* 39. *p.* 64. *Appian. Liv. L. II. n.* 438. f *Cic. d. l.*

mnis etiam pecuniae potestatem haberet Pompejus, & classem, & exercitum, & majus imperium; quam esset illorum, qui eas provincias obtinebant: Pompejus igitur summa diligentia, summo periculorum contemptu, legatis quoquoversum dimissis, (nam quindecim sibi legatos adsciverat) & ipse in Siciliam, Sardiniam, Africam, quae ante Aegyptum in provinciam redactam horrea fere Romanorum erant, profectus ingentem vim frumenti congessit; ingentem sibi apud omnes laudem & auctoritatem peperit.

§. V. Sed videamus jam porro quomodo Ptolemaeus in regnum suum reductus sit. Nam, sive verum fuerit, aliquod monitum de non reducendo Rege in libris, quos *fatales* vocabant Romani [a], repertum esse, sive id fuerit falsum, non prohibuit certe, quin commoda interpretatione oraculum illud eludi potuerit [a]: ita nempe, ut, sive Lentulus, sive quis alius, Rege propinquo aliquo loco collocato, Alexandriam praesidiis firmaret; atque mox digresso Romano- *Reductio regis.*

a *Liv. V. c. 14. &c.* b *Cic. Fam. I. n. 7.*

rum Duce ita demum ad sua Ptolemaeus reverteretur: quo facto, *a Romanis reductum fuisse Regem*, proprie dici non poterat: idque consilium etiam a Cicerone Lentulo datum fuisse ex loco ad marginem scripto videmus. Sed cum Lentulus, satis virium se habere, non crederet, ut id consilium exsequeretur, Gabinius, qui Syriae praeerat, avide eam occasionem arripuit, mandante illud praesertim Pompejo [a]. Hic Gabinius omnibus probris inquinatissimus Syriam primo provinciam suam miseris modis afflixerat plus damni ipsi inferens, quam unquam praedones, qui tum temporis ibi potentissimi erant, fecissent. Inde opportunitate turbarum, quae in Parthorum erant imperio, erectus eos aggredi cogitabat, cum adveniens cum literis Pompeji Ptolemaeus, & omnia summa pollicitus hominem facile permovit, ut Parthis omissis in Aegyptum contenderet. Nam Ptolemaeus decem millia talentorum [b], sive Imperatori, sive ducibus exercituive se daturum pro-

a *Dio L.* 39. *p.* 73. b 6000000. *Phil.*

promiserat [a] M. illi Antonio, qui postea Triumvir fuit, & tunc Praefectura Equitum apud Antonium fungebatur [b]. Ergo spretis legibus, quae & provincia omnino excedere Praesidem vetabant [c], & nominatim Ptolemaei reductionem prohibebant, in Aegyptum profectus est; cum antea etiam Aristobulum Judaeae quondam Regem, & jam Roma profugum comprehensum ad Pompejum misisset [d]. *Berenice*, quae Aegyptum obtinebat, ut haberet, quem Romanis opponeret, *Seleucum* arcessivit Syriacorum Regum stirpe oriundum, quem ob sordidam avaritiam *Cybiosacten* Aegyptii dixerunt. Ea vox *salsamentarium*, aut similium *mercium institorem* significare videtur [e]. Sed hunc, quod nulli rei aptum videret, Regina interfecit; licet eum jam regni & tori consortem fecisset. Inde iisdem conditionibus ad se pertraxit *Archelaum* Archelai, qui bello Mithridatico adversus Romanos militaverat, filium. Hic vero a Gabinio captus

 est.

a *Vid. Cic. pro C. Rab. Post. c.* 8. b *Plut. Ant. p. m.* 916. c *Cic. in Pis. c.* 21. d *Dio Ib. p.* 74. e *Vid. Casaub. ad Strab. l. XVII. n.* 296.

est. Sed Gabinius veritus, ne ita a Ptolemaeo, quasi nulla re magni momenti gesta, minus pecuniae, quam convenerat, acciperet; imo plusquam pactus esset se accepturum sperans, si Archelaum Ptolemaeus pertimuisset, hominem aufugere sivit, cum etiam ab eo magnam vim nummorum expressisset: isque Archelaus ita Reginam Aegyptiam uxorem duxit. Inde a Gabinio praemissus Antonius *Pelusium* cepit [a] opera potissimum Antipatri, qui Herodis Magni pater fuit; & qui persuasit Judaeis, quorum ingens multitudo ibi degebat, ut urbem Antonio traderent [b]. Mox etiam victis Alexandrinis [c], caesoque inter alios Archelao, Aegypto omni e vestigio potitus eam Ptolemaeo reddidit: qui filiam statim & mox locupletissimum quemque interemit [e], ut pecuniam Romanis promissam conficeret. Gabinius tamen, qui Romam haec omnia nequidem nunciaverat, ne sui ipsius accusator foret, eo nomine accusatus fuit: & ac-

a *Joseph. de Bell. Jud. L. I. c. 6. Plut. Anton. p. m.* 917. b *Jos. Ant. Jud. L. XV. c.* 11. c *Cic. in Pis. c.* 21. d *Dio l. d.*

accedebant aliae accusandi caussae [a], provincia praedonibus prodita, publicani prohibiti, quo minus vectigalia exigere possent, & si quae aliae caussae fuerunt. Et videtur etiam a Cicerone, qui quondam eum defenderat, fuisse accusatus [b], populo ad eum condemnandum paratissimo. Sed A.U. 698. studebant ei Consules Pompejus Crassusque, qui praedae Gabinianae participes fuerant. Verum, cum anni sequentis Consules L. Domitius Ahenobarbus & App. Claudius Pulcher, A.U. 699. qui etiam cum Pompejo hoc tempore inimicitias gerebant [c], ipsi essent adversi, Senatus acerbissimi in Gabinium supplicii statuendi Populo auctor fuit. Et plurimum etiam invidiam Gabinii auxerat, quod legatum a Crasso successore suo missum non receperat: sed potestatem, quasi perpetuam eam accepisset, retinuerat. Licet autem immensa largitione uteretur, & Pompejus efficeret, ut ipse etiam Cicero iterum ejus caussam ageret, *de majestate* quidem absolutus, *de*

a *Cic. de prov. cons. c.* 5. b *Sed vid. Sigon. & Patric. ad fragm. Or. pro Gabinio.* c *Dio L* 9. *p. m.* 75.

de repetundis condemnatus fuit, & exſilium ſubiit: unde tamen poſtea a Caeſare, qui nequiſſimorum hominum opera, ut deſtinata perficeret, indigebat, reductus eſt [a]. Et hujus Regis Aegyptii cauſſa etiam *C. Rabirius* accuſatus fuit, qui potens imprimis inter publicanos Regi pecuniam mutuam dederat, qua Senatores corrupiſſe dicebatur. Inde Regem ſecutus, ut pecuniam reciperet, ab eo pecuniae regiae curandae praefectus fuerat [b]. Tum pecuniam a Rege ad abſolvendum Gabinium imperatam coëgerat; ejusque partem ipſe pro ſoluto acceperat; ita ut haec cauſſa quaſi appendix quaedam cauſſae Gabinianae fuerit habita.

a *Dio L.* 39. *f.* b *Cic. pro C. Rab. Poſt.* c. 8.

CAPUT QUINTUM.

De caede Clodii & tertio Pompeji Conſulatu.

Antequam iterum ad bella externa convertamur, alias adhuc turbas dome-

domesticas narrabimus, quanquam paullo serius evenerint, ut series rerum aptior sit.

§. I. Ingentes inimicitiae, quae inter Clodium Ciceronis inimicum, & T. Annium Milonem ejusdem defensorem intercedebant, Clodio demum exitiales, nec Miloni laetae fuerunt. Petierat Milo consulatum in A. U. 701. effusissima quidem largitione, ita ut inde aeris alieni vim incredibilem contraxerit: (septingenties HS. [a] illud fuisse dicit Plinius [b]) imo tria patrimonia in eas largitiones effuderit [c]. Quin & Milo, &, qui cum eo petebant, *P. Plautius Hypsaeus*, *Quintus*que *Metellus Scipio* Pompeji Socer [d] factionibus armatorum erant succincti. Clodius vero, cui Milo audacia non cedebat, eodem anno petebat praeturam; quam debilem futuram Consule Milone intelligebat [e]. Cum autem comitia consularia in longum extraherentur, neque ob perditas candidatorum contentiones perfici possent; atque ita

De caede Clodii. A. U. 701.

Gg 5 Ka-

a *Phil.* 1750000. b *H. N. XXXVI. c.* 15. c *Or. pro Mil. c.* 35, *Ascon. in ejus argum.* c *Ascon. Ib.* e *Or. pro Mil. c.* 9.

Kalendis Januariis (quae circa finem Novembris Juliani hoc anno fuerunt) nulli neque Consules, neque Praetores essent, Pompejus tamen cum *T. Munatio Planco* Tribuno plebis non permittebat, ut patricii convocarentur, qui Interregem *proderent*. Sed interea evenit, ut Miloni Lanuvium, ex quo erat municipio, proficiscenti in via Appia obviam veniret Clodius: atque ibi rixa coörta inter servos Clodii, quos pro more Romanorum procerum plures circa se habebat, & Milonis servos (nam etiam hic maximum eorum agmen intermixtis quibusdam gladiatoribus ducebat) Clodius vulneratus fuit. Et mox ex taberna, in quam confugerat, jussu Milonis extractus & occisus est. Fortuitam hanc rixam & caedem fuisse, & Milo, & patronus ejus Cicero videri voluerunt, a parte nempe Milonis: nam Clodium ei insidias posuisse dicit Cicero [a]. Praescivisse tamen hanc caedem Clodii Ciceronem ex loco quodam epistolarum ad Atticum colligi potest [b]: qui tamen alibi negat [c], hoc

a *Pro Mil. c.* 10. b *Vid. L. IV. n.* 3. c *Phil. II. c.* 9.

hoc unquam sibi fuisse objectum: quanquam ipse in *oratione pro Milone* [a] afferat, dixisse quosdam, *manu Milonis caedem esse factam, consilio vero majoris alicujus*; se ipsum nimirum innuens. Admodum certe, nec immerito, caede Clodii gavisum fuisse Ciceronem, vel inde patet, quod epistolam quandam ad Atticum [b] ex Cilicia provincia sua scribens addat, *scriptam fuisse die septingentesimo sexagesimo quinto post illam caedem*; quam ibi *Leuctricam pugnam* vocat; cujus appellationis rationem indagent alii. Facta fuerat Clodii caedes ad kalendarium Romanum III. vel XIII. kal. Februarias [c].

§. II. Corpore Clodii Romam perlato ingentes motus sunt facti. Et uxor ejus *Fulvia* [d], ut facti invidiam augeret, vulnera ejus cum effusa lamentatione ostendebat. Itaque postridie infimae plebis & servitiorum tantus concursus factus est, ut complures noti homines, & inter eos *C. Vibie-* *Motus ex hac caede.*

a. *Phil. II. c.* 18. b *L. VI. n.* 1. c *Vid. Malaspinam & Man. ad d. Cic. l.* d *Ascon. prooem. pro Mil.*

Vibienus Senator, eliderentur [a]. Inde in forum delatum est corpus Clodii, & populus illud in curiam intulit, cremavitque incensis subselliis, & aliis rebus forte oblatis [b]: quo igne ipsa quoque curia conflagravit; aliaque gravia, quae seditio suggerit, facinora patrata sunt. Milo vero nihilo deterius consulatum petere aperta etiam largitione est ausus [c]. Ita ut octingenta talenta [d] inter cives dividenda apud sequestres deposuerit [e]. Et connivebat ad omnia Pompejus, ut Respublica Dictatorem requireret. Itaque, cum propter has turbas comitia haberi non possent, aliique ex aliis interreges fierent, factum est tandem illud extremae necessitudinis Senatusconsultum [f], *Viderent Interrex, & Tribuni plebis, & Pompejus*, (qui Proconsule ad Urbem erat) *ne quid Respublica detrimenti caperet; delectus Pompejus tota Italia haberet.*

Tertius Pomp. consulatus.

§. III. Cum vero sermonibus passim jactaretur, *Dictatorem esse creandum*

a *Pro Mil. c.* 14. b *Vid. Ib. c.* 13. c *Dio L.* 40. *p. m.* 92. d *Phil.* 480000. e *Appian. Civ. L. II.* 438. *nam ibi Milonem notat.* f *Ascon. ad prooem. Mil. ipsa Or. c.* 26.

dum Pompejum a, idque Tribuni quidam plebis pararent, tutius visum est optimatibus ex sententia Bibuli & Catonis c, Consulem eum *sine collega* creari; cum alii Tribunos militum Consulari potestate, ut in antiqua Rep. creandos esse censerent, quo per plures Respublica administraretur d. Ita Pompejus v. Kal. Mart. primus sine collega Consulatum inivit, & statim leges tulit e, *de vi* unam, alteram *de ambitu*. Et mox L. Domitio Ahenobarbo suffragiis Populi Quaestore creato Milo *de vi*, *de ambitu*, *de sodalitiis* accusatus fuit. Cicero eum defensurus (centesimo post cladem Clodii die haec defensio facta est f) ingenti Clodianorum acclamatione exceptus fuit, ita ut non ea, qua solitus erat, constantia dixerit g: praesertim cum etiam praesidiis armatorum forum undique cinctum esset h. Nec eam dixit orationem Cicero, quam hodie habemus: sed postquam Milo voluntate Pompeji damnatus, (licet

a *Attic. L. IV. n.* 15. b *ad Quint. fr. L. III. n.* 8. 9. c *Plut. Pomp. p.* 648. *Caes. p.* 721. & *Cat. p.* 782. d *Dio L.* 40. *p. m.* 90. e *Cic. pro Mil. c.* 8. f *Ib. c.* 35. g *Ascon. arg. Mil. s.* h *Pro Mil. c.* 1. *Lucan. L. I. v.* 323.

(licet Cato eum palam sententia lata absolveret a) & in exsilium Massiliam profectus esset, eam, quae exstat orationem conscripsit: quam Milo, cum a Cicerone missam accepisset, praeclare sibi evenisse dixit, quod illam Cicero in judicio non pronunciasset: nunquam enim futurum fuisse, si hoc modo pro se dictum fuisset, tantos ut mullos Massiliae ederet b. Et in priore illa de jure egerat Cicero; cum factum defendere debuisset c. Tum multa etiam, quae caedem a Milone consulto factam; & plura, quae simul per vim patrata fuerant, silentio praetermisit. Bona ejus propter aeris alieni magnitudinem semuncia venerunt; sive sestertio nummo sunt addicta d. Ipse, cum bello civili Pompejano, Pompeji partibus, ut videtur, addictus *Cosam* in agro Thurino oppugnaret, lapide ictus ex muro periit e. Pompejus porro etiam alia judicia severe exerceri fecit f, in Gabinium *majestatis*;

a *Vell. L. II. c.* 47. b *Dio L.* 40. *p. m.* 93. c *Vid. Voss. Instit. Or. L. I. c. VI.* §. 1. *L. IV. c. X.* §. 6. d *Ascon. pro Mil. c.* 35. e *Caesar B. C. L. III. c.* 21. *sq.* f *App. Civ. L. II. n.* 442.

ſtatis; in Hypſaeum, Sextium, *Memmium* & *Scaurum ambitus*: & in hujus judicio obſtrepentem plebem per milites disjecit; ita ut plures confoderentur. Sed Scaurus, cum ipſius Pompeji lege de ambitu lata impunitas concederetur ei [a], qui alterum ejusdem criminis accuſaſſet, ipſum Pompeji ſocerum *Q. Metellum* Scipionem accuſavit. At Pompejo cum multis aliis veſtem ejus cauſſa mutante, Memmius de ſtatu Reipublicae quaeſtus accuſationem omiſit. Plancus etiam & Rufus Tribuni plebis, cum magiſtratu abiiſſent, aliique praeterea propter incendium curiae damnati ſunt. Cum ita Pompejus per aliquod tempus ſolus conſulatum geſſiſſet, ut invidiam vitaret, in quinque menſes, qui ad finem anni ſupererant, collegam ſibi adjunxit, quem modo diximus, ſocerum ſuum Metellum [b]: licet tamen etiam poſt hoc tempus Rempublicam ſolus fere adminiſtraret.

a *Ib. & Dio L.* 40. *p. m.* 93. b *App. Al. L. II. n.* 442.

CA-

CAPUT SEXTUM.

De bello Parthico.

Occasio belli. *A.U. 698.* §. I. Anno Urbis sexcentesimo nonagesimo octavo Consulatum per vim invitis bonis adepti fuerant Cn. Pompejus Magnus & M. Licinius Crassus, uterque iterum eum magistratum gerentes. Et ex conjuratione anno praecedente Lucae facta Caesari quidem lege *Trebonia* Galliae in aliud quinquennium sunt datae; Pompejo Hispaniae per legatos administrandae, (qui tamen, tum, quod Populo id gratius esse sciret; tum, quod ipse esset vir uxorius, in Urbe, vel ad eam, plurimum erat mansurus) Crasso vero Syria [a]. Hic, ut erat ditissimus simul & avarissimus, Parthico inhians auro Syriam non tantum & *Parthiam*; verum *Indos* jam & *Bactrianos* spe devoraverat: idque cum in lege, qua provinciam acceperat,

a *Plut. Crasso p.m.* 552. *Appian. Parth.init. qui Plut. fidelissime sequitur & totidem verbis saepe, quae ille habet, in suam historiam transfert.*

perat, nihil *de bello Parthico* fuisset adscriptum. Unde patet, quo jure *sanctissimum* eum vocet Vellejus [a]; *qui neque in pecunia, neque in gloria concupiscenda aut modum nosceret, aut caperet terminum*, ut ibidem ipse adjicit? *Atejus* quidem *Capito* Tribunus plebis iter ejus impedire conatus est: sed cum per collegas id facere non posset, ad portam accurrens singulari quodam exsecrationis genere Crassum exeuntem diris devovit [c]. Et merito a bello Parthico abhorrebant, si qui Romanorum aequitatis essent studiosi, cum Parthi potius a Romanis, quam hi ab illis laesi essent. Nullam enim aliam belli caussam habebat Crassus, quam quod ingentes esse Parthorum divitias audivisset. Nam turbae quidem domesticae Parthorum nihil ad Romanos attinebant.

§. II. Crassus tempestatibus jactatus, multisque navibus amissis in Syriam, provinciam suam, pervenit [d]. *Ipsum bellum.*

a *L. II. c.* 46. b *Vid. & Cic. Off. I. c.* 8.
c *Vid. Cic. Divin. I. c.* 16. *II. c.* 40. d *Appian. Parthic. n.* 136.

Sed ibi rebus quibusdam satis quidem prospere, at quae magni momenti non essent, gerendis [a] tempus parandi bellum Parthis concessit. In ipsa etiam provincia exactoris potius pecuniarum, quam Imperatoris partes egisse dicitur: ex templo quoque Hierosolymitano duo millia talentorum [b], quibus abstinuerat Pompejus, auferens [c]: imo omne reliquum aurum, cujus summa ad octo millia talentorum [d] accedebat, tollens, ut alio loco [e] (si nullus in numeris error est) Historicus Judaeorum tradit. Mox arroganter legatis Parthorum monentibus, *ut foederum cum Sulla Pompejoque percussorum meminisse vellet* [f], respondit, *se* Seleuciae (una ex regiis haec erat Parthorum urbibus) *responsum ipsis esse daturum.* Neque magis audivit amicos, & Quaestorem suum *C. Cassium* hortantes, *ut amplius deliberaret*; nec vates, *litari non potuisse*, indicantes. Nihilo magis auscultavit iis, qui ex oppidis *Meso-*

a *Dio L.* 39. *p.* 73. *L.* 40. *p.* 80. b *Phil.* 1200000. c *Joseph. B. I. L. I. c.* 6. d *Phil.* 4800000. e *Ant. Jud. XIV. c.* 12. f *Flor. L. III. c.* 11.

Mesopotamiae, ubi Romanorum erant praesidia, magno cum periculo evaserant: & qui magno cum terrore militum nihil tale exspectantium de numero, de fortitudine, de egregia pugnandi ratione hostium nunciabant. Sed regulo Armeniorum *Artabazi* ad bellum hortanti, & auxilia quaedam adducenti, plura pollicenti magis obtemperans in hosticum ulterius processit, magnam Mesopotamiae partem populando peragrans, quod ejus transitus inexspectatus Parthis accidisset: & multas urbes, quas olim ibi condiderant Graeci, in fidem recipiens. Sed desiderio amoenitatum Syriae intempestive decedens, cum facile in hostico hybernare potuisset, Parthis ad bellum imparatissimis, hostibus relictos in Mesopotamia milites opprimendi occasionem praebuit [a]. Accessit quoque ad Crassum *Agbarus* Arabum phylarchus, qui Parthos jam dudum paratos esse, ut in Scythiam, aut *Hyrcaniam* abreptis secum rebus quibusque pretiosissimis aufugerent, mentiebatur: atque idem postea, se necessaria quaedam curaturum

 esse

[a] *Dio d. l. A. N.* 700.

esse fingens, discessit. Et adeo pravis hisce consiliis delectabatur Crassus, ut Artabazi (Tigranis hic erat filius) auxilia quidem non mittenti, quod ipse jam gravi a Parthis bello distineretur, sed prudenter suadenti, ut vel ad se deflecteret, vel certe campos equitatui aptos vitaret, responderit, *jam quidem sibi tantum non esse otii, ut Armeniam curet; sed in reditu Artabazen proditionis poenas esse daturum.* Atque inde Euphratem ad *Zeugma* transit [a] moestissimis militibus ob varia tristia omina, quae ipsis evenisse dicuntur [b]: & imprudenter longius inde recessit, cum hoc flumine commeatus ipsi advehi potuissent. Verum cum Parthi praeter exspectationem ipsi obviam essent facti, obstupuit; & reliquis etiam attonitis omnia apud Romanos confusius agebantur, dum major pars ducum praefectorumve censeret, diem crastinum esse exspectandum, ut certius de hostium multitudine & ordine cognosci posset. Sed filius Crassi *Publius*, acris ani-

a *Appian. n.* 141. b *Dio L. XL. p.* 82. *Val. Max. L. I. c.* 6. *n.* 11.

animi juvenis, qui cum satis magnis copiis ex Gallia, ubi fortiter sub Caesare militaverat, patri auxilio erat missus, praelium ursit: & ipse quidem fortissime pugnans, fugiendi opportunitatem aspernatus, cecidit [b] manu armigeri sui, ut petierat, confossus. Atque ita, cum Agbarus quoque se jam hostibus junxisset [c] plerique ex praecipuis Crassi amicis periisse dicuntur: quin tot sunt caesi, ut quingenti solum vivi in hostium potestatem venerint.

Belli exitus. §. III. Crassus, cum hostes a caede filii (nam hic jussu patris aliquantulum ante reliquum agmen processerat) venientes, & caput ejus conto praefixum praeferentes vidit, majore quam antea animo suos hortatus est, ne propterea animum desponderent: &, *suam, non patriae, eam cladem esse*, dicens ad fortitudinem eos, sed parvo successu incendere conabatur. Parthi tamen, praelio ad noctem protracto, discesserunt [d]. Ro-

 ma-

a *Dio L.* 39. *p. m.* 71. *Caes. B. G. L. I. c.* 52. *III. c.* 11. *&c.* b *Appian. n.* 146. c *Dio l.* 40. *p. m.* 83. d *Appian. n.* 148.

praeterea Romanos in loca iniqua deduxit; Caſſio tantum, qui ei non fidebat, cum quingentis equitibus in Syriam elapſo: eamque provinciam fortiter & fideliter, ut mox videbimus, in poteſtate Romanorum retinuit [a]. At cum etiam ſic Romani fortiſſime pugnarent, Surena iterum per captivos quoſdam e cuſtodia dimiſſos rumorem ſparſit, ac ſi Parthorum Rex Orodes a pace facienda non abhorreret: & etiam ipſe dextra protenſa Craſſum ad pactionem faciendam invitavit. Craſſus vero nullam mutationis repentinae cauſſam videns omnia habebat ſuſpecta: ſed a militibus coactus ad colloquendum cum Surena deſcendit: & antequam in ejus conſpectum veniret interfectus eſt [b]. Caput ejus & dextra ad Orodem miſſa ludibrio barbaris fuere: imo aurum liquefactum ipſi in os infudiſſe dicuntur [c], ut ita avaritiam ipſi exprobrarent. Ex militibus Craſſi plures ſe Parthis dediderunt [d]: pauci fuga evadere conati ab Arabibus

a *Vell. Pat. L. II. c.* 46. b *Appian. n.* 153. c *Dio L.* 40. *p. m.* 85. d *Horat. Od. III. V. v.* 5.

interfecti sunt. Poenas tamen perjurii & crudelitatis horum criminum auctores dederunt. Et ipse Surena non adeo post multum tempus a Rege prae invidia gloriae, quam devictis Romanis retulerat, occisus est.

Res a Cassio gestae. §. IV. Victo Crasso Parthi eo quidem tempore contenti fuerunt; neque transierunt Euphratem. Sed mox, cum neque Imperatorem, neque exercitum Romanum in Syria esse putarent, eam non magno exercitu invaserunt; & a Cassio facile repulsi sunt [a]. Verum majore numeró reversi Antiochiam usque progressi sunt: cum neque justis copiis Romani eam provinciam tenerent; & Syri Romanorum taedio ad Parthos inclinarent. At iterum eos Cassius fortiter propulsavit; insidiisque locatis ducem eorum *Osacem* interfecit. Atque ita Pacorus Orodis filius Syria excedere coactus fuit. Reliqua cum Parthis
A.U. 702. gesta libro sequente referemus. Nam Bibulus quietam fere Syriam habuit, Parthos ad discordias domesticas occultis artibus incitans [b].

CA-

a *Joseph. de bell. Jud. L. I. c. 6.* b *Dio L. prox. d.*

CAPUT SEPTIMUM.

Bellum Gallicum Caesaris & Britannicum.

§. I. Galli per longum satis tempus quieti fuisse videntur [a], donec insana Caesaris ambitio & avaritia eum his gentibus bellum inferre coëgit. Facile enim intelligimus, eum propterea ex omni provinciarum copia Gallias potissimum elegisse, quod eas ditissimas esse probe sciret: atque iis direptis, tum immane aes alienum, quod contraxerat, dissolvere: tum novam sibi parare pecuniam posset, qua ad tyrannidem occupandam sibi viam sterneret. Et praeterea idoneam materiam triumphorum haec regio erat praebitura [b]. Cumque etiam Pompejus pro Caesare niteretur facile, quod appetebat, obtinuit [c]. Et initio quidem solam accepit *lege Vatinia* Cisalpinam Galliam Illyrico adjecto. Quam legem licet Populus scivisset contra *legem Semproniam*, qua sancitum erat, „Ut

Bellum cum Helvetiis.

A.U. 694.

Hh 5 quo-

a *Vid. Supr. L. VIII. c. 7.* b *Suet. Jul. c. 22.* c *Plut. Caes. p. m. 714.*

„quotannis Senatus de provinciis „consularibus pro arbitrio constitueret, tamen Senatus *Comatam* quoque, sive *Transalpinam* Galliam adjecit; ne, si ipse negasset, Populus & hanc daret [a]. Sic voto potitus Caesar in provinciam abiit. Et quae ibi bella gessit, ex ipsius fere Caesaris commentariis nobis referenda sunt. Quod si aut Germani, aut Galli eorum historiam nobis reliquissent, non dubito, quin caussas justissimas bellandi Gallis ac Germanis fuisse inde appariturum fuerit. Nam vel ex ipsis *Caesaris commentariis* satis liquebit, parum integra veritate eos fuisse compositos; ut jam olim de iis dixit, qui ipsum Caesarem novit, *Asinius Pollio* [b]. Et ex ipsis Romanarum rerum scriptoribus haec patent: qui passim testantur, nummos & gloriam quaesivisse Caesarem: &, qui id quaerit, de justitia caussae multum sollicitus non est. Bellum autem in Gallia jam excitatum fuerat, quod per no-

a *Suet. l. d.* b *Suet. Ib. c.* 56. *V. I. G. Voss. Art Hist. c.* 12. *de Hist. Lat I. c.* 13. *Cluver. G A. I.* 3. *n. m* 33. *Sigon. de ant. jur. Prov. I.* 6. *Dio L. XXXVIII. p. m.* 48.

novem annos a Caesare gestum fuit [a], cum A. U. 695. *Helvetiorum* ingens multitudo relictis sedibus suis, (quod jam ante triennium agitaverant [b]) & oppidis suis duodecim, vicis quadringentis incensis [c], partem Galliarum occupatura a Julio Caesare transitu Provinciae prohibita fuerat [d]: Et pars eorum Tigurini, quae alio itinere in *Santones* [e] proficiscebatur, a Caesare dum *Ararim* [f] transit, caesa fuerat [g]: qui superstites sedes suas repetere coëgit, ne vacuas illas Germani occuparent. Alii repentino Caesaris adventu commoti pacem, sed frustra, postulant: & mox parte equitatus Caesaris fusa iter facere pergunt, *Dumnorigis* cujusdam Aeduorum Principis praecipue amicitia fisi; cujus tamen consilia mature a Caesare intellecta & dispulsa sunt. Sed Helvetii [h], qui jam equitatum Caesaris vicerant, cum Caesar rei frumentariae prospecturus ab iis iter avertisset, cum

a *Suet. Jul. c.* 25. b *Caes. de B. G. l.* 2. c *Plut. Caes. p. m.* 716. *Flor. L. III. c.* 10. d *Caes. d. l. c.* 8. e *Xaintonge* f *La Saone.* g *Ib. c.* 12. h *Ibid. c.* 20.

eum fugere rati [a] itinere converso insequi coeperunt. Verum difficili & multiplici praelio victi in deditionem venerunt: saltem pars eorum, qui regressi urbes suas restitutas incoluerunt.

Res cum Germanis gestae. A.U. 695.

§. II. Inde Aeduorum legati questi sunt, a principibus quibusdam Arvervorum Sequanorumque [b], qui secum de potentatu contenderant, accitum esse *Ariovistum* (Erenvest/ aut Ernest forte dictus fuit, quod *honoratum* vertere possis [c]) Germanorum Regem; partem eum Sequanorum occupasse; reliquis atque adeo omni Galliae minitari, nisi quid in Caesare Romanisque auxilii sit. Sed non addiderant, se priores partem aliquam regionis ademisse Germanis. Et videntur tantum rem gratam Caesari facere voluisse, cujus cupiditatem videbant [d]. His permotus Caesar legatos ad Ariovistum mittit postulantes, ut loco utriusque colloquio delecto de summa Republica cum eo agere posset. Respondit Ariovistus, & fortiter, ut libe-

a *Dio L.* 38. *p. m.* 49. b *Caes. L. 1. c.* 31. c *Vid. H. Junii Bataviam p. m.* 404. d *Dio l. prox. d.* e *Caes. lb. c.* 35.

berum hominem & gentis suae principem decebat, *Si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille se velit, illum ad se venire oportere: mirumque sibi videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari, aut omnino populo R. negotii esset* [a]. Inde etiam alii nuncii simile fere mandatum & responsum ferentes ultro citroque commearunt.. Petiitque porro ab Ariovisto Caesari, „ut sociorum obsides redderet; neve in eorum regionem ingrederetur; neve „ex patria auxilia arcesseret: eaque omnia irritandi tantum Ariovistum caussa, quo justiorem belli rationem habere videretur [b]. Nam plane injustum cum Ariovisto fuisse bellum ratio aequi & boni satis docet. Et cum Treviri nunciassent etiam *Suevos* transitum Rheni moliri, Caesar magnis itineribus ad Ariovistum contendit. Maxima haec fuit Germanicarum gentium; neque eas tum terras, vel non solas incolens, quae hodie *Suaeviae* nomine dicuntur: sed quicquid inter *Salam*, *Albim*, *Vistulam*, Danubiumque, & mare Septentrionale in-

a *Flor. III.* 10. b *Dio d. l. p.* 50.

interjacet [a]. At ex rumore fortitudinis Germanorum ingens pavor Romanos invaserat: ita ut plurimi trepidarent, praesertim qui ex Urbe amicitiae caussa Caesarem secuti non magnum in re militari usum habebant [b]. Sed Caesaris oratione metus ille magna parte sublatus fuit [c], cum se vel sola decima legione bellum gesturum esse significasset; quam sibi quasi Praetoriam delegerat [d]. Venerunt tamen, Ariovisto id postulante, ad colloquium [e]: ubi beneficia quaedam a S. P. Q. R. in Ariovistum collata Caesar memoravit; quae tamen viro magnanimo parvi sane pretii esse debebant; *quod*, scilicet, *Rex a Senatu & amicus appellatus esset, & muneribus quibusdam ornatus.* Ariovistus, *illam amicitiam ornamento sibi, non detrimento esse debere*, contendebat; *nihiloque minus sibi juris esse in Galliam, quam Romanis.* Itaque, *se Caesarem, nisi exercitum deducat, pro hoste habiturum*; ingens praemium & auxi-

a *Vid. Tac. Germ. c.* 38. *Cluver. Germ. Ant. L. III. c.* 24. b *Plut. p.* 716. *f. qui id habet ex Caes. Dio l. d.* c *Caes. L. I. c.* 41. d *Dio d. l. p.* 55. e *Caes. Ib. c.* 43.

& auxilium, quaecunque bella geri vellet, pollicitus, si sibi possessionem Galliae tradidisset. Dum vero colloquuntur Caesari, sive vere, (nam ipse solus hoc tradit) sive ille ita jusserat nunciatur, *milites Ariovisti hostili modo Romanos invadere.* Ita colloquium diremptum est [a]. Post biduum illud repetenti Ariovisto negavit Caesar: & post paucos dies, cum jam duae clades ab Ariovisto Romanis essent illatae [b], eum praelio magno fusum Germaniam repetere coëgit [c]: quo praelio incredibilis quidem ardor Romanorum militum fuisse dicitur [d]; quippe qui super ipsa scuta, quibus supra caput elatis testudinem barbari fecerant, saliisse, & in jugulos gladiis descendisse dicuntur.

§. III. Sed dum inde Caesar hyberno tempore ad conventus agendos, & magis ut rebus urbanis ex propinquo intentus esset, pecunias ab hostibus captas largiendo benevolentiam civium consectans, non satis ad id attendente Pompejo [e], in Galliam Cisal- ***Bellum cum Belgis.***

a *Ib. c.* 46. b *Dio L.* 38. *p.* 56. c *Plut. Caes. p.* 717. d *Flor. L. III. c.* 10. e *Plut. Ib.*

ſalpinam proficiſcitur, *Belgae* omnes contra Romanos conjurant [a], exceptis *Rhemis* [b], Germanis etiam, qui cis Rhenum incolebant, (& inde plerique Belgarum erant orti [c]) ſibi junctis: quorum omnium ob fortitudinem magna auctoritas, magnae copiae, maximi erant ſpiritus. Et omnino Belgae reliquis Gallis erant fortiores [d], & acerrimi defenſores libertatis [e]. Sed cum ſaepius vires tentaſſent, atque eos res frumentaria deficere inciperet [f], domum reverti ſtatuerunt: praeſertim, cum etiam Aeduos in eorum ditionem irrupiſſe nunciaretur. At miſſa a Caeſare manus magnam multitudinem hoſtium abeuntium & fugientium concidit: & ipſe incredibili celeritate victoriam urgens [g] *Noviodunum* [h] capit; & praeterea *Sueſſones* [i], *Bellovacos* [k], *Ambianoſque* [l] in deditionem accipit. Inde exercitum in *Nervios* [m], Belgarum

a *Caeſ. B. G. II. c.* 1. *Dio L.* 39. *init.* b *ceux de Rheims.* c *Caeſ. Ib. c.* 4. d *Id. L. I. c.* 1. e *Flor. d. l.* f *Caeſ. II. c.* 10. g *Plut. Ib.* h *Noyon.* i *ceux de Soiſſons* k *de Beauvais* l *d'Amiens.* m *Pais d'Hainaut, Namur, &c.*

garum fortissimos, duxit: qui ultro eum nil tale exspectantem adorti ejus equitatum profligaverunt, centuriones duarum legionum omnes occiderunt. Imo anceps adeo praelium fuit, ut castra utrimque caperentur; [a] & ipse Caesar cum satellitibus suis in tumulo quodam obsessus fuerit. [b] Caesaris tamen castra capta sunt, dum ipse fugientes insequitur: qui mox ab insequendis fugientibus reversus hostium praedae intentorum magnam stragem edidit; [c] atque in illo praelio sua praesertim, & *T. Labieni* legati sui fortitudine superior fuit [d]. Qui ex gravissima gentis clade superstites fuerant paucissimi [e], se Caesari tradiderunt. Cladis ejus terror; & praecipue quod turres bellicas (quae machinae barbaris plane erant ignotae) moenibus suis admoveri vidissent, *Atuaticos* etiam ad deditionem compulit [f]. Sed cum hi tamen postea ex oppido erumpere tentassent, occisis eorum quatuor millibus reliqui in oppidum rejecti sunt. Et postridie se-

a *Caes. II. c.* 34. b *Appian. Celtic.* c *Dio l. d.* d *Plut. Caes. p.* 728. e *Liv. epit.* 104. f *Caes. l.* II. *c.* 32.

ctionem oppidi universi Caesar vendidit [a]. Eodem tempore a P. Crasso certior factus est, complures maritimas civitates *Venetorum*, aliorumque [b] in ditionem Populi Rom. esse esse redactas: & *Ser. Galba* legatus ejus quasdam inter Alpes & Rhodanum sitas gentes secundis aliquot praeliis subegit [c]. Quieta tamen ibi hyberna habere non potuit; sed ea ad Allobroges transtulit. [d] Ob eas res gestas dies quindecim supplicatio ei decreta est; quod ante id tempus acciderat nulli. [e] Sed interim gentes illae, de quibus modo dixi, maritimae eos, quos Crassus frumenti comportandi caussa miserat, retinuerunt, ut ita obsides suos reciperent [f]. At Caesar hoc tempore in Illyricum profectus fuit; vel potius in Galliam Cisalpinam, ubi Lucae cum Pompejo & Crasso eam conspirationem iniit, de qua vidimus: eoque magistratuum & senatorum quotquot Rempublicam non curarent, ad eum convenerunt

a *Ib. c.* 33. b *Liv. d. l.* c *Caes. L. III. c.* 1. d *Dio L.* 39. *p. m.* 19. e *Ipse L. II. f. Plut. l. prox. d.* f *Caes. L. III. c.* 7. *sqq.*

runt [a]; quae omnia in commentariis ſuis Caeſar diſſimulat. Atque ex hac conjuratione, Catone nequicquam reſiſtente, Gallia & Germania iterum in quinquennium Caeſari data eſt [b]: qui ejus legis quinquennalis fiducia, privato ſumptu, legiones conſcripſit; [c] & celeriter in provinciam regreſſus complura Gallorum oppida expugnat [d]: cumque etiam Brutus claſſis præfectus navali praelio eos ſuperaſſet, totius orae maritimae bellum confectum eſt. Venetorum plerique in praelio ceciderunt. Reliqui omnes capti ſunt: & principes quidem necati, ceteri in ſervitutem venditi. [e] Vicinae civitates, quae defecerant, a *Q. Titurio* Caeſaris legato ad deditionem rurſus coacti ſunt [f]; cum tanta clade affecti eſſent, ut in poſterum aliquid conari auſi non fuerint. Nec minus proſpere apud gentes Aquitanicas a P. Craſſo bellum geſtum fuit: qui etiam ſimulato metu barbaros ſecuros reddiderat [g]. Et

a *Plut. l. d.* b *Liv. epit.* 108. c *Guer. Jul. c.* 24. d *Caeſ. B. G. L. III. c.* 24. e *Dio L.* 39. *p. m.* 70. f *Caeſ. d. l. c.* 19. g *Ib. c.* 27.

Morinorum * *Menapiorumque* † agri ab ipso Caesare sunt vastati: sed nulla eorum pars subacta est a. Verum
A. N. 698. Menapii anno sequente ab *Usipetibus* ‡ & *Tencteris* §, Germaniae gentibus, qui metu Suevorum sedes sibi in Gallia quaerebant, expulsi sunt b. Cum Caesare tamen de pace acturi inducias faciunt: sed interea idoneam cladem Romanis inferunt c: quod tamen a junioribus Germanorum invitis senioribus factum Dio testatur d: & mala fide illud dissimulat Caesar; sed, qui ex sua ipsius narratione facile falsi convincitur. Nam quis credat, adeo communi sensu caruisse Germanos, ut (hoc enim narrat Caesar e) omnes eorum principes & majores natu ad eum in castra venerint sui purgandi, & inducias impetrandi caussa, si tanti sceleris sibi fuissent conscii f. Idque ex Plutarcho g planissi-

a *Dio l. prox. d.* b *Caes. L. IV. c.4.* c *Ib. c12* d *Ib. p. 71.* e *L. IV, c. 23.* f *Vid. Brantium ad Caes. L. IV. c. 15.* g *Caes. p. 718.*

* *Pars Flandriae maritima.* † *Pars Brabantiae & Leodiensis dioec.* ‡ *Clivia transrhenana, & vicina. Aliis comitatus Zutphaniensis* § *Drentia. Vid. Picart. Annal. Drent.*

nissime patet, qui narrat, Catonem, cum de supplicatione Caesari decernenda in senatu ageretur, censuisse, ut barbaris dederetur ad expiandam a jure gentium violato civitatem, & ad piaculum in auctorem vertendum: quod idem narrans Suetonius [a] addit, eum ne injusto quidem & periculoso bello abstinuisse. Caesar tamen a Germanis eos, qui sibi Galliaeque bellum intulissent, sibi dedi postulavit: non quod impetraturum speraret; sed quod occasionem captaret Rhenum transeundi. Nihilominus Caesar eos retineri jussit; & fusis statim gravi praelio Germanis, qui, dum legati sui apud Caesarem essent, nihil hostile metuebant, ita demum iis libertatem concessit. Atque ita id bellum confectum est. Numerum tamen caesorum Plutarchus immensum auxisse videtur. At Caesar, ut Germaniam domaret, ab Ubiis Sicambrorum vicinis & hostibus advocatus, celerrime ponte super *Rhenum* structo, in Germaniam transiit [b]; & obsides a compluribus civitatibus accepit: sed octodecim tantum, vel viginti

 dies

a *Jul.* c. 24. b *Caes.* d. l. c. 18.

dies in Germania moratus [a] ponte rescisso in Galliam rediit. Ex quibus omnibus abunde patet, eum, ut dixerat Cato, nulla belli occasione, ne injusta quidem ac periculosa abstinuisse, tam foederatis quam infestis gentibus ultro lacessitis. Et non impune eum Germanos perculisse, ex Tacito constat [b].

Expeditio in Britanniam.

§. 4. Inde exigua parte aestatis reliqua in *Britanniam* trajicit; quod inde hostibus auxilia subministrari diceret [c], exploratum praemisso *C. Voluseno*; ad quem statim legati complurium civitatum venerunt, obsides & obedientiam Populo Romano praestandam pollicentes. Sed ipse cum advenisset, Britannos primo statim praelio superat [e]; & obsides imperat. Verum, cum classis Caesaris magnam partem tempestate esset afflicta, quod ab imperitia potissimum Romanorum aestus maritimos luna plena majores ignorantium erat exortum, Britanni, qui & paucitatem militum Caesaris nossent, & pleraque necessaria iis deesse intelligerent, rebellionem fecerunt; quod his

a *Plut. p.* 719. *Dio d. l. p.* 72. b *Germ. c.* 37.
c *B. G. L. IV. c.* 20. d *Ib. c.* 26. *Dio d. l.*

his interclusis neminem postea belli inferendi caussa in Britanniam transiturum confidebant. Et, ni mature Caesar auxilio advenisset, septimam legionem inter frumentandum oppresserant. Ergo Caesar, licet se etiam postea hostes vicisse jactet [a], insulam reliquit, cum duplum numerum obsidum legatis, quos miserant hostes, imperasset. Sed eos duae omnino civitates miserunt, reliquae neglexerunt. Anno sequente iterum in Britanniam Caesar venit cum magno exercitu [b]: & , licet mox magnam partem navium amisisset, tamen aliis refectis, aliis a Labieno novis confectis eam cito reparavit: subductis etiam, quas reliquas habuerat, navibus; & cum castris una munitione conjunctis. Sed magnum a Britannis ductu *Cassivellauni* damnum ipsi illatum fuit [c]: qui tamen postea etiam ipse magnis detrimentis acceptis legatos de deditione ad Caesarem mittit. Caesar, tributo [d] obsidibusque imperatis acceptisque, duobus commeatibus exercitum in continentem terram reduxit: cre- *A. N. 699.*

 bris

a *Ib. c.* 35. b *Id. L. V. c.* 8. c *Ib. c.* 11--15. d *Dio L.* 40. *init.*

bris praeliis fatigatis magis hostibus, quam suis commodo auctis [a]. Neque amplius in Britanniam trajecit: quae sub *Claudio* demum Imperatore in potestatem Romanorum concessit. Eodem anno de Gallis Allobrogibus triumphavit *C. Pontinius*, qui Praetor Consule Cicerone fuerat [b], (alii *Pomtinium*, vel *Pomptinium* vocant, minus recte [c]) & ex Praetura Galliam Narbonensem sortitus *Catugnatum* Allobrogum Regem jam A. U. 694. vicerat [d]. Sed hoc demum tempore triumphum impetravit ope Ser. Galbae, qui sub eo Praetore in ea expeditione militaverat [e].

Iterum de rebus Galliae.

§. 5. In Gallia novae defectionis initium ortum est ab *Ambiorige* [f] & *Cativulco Eburonum* * regulis, qui ab *Indutiomaro* Treviro impulsi castra Romanorum oppugnavere. At cum repulsi essent fraude & insidiis agere coeperunt: monuitque Romanos Ambiorix, (cum legatos de communi re secum acturos ad se mitti postulas-

a *Plut. Caes. p.* 719. b. *Sall. Catil. c.* 45. c *Graev. ad Cic. de prov. cons. c.* 13. d *Liv. epit.* 103. *Dio l.* 37. *p. m.* 30. e *Dio l.* 39. *f.* f *Caes. B. G. L. V. c.* 24. 26. *Liv. epit.* 106.
* *Dioecesis Leodiensis*

ſtulaſſet) „ commune eſſe Galliae „ conſilium, uno die omnia hyberna „ Caeſaris oppugnare, tum etiam „ magnam Germanorum manum con„ ductam Rhenum tranſiiſſe; con„ ſultent, utrum tutius ſit manere, „ an ex iſtis locis abire; tutum uti„ que iter per fines ſuos eſſe datu„ rum." Romani, cum diu in conſilio fuiſſet diſceptatum, noctu diſcedunt: Sed in inſidias deveniunt magna convalli poſitas [a]. Ibi Titurius, dum de conditionibus, quibus ipſe cum militibus ſuis dimitti poſſet, agit (alter legatus *Cotta* colloquium cum hoſte diſſuaſerat) interficitur: quin etiam ipſe Cotta, ſed pugnans. Maxima pars militum, ſive eo ipſo loco, ſive in caſtris interficitur: reliqui noctu ad unum omnes deſperata [b] ſalute ſibi manus inferunt. Ambiorix occaſione ſua uſus etiam *Atuaticos*, Nervios, aliaſque vicinas civitates ad ultionem de Romanis ſumendam incitat; & copiis ex iis gentibus collectis hyberna

a *Caeſ. Ib. c.* 32. b *Ib. c.* 37. *Plut. Caeſ. p.* 719. *Dio l.* 40 *p. m* 78.
* *Brabantiae, Hannoniae, Namurcenſis ditionis pars.*

Q. Ciceronis maximo impetu, ingenti exercitu, & per plures dies oppugnat: neque segnius Cicero, licet tenuissima esset valetudine, castra defendit [a]: idemque, postquam cum principibus Nerviorum eorum rogatu collocutus est, monuit, *ab armis discederent veniamque Caesaris impetrare conarentur.* At Nervii, cum Ciceroni frustra, ut incolumi discessu contentus abiret, persuadere conati fuissent, castra ejus omni conatu & per plures iterum dies oppugnare aggressi sunt. Sed postquam Caesarem, quem nuncio clam misso Cicero arcessiverat, ut suos obsidione liberaret, adventare intellexissent, omnis multitudo Gallorum ad eum convertitur [b]. Vix autem septem hominum millia adduxerat Caesar. Ergo magnum simulat metum, ut ab hostibus contemneretur, vallo altius solito educto, portis obstructis, militibus omni pugna prohibitis: & quod quaerebat assecutus [b] celeriter hostes dat in fugam: atque ita Ciceronem in extremis jam plane periculis versantem li-

a *Caes. Ib. c.* 40. b *Ib. c.* 49. *Plut. l. d.*

liberavit. Haec fama incredibili celeritate in Treviros perlata prohibuit quo minus castra etiam Labieni oppugnarentur. Caedes tamen Titurii & Cottae adeo inflaverat hostium animos, ut per istam hyemem ab exercitu recedere Caesar non ausus fuerit: eamque vel sic satis sollicitam habuit, cum præter Aeduos & Rhemos nulla fere fuerit civitas non suspecta Romanis [a]. Et Indutiomarus praecipue magno molimine bellum parabat, & Treviros paratiores habebat, quod atrocia supplicia a Caesare in defectores statui audiebant [b]. Germanorum tamen nulli civitati, ut Rhenum transiret, persuadere potuit. Verum ipse, dum incautius castra Labieni oppugnat, qui etiam timoris opinionem hostibus injecerat, interficitur; cum Labienus, ne quem hostem, nisi occiso prius Indutiomaro, peterent, edixisset. Atque ita hoc bellum terminatum fuit.

§. 6. At Caesar majus bellum providens copias suas plurimum adauxit; dum etiam Ambiorix & Indutiomari propinqui Ger- *Sextus belli Gallici annus. A.U. 700.*

a *Caes. L. V. c.* 54. b *Dio L.* 40. *p m.* 79. *f.*

Germanos sollicitare non desistunt a. Caesar vero Nerviis, Senonibus, ac *Carnutibus* * improviso adventu ad deditionem coactis in Menapios, qui uni ex Gallia de pace ad Caesarem legatos nunquam miserant, proficiscitur b: eosque ad obsides dandos adigit. Labienus simulato metu e Treviris se discessurum fingit: atque ita hostibus in locum impeditum & iniquum pertractis primo concursu eos in fugam conjicit; & Trevirorum civitatem recipit. Caesar autem bellum contra Germanos molitur; Ubiorum, quod bello impliciti fuissent, satisfactionem accipit; aditus viasque in Suevos perquirit. Sed cum, eos se in sylvas recepisse, intellexisset c, constituit non progredi longius: verum praesidium apud Ubios in ripa Rheni collocat; & metu Suevorum se trans Rhenum recipit d. Ita ut splendidum sit Flori e mendacium, Caesarem in *Hercyniis* sylvis hostem quaesivisse. Inde per Eburones late vagatus minimum tamen operae

a *Caes. B. G. L. VI. c.* 1. b *Ib. c.* 5. c *Ib. c.* 29. d *Dio L.* 40. *p. m.* 86. e *L. III. c.* 10.
* *Ceux du Quercy.*

perae pretium habuit [a] dum interea *Sicambri* * ; non ſine magna Romanorum clade ejus caſtra adorti fuiſſent: quos quinque millia equitum Caeſarianorum quingentis ſuis equitibus fugaſſe Appianus in *Celticis* tradit. Quod ſi Livii *liber centeſimus* & *ſeptimus* exſtaret, de Eburonibus & Ambiorige diſtinctius omnia ſciremus

§. 7. Anno ſequente rurſus multae Gallorum gentes de recuperanda libertate conſpirarunt, dum ſperant & credunt ob Rempublicam caede P. Clodii turbatam Caeſarem ad exercitum venire non poſſe [b]: nam quod dicit Plutarchus [c], id factum eſſe fiducia conſpirationis optimatium Romanorum contra Caeſarem, fallit eum ratio, quippe quae ſerior fuit. Ergo Carnutes cives Romanos, qui negotiandi cauſſa *Genabi* † conſtiterant, interficiunt; & bona eorum diripiunt: eaque fama celerrime ad plures civitates perlata *Vercingetorigem* Arvernum ſibi ducem conſtituunt. At Caeſar cnm

Septimus belli annus. A. U. 701.

a *Caeſ. B. G. L. VI. c.* 35. b *Id. L. VII. c.* 1. c *Caeſ p.* 720.

* *Habitabant a Rheno ad fontes fere Luppiae*

† *Aurelianenſium urbs, Orleans.*

cum summis itineris difficultatibus conflictatus [a] prius in unum locum omnes legiones coëgit, quam de ejus adventu Arvernis nunciari posset. Atque ita per mediam hyemem, per intactas vias & nives [b] tanto itinere confecto ostendit Gallis, invictum se vere & insuperabilem esse. Vercingetorix Caesaris adventu cognito obviam ei proficiscitur; Gallisque persuadet, ut vicos suos atque aedificia incendant, *Avarico Biturigum urbe*, * excepta; quam defensoribus probe muniunt. Eam Caesar multis operibus oppugnatam cepit: ubi nec aetate confectis, nec mulieribus, nec infantibus parcitum est [d]. Inde *Gergoviam* † obsedit: sed, licet trina hostium castra, quae ad Gergoviam erant, occupassent Romani [e], tamen cum avidius, quam prudentius oppidum invasissent, magna cum clade repelluntur. Igitur expugnatione desperata Caesar in Aeduos iter inten-

a *Caes. d. l. c.* 8. b *Flor. L. III. c.* 10. c *Caes. Ib. c.* 14. d *Ib. c.* 28. *Dio L.* 40. *p.* 87. e *Caes. Ib. c.* 46.

* *Hodie Bourges.* † *Forte ubi hodie Clerment en Auvergne.*

tendit: nam etiam hi, quanquam vetustissimi Romanorum socii, defectionem agitabant [a]; eorumque exemplo omnes Galli, perpaucis exceptis rebellionem moliebantur. Invitis vero Aeduis fuit, quod Vercingentorigi delata est rerum summa [b]; qui tamen a Caesare praelio fusus est. Et Aedui, qui falso nuncio saevitiae Caesaris decepti fuerant, cum eo in gratiam redierunt. Sed qui apud Aeduos defectionis auctores fuerant, supplicium veriti mox novos motus excitarunt, nec a Caesare tum potuerunt puniri. Inde *Alesiam* * Caesar obsedit: Gallosque, qui auxiliis undique convocatis socios obsidione liberare conabantur, prorsus profligavit [c], licet inter duas acies, alteram urbanorum, alteram eorum, qui urbanis auxilio advenerant, constitutus esset: quorum omnium tamen numerus a Plutarcho nimis augeri videtur. In hoc autem praelio egregio Germanorum auxilio usus est Caesar: verum optandum fuisset, neque hac, neque aliis occa-

a *Plut. l. d. Dio p.* 88. b *Caes. Ib. c.* 63.
c *Caes. Ib. c.* 88.
* *Alise vicus in ducatu Burg.*

occasionibus nobilissimam gentem operam suum Romanis ad hos aliosque populos liberos subjugandos commodasse. Vercingetorix porro infantes & mulieres, & reliquam inutilem bello turbam expulit; quae neque a Caesare recepta, (nam neque is annona abundabat) neque ad suos regressum habens in medio urbis castrorumque miserrima morte periit [a]. Caesar inde Alesiam, Vercingetorigem, Aeduos & plures alios in deditionem recipit: Regem postea in triumphum ductum Caesar necavit.

Octavus belli annus. *A.U.* 702. §. 8. Verum ne sic quidem Galli, qui ea aetate libertatis erant retinentissimi, a reparando bello cessabant; compluresque civitates conjurationes facere nunciabantur [b]: Sed repente adveniens Caesar vastatis Biturigum agris eos finitimosque ad fidem redire coëgit; Carnutesque tempore anni etiamnum difficili oppressit. Mox Bellovacos & plures alios aliquot praeliis domat; aliorum fines civibus, aedificiis, pecore vastat [c]; dum per Labienum Treviros imperata nunquam,

a *Dio L.* 40. *p.* 89. b *Hirt. de B. G. sive L. VIII. c.* 1. c *Ib. c.* 24.

quam, nisi coactos, facientes compescit. Sed novum interea a *Pictonibus* a bellum est ortum; cui se etiam Carnutes (qui ita male compressi fuisse videntur) & *Armorici* b junxerant: verum adventu *Fabii*, legati imperata sine mora faciunt. Ab alia parte *C. Caninius* legatus *Lucterii* Cadurcorum & *Drapetis* Senonum regulorum copias opprimit c: & Caesar, cum se Caninio junxisset, obsidione *Uxellodunum* d expugnat: utque exemplo supplicii plures a rebellando deterreret, omnibus, qui arma tulerant, infami certe crudelitate manus praecidit e. Atque ita, cum etiam La- *A. U.* bienus interim Treviros domuisset, 703. principibus eorum vivis in potestatem redactis, sequente anno *pacata* universa Gallia ultro citroque commeans res singulas ordinavit: & stipendium in singulos annos *quadringenties sestertium* f imposuit. Dicitur autem in Gallia decies centies mille homines

a *Le Poictou.* b *Ceux de Bretagne.* c *Ib. c.* 36. d *Le peuch d'Issoudun.* e *B. c.* 44. f *Suet. Jul. c.* 24. g 1000000 *Phil. Sed omnino cum Lips. admir.* 11.3. *lege quater millies, h. e.* 10000000. *Phil.*

cepisse; & totidem in præliis interfecisse [a]; ita ut, quod de *pacata Gallia* dixi, more Romano explicandum sit; qui, *ubi solitudinem fecerant, pacem appellare solebant*, ut merito iis objicit apud Tacitum [b] *Galgacus*. Divitiis præterea immensis ex hoc bello quaesitis viam sibi ad jugum tyrannidis patriae suae imponendum stravit.

a *Appian. Celt. Plin. H. N.* VII. *c.* 25. *qui etiam numerum auget.* b *Agric. c.* 30.

CAPUT OCTAVUM.

Bellum Civile Caesaris & Pompeji.

Corruptio Reip. hoc tempore.

§. I. Atque ita historiam Populi terrarum orbis Principis perduximus ad ea tempora, quibus primo libertatem, & inde, quod necessarium erat, brevi tempore summam illam potentiam minui, ac paullo post ruere Imperium Romanum sensit. Ergo in tantas conversionis caussas diligentius paullo inquisivisse erit operae pretium. Et sunt, qui Cae-

Caesarem excusent [a], quod statum Reipublicae subverterit, (quam nullam tum fuisse, nescio quo jure, dicit Cicero [b]) quia salva sisti non potuerit, nisi imperio ad unum delato [c]: quod idem fere est, ac si dicerent, non potuisse servari, nisi perderetur. Et rationem, cur ita statuant, hanc habent, quod sic paucorum potentia creverat, ut penes eos solos imperia, magistratus, provinciae essent [d]: ita ut illos continuis factionibus inter se collidi, & miseram plebem interim utriusque partis pati injurias, necesse foret. Nec plures leges de ambitu circa haec tempora latae profuerunt; quas hic recensere longum foret. Imo A. U. 699. omnes candidati Consulares ambitus rei facti sunt [e]: &, Consules a candidatis praemia pactos fuisse creditum est [f]. Ac rursus anno sequen-

a *Vid. Rupert. ad Pompon. de Or. jur. L.* 1. *c.* 12. b *Vid. Att.* VII. *n.* 11. *ad Quint. fratr. L.* 1. *n.* 2. 4 *&c.* c *Cic. de Nat. Deor. L. I. c.* 4. *Vid. & Tac. Ann. L. I. c.* 9. *& Hist. L. I. c.* 1 *l.* 2. §. 11. *ff. de Or. jur.* d *Sall. Cat c.* 20 *Sed in ipsius Catilinae oratione. Ib. c.* 39. *Id. Jugurth. c.* 31. 41. e *Cic. Att. IV. n.* 15. f *Ibid. n.* 14. *ad Quint. fr. L. III. n.* 14. *L. II. n.* 15.

quente septimo vix tandem mense Consules creari potuerunt [a]. Verum haec nequaquam, nec alios, nec Caesarem Pompejumve, qui Caesare, hac quidem in parte, non multo melior fuit [b], juverint; cum ejusmodi ingenii homines ipsi caussa fuerint, cur in eas miserias Respublica dilaberetur. Neque enim magis Pompejus, quam Caesar a nimiae potentiae cupiditate, sceleribusque, quae eam cupiditatem comitari solent, immunis fuit: (nam ex utraque parte erant, qui pugnare cupiebant [c]) & hoc solum ejus caussam commendat, quod plures viri principes eam secuti sunt. Quod sane mirum non fuit; cum major profecto Pompeji, quam Caesaris, esset dignitas ex triumphis, ex magistratibus, ex rebus gestis, ex abstinentia & continentia quaesita. Sed nimia certe his temporibus ejus fuit auctoritas & veneratio: imo tanta, ut cum A. U. 702. in Campania agens in morbum incidisset, tota Italia vota pro ejus salute conceperit.

a *Dio L. XL. p. m.* 90. b *Vid. Cic. Fam. IV.* 9. 14. *&* *Att. VIII.* 11.25. c *Vid eund. Fam. L. IV. n.* 1. *XVI. n.* 10.

rit [a]. Quod si omnes Catoni, Favonio, aliisque paucis patriam amantibus fuissent similes, nihil mutatione indiguisset Respublica. Nam, licet verum forte sit, corrupto hoc rerum statu meliorem quam prudentiorem civem fuisse Catonem [b], hoc nihil ad illud, quod hic statuimus, refert [c]: ita ut merito dicat Seneca [d], *Solum Catonem fecisse aliquas & Reipublicæ partes.* Isque etiam in annum Urbis 702. Consulatum petiisse videtur non ob aliam caussam, quam ut mortuo jam Crasso nimiam Pompeji & Caesaris potentiam opprimeret, antequam ad certamen devenirent [e]. Quicquid sit de his omnibus, Deus certe pessimorum hominum ambitione, illis quidem ignaris, uti voluit, tum ad crimina Romanorum punienda; tum rursus ad eam, quam destinaverat, reparationem & salutem Populi Romani, statusque ejus civilis. Eaque reparatio tum ad alios for-

a *Cic. Att. IX. n. 4. Vell. L. II. c. 48, Plut. Pomp. p. 649.* b *Att. II. n. 1.* c *Vid. Cic. Attic. L. I. n. 17. & Manut. ad epist. praec. sive p. 47. ed. Graev.* d *Dio L. 40. p. m. 94.*

forte fines nobis incognitos, tum ad Euangelii faciliorem propagationem conduxisse videtur, quae commodius fieri potuit per tot Populos eidem dominationi subjectos, iisdemque legibus utentes, quam si in plures partes nullo vinculo junctas terrarum orbis distractus fuisset. Sed semina mutationis, quae hoc tempore in Republica accidit, jam in praecedentibus temporibus quaerenda sunt. Et proxime quidem in oppressione factionis plebejae sub Sulla; cujus restituendae praetextum an occasionem captavit Caesar [a]. Nam, licet ipse ex optimatibus esset ortus, (nihil hic facit quod Marius amitam ejus uxorem habuerit [b]) plebejas tamen partes, sed nequaquam proposito plebem onere suo levandi, amplexus est: verum ideo tantum, ut altera parte oppressa ipse solus securius dominaretur. Et virum fuisse ambitionis inexplebilis tota ejus vita, & vox ab eo etiam tum Quaestore misso ostendit: nam visa, cum Quaestor esset in Hispania, Gadibus Alexandri Magni imagine ingemuit, quod nihilum

a *Vid. Suet. Jul. c. 1.* b *Plut. Caes. init.*

a ſe memorabile actum eſſet in aetate, qua jam Alexander orbem terrarum ſubegiſſet [a]. Tum etiam Caeſari praecipue omnia mala, quae hoc bellum peperit, imputanda ſunt, quia rerum initia in ejus voluntate fuerunt [b], leges nempe in Conſulatu contra auſpicia latae, provincia a populo invito Senatu accepta, petitio Conſulatus dum abſens eſſet, & ſimilia: licet etiam multa poſtea, & forte invitus, ut ſolet [c], in gratiam amicorum ſuorum facere debuerit.

§. 2. Ut igitur finem animo deſtinatum aſſequeretur Caeſar, ſocietatem, quam vidimus, cum Pompejo & Craſſo iniit: & Gallias ſibi provinciam nactus eſt, ubi & milites ſuos reddidit exercitatiſſimos, & rebus geſtis ad gloriam Pompeji aliquando aequandam ſibi viam fecit. Cumque etiam immenſas inde opes rapuiſſet, prima ei cura fuit [d], ut omnes ſibi jungeret damnatos, vel damnatione dignos; omnes ignominia affectos; omnes qui aere alieno preme- *Occaſio belli.*

Kk 4 ren-

a *Suet. Jul. c.* 7. b *Cic. Fam. IX. n.* 6. c *Ibid. IV. n.* 9. *&* *XII. n.* 18. d *Cic. Att. VII. n.* 3.

rentur [a]; omnem fere juventutem; omnem urbanam ac perditam plebem [b]. Libertos quoque servulosque, prout domino patronove gratus quis esset, (haec scilicet est magnanimitas & generosus animus ambitiosorum hominum) largitionibus sibi adjungebat [c]. Et similium hominum amicitiam jam olim sibi conciliaverat, quando socios conjurationis Catilinariae supplicio ultimo liberare conabatur: cum quibus consilia sociasse Caesarem a multis creditum fuit; ut antea jam diximus. Itidem Reges atque provincias alliciebat, tum donis, tum contra S. P. Q. R. auctoritatem auxilia iis submittens; urbesque earum praecipuis operibus exornans. Pompejus vero, qui absens per legatos *Petrejum*, Afranium & *Varronem* (& etiam hoc plane contra leges fuit) Hispaniam [d], &, ut quidam tradunt [e], etiam Africam obtinebat, summa imprudentia

a *Cael. Ep.* 4. *&* 14. b *Cic. Phil. II. c.* 20. c *Suet. Jul. c.* 27. *Dio L.* 40. *p. m.* 94. d *Vell. Pat. L. II. c.* 48. e *Plut. Pomp. p. m.* 647. *&* *Cat. p.* 779. *Appian. Civ. L. II. n.* 437.

tia totum hoc negotium egerat, quanquam eum monuisset Cato, potentiam Caesaris ad tantum fastigium provehens [a], cum suae auctoritati confisus, cum voluisset, eum deprimere se posse crederet [b]: & sane id adeo vulgatum fuit, ut publice in scena jactaretur [c]. Itaque, licet uterque jam alterius ruinam agitaret, non tantum imperium ei prorogari curavit; utque ejus absentis in Consulatus petitione ratio haberetur, summopere pugnavit [d], contradicente Catone [e]: sed *M. Marcello* Consuli finienti provincias Gallias kalendis Martiis, sive censenti; ut ante kalendas Martias Caesar Galliis discederet, restitit [f]: quod etiam collega Marcelli *Sulpicius Rufus*, & Tribuni nonnulli faciebant [g]. Quanquam Cicero eam legem tulisse dicat [h] *M. Caelium Rufum* Tribunum plebis cum collegis suis omnibus Pompejo & Ci-

A. U. 702.

a *Cic. Att. VII.* 3. 6. *VIII. Famil. XVI.* 10. b *Plut. Caes. p.* 721. c *Cic. Att.* 1. *n.* 19. d *Cic. Ib. VIII. n.* 1. & 3. *Vid.* & *Suet. Jul. c.* 28. e *Liv. Ep.* 107. f *App. Al. Civ. L. II. n.* 443. g *Dio L.* 40. *p. m.* 94. h *Vid. pro Mil. c.* 33. & *de clar. orat. c.* 79.

Cicerone auctoribus ; & Cicerone eum propterea maximis laudibus efferente. Atque ita per decem annos Respublica Caesarem contra se ipsam aluit [a]. Atque ille Marcellus tunc quidem gravissima ignominia affecit Caesarem, cum non contentus provincias ei eripere, etiam colonis, quos rogatione Vatinia *Novumcomum* [b] deduxerat Caesar, civitatem adimeret ; quod per ambitionem & ultra praescriptum data esset [c]. Sed Pompejus simulate cum Caesare egisse videri potest, anno sequente utique, cum tempus administrandae provinciae finitum foret, privatum eum habiturus [d]. Quicquid hujus rei sit, certe filiam etiam Caesaris *Juliam*, etsi ipso Caesare natu major, uxorem duxit [e]; ut ita eum Crasso praeferret : ut adeo non absurde Pompejo dixerit Cicero, quod ipse refert [f], *Utinam, Pompei, cum Caesare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses* [g]. Et hanc unionem veritus

a *Cic. Att. L. VII. n.* 5. b *Hodie Como.* c *Suet. Jul. c.* 28. d *Dio l. prox. d.* e *Suet. Jul. c.* 21. f *Phil. II. c.* 10. g *Vid. Fam. L. VI. n.* 6.

tus Cato etiam A. U. 702. Consulatum petierat, sed frustra, ut jam ante dictum est [a]. At gratia hominum, quorum alter parem, alter superiorem ferre non poterat, diuturna esse non potuit [b]. Accessit mors Juliae [c], quam unice amaverat Pompejus; quaeque ita firmum amicitiae vinculum inter eos videri poterat: ita ut eleganter de ejus morte dixerit Seneca [d], *eam publica secum fata duxisse*. Obiit autem ex partu, & post paucos dies matrem quoque filiola secuta est [e].

§. 3. Quanquam autem ad tantam potentiam Caesarem extulisset Pompejus, tamen nullo modo eum metuebat; neque se ad bellum parabat [f], licet etiam pacem nollet [g], imo eam periculosam esse diceret. Quin amicis monentibus de potentia Caesaris respondit [h], *se, ubi pede terram pulsasset, copias inde peditum equitumque esse educturum*. Sed major erat

Consilia Pompeji & Caes.

a *Liv. ep.* 108. *Dio l. d.* b *Lucan.* I. 125. *Flor. IV.* 2. & *ibi Cl. Dukerus & alii.* c *Lucan. I.* v. 111. *sqq.* d *Consol. ad Marciam. c.* 14. e *Vid. Val. Max. IV. c.* 6. *n.* 4. f *Cic. Fam. VI. n.* 6. g *Ib. IV. n.* 1. *Attic. VII. n.* 8. h *Ib. Plut. p.* 650. *App. L. II. n.* 45.

erat prudentia Caesaris, qui pecunia Gallica eos, quos auro expugnabiles, & proposito suo utiles noverat, sibi
A.U. 703. adjungebat, *L. Aemilium Paullum* Consulem *mille quingentis talentis* a, sive Romano more loquendo, *sestertium trecenties sexagies* (nam alter Consul *C. Marcellus* eadem, quae frater ejus anno praecedente contra Caesarem agitaverat, tentabat b) ex qua pecunia *basilica Aemilia* est exstructa c, & *C. Scribonium Curionem* Tribunum plebis d, virum audacissimum, & cujus libidinibus nullae opes sufficere poterant e. Hic antea inimicus Caesaris f a Pompejo ad Tribunatum promotus erat: & merito *Fax belli civilis* appellatur g. Nam sane conscius sibi erat Caesar, se nequaquam rerum, quas sive Consul, sive Proconsul gesserat, posse rationem reddere absque manifesto damnationis periculo h. Igitur Aemilio quidem Con-

a 900000. *Philipp.* b *Suet. Jul. c.* 29. c *App. Al. Civ. L. II. n.* 443. d *Cic. Fam. VIII. n.* 9. e *Virg. Aen. VI.* v. 621. *nam ibi Virg. de hoc Curione intelligendum esse vult Serv.* f *Vid. Varron. ap. Non. V. Obstringillare p. m.* 175. g *Vell. Pat. L. II. c.* 48. *Lucan. I.* v. 262. 269. h *Sueton. Jul. c.* 30.

Consuli quantum diximus, Curioni *sexcenties sestertium* [a] largitus est, quo se ingenti aere alieno, ex quo laborabat, liberaret [b]. Et plura etiam promittebat, quam dabat, ut multos spe & promissis teneret, gnarus se, cum votis potitus foret, pro lubitu promissis esse usurum [c]. Ita ut eventus jam probaverit veritatem dicti Jugurthae, quod antea retulimus [d]. Sed Curio amicitiam Pompejanorum se colere diu fingebat; ut omnia eorum secreta perdisceret. Tamen etiam contra praecipuos Pompejanorum rogationes quasdam iniquas ferebat, ut iis repudiatis ne contra Caesarem quidem quicquam decerni posset; utque ipse, cum vellet, ad Caesarem transeundi haberet occasionem. Et ex eadem caussa sibi omnium viarum curam in quinquennium petebat, certus, nihil impetraturum esse [e]. Atque ita tandem, cum sciret, Pompejum nequaquam exercitus dimissurum esse, li-

a *Phil.* 1500000. b *Val. Max. IX.* 1. *n.* 6. *Lucan. IV. f.* c *Vid. Dion. L.* 40, *p, m.* 95. d *Supr. L. VII. c.* IX. §. 2. e *App. Al. Civ. L. II. n.* 444.

licet hoc ille polliceretur, voluit, ut aut omnes, aut ne Caesar quidem ab armis, discederent. Nam si alter debilitaretur, alterius potentiam nimis formidandam fore a. Itaque non contentam esse debere promissis Pompeji Rempublicam; nisi re ipsa praestarentur. Et justissimus etiam quisque & a Caesare & a Pompejo exercitus dimitti volebat. Sed resistebat Consul *L. Lentulus* b. Neque enim optimi quique, Bibulus, Cato, Favonius, Domitius & pauci alii caussam Pompeji probabant: sed minus malam esse putabant; quod ex variis locis epistolarum Ciceronis patet c. Et ideo etiam Cato, ut pacem qualemcunque conciliaret, quam se cupere simulabat Caesar, omissa praetura Siciliensii in Urbe restitit d. Judicabatque etiam Cicero, vel iniquissimam pacem bello justissimo esse praeferendam d: Eodem tempore Appius Censor non sponte sua partes Caesaris auxit: nam cum plures Sena-

a *Plut. Pomp. p.* 650 *& Caes. p.* 722.
b *Caes. B. C. L. I. c.* 2. *Vell. L. II. c.* 48.
c *Fam. I. n.* 8. *VI. n.* 6. *&c.* d *Attic. VII. n.* 14. 15. e *Fam. V. n.* 6.

natores Equitesque notaret, effecit, ut hi omnes Caesaris partes sequerentur. At Marcellus Consul etiam Curionem damnari volebat: sed cum id non obtinuisset, in suburbana ad Pompejum profectus ipsi, nullo facto decreto, per se custodiam Urbis, cum duabus legionibus urbanis mandavit. Cumque haec non diu rata fore videret, Consules designatos, ut idem facerent, permovit. Sed nova quaedam injuria Caesari facta est; (& vere quidem injuria, quia ipsi minus quam Pompejo a Senatu concedebatur) quod Senatus decrevit, ut uterque & Caesar & Pompejus singulas legiones ad Bibulum mitterent, quasi ille iis adversus Parthos indigeret: ibi tum Pompejus legionem a Caesare, quam ipsi utendam concesserat, repetiit: cui, cum de suis alteram Caesar junxisset, revera duabus legionibus minuebatur. Imo cum ad bellum illud nihil his legionibus opus esset, Marcellus Consul eas iterum Pompejo tribuit. Lubenter tamen hanc injuriam tulit Caesar, quod eo praetextu absque invidia longe plures milites conscribere posset.

In-

Interea hi, qui a Caesare erant dimissi, & largis quidem muneribus affecti [a], vana spe animum Pompeji inflarunt, quasi copiae Caesaris, simulac Italiam forent ingressae, ad eum defecturae essent.

Caesar pacem tentat. §. 4. Sed cum novi Consules magistratum essent inituri, Caesar Curionem cum literis ad Senatum misit [b], *exercitum se dimissurum esse*, promittens, si idem Pompejus fecisset: confisus, ut putant, facilius se milites veteranos revocaturum esse, quam novos conscriberet Pompejus. Addiditque, ni hoc fieret, venturum se, ut injurias tam sibi, quam patriae illatas ulcisceretur. Eas literas, nisi frequenti Senatu, & praesentibus Tribunis plebis Curio tradere noluit, metu, ne ab adversariis Caesaris supprimerentur: sed vix obtinuit, ut eas recitare posset. Nam in Senatu, cum neque Lentulus Consul magis quam Marcellus Caesari aequus esset, omnes, duobus modo Se-

a *Plut. d. l. Appian. Civ. L. II. n.* 44. 6.
b *Appian. Civ. L. II. n.* 448. *Dio. l.* 41. *init.*
c *Suet. Jul. c.* 29.

Senatoribus, quorum alter erat Curio, & duobus Tribunis plebis exceptis, Caesarem ab armis discedere jusserunt, nihil addentes de Pompejo: idque spreta Tribunorum intercessione, qui erant M. Antonius [a] Curioni addictissimus [b], & *Q. Cassius Longinus*: jussusque est Caesari succedere L. Domitius. Utque ei facilius provinciae auferri possent, consularium provinciarum numerus imminutus est, Cilicia provincia facta praetoria [c]. At sero haec verbis agebantur, cum ex Caesaris narratione satis deprehendi possit [d], majorem jam ejus fuisse potentiam, quam privatum hominem in libera civitate habere conveniat. Tribuni autem, quos diximus, ad Caesarem abierunt; quod a Consulibus Senatu, ne forte violarentur, excedere essent jussi; & quasi se in Urbe securos diutius esse non posse crederent. Et ita ingentem invidiam violatae sacrosanctae potestatis inimicis suis fecerunt [e].

a *Cic. Phil. II. c.* 21, *sq.* b *Plut. Pomp. p. m.* 650. c *Caes. B. C. L. I. c.* 6. *Vid. P. Manut. ad Cic. Fam. L. VIII. n.* 8. *p.* 408. *ed. Graev.* d *Vid. ab init. de B. C.* e *Suet. Jul. c.* 31. 33. *Plut. Caes. p.* 723.

Nec praetermisit Caesar occasionem injuriam illam apud suos egregie exaggerandi: & etiam hoc praetextu belli utendi, cum per leges Tribunum plebis extra Urbem pernoctare esset nefas. Cicero vero libere ad *Tironem* suum scribens [a], eos nequaquam vi expulsos dicit. Tum statim factum est illud extremae necessitatis SCtum [b], *Dent operam Consules, Praetores, Tribuni plebis, quique Proconsulibus sunt ad Urbem, ne quid Resp. detrimenti capiat.* Pompejo permissum est a Consulibus, qui ad eum in castra cucurrerant [c] sua sponte, nec jussu Senatus, ut pecunia Reipublicae uteretur, militesque conscriberet: licet pauci fuerint, qui ipsi nomina dederunt [d]. Statuerunt praeterea Patres, referente Scipione Pompeji socero, „ut Caesar imperio successori tradito „exercitus ante certam diem dimitte„ret; ni id fecisset, contra patriam „egisse judicaretur [e]. Porro, verum quidem est, prudenter fecisse Caesarem,

a *Famil. XVI. n.* 10. b *Ib. Caes. B. C. L.* I *c.* 5. *Liv. epit.* 109. c *Caes. B. C. L. I. c.* 6. *App. Civ. L. II. n.* 447. d *Plut. Pomp. p.* 651. e *Caes. B. C. L. I. c.* 2.

ſarem, qui copias non dimiſerit: ſed hoc culpam ejus nequaquam minuit. Nam niſi horrenda crimina, tum in urbana, tum in provinciali adminiſtratione commiſiſſet, nihil erat, quod judicium metueret. Et audacia militum ejus tanta erat, ut unus ex centurionibus a Caeſare miſſis ad Senatum, cum audiret, prorogationem provinciarum negari, dixerit, capulum gladii manu percutiens [a], *Hic dabit, ſi vos negaveritis*: quod ipſum Caeſarem dixiſſe Appianus [b] refert. Sed neſcio, an non Plutarchus ad Caeſarem referat, quod de centurione ab Octavio miſſo alii tradunt. [c] Dicitur tamen adhuc conditiones tuliſſe Caeſar, „ut ſibi Gallia Ciſalpina & „Illyricum cum duabus legionibus „daretur, dum ſecundum conſulatum „peteret [d]. Imo, intercedente Cicerone, *ſe provinciis illis, & ſex millibus militum contentum fore*, dixit [e]. Et conceſſiſſet Pompejus, ſaltem provinciam, niſi Conſul reclamaſſet *Lentulus.*

a *Plut. Pomp. p.* 650. b *App. Civ. L. II. n.* 443. c *Suet. Aug. c.* 26. d *Id. Jul. c.* 29. *Vid. & Caelii epiſt.* 7. e *Plut. Caeſ. p.* 723.

tulus. Et Caesar contendebat, licere sibi provinciam obtinere, quoad Consul factus esset [a]; quod illud lege de provinciis lata contineretur. Sed tamen neque illa lex jure lata fuerat, invito nempe Senatu per vim & factiones [b]: & ipsius praeterea non tam legis, quam libidinis Caesaris, tempus praeterierat: neque haec omnia [c] ipsi licentiam funditus evertendi per scelus Rempublicam concedere poterant. Quicquid sit, si ipsius Caesaris literis fides adhibenda est [d], etiam hoc tempore reconciliationem cum Pompejo optavit: & si pace non potiretur, se Sullae victoris crudelitatem nequaquam imitaturum esse professus est [e]: idque etiam praestitit, licet se eorum omnium, in quos Sulla Pompejo socio crudelis fuisset, poenas persequi aperte testaretur [f]: neque bene de ejus mansuetudine sentiret Caelius [g], licet ejus amicus. Et Cicero etiam, non voluntate, aut natura

a *Liv. ep.* 108. b *Caelius ep.* 4. *Attic. L. VII. n.* 9. 11. c *Att. L. VII. ep.* 11. *sq.* d *Attic. L. IV. n.* 8. e *Ep. quae est inter Cic. ad Att. L. IX. n.* 8. f *Cic. Att. L. IX. n.* 17. g *Epist. Ib. Vid. & Att. VII. n.* 19.

tura non esse crudelem Caesarem putabat; sed quod clementiam popularem arbitraretur a, & insidiosam b. Sed Pompejo quoque Cicero locis citatis consilia foedissima tribuit c.

§. V. Cum igitur adversarii Caesaris praefracte negarent, ullam se de Republica pactionem facturos; & Cato identidem denunciaret d, delaturum se nomen ejus simulac primum exercitum dimisisset, persuasum Caesari fuit, se salvum esse non posse, si ab exercitu recessisset. Ergo cum paucis copiis superatis Alpibus in Italiam descendit e: & praemissis clam cohortibus, ne qua suspicio oriretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit f; & formam, qua ludum gladiatorium erat aedificaturus, consideravit; & ex consuetudine convivio se frequenti dedit. Dein post solis occasum occultissimum iter modico comitatu ingressus est: & cum luminibus exstinctis decessisset via, diu errabundus, tandem

Belli initium. *A.U.* 704.

a *Attic. L. X. n.* 4. b *Ib. VIII. ep. ult.* c *Ib. VIII. n.* 7. *IX. n.* 6. & 12. d *Suet. Jul. c.* 30. e *App. Civ. L. II. n.* 447. f *Suet. Ib. c.* 31.

dem ad lucem duce reperto, per angustissimos tramites pedibus evasit: consecutusque cohortes ad *Rubiconem* flumen, qui provinciae ejus finis erat, paullum constitit: ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *Etiam nunc*, inquit, *regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, armis omnia agenda erunt*. Nam ex provincia venienti hoc flumen, nisi dimisso exercitu, transire licitum non fuit. At mox collecto animo, *jacta alea est*, inquit, & flumen transiit. Habebat autem milites ad omnem operam sibi paratissimos [a]; quod & effusis largitionibus & impunitate eos sibi devinxisset; & quod futuro ex bellis civilibus lucro inhiarent. Et veteranis jam bina sestertia praedae nomine in pedites singulos numeraverat [b]; quibus bello exacto plura etiam addidit. Pompejus vero iis, quae nunciabantur, credens, nec delectus habuerat; nec quicquam ad tantum certamen subeundum apparaverat [c]: licet etiam Cato hoc tempore summam rerum Pom-

a *Ipse B. C. L. I. c.* 7. b 50 *Philippeos* c *Suet. Jul. c.* 38. d *Cic. Att. VII. n.* 12 *Appian. Civ. L. II n.* 446.

Pompejo committendam suasisset [a]. Et cum jam terror animos occupasset, nemo sinebat Pompejum suis uti consiliis [d]. Nec prae trepidatione pecunia ex aerario ablata est: etsi de ea re decretum factum foret. Ergo turpissima fuga Pompejus cum maxima parte Senatus ab Urbe in Campaniam discessit; ita ut patria in castris Pompeji potius, quam in Urbe, esse videretur; etsi longiorem jam tum fugam meditaretur Pompejus [c]. Et omnes, qui non sequerentur, ex Domitii consilio pro hostibus se habiturum, testatus fuerat [d]: cum Caesar omnes, qui contra se non essent, suos esse diceret [e]. Labienus tamen legatus Caesaris, & ei familiarissimus ad Senatum transiit: qui se divitiis & gloria auctum videns elatius gesserat; & propterea a Caesare minus diligebatur [f]. Quod si Ciceroni credimus, severitas illa Pompeji, quam diximus, ejus ingenio conveniens fuit: nam de ejus & plerorumque, qui

 cum

a *Plut. Cat. p.* 884. b *Id. Caes. p.* 724. *App. ii. l. n.* 450. c *Cic. Att. VII. n.* 10. 12. d *Suet. Jul. c.* 75. & *Ner. c.* 2. e *Cic. pro Lig. c.* 11. *Caes. B. C. L. I. c.* 33. f *Dio L. XLI. p. m.* 99.

eum sequebantur, saevitia pluribus locis pessime auguratur; & illum aperte *Syllani regni similitudinem concupivisse* dicit [a]; & verbis licenter confictis, *Sullaturire & proscripturire animum Pompeji* affirmat [b]. Miserant tamen Pompejus, & qui cum eo erant, jam antea *L. Caesarem* Caji Caesaris agnatum, cujusque pater legatus ejus erat, & *L. Roscium* Praetorem ad Caesarem [c]. Et cum hi commodum satis responsum retulissent, ad Caesarem remissi sunt, ut ceteras quidem conditiones probari renunciarent; sed ita ut Caesar de iis oppidis, quae extra suam provinciam occupavisset, praesidia deduceret [d]. Nam obtulerat Caesar, se exercitus dimissurum esse, modo in provincias Pompejus proficisceretur, & in Italia discederetur ab armis [e]. Ita ut tota controversia jam in eo tantum versaretur, vel versari potius simularetur, uter prius arma deponeret. Nam Caesarem populo multo gratiorem

a *Att. IX. n.* 9. 12. *& saepe. Vid. & Or. pro Marc. c.* 6. b *Att. IX. n.* 12. *Vid. & X. n.* 5. c *Caes. L. I. c.* 8. *Dio l. d.* d *Attic. VII. n.* 14. e *Caes. B. C. L. I. c.* 9. 10. *App. L. II. n.* 448.

rem esse, & ita, si utrique privato vivendum foret, multo potentiorem futurum, videbat Pompejus. Si tamen aliquid, hic de summa gravitate, Caesar de cupiditate remisisset, pacem stabilem & aliquam Rempublicam habere licuisset. Verum spe pacis abjecta Caesar, qui Arimini adhuc subsistebat, Pisaurum, *Fanum*, Anconam singulis cohortibus occupavit [a], *Iguvio* etiam *Auximoque* municipiis in potestatem redactis. Ita ingens terror Urbem invasit & fere qualis captae patriae esse solet [b]: discesseruntque etiam ad Pompejum Consules, vel potius jam antea discesserant: nam falsum hic esse Caesarem, qui *Lentulum* Consulem Romam venisse, ut sanctius aerarium ad pecuniam Pompejo ex Senatusconsulto proferendam aperiret, & inde ex Urbe profugeret, narrat, ex Cicerone constat [c]. Hic enim, talia quidem mandata ad Consules allata fuisse dicit: sed rebus ita constitutis ut illud

a *Caes. B. C. L. I. c.* 11. *Cic. Fam. XVI. n.* 11. *Suet. c.* 34. d *Dio L. XLI. p. m.* 100. c *Attic. VII. n.* 20.

jam fieri non posset. Neque suspectus hic esse potest Cicero, qui in errores a Pompejo & parte illius commissos, quando ad Atticum scribit, acriter satis invehitur. Caesar interea Picenum nullo fere resistente occupaverat [a]. Atque inde *Corfinium*, quod cum magnis satis copiis L. Domitius successor ei destinatus insederat, obsedit, & septem omnino dies ad illud commoratus ad deditionem adegit. Nam Pompejus nullum auxilium Domitio miserat [b], & tamen omnem amissi Corfinii culpam in eum conferebat [c]. Caesar Domitium, *Lentulum* [d], aliosque, qui majoris paullo dignitatis erant [e], incolumes dimittit; milites sacramentum apud se dicere jubet. Domitius venia a Caesare accepta tamen ad Pompejum profugit [f]. His rebus cognitis Pompejus Brundusium profectus est, nimis certe propere & turpiter Urbem, & mox Italiam, relinquens [g];

&

a *Caes. L. I. c.* 15. b *Cic. Att. L. VIII. n.* 3. c *Ib. n.* 16. d *Liv. epit.* 109. e *Suet. Jul. c.* 34. f *Plut. Caes. p. m.* 724. g *Cic. Att. L. VIII. n.* 2. & 7.

& ibi statim a Caesare obsessus fuit: qui dicit [a], se tum etiam obtulisse, ut de conditionibut pacis ageretur: sed renunciatum fuisse a Pompejo, *quod Consules abessent, sine illis de compositione agi non posse*. Atque ita se judicasse ait Caesar, saepius rem frustra tentatam aliquando dimittendam esse; ut ipse quidem Caesar refert; & videtur idem dicere Cicero in oratione, qua *Ligarium* apud Caesarem defendit [b] & ubi multis gratiam Caesaris captat. Verum rursus hic falsa narrat Caesar: nam exstat exemplum epistolae [c] a Caesare ad *Oppium* & *Balbum* scriptae, ubi refert, *Cn. Magium* Pompeji praefectum fabrum (qui ex itinere deprehensus ad Caesarem reductus fuerat [d], sed ab eo dimissus erat [e]) a Pompejo *de pace* ad se fuisse missum. Pompejus navibus, quibus partem copiarum in Graeciam transmiserat reversis etiam ipse cum reliquis trajecit: & cum eo totus fere Senatus [f]; vel enim erant cum impe-

a *Civ. L. I. c.* 26. b *c.* 6. c *Ad Att. L. IX. n.* 16. *ed. Manut.* d *Caes. L. I. c.* 24. e *Att. L. IX. n.* 8. f *Dio L. XLI. p. m.* 104.

perio, vel legati eorum [a]. Et videmus, paullo post Thessalonicae ducentos Senatores fuisse cum Consulibus: ubi novi magistratus fuissent creati [b], si lex curiata a Consulibus fuisset lata. Antequam trajecit Pompejus socerum Scipionem, & *Cnaeum* filium ad classem parandam in Syriam dimisit [c]. Caesar vero mirabatur, eum, qui munitam urbem Brundusium & firmam classem haberet, Italia excessisse. Sed Pompeji consilium erat, ut dum per anni tempestatem (nam jam autumnus exierat) Caesar eum persequi non posset, ex gentibus Graeciae & Orientis, ubi ob res gestas in summo honore erat, auxilia colligeret [d]: sed quae infirma sane erant futura, cum Asiae Populi & olim & hodie bello inepti fuerint. Multoque rectius in Hispaniam se contulisset Pompejus; ubi gentes erant fortissimae, ut mox ex bello cum filiis Pompeji gesto patuit.

Caesaris profectio in Hispaniam.

§. VI. Caesar, qui persecutionem belli trans mare diuturnam fore puta-

a *Att. L. VIII. n.* 23. b *Dio L. XLI. p.* 112. c *Plut. Pomp. p.* 652. *Dio L. XL. p. m.* 101.

taret [a], neque navium copiam haberet, prius a tergo componere omnia statuit. Itaque Sicilia etiam & Sardinia per legatos in potestatem receptis, ipse ad Urbem proficiscitur, tota Italia intra sexaginta dies potitus, cum undique ex oppidis ei obviam iretur [c]. Ingens autem in Urbe erat metus, cum pristini terrores a Sullae & Marii crudelitate animis obversarentur; qui itidem, ut Caesar, humanissima quaeque polliciti fuerant. Caesar vero dicit, se Senatui auctorem fuisse, (& eum frequentem adesse jusserat [d]) ut legatio ad Pompejum mitteretur; sed omnes eam legationem recusasse. Ipse rebus in Urbe utcunque constitutis, Antonio cum nomine Propraetoris Italiae praefecto [e], filiis proscriptorum à Sulla magistratus petendi licentia concessa [f], profectionem in Hispaniam adversus legatos Pompeji suscepit. Verum insigni hic rursus mendacio Caesar utitur, cum dicit [g], *L. Metellum* Tri-

a *Caes. B. C. I. c.* 20. b *Flor. L. IV. c.* 2. c *Cic. Att. L. VIII. n.* 25. d *Cic. Att. L. IX. n.* 20. e *Id. Phil. II. c.* 23. f *Dio L. XLI. p.* 104. g *Civ. L. I. c.* 33.

Tribunum plebis res, quascunque agere instituisset Caesar, impedivisse: cum ex Cicerone [a] & aliis [b] constet, forti quidem animo Metellum se Caesari opposuisse, clavesque aerarii petenti negasse; sed nihilominus aerarium a Caesare fuisse effractum; quod *Sanctum* amplius non esse, cavillando jactabat. Pecuniam enim illam a majoribus cum exsecratione publica in caput illius, qui ex alia caussa eam contrectaret [c], repositam esse ad bellum Gallicum: qua, Gallia a se perdomita, nihil jam amplius opus esset. Verum in Hispaniam proficiscenti Caesari Massilia, fidelissima semper Romanis civitas [d], portas clausit. Nam suum non esse, dicebant, judicare, utrius, Pompejine an Caesaris, caussa justior foret; ab utroque beneficiis auctos; si amice advenerint, utrumque recepturos; si aliter neutrum [e]. Eadem tamen civitas Domitium paullo post advenientem recepit [f]. Ergo eam

a *Att. L. X. n.* 4. b *Plut. Caes. p. m.* 725. *Flor. IV.* 2. c *App. Civ. L. II. n.* 453. d *Cic. pro Balbo c.* 9. *pro Flacc. c.* 26. *Phil. II. c.* 37. *Justin. L.* 43. e *Dio l. prox. d.* f *Caes. B. C. L. I. c.* 36.

eam obſedit Caeſar, *C. Fabio* legato cum tribus legionibus in Hiſpaniam praemiſſo, qui celeriter ſaltus Pyrenaeos a L. Afranio Pompeji legato praeſidiis obſeſſos occuparet. Sed cum Maſſilienſes ad fortiter reſiſtendum paratos eſſe videret, oppugnatione D. Bruto *Trebonio*que mandata in Hiſpaniam perrexit. Tenebant eam legati Pompeji Afranius, Petrejus & Varro: qui rerum bellicarum ſatis imperiti fuiſſe videntur; ita ut Caeſar eo profecturus dixerit, *ſe ire ad exercitum ſine Duce; & inde reverſurum eſſe ad Ducem ſine exercitu.* Hi tamen communicato conſilio loca circa *Ilerdam* ad bellum gerendum deligunt: & ſua pugnandi ratione, qua contra Luſitanos uti conſueverant, primo Caeſarianos ſtabili pugnae generi aſſuetos perturbant [b]: qui praeterea neceſſariarum rerum inopia adeo premebantur, ut rumor Romam perferretur, bellum ab Afranio Petrejoque jam pene confectum eſſe [c]: ita ut multi adhuc Senatores ad Pompejum proficiſcerentur [d]. Sed, cum mox

a *Suet. Jul. c.* 34. b *Caeſ. d. l. c.* 44. c *Ib. c.* 53. d *Dio d. l. p.* 105.

mox ipſe Caeſar adveniſſet, ejus induſtria & conſtantia adverſa omnia ſuperavit: qui etiam Tribunorum & Centurionum fidem ſibi adſtrinxit pecunia ab iis mutua ſumpta: eaque exercitui diſtributa militum etiam voluntates redemit a. Et cum praeterea nuncius proſperae pugnae a D. Bruto apud Maſſiliam commiſſae allatus eſſet, fortuna celeriter mutata eſt; populique complures ſe Caeſari tradiderunt. Petrejus Afraniuſque recedere coacti ſunt ulteriorem Hiſpaniam petentes, ut plures copias colligerent. Sed moleſtiſſimo itinere eos aſſecutus Caeſar c, cum plures praelio decertandum eſſe dicerent, ipſe prudentiſſime obſidendo potius, quod ſummis neceſſariorum anguſtiis laborare hoſtes ſciebat, vincere ſtatuit. Et colloquiis, ut inter notos, jam ſine vulnere tantae res confectae videbantur, cum Petrejus, qui vallum ad commodiorem aquationem ducentibus aderat, ſuperveniens milites ſuos ab iſto conſilio revocat: ita ut quoſdam ex Caeſarianis, qui amicitiae

a *Caeſ. B. C. L. I. c.* 39. b *Ib. c.* 59. c *Ib. c.* 68.

citae caussa in Pompejanorum castra transierant, cum novo jurejurando suos adegisset Petrejus [a], interfecerint. Caesar eos, qui sua castra intraverant, se remisisse testatur; & quosdam etiam ex alterius partis Equitibus, Tribunis & Centurionibus permovisse, ut suas partes sequerentur [b]; magnamque hac occasione clementiae famam, ac merito, acquisivit [c]. Ergo Afranius Petrejusque Ilerdam versus regredi instituunt: sed cum eorum vestigiis Caesar inhaereret, inopia coacti se cum septem legionibus Caesari tradunt, dimittere exercitum & provincia excedere sine alio damno jussi [d]. Cetera inde Hispaniae Oceanum usque facile in potestatem Caesaris concesserunt: eique *Q. Cassius*, homo nequam [e], a Caesare est praepositus [f]. Sed M. Varro, qui in ulteriore Hispania curabat, primum quidem prae se ferebat animum a Caesare plane non alienum [g]. Sed statim, ut eum ad Mas-

Mm   siliam

a *App. Civ. L. II. n.* 454. b *Caes. d. l. c.* 77. c *Dio L. XLI. p. m.* 105. d *Caes. d. l. c.* 85. e *Cic. Att. VII.* 3. *ubi male est*, *C. Cassium*. f *App. Civ. L. II. n.* 454. *Caes. B. C. L. II. c.* 21. g *Ib. c.* 17.

filiam distineri cognovit, & auxiliorum etiam spes affulsisset, multis modis bellum parare coepit: delectuque tota provincia habito exercitum coëgit; & Gadibus praesidio munitis *C. Gallonium* Equitem Romanum praefecit. Sed Hispani, qui facile videbant, se Caesari pares esse non posse, Gallonium Gadibus excedere fecerunt. Et Caesar magnis itineribus progressus [a] motibus illis levi negotio compositis, iterum Massiliam pervenit.

Expugnatio Massiliae. §. VII. Hanc urbem acriter oppugnabat C. Trebonius Caesaris legatus, Decimusque Brutus: neque minus fortiter urbs omnibus rebus instructissima defendebatur [b]. Nec ratio est, cur *fide meliorem*, *quam consilio prudentiorem* eam dicat adulator Vellejus [c], cum eo tempore aequales etiam vel majores Reipublicae, quam Caesaris vires essent. Advenerat ad Massiliam ei auxilium laturus cum classe *L. Nasidius*: sed commisso infeliciter praelio in Hispaniam profugit [d]. Neque ea clade Massiliensibus animus collapsus est, donec

a

a *Ib. c.* 19. b *Caes. B. C. L. II. c.* 1, 2. c *L. II. c.* 50. d *Caes. Ib. c.* 7.

a Trebonio inauditae molis machinas ad oppidum admoveri vident: tum enim induciarum quoddam genus, quoad Caesar advenisset, obtinent. Sed earum occasione utentes, dum nihil tale exspectant obsidentes, subita eruptione omnia eorum opera incendunt; & puncto temporis multorum mensium laborem corrumpunt. Sed cum summa festinatione ea refecta esse vidissent, denuo de deditione agunt: seque paullo post Caesari, cum ipse advenisset, tradunt: qui clementer eis usus esse dicitur [a]. Nam arma tantum, tormenta, naves, pecuniam publicam ut traderent, imperavit: ipsos conservavit, duabus ibi legionibus praesidio relictis; siquidem de seipso testimonium dicenti Caesari credimus [b]. Dio enim dicit [c], Caesarem postea omnia alia ademisse, solo relicto libertatis nomine: & nescio, an non verius hoc esse ex ipso Cicerone [d] probari possit; licet αὐτονομίαν Massiliensibus relictam esse, etiam Strabo asserat [e]. Domitius vix, tur-

a *Vid. Cic. Phil. VIII. c. 6.* b *L. II. c. 22.* c *L. XLI. p. m.* 106. d *Phil. II. c. 37. VIII. c. 6,* e *L. IV. n.* 181.

turbida tempestate observata, evaserat.

Ulterior. Reip. constitutio. §. VIII. Hoc autem tempore Caesar absens Dictator Romae, *Comitiorum habendorum caussa* sine Magistro Equitum plebiscito creatus fuerat; *M. Lepido* Praetore Urbano & Urbis Praefecto comitia habente [a]. Cum ergo eum nuncium Caesar accepisset, & Placentiae seditionem militarem fortiter repressisset [b], Romam profectus est: & animum jam ad Rempublicam constituendam convertens duas statim leges Reipublicae utilissimas tulit [c]. Prima fuit, „ut „possessiones & res arbitris datis aestimarentur, quanti quaeque earum „ante bellum fuissent; Atque eae „creditoribus transderentur [d]. Quae lex (cujus etiam meminerunt Imperatores in *l.* 4. *Cod. qui bonis ced. poss.*) primo quidem intuitu speciem aliquam habet iniquitatis. Quid enim iniquius, quam cogere creditores, ut in solutum accipiant res soli, qui num-

a *Caes. Civ. L. II. c.* 21. *Dio L. XLI. p. m.* 109. b *App. Al. Civ. L. II. n.* 457. c *Ipse Civ. L. III. c.* 1. d *Tac. Ann. L. VI. c.* 16. *Dio L. XLI. p. m.* 110.

nummos crediderunt? Sed hac iniquitate legum iniquior longe fuerat scelesta foeneratorum iniquitas, qua debitores suos exhauserant: unde etiam additum fuit legi, „ut summae „aeris alieni deduceretur, si quid u„surae nomine numeratum, aut per„scriptum fuisset: qua conditione quarta fere pars crediti deperibat a. Itaque nemo a tribunali Trebonii secundum hanc legem jus dicentis appellavit; licet M. Caelius Rufus Praetor, se auxilio fore, si quis appellasset, polliceretur. Sed cum idem Caelius plures leges in commodum obaeratorum ferret, judicio Senatus a Republica remotus est b. Desciverat autem a partibus Caesaris c, vel quod Trebonio mandatam urbanam jurisdictionem inique ferret; vel quod gravi aere alieno obrueretur. Ergo, cum palam se proficisci ad Caesarem simulasset, Miloni exuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, se conjunxit d: atque illi simul bellum in Italia excitare coeperunt. Et Milo quidem, quomodo perierit,

 an-

a *Suet. Jul. c.* 42. b *Caes. de B. C. L. III. c.* 21. c *Ipse ad Cic. ep. ult.* d *Liv. ep.* 111.

antea dictum est: Caelius vero ab equitibus Caesaris Gallis & Hispanis, quos pecunia promissa sollicitabat, est interfectus [a]. Caesar porro, ut iniquitati foeneratorum etiam magis obviam iret, altera lege lata statuit, „Ne quis in auro argentove signato „plus quam sestertia sexaginta [b] ha„beret [c]. Praeterea ambitus lege Pompeja damnatos [d], ut etiam filios a Sulla proscriptorum [e] legibus ad Populum latis restituit. Gallis Transpadanis civitatem Romanam dedit [f]. Cumque jam de legibus quibusdam
A. 704. latis agamus, addendum est, anno praecedente latam fuisse legem ab *A. Hirtio* Tribuno plebis, qua cum collega suo M. Antonio Pompejanos proscribebat, & dignitatibus spoliabat [g]: quod loco citato excusare conatur Cicero.

§. IX. Jam autem tempus posceret, ut Caesarem in Graeciam transeuntem sequeremur; sed convenientius videtur, ut prius uno verbo aliquid

a *Caes. B. C. L. III. c.* 22. b *Phil.* 1500. c *Dio L. XLI. p. m.* 110. d *Ib., p.* 109. e *Plut. Caes. p.* 725. f *Dio l. d.* g *Cic. Phil. XIII. c.* 16.

quid de bello in Illyrico gesto dicamus. C. ibi *Antonius* Caesaris legatus male contra Pompejanos res gessisse legitur: nam, dum ibi Dolabellae auxilium ferre conatur, a *M. Octavio* & *L. Scribonio Libone* in insulam quandam exiguam conclusus & fame pressus cum plerisque suorum captus est. a Missae quoque a *Basilo* in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompejanorum arte Cilicum, actis sub mare funibus, captae quasi per indaginem b. Memorandum ibi exstitit facinus *Opiterginorum* c, quorum navis in vadis haeserat. Juventus enim, quae ea vehebatur, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit: & quum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante Tribuno *Vultejo*, mutuis ictibus in se concurrit.

§. X. Sed cum legibus illis, quas diximus, ferendis, comitiis praeterea & feriis Latinis undecim dies impen- *Bellum in Graeciam translatum.*

 differet,

a *Dio l. d.* b *Flor. L. IV. c. 2. Lucan. IV.* 449. c *Fuerunt in Venetorum regione, quae hodie Marchia Tarvisina.*

diſſet [a], Dictatura ſe abdicavit, Dictatoris tamen poteſtate ſibi ſervata. Ferias autem illas potiſſimum praetextum ſumendae Dictaturae habuerat: nam vera cauſſa fuerat, ut magiſtratus crearet ſuarum partium, neque res rediret ad interregnum [b]. Depoſita Dictatura ſeipſum cum P. Servilio Conſulem creari fecit, licet dictatoriam tamen poteſtatem retineret; & ſtatim cum exercitu in Graeciam trajecit [c]: quo tempore cives *Salonarum* Dalmatiae urbis Octavium ab oppugnatione ſuae urbis repulerant [d]. Narrat autem Caeſar [e], ſe hoc tempore *L. Vibullium Rufum*, quem bis dimiſerat captum, atque inde pro beneficiis acceptis idoneum judicabat, cui mandata committeret, dimiſiſſe; & ejus ore adhuc conditiones tuliſſe Pompejo, ut leges pacis a Senatu & a Populo peterent: interea in concione uterque juraret, *ſe triduo proximo exercitum dimiſſurum.* Atque etiam per Vatininm legatum colloquium eodem animo petiiſſe: verum

a *Ipſe B. C. L. III. c.* 2. b *Cic. Att. L. IX. n.* 11. c *B. C. L. III. c.* 6. d *Ib. c.* 9. e *Ib. c.* 10.

rum respondisse Labienum, *nisi Caesaris capite relato, pacem esse nullam posse* [a]. At interim ad Caesarem nullae amplius naves legionesve, quas exspectabat, venerant [b]; donec literis asperius scriptis Antonium & Calenum permovit, ut mare trajicerent; ubi utrinque & ab hostibus & a tempestatibus varia pericula fuerunt. Verum Caesar longius inde procedendum existimabat [c]: & quum legati quidam ex Thessalia, Aetolia, Macedoniaque venissent, imperata facturas earum gentium civitates pollicentes, si praesidio misso defenderentur, aliquot eo cohortes misit. Et postquam Pompejum ad *Asparagium* in Macedonia esse cognovit, cum exercitu eo proficiscitur: castrisque juxta eum positis decernendi potestatem facit [d]. Sed cum se suis locis teneret Pompejus, postridie Dyrrachium profectus est, quo omnem belli apparatum Pompejus attulerat, si ab eo intercludi posset. Atque ibi maximis operibus Pompejum circumvallavit [e]: simul,

a *Civ. L. III. c.* 19. b *Ib. c.* 25. c *Ib. c.* 34. d *Ib. c.* 41. e *Cic. Att. IX. n.* 14. *Famil. IX. n.* 9.

ut pabulatione eum prohiberet, equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret: atque ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret, cum eum obsideri, neque audere praelio dimicare audivissent. Pompejus etiam, quantum spatii poterat, perpetuis munitionibus occupat: cumque in praeliis, quae quotidie fiebant, aliquando repulsi essent Caesariani, dicitur glorians apud suos Pompejus dixisse, *Non recusare se, quin nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Caesaris sese recepissent inde, quo temere essent progressae* [a]. Et revera Pompejo quotidie plurimae naves, quod prohibere non poterat Caesar, commeatum supportabant; cum ipse consumptis longe lateque frumentis summis in angustiis versaretur. Milites tamen ejus omnia incommoda fortitudine summa tolerabant: & Pompejus aquae penuria affligebatur; fiebantque interim crebrae pugnae, ita ut aliquando uno die sex praelia facta sint. Caesar interea rursus tentat, an interventu Sci-

a *Caes. l. prox. d. c.* 45.

Scipionis pax componi poſſet [a]: ſed fruſtra; caſtigante tamen Scipionem Favonio. Itaque aderat jam rurſus in caſtris Pompeji Scipio, qui ab eo, dum mare tranſiit, in Syriam provinciam ſuam dimiſſus fuerat cum Magni filio *Cneo*, ut pecunias, claſſem, auxilia quanta poſſent compararent [b]. *Balbus* etiam *Cornelius* hoc tempore, ſi Vellejo [c] credimus, ſumma temeritate ad Lentulum Conſulem in caſtra venit, ut ejus fidem pretio tentaret: ſed potius hoc factum eſt, ante quam Lentulus Italia exceſſiſſet; ut ex Ciceronis ad Atticum epiſtolis colligitur [d]: qui etiam videtur credidiſſe facilem perſuaſui futurum Lentulum. At Caeſar tandem duplici clade affectus exercitum ab obſidione reduxit [e]: & Pompejani, licet cuivis potius cauſſae, quam virtuti eorum hi ſucceſſus eſſent adſcribendi, tamen per orbem terrarum fama ac literis victoriam ſuam celebrabant [f]. Caeſar a ſuperioribus conſiliis depulſus omnem belli rationem commutat: & in

a *Ib. c.* 57. b *Plut. Pomp. p. m.* 652.
c *L. II. c.* 52. d *L. VIII. n.* 9. & 11.
e *Caeſ. B. C. L. III. c.* 63. f *Ib. c.* 72.-79.

in Thessaliam profectus Gomphos, munitum oppidum, uno die expugnat [a]. Pompejus paucis post diebus in Thessaliam pervenit; & castra cum Scipione conjungit. Vix vero credi potest, quod narrat Caesar [b], tantam Pompejanorum fuisse fiduciam, ut de Sacerdotio Caesaris jam Scipio aliique contenderent: utique de praemiis & paenis eorum, qui hoc bello bene vel male meriti essent, cogitarent: quorum tamen etiam Plutarchus [c] fidem fecerit.

Praelium Pharsalicum. §. XI. Tandem Caesar pugnandi opportunitatem, quam diu captaverat, nactus est, cum Pompejum sui omnes hortati essent, ut praelio decertaret [d]: isque victoriam suis pene sine sanguine pollicitus est, egregie secundas hic agente Labieno; quo praeeunte omnes jurarunt, *se, nisi victores, in castra non reversuros.* Erant autem copiae Pompeji Caesarianis altera parte majores: sed minus prudenter, ut recte videtur observare Caesar, suis edixerat Pompejus, ut Caesarianorum impetum exciperent. Nam

a *Ib. c.* 80. b *Pomp. p.* 655. c *Ib. c.* 86.
d *Plut. Pomp. p. m.* 656.

Nam ita alacritatem ſuorum militum repreſſerat; cum omnibus potius modis augere eam debuiſſet a. Et utrumque exercitum lacrymae magis & luctus, quam alacritas invalerant, quod contra cives ſe pugnaturos eſſe cogitarent b. Caeſariani, cum medium fere ſpatium, quod inter duas acies erat, currendo confeciſſent, & a Pompejanis non concurri animadvertiſſent, conſtiterunt, ne conſumptis viribus appropinquarent: atque inde renovato curſu hoſtes ſuos invaſerunt; a quibus fortiſſime excepti ſunt. Sed cum Caeſar perite ſuos in plures acies diviſiſſet, recentes bis terve feſſis opponere potuit. Terrebat etiam Pompejanos, praeſertim ſi qui delicatuli eſſent c, (& illi plures in Pompeji partibus erant) quod *ora hoſtium fodere* Caeſar juſſerat d. Cujus tamen vocem quoque exceptam ferunt, *Parce civibus*: quae neque ad clementiam e, neque ad jactationem f referenda videtur: ſed ad prudentiam potius,

a *Plut. Pomp. p. m.* 656. b *Dio L.* 41. *p. m.* 117. c *Plut. Pomp. p. m.* 657. d *d. Caeſ. p.* 729. *Lucan. VII. vſ.* 318. *Flor. L. IV. c.* 2. e *Suet. Jul. c.* 75. f *Flor. l. d.*

potius, ne victi salute desperata pugnam resumerent a. Igitur Pompejus, cum equitatum suum, quo circumvenire hostilem aciem speraverat, pulsum vidisset, attonito similis in castra se & protinus in praetorium recepit, rerum eventum cum diffidentia exspectans. L. Domitius, qui harum partium post Pompejum fere princeps erat, in fuga ab equitibus interfectus est b. Prudentes autem viri jam animo perspexerant, penes Caesarem victoriam fore, quod & audaciae plus haberet ejus exercitus, quippe qui patriae bellum intulisset; & roboris propter vetustatem c. Cicero huic praelio non interfuit d; sed propter infirmitatem corporis remansit in castris e: vel potius, ut apud Livium fuit f, quod nihil minus quam ad bella natus esset: imo ex quodam loco g colligi videtur, eum cum M. Varrone & M. Catone fuisse Dyrrhachii. Ad eum tamen victo Pompejo imperium ex

a *App. Al. Civ. L. II. n.* 478. b *Caes. B. C. L. III. c.* 99. c *Cic. de Divin. II. c.* 55. d *Id. Fam. IX. n.* 18. e *Plut. Cic. p. m.* 880. f *L. CXI.* g *De Divin. L. I. c.* 32.

ex ſententia Catonis delatum eſt: imo illud repudiantem amici Pompeji fere interemerunt; ita ut aegre a Catone eriperetur [a]. Atque hoc eſt praelium celeberrimum *Pharſalicum*; quo plane libertas Reipublicae Romanae concidit, a loco vicino Theſſaliae denominatum: ſed quod ſaepe etiam per errorem in *Philippicis* campis commiſſum legitur [b]; ubi poſtea Brutus & Caſſius victi ſunt: qui error tamen poëtis & poëtico ſcriptori Floro [c] maxime eſt peculiaris.

§. XII. Verum mox etiam caſtra Pompejanorum ſunt expugnata. Pompejus equo citato Lariſſam [d], & inde nocturno itinere non intermiſſo exiguo comitatu (ambo erant Lentuli, Favonius, & Rex Galatiae Dejotarus) ad mare pervenit: & cum ibi unam tantum noctem, dum ex Amphipolitanis hoſpitibus pecuniam ad neceſſarios ſumptus corrogat [e], conſtitiſſet, navi oneraria Mitylenas primum, ubi uxorem habebat & filium, *Pompeji fuga & mors.*

a *Plut. l. d.* b *Vid. Cl. Duker. ad Flor. L. IV. c. 2. Cl. Maſſon. vita Horatii p. 51.* c *Iterum L. IV. c. 3. & 7.* d *Caeſ. B. C. L. III. c. 96.* e *Ibid. c. 102.*

lium, atque inde in Cyprum navigat: qui imprudentissime se per calliditatem Caesaris tanto spatio a classe sua abstrahi fuerat passus. Præficere cogitaverat huic classi, ut etiam id addamus, Catonem. Sed reputans, si victor foret, Catonem, quando viribus polleret, eum coactum esse, ut legibus obtemperaret, Bibulo classem potius commisit [a]: neque minus propterea partibus fidelis fuit Cato. Sed Pompejus, cum & Antiochenses & Rhodienses (nam de illis locis adeundis cogitaverat) adversos jam sibi esse intellexisset, pecunia societatis publicanorum ablata, & alia praeterea a privatis sumpta, de Africa aut Parthis petendis consilia agitasse dicitur [b]: sed ultimum hoc vix simile vero videtur, cum post expeditionem Crassi Romanos, & se praecipue summo opere Parthis exosos esse probe sciret. Ergo cursu in Aegyptum directo pervenit Pelusium: ubi casu erat Rex Ptolemaeus, puer aetate, cum sorore Cleopatra tunc bellum gerens. Erat hic Ptole-

a *Plut. Cat. p. m.* 785. b *Id. Pomp. p.* 659. *Flor. L. IV. c.* 2.

Ptolemaei Auletis, sive Dionysi filius, qui etiam *Novus Dionysus*, itidem ut pater ejus, fuit dictus; & ex testamento patris cum Cleopatra regnum susceperat. Haec aliquot annis fratre major fere sola regni curam habebat; & beneficiorum a Pompejo in patrem suum collatorum memor [a] eum frumento & classe juverat: nam, ut vidimus, faciente Pompejo pater Cleopatrae in regnum fuerat restitutus. Sed Alexandrini, seditiosum hominum genus, Cleopatram, quod muliebre imperium dedignarentur, regno pepulerant, paucis ante mensibus, quam Alexandriam appulit Pompejus. Hic statim cum advenisset misit, ut pro hospitio atque amicitia patris a Rege reciperetur: atque ejus opibus in calamitate tegeretur. At amici Regis, & praecipue *Theodotus* Regis praeceptor, veriti, ne Pompejus sollicitato exercitu regio Aegyptum occuparet: vel, quod verius multo est, despecta ejus fortuna, eum ad Regem venire jusserunt. Sed, postquam naviculam parvam cum paucis suorum conscen-

a *Vellej. L. II. c.* 53. b *Liv. epit.* 112.

disset, ab *Achilla* praefecto regio & *L. Septimio* Tribuno militum (hic quondam [a] apud Pompejum ordinem
A.U.705. duxerat) interficitur. Neque tamen hoc factum ratione caruit: nam si eum recepissent, hostem Caesarem & Pompejum dominum habituri erant; si abegissent, succensere poterat Caesar, quod non quoque eum forent persecuti. Et metuebant etiam, qui missi erant, ne vel ab ipso Rege, qui multum, ut vidimus, Pompejo debebat; vel ab Aegyptiis, qui bene ei cupiebant, reciperetur [b]. Sed, praeter Pompejum, etiam L. Lentulus a Rege comprehensus & in custodia necatus est. Truncum Pompeji cadaver, nam caput ablatum fuerat, libertus Pompeji *Philippus*, sene quodam Romano adjuvante, in litore cremavit [c]; & justa ei, ut sinebat occasio, fecit. Cornelia & *Sextus Pompejus* Magni F. fuga evaserunt in Cyprum [c]. Caput Pompeji oblatum aspernatus est Caesar; & lacrymas annulum ejus accipiens fudit: quas tamen fictas fuisse satis patet, cum

a *Flor. L. IV. c. 2.* b *Dio L. 42. p. m.* 121. c *Plut, Pomp. p. 661.* d *Liv. l. d.*

cum eum persequi, donec periret, non destitisset [a]: & ita jam antea Ciceroni dixerat Curio, qui arcanorum consiliorum Caesaris erat conscius, Pompeji interitum finem demum bello fore [b]: quanquam fatendum sit, Caesarem, nisi ambitioni inserviendum esset, crudelis indolis non fuisse. Hic finis fuit Viri omnium, quotquot hactenus Roma tulerat, auctoritate & rebus gestis praecipui. Tribus enim Consulatibus, totidemque triumphis ex tribus Orbis partibus relatis vere *Magni* nomen meruisse videri potuit: ejusdemque finis luculentum specimen fragilitatis rerum humanarum praebet. Quod autem vitam ejus in civitate actam attinet, felicior sane quam prudentior fuisse videtur: idque etiam in hac ultima pugna patuit, ubi tanquam certa victoria foret, nihil quo refugeret, nihil quo res collapsas restitueret, sibi reliquum fecit [c]. *Magnus* tamen ob res gestas jure dici potuit: *Bonus vir* appellari per insanabilem ambitionem, & quae

a *Dio l. 42. p.* 123. *Vid. & Cic. Att. L. IX. n.* 4. *Lucan. L. IX. v.* 1035. *sqq.* b *Cic. Att. L. X. n.* 4. c *Dio L. 42. init.*

eam necessario comitantur crimina, non meruit. Occisus est pridie natalis sui duodesexagesimi [a].

a *Vell. Pat. L. II. c. 5.*

CAPUT NONUM.

Bellum Alexandrinum, & Ponticum, & Africanum.

Occasio belli Alexandrini.

§. I. Caesari, ut ad praelium in Thessalia commissum revertamur, exigua suorum clade tanta victoria steterat: nam non amplius quam ducentos milites desideravit: sed centuriones, fortes viros, circiter triginta amisit [a]. Et ex Pompejanis quoque militibus non plus quam sex millia interfecti [b]. Servorum major numerus cecidit: pedites captos legionibus suis fere Caesar immiscuit. Multis illustribus viris incolumitatem dedit; & inter eos M. Bruto, quem statim Galliae Cisalpinae praefecit: & qui mox inter percussores ejus praecipuus fuit [c]. Senatores vero & Equites,

a *Caes. B. C. L. III. c.* 99. b *Plut. Pomp. p.* 657. *& Caes. p.* 730. c *Vid. Dion. l.* 41. *ipso f.*

Equites, quibus jam semel ignoverat, interfici jussit: nisi quod amicis suis singulis unius salutem condonavit. Literas quoque in scriniis Pompeji repertas cremavit: neque legit eas, neque descripsit, ne quid gravius in quenquam statuere cogeretur. Castra Pompeji ingressus Caesar ingentem ibi apparatum luxuriae, & alia, quae victoriae fiduciam designarent, invenit a. Verum omnibus rebus relictis persequendum sibi esse Pompejum statuens in Asiam primum pervenit: & ibi classem Pompeji, cui C. Cassius praeerat, solo terrore in potestatem redegit c: & paucos dies ibi commoratus, quum audisset Cypri visum Pompejum, conjectans eum in Aegyptum iter habere, cum legionibus duabus, sed in quibus tria tantum hominum millia & ducenti erant, & paucis equitibus pervenit Alexandriam c. Verum, cum continuos ibi Aegyptiorum tumultus, tum ob exactionem pecuniae, tum quod sacris eorum non absti-

a *Ipse B. C. L. III. c.* 96. *Plut. Pomp. p.* 657. b *Dio L.* 41. *p. m.* 122. *qui* L. Cassium *vocat.* c *B. C. L. III. c.* 106.

ſtineret, tum etiam, ne a Cleopatra Caeſari, apud quem jam plurimum poterat, & qui facillime libidinibus vincebatur [a], traderentur, experiretur, legiones alias, quas ex Pompejanis militibus confecerat, ex Aſia adduci juſſit. Interim Regem Ptolemaeum & ſororem ejus Cleopatram exercitus dimittere, (nam bellum adhuc acriter gerebatur) & de controverſiis jure apud ſe potius, quam armis inter ſe diſceptare voluit: ubi tamen ipſe Cleopatrae jam amore captus, advocatum potius puellae, quam judicem egit. Sed magis etiam tumultuantibus Aegyptiis in concionem progreſſus Caeſar oſtendit, ex Regis defuncti teſtamento Ptolemaeo ſimul & Cleopatrae regnum deberi, ita ut haec fratri nuberet: ejusque teſtamenti executionem ſe procurare velle, qui Dictator Populi Romani eſſet, (nam poſt victum Pompejum contra leges abſens, & in annum Dictator conſtitutus fuerat, M. Antonio Equitum magiſtro) cui harum rerum procurationem Rex defunctus mandaverat, In eum tamen terro-

a *Dio L. 42. p. 130.*

terrorem pervenerat Caesar, ut etiam de suo, vel de Populi Romani potius provinciis Cyprum Ptolemaeo Juniori *Arsinoae*que ejus sorori concederet, nedum ut ipse ex rebus Aegypti aliquid adipisceretur. Sed dum de testamento Regis apud Caesarem disceptatur [a], *Pothinus* eunuchus, qui regnum pueri Regis curabat, cum Theodoto Regis magistro [b] bellum parat: & Achillam singularis audaciae virum omnibus copiis praeficit: vel potius id jam fecerat, ante quam cum Ptolemaeo ad Caesarem accederet: nam Caesar deprehensis ejus consiliis in ipso convivio eum interfici curavit; quod periculum vix effugit Achillas [c]. Rex tum Caesaris hortatu legatos mittit, qui, quid esset suae voluntatis ostenderent. Horum alter graviter vulneratus, alter interfectus est a militibus: quos ad id facinus Achillas incitaverat, ut ita omnem spem veniae a Caesare impetrandae suis adimeret [d]. Caesar, quo majore esset auctoritate, Regem, ut

 in

a *Caes. B. C. L. III. c.* 109. b *Vid. Freinsh. ad Flor. L. IV. c.* 2. *n.* 60. c *Plut. Caes. p. m.* 731. d *Dio l.* 42. *p.* 132.

potius, ne victi salute desperata pugnam resumerent a. Igitur Pompejus, cum equitatum suum, quo circumvenire hostilem aciem speraverat, pulsum vidisset, attonito similis in castra se & protinus in praetorium recepit, rerum eventum cum diffidentia exspectans. L. Domitius, qui harum partium post Pompejum fere princeps erat, in fuga ab equitibus interfectus est b. Prudentes autem viri jam animo perspexerant, penes Caesarem victoriam fore, quod & audaciae plus haberet ejus exercitus, quippe qui patriae bellum intulisset; & roboris propter vetustatem c. Cicero huic praelio non interfuit d; sed propter infirmitatem corporis remansit in castris e: vel potius, ut apud Livium fuit f, quod nihil minus quam ad bella natus esset: imo ex quodam loco g colligi videtur, eum cum M. Varrone & M. Catone fuisse Dyrrhachii. Ad eum tamen victo Pompejo imperium ex

a *App. Al. Civ. L. II. n.* 478. b *Caes. B. C. L. III. c.* 99. c *Cic. de Divin. II. c.* 55. d *Id. Fam. IX. n.* 18. e *Plut. Cic. p. m.* 880. f *L. CXI.* g *De Divin. L. I. c.* 32.

ex sententia Catonis delatum est: imo illud repudiantem amici Pompeji fere interemerunt; ita ut aegre a Catone eriperetur [a]. Atque hoc est praelium celeberrimum *Pharsalicum*; quo plane libertas Reipublicae Romanae concidit, a loco vicino Thessaliae denominatum: sed quod saepe etiam per errorem in *Philippicis* campis commissum legitur [b]; ubi postea Brutus & Cassius victi sunt: qui error tamen poëtis & poëtico scriptori Floro [c] maxime est peculiaris.

§. XII. Verum mox etiam castra Pompejanorum sunt expugnata. Pompejus equo citato Larissam [d], & inde nocturno itinere non intermisso exiguo comitatu (ambo erant Lentuli, Favonius, & Rex Galatiae Dejotarus) ad mare pervenit: & cum ibi unam tantum noctem, dum ex Amphipolitanis hospitibus pecuniam ad necessarios sumptus corrogat [e], constitisset, navi oneraria Mitylenas primum, ubi uxorem habebat & filium, *Pompeji fuga & mors.*

lium,

a *Plut. l. d.* b *Vid. Cl. Duker. ad Flor. L. IV. c. 2. Cl. Masson. vita Horatii p. 51.* c *Iterum L. IV. c. 3. & 7.* d *Caes. B. C. L. III. c. 96.* e *Ibid. c. 102.*

Ptolemaei Auletis, five Dionysi filius, qui etiam *Novus Dionysus*, itidem ut pater ejus, fuit dictus; & ex testamento patris cum Cleopatra regnum susceperat. Haec aliquot annis fratre major fere sola regni curam habebat; & beneficiorum a Pompejo in patrem suum collatorum memor [a] eum frumento & classe juverat: nam, ut vidimus, faciente Pompejo pater Cleopatrae in regnum fuerat restitutus. Sed Alexandrini, seditiosum hominum genus, Cleopatram, quod muliebre imperium dedignarentur, regno pepulerant, paucis ante mensibus, quam Alexandriam appulit Pompejus. Hic statim cum advenisset misit, ut pro hospitio atque amicitia patris a Rege reciperetur: atque ejus opibus in calamitate tegeretur. At amici Regis, & praecipue *Theodotus* Regis praeceptor, veriti, ne Pompejus sollicitato exercitu regio Aegyptum occuparet: vel, quod verius multo est, despecta ejus fortuna, eum ad Regem venire jusserunt. Sed, postquam naviculam parvam cum paucis suorum conscen-

a *Vellej. L. II. c.* 53. b *Liv. epit.* 112.

diſſet, ab *Achillâ* praefecto regio & *L. Septimio* Tribuno militum (hic quondam [a] apud Pompejum ordinem
A.U.705. duxerat) interficitur. Neque tamen hoc factum ratione caruit: nam ſi eum recepiſſent, hoſtem Caeſarem & Pompejum dominum habituri erant; ſi abegiſſent, ſuccenſere poterat Caeſar, quod non quoque eum forent perſecuti. Et metuebant etiam, qui miſſi erant, ne vel ab ipſo Rege, qui multum, ut vidimus, Pompejo debebat; vel ab Aegyptiis, qui bene ei cupiebant, reciperetur [b]. Sed, praeter Pompejum, etiam L. Lentulus a Rege comprehenſus & in cuſtodia necatus eſt. Truncum Pompeji cadaver, nam caput ablatum fuerat, libertus Pompeji *Philippus*, ſene quodam Romano adjuvante, in litore cremavit [c]; & juſta ei, ut ſinebat occaſio, fecit. Cornelia & *Sextus Pompejus* Magni F. fuga evaſerunt in Cyprum [c]. Caput Pompeji oblatum aſpernatus eſt Caeſar; & lacrymas annulum ejus accipiens fudit: quas tamen fictas fuiſſe ſatis patet, cum

a *Flor. L. IV. c. 2.* b *Dio L. 42. p. m.* 121. c *Plut, Pomp. p. 661.* d *Liv. l. d.*

cum eum persequi, donec periret, non destitisset a: & ita jam antea Ciceroni dixerat Curio, qui arcanorum consiliorum Caesaris erat conscius, Pompeji interitum finem demum bello fore b: quanquam fatendum sit, Caesarem, nisi ambitioni inserviendum esset, crudelis indolis non fuisse. Hic finis fuit Viri omnium, quotquot hactenus Roma tulerat, auctoritate & rebus gestis praecipui. Tribus enim Consulatibus, totidemque triumphis ex tribus Orbis partibus relatis vere *Magni* nomen meruisse videri potuit: ejusdemque finis luculentum specimen fragilitatis rerum humanarum praebet. Quod autem vitam ejus in civitate actam attinet, felicior sane quam prudentior fuisse videtur: idque etiam in hac ultima pugna patuit, ubi tanquam certa victoria foret, nihil quo refugeret, nihil quo res collapsas restitueret, sibi reliquum fecit c. *Magnus* tamen ob res gestas jure dici potuit: *Bonus vir* appellari per insanabilem ambitionem, & quae

a *Dio l. 42. p. 123. Vid. & Cic. Att. L. IX. n. 4. Lucan. L. IX. v. 1035. sqq.* b *Cic. Att. L. X. n. 4.* c *Dio L. 42. init.*

eam necessario comitantur crimina, non meruit. Occisus est pridie natalis sui duodesexagesimi [a].

a *Vell. Pat. L. II. c.* 5.

CAPUT NONUM.

Bellum Alexandrinum, & Ponticum, & Africanum.

Occasio belli Alexandrini.

§. I. Caesari, ut ad praelium in Thessalia commissum revertamur, exigua suorum clade tanta victoria steterat: nam non amplius quam ducentos milites desideravit: sed centuriones, fortes viros, circiter triginta amisit [a]. Et ex Pompejanis quoque militibus non plus quam sex millia interfecti [b]. Servorum major numerus cecidit: pedites captos legionibus suis fere Caesar immiscuit. Multis illustribus viris incolumitatem dedit; & inter eos M. Bruto, quem statim Galliae Cisalpinae praefecit: & qui mox inter percussores ejus praecipuus fuit [c]. Senatores vero & Equites,

a *Caes. B. C. L. III. c.* 99. b *Plut. Pomp. p.* 657. *&* *Caes. p.* 730. c *Vid. Dion. l.* 41. *ipso f.*

Equites, quibus jam semel ignoverat, interfici jussit: nisi quod amicis suis singulis unius salutem condonavit. Literas quoque in scriniis Pompeji repertas cremavit: neque legit eas, neque descripsit, ne quid gravius in quenquam statuere cogeretur. Castra Pompeji ingressus Caesar ingentem ibi apparatum luxuriae, & alia, quae victoriae fiduciam designarent, invenit [a]. Verum omnibus rebus relictis persequendum sibi esse Pompejum statuens in Asiam primum pervenit: & ibi classem Pompeji, cui C. Cassius praeerat, solo terrore in potestatem redegit [c]: & paucos dies ibi commoratus, quum audisset Cypri visum Pompejum, conjectans eum in Aegyptum iter habere, cum legionibus duabus, sed in quibus tria tantum hominum millia & ducenti erant, & paucis equitibus pervenit Alexandriam [c]. Verum, cum continuos ibi Aegyptiorum tumultus, tum ob exactionem pecuniae, tum quod sacris eorum non absti-

a *Ipse B. C. L. III. c.* 96. *Plut. Pomp. p.* 657. b *Dio L'* 41. *p. m.* 122. *qui* L. Cassium *vocat.* c *B. C. L. III. c.* 106.

ſtineret, tum etiam, ne a Cleopatra Caeſari, apud quem jam plurimum poterat, & qui facillime libidinibus vincebatur [a], traderentur, experiretur, legiones alias, quas ex Pompejanis militibus confecerat, ex Aſia adduci juſſit. Interim Regem Ptolemaeum & ſororem ejus Cleopatram exercitus dimittere, (nam bellum adhuc acriter gerebatur) & de controverſiis jure apud ſe potius, quam armis inter ſe diſceptare voluit: ubi tamen ipſe Cleopatrae jam amore captus, advocatum potius puellae, quam judicem egit. Sed magis etiam tumultuantibus Aegyptiis in concionem progreſſus Caeſar oſtendit, ex Regis defuncti teſtamento Ptolemaeo ſimul & Cleopatrae regnum deberi, ita ut haec fratri nuberet: ejusque teſtamenti executionem ſe procurare velle, qui Dictator Populi Romani eſſet, (nam poſt victum Pompejum contra leges abſens, & in annum Dictator conſtitutus fuerat, M. Antonio Equitum magiſtro) cui harum rerum procurationem Rex defunctus mandaverat, In eum tamen terro-

a *Dio L. 42. p. 130.*

terrorem pervenerat Caesar, ut etiam de suo, vel de Populi Romani potius provinciis Cyprum Ptolemaeo Juniori *Arsinoae*que ejus sorori concederet, nedum ut ipse ex rebus Aegypti aliquid adipisceretur. Sed dum de testamento Regis apud Caesarem disceptatur a, *Pothinus* eunuchus, qui regnum pueri Regis curabat, cum Theodoto Regis magistro b bellum parat: & Achillam singularis audaciae virum omnibus copiis praeficit: vel potius id jam fecerat, ante quam cum Ptolemaeo ad Caesarem accederet: nam Caesar deprehensis ejus consiliis in ipso convivio eum interfici curavit; quod periculum vix effugit Achillas c. Rex tum Caesaris hortatu legatos mittit, qui, quid esset suae voluntatis ostenderent. Horum alter graviter vulneratus, alter interfectus est a militibus: quos ad id facinus Achillas incitaverat, ut ita omnem spem veniae a Caesare impetrandae suis adimeret d. Caesar, quo majore esset auctoritate, Regem, ut

 in

a *Caes. B. C. L. III. c.* 109. b *Vid. Freinsh. ad Flor. L. IV. c.* 2. *n.* 60. c *Plut. Caes. p. m.* 731. d *Dio l.* 42. *p.* 132.

in sua potestate haberet, effecit. Isque a Caesare jussus ad Aegyptios concionem habuit, qua velle se ostendebat, ut pacem colerent: sed, cum facile intelligerent Aegyptii, Caesare cogente haec fieri, nihil a proposito deflexerunt. Achillas vero copiis contractis Alexandriam occupat a: & cum Caesare de classe, quae in portu erat, obtinenda acriter contendit. Sed rem obtinuit Caesar, omnesque naves incendit: & *Pharum* turrim in insula, quae portum Alexandrinum claudit, occupat. Filia vero minor Ptolemaei Regis Arsinoë ad Achillam evasit. Ita haec initia belli a Caesare narrantur. At alii, non necessarium hoc bellum ipsi fuisse; sed Cleopatrae amore excitatum tradunt; quae curaverit, ut constricta loro culcita ad Caesarem inferretur a.

Belli Alex. historia continuata.

§. II. Ita conflato bello Caesar aliunde etiam auxilia & apparatum belli arcessit c, quod neque loco, neque tempore aequo; sed hyeme anni & intra moenia copiosissimi ac soler-

a *Caes. B. C. L. III. c.* 111. b *Plut. Caes. p.* 730. *sq.* c *Hirt. de bell. Al. c.* 1.

solertissimi hostis inops ipse rerum omnium, atque imparatus gerere cogebatur [a]. Sed interim dissensione orta inter Achillam & Arsinoën Achillas interficitur: exercitus Ganymedi Eunucho transditur [b]. Hic cum Caesarianos aqua intercluderet, magnus eos timor incessit: cui puteis effossis, & magna vi aquae dulcis inventa occursum est. Et, licet jam navali praelio superior fuisset Caesar, Alexandrini nihilominus omni studio parandae classi incubuerunt [c]. Et, cum jam utrique suis viribus confiderent, iterum navali praelio decertatum est; atque superior Caesar fuit: qui mox etiam castella quaedam ad portum structa occupat, alia frustra tentat: & ut Alexandrinos in se irruentes propelleret, navalia incendit. [d] Latius pervagatum hoc incendium praeter alia etiam ingentem multitudinem librorum abolevit: quorum interitu magnum damnum fecit Respublica literaria: nam dubitari nequit, quin non tantum Graecorum librorum; verum etiam aliis linguis

 con-

a *Suet. Jul. c.* 35. b *Hirt. c.* 4. c *Ibid. c.* 12. d *Plut. Caes. p.* 731.

conscriptorum ibi fuerit copia: cum hodie, praeter S. Scripturae codicem, ne unus quidem auctor vetustus lingua aliqua Orientis conscriptus ad nos pervenerit: nam de *Sinensium* scriptis nos hic non agere, facile aequus Lector videt. Inter has pugnas ipse Caesar aliquando in tantum discrimen venit, ut navigium, in quo erat, multitudine fugientium depressum una cum hominibus interierit: ipse ad naves, quae longius constiterant, natando evaserit: summo quidem periculo suo, cum ex paludamento eum noscentes hostes telis creberrimis eum peterent: ubi tanta constantia Caesaris fuit, ut ne libellos quidem, quos manu tenebat, madefieri pateretur [a]; paludamentumque mordicus traheret, ne spolio potiretur hostis. Nec minus interea praeliis quotidianis, & operibus hostium, quae in ipsa Urbe exstructa erant, expugnandis certabatur: ita ut Alexandrini, quum exitum belli nullum viderent, legatos ad Caesarem miserint [b], se paratos esse, si Regem

a *Suet. Jul. c.* 64. *Dio L.* 42. *p.* 133.
b *Hirt. b. Alex. c.* 23.

Regem dimisisset: eo auctore in amicitiam & fidem Caesaris venire. Rex jam ab unguiculis ad fallaciam factus flens Caesarem orare coepit, ne se dimitteret: dimissus statim bellum acerrimum contra Caesarem gessit. Consilio tamen prudenti hic usus fuerat Caesar: cum vel pacem, qualem optabat, se cum Aegyptiis ita facere posse speraret: vel justiorem utique caussam bellandi, & occasionem regnum Cleopatrae tradendi habiturum. Ad Caesarem interea auxilia adduxit, qui ad ea arcessenda missus fuerat, *Mithridates Pergamenus*, expugnato Pelusio, quod se itineri ejus opponebat: & Caesar copiis cum eo junctis hostes profligavit; & castra mox regia cepit [a]. Rex demersa nave, in quam fugiens receptus erat, periit: licet alii negent, constitisse, quid de eo factum sit [b]. Alexandrini in deditionem venerunt. Ita Caesar Aegypto potitus regnum in minorem Ptolemaeum, sororemque ejus majorem Cleopatram contulit: minorem Arsinoën deducere ex regno statuit; eamque postea Romae in triumpho

a *Ib. c.* 31. c *Hirt. B. Al. c.* 33.

umpho duxit. Atque ita quidem haec facta esse Hirtius Caesaris adulator tradidit: sed ex aliis auctoribus [a] scimus, Caesarem amore Cleopatrae irretitum nihil amplius inter fas & nefas distinguere potuisse; solamque Cleopatram constituisse reginam [b]: ex qua etiam filium genuit, qui *Caesarion* paterni nominis imitatione ab Alexandrinis est dictus. Imo in animo habuit uxorem illam ducere; atque inde legem jam agitasse fertur [c], „ ut uxores liberorum quae„ rendorum caussa quas & quot vel„ let, ducere liceret." Provinciam autem Aegyptum facere veritus est [d], ne quandoque violentiorem Praesidem nacta novarum rerum materia esset. Ita rebus in Aegypto compositis itinere terrestri Caesar in Syriam est profectus.

Bellum Ponticum. §. III. Dum haec in Aegypto, geruntur, novum bellum in Asia exortum fuerat [e]. Erat in ea Rex, sive Tetrarcha Galatarum *Dejotarus*: qui a Senatu Rex Armeniae Minoris ap-

a *Dio L.* 42. *p. m.* 134. b *Liv. epit.* 112. c *Suet. Jul. c.* 52. d *Ib. c.* 35. e *Hirt. B. Alex. c.* 34.

appellatus, & bello civili Pompeji partes secutus, post aciem Pharsalicam, cui interfuerat, se in tetrarchiam suam recepit. Utque victoris gratiam aucuparetur, Cn. Domitii Calvini, quem Asiae praefecerat Caesar, exercitum tectis suis ac copiis sustentavit [a]: & oravit simul Domitium, ne regnum suum a Pharnace Ponti Rege vastari pateretur: nisi enim eo malo liberaretur, pecuniam Caesari promissam se persolvere non posse. Nam Pharnaces per civile hoc Romanorum bellum occasionem omnis paterni regni recuperandi natam credens, rebellionem fecerat [b]. Ergo Domitius mittit ad Pharnacem, ut Armenia & Cappadocia (nam etiam hanc invaserat) decederet; simulque exercitum propius illius regionibus admovit: & regia munera, quae compluribus legationibus missis ei offerebat Pharnaces, constanter aspernatus est: nec ideo Rex legatos mittere cessabat, quo eum facilius deciperet [c]. Sed cum tabellarios Caesaris literas ad Do-

a *Cic. pro Dejot. c.* 5. b *Dio L.* 42. *p.* 134. c *Hirt. de B. Al. c.* 37.

Domitium ferentes intercepiſſet, & inde vidiſſet, maximo in periculo verſari Caeſarem, omnino tempus ſibi trahendum ſtatuit. Domitius vero, ut tutius ad Caeſarem ire poſſet, prius confligere voluit: quem victum Pharnaces cum reliquiis exercitus ſe per Cappadociam in Aſiam recipere coëgit: & mox Pontum nullo defendente obtinuit, victoria crudeliter uſus. Et plura recuperaſſet, niſi *Aſander*, cui tutelam Boſpori crediderat, res novas fuiſſet molitus. Sed interim Caeſar, qui jam res Syriae ordinaverat, magnis itineribus ad fines Ponti & Gallograeciae acceſſit: Regemque Dejotarum, qui reorum habitu ſumpto ſupplex ad eum venerat, in fidem recepit; venia ei & vetere regno conceſſis [a]: auxiliaque ad bellum gerendum adducere juſſit: Tetrarchiae tamen regno pecuniaque mulctavit [b]. Statim ac in Pontum advenerat Caeſar, legati a Pharnace adfuerunt, *facturum quicquid imperatum foret*, promittentes: qui tamen moram tantum rebus ſuis utiliſſimam quae-

a *Hiſt. Ib. c.* 68. b *Cic. de Divin. L.* I. *c.* 15.

quaerebat, cum probe sciret, pluribus de caussis Caesarem ad Urbem revocari. Ejus ipsius tamen morae impatiens, & exercitum Romanum contemnens [a], quem sub duce Domitio pepulerat, imprudentissime, & incredibili temeritate castra Caesaris tutissimo loco posita aggressus est [b]. Et pretium stultitiae ingentem cladem, & totius regni amissionem tulit. Dio quidem, eodem die quo advenerat Caesar, praelium commisisse, & hostem vicisse tradit: sed intercessisse aliquid temporis], ex narratione Hirtii intelligimus: dicitque Suetonius [c], intra quintum quam adfuerat diem, quatuor, quibus in conspectum venit, horis, una acie hostem profligasse. Hoc certum est, eum celerrime & feliciſſime confecto bello regionum illarum statum composuisse, & celerius omnium opinione venisse in Italiam [d], cum Bospori regnum Mithridati Pergameno, de quo diximus, concessisset: & ingentem undique pecuniae vim corrasisset; cum merito duas esse res praedicaret,

a *Dio L.* 42. *p. m.* 135. b *Hirt. c.* 74.
c *Jul. c.* 35. d *Hirt. de Bell. Al. c.* 78.

dicaret, quibus & quaereretur & servaretur, & augeretur potentia, pecuniam nempe & milites. Jure ergo ob hanc victoriae celeritatem Pontico triumpho inter pompae fercula trium verborum praetulit titulum, VENI. VIDI. VICI [a].

Res Dejotari Regis. §. IV. Eodem tempore etiam Dejotaro Regi veniam dedit Caesar: imo etiam hospitio ejus est usus; cum nullum obsequii officiique erga Caesarem genus Rex praetermitteret. Sed idem hoc hospitium maximum Dejotaro periculum creavit [b]. Nam nepos Regis ex filia *Castor* simul cum *Philippo*, an *Phidippo* [c] medico Regem, senem valde, [d] sed vegetum, accusarunt, quod Caesarem quodam die, si in balneum ivisset, occidere cogitasset. Defendit Dejotarum Cicero apud Caesarem oratione, quae exstat: sed neque absolutus a Caesare, neque damnatus Rex fuisse videtur. Statim certe, postquam caesus fuit Caesar, omnes suas ditiones recepit [e]: &

a *Suet. Jul. c.* 37. b *Vid. Or. Cic. pro Dejot.* c *Vid. ib. c.* 6. d *Id. Phil. XI. c.* 13. *Appian. Parth. n.* 136. *Dio L.* 47. *p.* 227. e *Cic. Phil. II. c.* 37.

& partium Reip. diligentissimus cultor Bruto etiam auxilia submisisse legitur. Videtur tamen saevissimo ingenio fuisse Dejotarus, si vera sunt, quae de eo narrat Plutarchus [a]: cum nempe, cum complures haberet filios, omnes ceteros necasse; cum vellet uni regnum domumque relinquere.

§. V. Sed, ut ad Caesarem revertamur, hic cum post fugam ex Italia Pompeji in Hispaniam proficisci constituisset, Curionem in Siciliam miserat, ut ea recuperata protinus exercitum in Africam transduceret [b]. Tenebat eam *Attius Varus*, qui post pugnam ad Auximum fuga eo delatus vacuam occupaverat: & *Tuberonem*, cui ea provincia sorte obvenerat, ejus aditu prohibuerat. Et favebat ibi Pompeji partibus Rex Numidiae *Juba* [a]: cui paternum cum Pompejo hospitium intercedebat; & idem privatim Curioni inimicus erat, quod hic in Tribunatu plebis legem *de Jubae regno publicando* tulerat [d]: & Ro- *De bello Africano.* *A. U.* 704.

a *De Stoicor. repugnantiis p. m.* 1049. b *Caes. Civ. L. I. c.* 30. c *Caes. Ib. L. II. c.* 25. d *Dio L.* 41. *p. m.* 111.

mae hoſtis fuerat judicatus. Sed Varus a Curione (poſtquam is exercitum ſuum, cujus fides vacillare videbatur, oratione confirmaſſet [a]) praelio victus fuit: ut etiam Numidiae quidam partium ejus equites. Curio, qui ob has res geſtas Imperatorem ſe appellari paſſus fuerat [b], Uticam ſtatim obſedit: ſed adventu Jubae nunciato receſſit, reliquas copias exſpectare. & bellum ducere parans: praeſertim cum Afris inimicis uteretur, qui fontibus medicamento infectis multos morbos in ejus exercitu provenire fecerant. Sed rumoribus quibusdam de impeditis Jubae rebus permotus [c] imprudenter valde cum impari exercitu praelium committit: & cum ſe ſuperatum videret in hoſtes ſe immittens & fortiter pugnans interficitur. Milites ejus ad unum omnes caeſi ſunt: equites quidam ſuperſtites fuerunt. Qui ſub M. Rufo Quaeſtore in caſtris relicti fuerant ingenti terrore perculſi partim in Siciliam aufugiunt: partim ſe Vario dedunt. At horum etiam magna pars

a *Caeſ. d. l. c.* 33. b *Appian. Civ. L. II. n.* 455. c *Caeſ. Ib. c.* 38.

pars Jubae mandato eſt interfecta. Sed Caeſar, cum ex Aſia reverſus brevem in Urbe moram feciſſet; & Conſules in paucos dies usque ad finem anni (licet ipſe Dictaturam retineret) conſtituiſſet [a] *Q. Fuſium Calenum* & P. Vatinium, collecto in Sicilia exercitu navem conſcendit; cum antea gravem militum ſeditionem fortiſſime compeſcuiſſet [b]: & poſt diem quartum in Africam appulit circa brumam [c], cum ipſe paullo ante tertium Conſul eſſet factus. Ibi ſtatim ex conſilio *L. Planci* legati ad *C. Conſidium*, qui Adrumeti praeerat, captivum cum literis miſit, ſi ille in partem Caeſaris pertrahi poſſet: ſed captivus ille ſtatim Conſidii juſſu interfectus eſt [d]. Caeſar repulſis eruptionibus, quae ex oppido fiebant, cum vires illi oppugnando non haberet, *Ruſpinam* & Leptin contendit; & ab oppidanis benigne exceptus ibi reliquum hyemis tranſegit [e]: cum jam etiam in itinere ex oppidis caſtel-

Oo 2

a *Tabb. Capitol. Dio L.* 42. *verſ. f.* b *Plut. Caeſ. p.* 732. *Dio l.* 42. *p.* 137. c *Cic. de Divin. L. II. c.* 24. d *Hirt. de bell. Afr. c.* 4. e *Dio L.* 42. *ipſo f.*

ſtellisque legationes veniſſent pollicentem, paratos eſſe, quae imperaſ-
A.U. 707. ſet facere. Inde cum Labieno aliquoties manus conſerit [a]: & prima quidem pugna infeliciter: quando Petrejus, qui cum Labieno erat, imprudenter victoria ſua uſus non eſt; quod eam laudem ſe Scipioni reſervare diceret [b]. Sed audiens Caeſar, cum copiis adventare Scipionem, caſtra diligentius communit [c], anguſtias etiam rei frumentariae metuens [d]: nam ea jam graviter laborare coeperat [e]. Penes hunc Scipionem Pompeji ſocerum jam ſummum in Africa erat imperium, virum quippe conſularem: nam antea id habuerat Cato [f], qui cum claſſe, cui praefectus fuerat, victo Pompejo a Dyrrhachio in Siciliam primum, inde in Africam venerat; multis, qui eas partes ſecuti fuerant, ad ſe receptis. Nam alii tum, inter quos Cicero [g], recta ſtatim Romam contenderant victoris clementiam experturi. Sed vix rerum ſtatum in Africa perſpexerat

a *Hirt. c.* 12. *ſqq.* b *Appian. Civ. L. II. n.* 487. c *Hirt. c.* 20. d *Dio L.* 43. *init.* d *Plut. Caeſ. p. m.* 732. e *Liv. epit.* 113. f *Dio l.* 42. *p.* 123. *Cic. Att. XI. n.* 6. g *Plut. Cat. p.* 788.

ſpexerat Cato, quin male de totius belli eventu ominaretur [a], tum ob alias cauſſas, tum ob Scipionis imperitiam & crudelitatem. Nihilominus Jubam cum Scipione reduxit in gratiam; cum hic antea & Scipionem & Varum tanquam pro Satrapis habuiſſet; licet Scipio Jubae omnem Africam promiſiſſe dicatur [b]. At Cato Scipioni idem conſilium, quod antea Pompejo dedit, ut bellum duceret. Interim *Cn. Pompejus* Magni filius, cum aſſidue a Catone objurgaretur, quod nihil patre dignum praeſtaret, impreſſionem in Mauritaniam & regnum *Bogudis* fecerat: ſed re male geſta ad inſulas Baleares diſceſſit [c]. Poſtea autem probe inſtructus in Hiſpaniam, quae ſeditionibus agitabatur, dimiſſus fuit. Bellum exinde varia fortuna ductum eſt: licet primum ſumma conſilii inopia haereret Caeſar, quod nec diutius ob annonae penuriam trahere bellum, nec imminentibus terra marique hoſtibus ex Africa diſcedere poſſet. Spargebantur etiam interea libelli, quibus utraque

Oo 3 pars

a *Plut. Cat. p.* 788. b *Dio L.* 43. *p.* 141.
c *Hirt. c.* 23.

pars milites promissis ad se traducere conabatur. Verum multum ad explicandum angustiis Caesarem contulit *P.* quidam *Sittius:* qui cum quibusdam ab Italia exsulibus in regnum Jubae absentis irrupit, & vastationibus Jubam compulit, ut magna parte exercitus ad regni sui defensionem uteretur. Interea oppida capiebantur: velitabatur saepius: naves intercipiebantur, plus tamen Caesari faventibus satis: licet etiam aliquando cum magno suo periculo pugnaverit [a]: sed haec omnia late referre longum foret. Tandem ad Thapsum urbem se convertit, ut vel ad praelium hostes eliceret; vel saltem ea urbe potiretur [b]: & scopum obtinuit; nam hostium suorum exercitum justo praelio profligavit [c], & minimo suo damno: ubi iterum celeritas Caesaris praecipua victoriae caussa fuit; quae virtus inter militares Caesaris virtutes postrema non fuit. Itaque paucis horis trinis hostium castris potitus est: cum etiam elephanti Jubae [d] bellorum rudes & nuper a sylva, stragem

a *Plut. Caes. p.* 732. b *Dio L.* 43. *p.* 142. c *Hirt. c.* 81. d *Flor. L. IV. c.* 2.

gem suorum auxissent. Equites Scipionis, qui ex praelio fugerant, *Paradi* oppidi incolas, qui eos non receperant, quod jam de victoria Caesaris certiores essent facti, vi oppido potiti acerbissimo supplicio afficiunt. Cato cum reliquis Pompejanis, qui elapsi fuerant, Uticae se ad defensionem parat: quam urbem servaverat [a], cum Scipio in gratiam Jubae eam exscindere voluisset, quod cives cum Caesare sentire viderentur [b]. Jam quoque Romanis, qui ibi satis magno numero erant, ad defensionem urbis animos addidit; (sed qui cito iis exciderunt) servis tamen, quod plerique volebant, libertatem, ut militare possent, se daturum esse abnuens. Sed cum fugam potius, quam defensionem oppidi suos agitare intellexisset, iis, qui proficisci vellent, naves & viaticum tribuit [c]. Quo facto sibi ipsi manus violentas intulit. Sed merentur paullo distinctius referri, quae circa mortem Catonis evenerunt: licet genus mortis ejus ne-

 qua-

a *Liv. ep.* 11. b *Plut. Cat. p.* 787. *Dio L.* 42. *f.* c *Id. L.* 43. *p.* 143. *Plut. Ib. pag.* 791.

quaquam probandum ſit. Sed & viderat futura Cato, quae acciderunt; & ne fierent, contenderat; &, facta ne videret, vitam reliquit [a]: quae mors homini quidem Ethnico nobiliſſima videri debuit [b]. Palam ergo teſtatus, ſe gratiam a tyranno non eſſe petiturum, balneum, ut ſolebant veteres, ante coenam intravit [c]; & laudando etiam magis veterum more, cujus memoria in pudorem nos agere debeat, qui nugacibus ut plurimum ſermonibus inter coenandum cum amicis delectamur, erudita de capitibus quibusdam philoſophiae ſuper menſam diſputatio fuit: atque in eo Stoicorum effato maxime Cato conſtitit; *Solum ſapientem*, ſive *Virum bonum* (nam haec ſynonyma erant Stoicis [d]) *eſſe liberum*, *omnes malos ſervos.* Cum tamen ſenſiſſet, triſtitiam ex eo ſermone ortam alio colloquio eam diſcutere tentavit. Soluto convivio, cum praefectis excubiarum ea, quae tempus poſcebat mandaſſet,

a *Cic. Att. L. XII. n.* 4. b *Id. Famil. L. XI. n.* 18. *Horat. Od. I. XII. v.* 31. c *Plaut. Perſ. I.* III. 10. d *Vid. Cic. Parad. V. Lipſ. Manud. ad Phil. Stoic. L. III. Diſſ.* 12.

dasset, amicosque rursus arctius esset complexus in cubiculum discessit. Et, cum filius ensem inde abstulisset, acri efflagitatione eum sibi reddi fecit. Inde resumpto in manus *Dialogo Platonis de anima* (nam eum jam ante quam ensem ablatum vidisset legebat) arctissimo somno obdormivit. Cumque amicos, quos monuerat, ut Caesaris gratiam requirerent, e portu solvisse audivisset, primo mane gladium corpori sub pectore impressit. Sed cum statim exanimatus non esset, de lectulo decidens strepitum edidit: ad quem accurrentes amici refovere eum, & vulneri curam adhibere coeperunt, patiente illud Catone dum abscederent. At illis digressis manibus vulnus divellit, statimque exspirat, annum agens quadragesimum octavum. Et fuit sane Cato vir, ut ea tempora ferebant, optimus: sed de quo idem est dicendum, quod de ejus proavo Catone Censorio diximus, virtutem ejus nequaquam ad Christianarum virtutum normam esse exigendam; quod vel ex sola ejus expeditione in Cyprum patet: &, nisi ad finem properaremus,

facile pluribus ostendi posset [a]. Caesarem ferunt audita Catonis morte dixisse, *se mortem illam Catoni invidere, quando ille suam salutem Caesari invidisset.* Inde Uticensibus Caesar veniam concessit; grandi tamen imperata pecunia. Rex Juba & Petrejus Pompeji legatus, cum a Zamae oppidi civibus non reciperentur, in villam Jubae se conferunt: atque ibi ferro inter se depugnant: & caeso Petrejo Juba a servo precibus impetravit, ut se interficeret [c]. Multi etiam alii Pompejanorum hinc inde perierunt: multis aliis Caesar veniam largitus est: & inventas in scrinio Scipionis literas combussit. Sed multos etiam captos necavit, Afranium & *Sullam* Pompeji generum indicta caussa: *L.* etiam *Caesarem*, cui primum ignoverat; & qui postea libertos servosque Caesaris crudelem in modum enecaverat; & bestias quoque ad munus Populi comparatas contrucidaverat [d]. Afranio jam semel igno-

a *Vid. de Catonis laude praeter alios Senec. ep.* 14. *&* 95. *Lucan. II. v.* 238. *&c.* b *Hirt. c.* 90. c *Ib. c.* 94. d *Suet. Jul. c.* 78.
c

ignoverat [a]. Sed testatur etiam Cicero [b], Africanae caussae Caesarem iratiorem fuisse. Scipio cum aliis Hispaniam petens a navibus Caesarianorum est circumventus [c]: &, cum evadere non posset, seipsum gladio transfixit [d]. Caesar confecto bello, quo vectigalia Romanorum maxime aucta sunt [e]; & Sallustio Mauritaniae praefecto, cum etiam partem copiarum in Hispaniam misisset, ubi bellum a Pompeji filiis renovabatur, Romam ipse feliciter rediit. In Urbem reversus quatuor *A.U.707.* triumphos duxit, primum ex Galliis; secundum de Ptolemaeo Rege ex Aegypto; tertium de Pharnace Rege ex Ponto; quartum denique de Juba Rege ex Africa. Populi inde & militum voluntatem donis & spectaculis sibi etiam magis asseruit [f]. Censu deinde peracto (quod etiam ex auctoritate Dictatoria fecit) civium numerum per haec bella nimium quantum imminutum reperit: nam cum proximis Censoribus anno Urbis

a *Flor. L. IV. c.* 2. b *Fam. VI.* 14. c *Hirt. c.* 96. d *App. Civ. L. II. n.* 491. e *Plut. Caes. p.* 733. f *App. Civ. L. II. n.* 491.

bis 703. censa fuissent civium trecenta & viginti millia, hoc censu tantum centum & quinquaginta millia reperta fuisse feruntur [a].

De bello Hispaniensi. §. VI. Sed antequam videamus, quid Caesar victor in civili Reipublicae administratione constituerit, prius bellum Hispaniense narrandum est. Cn. Pompejus, postquam ex Africa in Hispaniam venerat, ibi qua vi, qua precibus, magna comparata manu [b] bellum acriter gerere coepit [c]; & etiam Baleares insulas in potestatem redegerat. Frater etiam ejus Sextus Cordubam caput provinciae praesidio tenebat: paratioresque erant in Hispania exercitus, quod sese seditionis reos agnoscerent: & ambiguo quoque, ut videtur, eventu inter legatos utriusque partis navali praelio erat decertatum [d]. Caesar interim quartum jam Consulatum solus, & tertiam Dictaturam gerebat;
A.U. 708. sed Consulatum titulo tenus: imo eum

a *Liv. ep.* 115. *Plut. Caes. pag.* 733. *Appian. Civ. L. II. n.* 492. b *Vell. Pat. L. II. c.* 55. c *Hirtius, vel alius potius, de b. Hisp. c.* 1. *Nam stilus horridior alium auctorem notat. Vid. & Suet. Jul. c.* 56. d *Flor. L. IV, c.* 12.

eum demum iniit post victoriam Hispaniensem in Urbem reversurus; & postquam in Urbem venit, abdicavit suffecto sibi *Q. Fabio Maximo* [a]: &, cum is extremo anni die subito obiisset, in paucas horas, quae ad Kal. Jan. supererant, Consulem ordinavit *C. Caninium Rebilum* [b], belli civilis scilicet praemia festinans [c]. Et hinc *Consulum suffectorum* sub Imperatoribus origo promanavit. Sed revertamur ad Caesarem. Hic Urbis custodiam permisit Lepido Consuli, & sex vel octo praefectis Urbi [d]. Atque inde celeri festinatione in Hispaniam profectus Pompeji res in augustum statim locum redegit; cum multi etiam ad Caesarem ex castris Pompeji transirent: qui *Ategua* urbe potitus *Imperator* appellatus est [e]. Hinc castra sua castris hostium contulit: ita ut plurima minoris momenti praelia sint facta. Atque ita demum in campum *Mundensem* ab urbe *Munda* * ita dictum

a *Plin. H. N. L. VII. c.* 53. b *Cic. Fam. VII.* 30. *Suet. Jul. c.* 76. *Ner. c.* 13. c *Tac. Hist. III.* 37. d *Dio L. XLIII. p. m.* 144. e *Auctor. B. Hisp. c.* 19. * *Hodie pagus, an oppidulum Andalusiae nominis memoriam servat.*

ctum, cum perventum esset, castra iterum contra Pompejum constituit: quem prudentiores monebant, ut bellum ducendo hostes suos in alieno solo morantes redigeret ad inopiam [a]. Sequenti die Caesar, licet iniquiore loco [b], praelium commisit; invitus fere; sed quod assultans Pompejus ignaviam ei exprobraret. Obtinuit tamen victoriam post pugnam difficilem caesis hominum circiter XXXM. & inter eos Labieno & Attio Varo: cujus legiones duae cum *Cordubensibus* a partibus Caesaris desciverant propter Q. Cassii Praetoris avaritiam [c]. Verum adeo anceps haec pugna fuit [d], ut jam in fugam Caesariani verterentur: & ipse Caesar postea asserere solitus fuerit, saepe se *de victoria*, sed jam *de vita* dimicasse [e]: quae tamen vilis adulator, qui hujus belli historiam scripsit, dissimulat. Imo de extremis secum agitasse dicitur [f], cum cohortes hostium quinque, quas Labienus periclitan-

a *Appian. Civ. L. II. n.* 492. b *De bell. Hisp. c.* 31. c *Liv. epit. III.* d *Flor. L. IV. c.* 2. e *Plut. Caes. pag.* 734. *App. n.* 493. f *Suet. Jul. c.* 36.

clitantibus castris subsidio miserat, per transversam aciem actae, fugae speciem praebuerunt. Hac occasione arrepta Caesar suorum animos erexit; & hostes perculit [a]. Cn. Pompejus fugiendo *Cartejam* pervenit: sed etiam inde cum paucis profugere coactus est; licet graviter vulneratus esset in pugna non tantum accepto vulnere, at praeterea, quod funiculum, cui pedem implicuerat, quidam praecidere volens, talum ejus per errorem secuisset. Delituit inde in spelunca: sed captivorum indicio inventus & interfectus est; caputque ejus a *Didio*, qui classi praefuerat, ad Caesarem allatum. Sex. Pompejum fortuna, sive providentia potius divina, ad alios casus servavit: isque per aliquod tempus latrocinando sustentavit vitam. Caesar statim victoriam ursit metu, ne hostis elapsus pugnam redintegraret: sed hic adeo erat perculsus, ut haec pugna finem bellis civilibus Caesaris attulerit. Ergo in Urbem reversus quintum egit triumphum ex Hispania; quem merito *acerbam pompam* vocat Cicero.

a *Flor. l. d.*

ro [a]. Nec eo honore contentus etiam legatos suos triumphare voluit; licet nihil propriis auspiciis gessissent [b].

Gesta civilia Caesaris.

§. VII. Superest porro, ut videamus, quid hostibus profligatis in constituenda Republica a Caesare factum sit. Et unam jam atque alteram legem in prima ejus Dictatura latam vidimus. In tertio vero Consulatu *A. U. 707.* *legem judiciariam* tulit, qua Tribunos aerarii a judiciis removit [c]. Tum alteram, „ ne provinciae praetoriae „ ultra annum, consulares ultra bi- „ ennium obtinerentur " [d]: cum experientia propria doctus sciret, quam periculosa sit diuturnior ejusdem praesidis in valentiore aliqua provincia dominatio. Praeterea, ut exhaustae Urbis propter bella civilia frequentiae consuleret, & medicinae professoribus, liberaliumque artium doctoribus civitatem largitus est [e]; & licentiam peregre abeundi restrinxit; & praemia iis, qui plures genuissent

a *Attic. L. XIII. ep.* 43. b *Dio L. XLIII. p.* 154. c *Supr. L. VII. c.* 3. §. 3. d *Cic. Phil. I. c.* 8. *Dio L. XLIII. p.* 148. e *Suet. Jul. c.* 42.

nuissent liberos, proposuit [a]. Sed simul solitudinem in Urbe majorem fecit, octoginta civium M. in transmarinas colonias distributis [b]: qua ratione aliis praemia persolvere; alios sibi invisos ab Urbe removere potuit. Sed memoranda maxime est *correctio fastorum* a Caesare facta. Scilicet Pontifices [c], penes quos erat cura temporis, pro libidine plane nunc plures saepe dies, nunc pauciores interkalando ordinem annorum ita turbaverant, ut initium anni hoc tempore per 67. dies retrocessisset. Cum nempe aliquem diutius magistratus sui munere fungi, vel publicanos serius pensionem suam persolvere, aut aliquid simile cuperent, plures dies interkalabant; si contrariis rationibus ducerentur, pauciores [d]. Ergo duos mensses interkalarios dierum 67. inter mensem Novembrem & Decembrem interposuit; cum jam etiam Februario dies viginti tres fuissent additi, sive mensis *Merkedonius* ex ordine quarti anni fuisset interpositus: ita ut hic annus (qui *confusionis* dicitur) fuerit die- *A.U.* 708.

a *Dio l. d.* b *Suet. ib.* c *Ib. c.* 40.
d *Amm. Marc. L. XXVI. c.* 2.

rum 445. Eam porro anni formam instituit, quae *annorum Julianorum* dicitur: & qui hodie vulgo nomine *styli veteris* designatur.

Finis Caesaris. §. VIII. Et haec quidem egregie. Sed praegravant cetera facta dictaque ejus [a], ut & abusus dominatione, & jure caesus existimaretur. Non enim honores modo nimios recepit [b], continuum Consulatum, perpetuam Dictaturam [c] Praefecturamque morum & Tribunitiam potestatem [d]: insuper praenomen *Imperatoris*; cognomen *Patris Patriae*; statuam inter Reges [e]; aliaque frivola magis: sed etiam ampliora humano fastigio, templa, (& in his unum ipsi & *Clementiae* commune [f]) aras, sacerdotes, appellationem mensis e suo nomine; multaque alia, quae recensere nimis longum foret [g]: cum quisque certaret, ne ultimus in honoribus decernendis reperiretur [h]; quae adulatio quamvis facile Rempublicam

a *Suet. Jul. c.* 76. b *Liv. epit.* 116. c *Plut. Caes. p.* 734. d *Dio L. XLII. p.* 126. *Vid. Ib. p.* 136. e *Cic. pro Dejot. c.* 12. f *App. Civ. L. II. n.* 494. g *Vid. Dion. L.* 44. *paullo post init. & alios.* h *Id. L.* 42. *p. m.* 126.

cam corrumpere possit. Licet non desint, qui putent, immodicos illos honores a Senatu Caesari decretos fuisse, quo magis omnibus exosus redderetur [a]: eaque omnia, velut infulae, in destinatam morti victimam congererentur [b]. At Caesar licenter quoque omnia spreto patriae more egit; Gallos semibarbaros in curiam recepit [c]; monetae & vectigalibus peculiares servos praeposuit; trium legionum curam liberti sui filio, exoleto suo, demandavit; Consules in paucas horas renunciavit [d]; amicis conculcandam Rempublicam tradidit [e]. Vocesque & actiones non minoris impotentiae addebat [f]: *Nihil esse Rempublicam*; *appellationem modo sine corpore ac specie*; *debere jam homines pro lege habere*, *quae diceret*: & plura similia. Tum adeuntes se cum honorificentissimis decretis universos P. C. sedens excipiens; imo regii nominis affectationem nequaquam discutiens [g]. Quin volunt, in animo ha-

a *Dio L.* 44. *prope init. Plut. l. d.* b *Flor. L. IV. c.* 2. c *Suet. Jul. c.* 80. d *Cic. Fam. VII. n.* 30. e *Id. Phil. II. c.* 23. f *Suet. Jul. c.* 77. g *Suet. c.* 78. *Plut. p.* 736. *Dio L.* 44. *p. m.* 160. *sq.*

habuisse, Ilium vel Alexandriam sedem Imperii transferre: ac percrebuerat fama, proximo Senatu *L. Cottam* Quindecimvirum sententiam dicturum, ut, quoniam fatalibus libris contineretur, *Parthos, nisi a Rege, non posse vinci, Caesar, REX appellaretur.* Videtur certe Caesar non tantum bellum Parthicum; sed etiam alia immensae ambitionis consilia in animo suo volvisse [a]; & miserat jam ingentem exercitum in Graeciam, ipse mox secuturus [b]. Offerente vero aliquando diadema Antonio Consule [c], id quidem rejecit: sed postquam jam expertus foret, iniquo valde animo id Populum laturum esse. Nam absque eo non recusaturum fuisse constat, quod Tribunos plebis, quia hominem statuae ejus coronam lauream imponentem in vincula duci jusserant, graviter increpitos potestate privavit [d]: licet alium ei rei colorem dederit. Ergo negotium hoc nondum ex voto succedere videns clam palamque dominationem detre-

a *Plut. p.* 735. b *App. Civ. L. II. n.* 497. c *Cic. Phil. II. c.* 34. d *Vell. L. II.* 68. *Suet. c.* 79.

detrectabatur. Et gravis Populo acciderat triumphus Hispaniensis, qui titulo quidem de Hispania, re ipsa de civibus, & de Viri saepissime de Rep. optime meriti liberis fuerat actus. Ita ut ex his & similibus rationibus Cicero collegerit a, Caesarem diutius stare non posse. Tandem in illum conspiratum est a sexaginta amplius. Principes conjurationis fuerunt M. & D. Bruti, quorum opera forti & fideli saepe in maximis rebus Caesar usus fuerat. Imo Marcus ipsius Caesaris filius habebatur, ex adulterio ejus cum *Servilia* Catonis sorore uterina genitus: Catonis vero filia *Porcia* Bruti uxor fuit. Erat autem M. Brutus hoc tempore Praetor Urbanus: quemadmodum C. Cassius (qui vel acerrimus conjuratorum fuit) inter peregrinos jus dicebat. Ita ut uterque a multis ingrati animi accusetur; cum alii id magnanimitatis fuisse dicant: quod, cum ingens commodum ex praesenti rerum statu perciperent, tamen publicam rem privatae praetulerint. Hi autem duo sive per ambitionem, si-

 ve

a *Att. X. n. 6.*

ve ne ulla in re conjuncti viderentur, de jurisdictione inter se contendebant. Cicero autem necis Caesari inferendae conscius non fuit: credo, quod timido valde ingenio virum esse conjurati scirent [a]. Maxime tamen caedem factam probavit [b]. Caesar pridie quam occideretur in sermone nato super coenam apud M Lepidum, quisnam esset finis vitae commodissimus, repentinum inopinatumque praetulerat [c]: imo mortis contemptum ubique prae se tulisse videtur [d]. Ergo in curia Pompeji Senatum habens, & quidem ante ipsius Pompeji statuam [e], tribus & viginti plagis confossus est *Idibus Martiis* A.
*A.U.*709. U. 709. aetatis anno sexto & quinquagesimo; cum post quatriduum Urbe fuisset exiturus [f]: nam maximas jam copias ad bellum, quod contra Parthos meditabatur [g], praemiserat. Et sic ille, qui alter post Sullam Rempublicam oppresserat; & qui

a *Plut. Cic.* 882. b *Fam. X. n.* 18. *XI.* 5. *Phil. II. c.* 12. *& saepissime.* c *Suet. c.* 86. *sq.* d *Cic. pro Marc. c.* 8. e *Plut. p. m.* 738. f *App. Civ. L. II. n.* 497. g *Cic. Att. XIII. n.* 31.

qui terrarum orbem ſanguine (& adde, eorum tantum, quos ex ſola libidine & avaritia pro hoſtibus habuerat) impleverat, tandem ipſe ſanguine ſuo implevit curiam [a]: poſtquam tantum menſes quinque confectis bellis civilibus ſupervixiſſet [b]. Ita ut vere praedixerit Cicero [c], *regnum ejus vix ſemeſtre eſſe poſſe*. Sed ulteriorem diſputationem, *an jure caeſus fuerit Caeſar*, hic inſtituere, ſpatium, quod nobis praeſcripſimus, non patitur. Hoc tantum addemus, *lege Valeria* olim capitalem poenam fuiſſe ſtatutam, & impunitatem occidendi propoſitam, ſi quis injuſſu Populi magiſtratum geſſiſſet [d]; atque ita Caeſar ſuos poſtremos magiſtratus geſſerat. Ceterum hoc fatendum eſt, virum fuiſſe maximis animi dotibus praeditum; & qui praeſertim laude bellica omnes, quotquot unquam fuerunt belli duces, ſuperavit. Nec minor fere eruditionis ejus laus fuit; de qua alibi, puto, adhuc aliquid dicemus. Quod indolem ejus attinet,

 civili

a *Flor. L. IV. c. 2. f.* b *Vell. L. II. c.* 56. c *Att. L. X. n. 6.* d *Dion. Hal. L. V. c.* 19. *Plut. Poplic. p.* 103.

civili quidem victoria, quae tamen natura sua insolens & superba est [a], clementer fuit usus. Sed magis id factum esse, quod ita rebus suis conducere crederet, quam quod natura a crudelitate abhorreret, abunde constare potest ex iis, quae de bello ejus Gallico diximus [b]: unde *insidiosam clementiam* ejus vocat Cicero [c]. Luxuriae autem sine modo indulsit, tam quod voluptates venereas, & alias magis infandas attinet; quam in aedium & corporis cultu, similibusque [d]. Sed major etiam ejus fuit rapacitas; cum & ad luxum & praecipue ad ambitionem infinita prope pecunia ipsi opus foret. Nam & milites & alios, quos pecunia corrumpi posse speraret, ingenti profusione sibi conciliabat. Quae quidem vulgo excusari solent, tanquam si magni generosique animi res forent. At quomodo a magno animo profecta censeri possunt, quae Caesar ambitionis caussa fecit: ut quod Clodium, a quo uxorem suam corruptam noverat, ad tri-

a *Cic. pro Marc. c.* 3. b *Vid. Supr. c.* 7. §. 3. 7. *& praecipue* 8. *Cic. Att. X. n.* 4. c *Att. VIII.* 24. d *Suet. Jul. c.* 45 —— 51.

tribunatum plebis promoverit, ideo tantum, ut Ciceronem vexaret [a]: huic enim tum maxime iratus erat propter oppressam conjurationem Catilinae, cujus conscium fuisse habitum Caesarem antea dictum est. Et nihil curabat, si se summa humilitate demitteret, dummodo potentiam consequeretur [b]. Quemadmodum etiam degeneris animi fuit, omnem vim ingenii, quae summa in hoc viro fuit, in populari levitate consumere [c]; & omnia recta & honesta negligere [d].

a *Plut. Caes. p. m.* 714. b *Dio L.* 37. *p. m.* 27: *s.* c *Cic. Phil. V. c.* 18. d *Id. Off. L. I. c.* 8. & *L. III. c.* 21.

LIBER DECIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De iis, quae proxime caedem Caesaris secuta sunt.

Motus primi post caedem.

§. I. Statuerant conjurati etiam M. Lepidum Magistrum Equitum, & M. Antonium Consulem Caesari addictissimum interficere [a]: sed, ne alio consilio, quam tollendae tyrannidis, hoc facinus incepisse viderentur, M. Bruto potissimum dissuadente destiterunt [b]: & Antonius, ne occideretur, a Trebonio uno ex conjuratis sevocatus est [c]. Verum corpus occisi in Tiberim trahere, bona publicare, acta rescindere metu sont prohibiti [d]: unde Cicero aliquando [e] de reliquiis eorum queritur. Peracto facinore statim placide & fidenter perrexerunt in forum sub-

a *App. Civ. L. II. n.* 499. b *Vell. L. II. c.* 58. *Plut. Brut. p. m.* 992. *Dio L. XLIV. p.* 164. c *Cic. Fam. X.* 28. *Phil. III. c.* 10. d *Suet. Jul. c.* 82. e *Fam. X.* 28. *XII.* 4. *&c.*

ſubinde inclamantes Ciceronem, (imo hoc in ipſa curia jam fecerant) & libertatem recuperatam ei gratulantes [a]: ac *pileum* in haſta *libertatis ſignum* praeferentes [b]. Plebem autem placaverunt, *legum & libertatis cauſſa Caeſarem occiſum eſſe* docentes. Et mox libertate reddita gaviſus eſt Populus [c]: licet in primo tumultu ex rumore caedis orto Senatores quidam Equitesque vulnerati, quidam etiam occiſi ſint. Etenim brevi illo tempore dominationis Caeſareae jam ſervitio plebs erat aſſueta: quod potiſſimum invidiae erga potentiores & liberalitati Caeſaris erga infimos tribuendum eſt. Conjurati tamen ſecuritatis cauſſa in Capitolium conceſſerunt: ubi ad eos confluxerunt multi viri primarii; qui, licet participes non fuiſſent facinoris, gloriae tamen partem ſibi vindicare volebant [d]: inter quos etiam fuit Cicero. Sed eos, ut diſcederent, rogavit Brutus, ne facinoris exſortes periculum ſubirent [e]. Erat inter eos etiam Dolabella, qui mox

a *Cic. Phil. II.* 12. b *App. L. II. n.* 503. c *Dio L. XLIV. p. m.* 170. d *Plut. Caeſ. p.* 740. e *Id. Bruto p.* 992.

mox Consulatum a Caesare sibi destinatum invasit [a], nondum annos vigintiquinque natus [b]. Quemadmodum Pontificatum Maximum arripuit M. Lepidus adjuvante Antonio [c]. Post diem tertium, cum Antonius Senatum in aedem *Telluris* convocasset [d], quod curiam Capitolio subjectam adire non auderet, oratione habita obtinuit, *ut acta Caesaris confirmarentur*; quando id e Republica esse videretur [f]. Et Senatusconsulto in sententiam Ciceronis Atheniensium exemplo *amnestia* sancita est [g]: militibusque promissum est quicquid in eorum commodum Caesar constituisset: licet ejus rei gratiam mox apud milites Antonius sibi vindicaverit [h]; cui sane hic dies gloriosus illuxit. Et pacificationem etiam promovebat Antonius; etsi in animo longe alia agitaret. Lepido etiam persuasit, ut Senatui concederet: quin de honoribus Bruto & Cassio de-

a *Vell. L. II. c.* 58. b *App. L. II. n.* 509. c *Dio l.* 44 *f.* d *Cic. Phil. II. c.* 35. e *App. Ib. n. n.* 507. f *Ib. n.* 513. g *Cic. Phil. I. c.* 1. *Dio L.* 44. *p.* 169. *alii.* h *App. L. III. n.* 548.

decernendis retulit [a]. Inde Antonii & Lepidi filii percussoribus obsidum loco sunt traditi [b]: qui e Capitolio degressi apud Antonium & Lepidum convivia agitarunt. Postridie Bruto & consortibus ejus provinciae decretae sunt: ipsi M. Bruto Creta, Cassio Africa, Asia Trebonio, *Tillio Cimbro* Bithynia, D. Bruto Gallia Cisalpina. Sed mox Antonius Populum, qui jam audierat, *testamento Caesaris legata sibi luculenta esse relicta*, (viritim *trecentos sestertios* [c], & alia in publicum [d]) oratione *de laudibus Caesaris & percussorum facinore* habita [e] plane permutavit, Caesaris etiam cadavere in forum delato, ut ejus conspectu populum ad furorem incitaret [f]. Et optime res ei successit: nam Populus in ipso foro cremato cadavere percussores Caesaris ad necem requisivit [g]; & *Cinnam* quendam *Helvium* Tribunum plebis [h] Caesaris amicum, & qui in ejus

a *Cic. Phil. II. c.* 13. b *Ib. c.* 36. *Liv. epit.* 116. c *Imperiales* 9. c *Suet. Jul. c.* 83. e *Cic. Phil. II. c.* 36. f *Plut. Ant. p.* 922. g *Dio L.* 44. *p. m.* 176. h *Suet. Jul. c.* 85

jus gratiam *Cesetio* & *Epidio Marullo* collegis suis magistratum abrogaverat, interficiunt, errore nominis pro *L. Cornelia Cinna* Praetore, qui primus omnium conjuratos defenderat acerba oratione in Caesarem invectus [a]. Tum funus splendidissimum & regium Caesari ductum est [b]. Et imprudenter factum videtur, & antea a Bruto, quod non etiam Antonium interfecerit; & nunc a Senatu, quod non jusserit cadaver Caesaris inhumatum projici, ut in tyrannum decebat [c]. Aram quoque; vel, ut alii, columnam marmoream in foro statuerunt [d] ductu *Amatii* cujusdam, qui se falso Marii filium ferebat [e], & ita, ut propinquus Caesaris, ejus ultionem sibi deposcebat: sed hic mox Antonii jussu interfectus est [f], & multi alii supplicio affecti. Ara autem a Consulibus subversa est; vel forte a solo Dolabella [g]: & Consules lege lata sanxerunt [h], „ sacrum fore

a *Val. Max. IX.* 9. b *Suet. Jul. c.* 84. c *Vid. Manut. argum. ad I. Philipp.* d *Suet. Jul. c.* 85. e *App. Al. L. III. init.* f *Cic. Att. XIV. n.* 6. *sqq.* g *Ib. n.* 17. *Famil. IX. n.* 14. h *Id. Phil. II. c.* 36.

„ fore, qui in posterum Dictatoris „ creandi mentionem fecisset:" eaque nota mortuo Caesari ad ignominiam sempiternam inurebatur [a]. Sed postea ab Octaviano in Deos relatus est Caesar: & vulgi etiam persuasione talis est habitus. Eaque opinio confirmata est, cum ludis, quos primos consecrato ei haeres Octavianus edebat stella crinita per aliquot dies effulsisset [b]; unde in nummis etiam vertici ejus stella apponi solet [c]. Antonius vero plurima, aequa, iniqua, tanquam ea in commentariis Caesaris invenisset, pro lubitu statuit [d]; civitatibus [e], dynastisque gratificans; & provincias, ut luberet permutans [f]: atque uno verbo omnia pretio temperans Rempublicam Consul vendebat [g]. Tum *sestertium septies millies* [h] depositum a Caesare ad aedem *Opis* occupavit [i]. Ex quibus omnibus hoc etiam confici potest, tantam fuisse

a *Ib. l. c.* 13. b *Suet. Jul. c.* 88. c *Vid. Vaill. G. Julia n.* 44. 54. 56. d *Phil.* 1. *c.*7. e *Id. Attic. XIV. n.* 12. 23. *&c.* f *Liv. epit.* 117. g *Cic. Phil. II. c.* 14. *V. c.* 4. *&c. Vellej. L. II. c.* 60. h 17500000. *Phil.* i *Phil. II. c.* 37. *Att. XIV. n.* 16

fuisse Caesaris tyrannidem, ut absurda quaevis, tanquam ex ejus voluntate, publicari potuerint [a]. Acta tamen Caesaris etiam Cicero pacis caussa confirmari volebat [b]. Nihilominus Antonius maximam Senatus gratiam iniit, quod de revocando Sex. Pompejo, (qui tamen potius faciente Lepido civitati restitutus est [c]) & praemiis ipsi pro paternis bonis decernendis referret [d]: qua relatione ipsius Ciceronis laudes meruit. Imo Senatus ei permisit, ut satellites sibi legeret: quo praetextu ad sex millia virorum belli peritissimorum sibi adscivit. Sed omnia eum Bruto Cassioque suspectiorem reddebant: ita ut occulte jam vires sibi contra illum pararent. Et a Senatu curationi frumenti praepositi sunt [e], donec tempus in provincias proficiscendi advenisset: nam Praeturam exercere secure & cum honore vix poterant. Quin etiam vitae suae merito metuentes Urbe excedere coacti sunt [f]: donec

a *Vid. Ib. n.* 12. 14. 16. *&c. Phil.* 1. *c.* 7. *&c.* b *Attic. L. XVI. n.* 18. *sq. quae ad Plancum & Capitonem sunt scriptae.* c *Phil. V. c.* 14. *sq. XIII. c.* 4. d *App. Al. Civ. L. III. n.* 528. e *Cic. Att. XV. n.* 9. 11.

donec tempus in provincias proficiscendi advenisset: nam Praeturam exercere secure & cum honore vix poterant. Quin etiam vitae suae merito metuentes Urbe excedere coacti sunt [a]: & testati sunt, *se libenter vel in perpetuo exsilio victuros, modo Reipublicae constaret concordia* [b]. M. Brutus (cui tamen hinc modestiae laudem adscribit Cicero [c]) in provinciam suam Macedoniam, cui C. Antonius inhiabat [d], profectus strenue bellum curavit; ad quem plurimi militum, quos C. Antonius collegerat, se contulerunt [e]: imo hic etiam a *Cicerone* filio, cujus ductu multum Brutus utebatur [f], praelio fusus est: & huic se una legio tradidit [g]. Sed infelicior fuit Trebonius, qui ex præcipuis conjuratorum fuerat, & Asiae a Senatui praefectus Smyrnae per insidias & specie amicitiae a Dolabella in Syriam proficiscente interfectus est [h]: unde Dolabella hostis est ju-

a *Ib. XIV. n.* 7. 10. *Famil. XI. n.* 1. b *Vellej. L. II. c.* 62. c *Phil. I. c.* 4. *X. c.* 3. d *Plut. Bruto p.* 995. e *Cic. Phil. X. c.* 3. f *Bruti ep. ad Cic. p.* 961. *ed. Schrev. Plut. Cic. p.* 883. g *Cic. Phil. X. c.* 6. h *Ib. XI. c.* 3. *Fam. XII. n.* 12——15.

dicatus; & decretum, ut a Caſſio Syria prohiberetur. Nam artibus, ſive vi Antonii hanc provinciam Dolabella obtinuerat.

Caeſaris Octaviani initia.

§. II. Interim *C. Octavius*, cujus avia materna *Julia M. Atii* uxor, C. Caeſaris Dictatoris ſoror fuerat, annorum novendecim adoleſcens, qui Apolloniae ſtudiorum cauſſa morabatur [a], & inde comes Caeſari in expeditionem adverſus Parthos profecturus erat, in Italiam reverſus, & dolorem de Caeſaris morte conceptam diſſimulans, avunculi haereditatem adiit: nam ex dodrante inſtitutus erat [b], & in nomen & familiam *Caeſarum* adſcitus; ita ut deinceps *C. Julius Caeſar Octavianus* dictus fuerit. Cum autem ob patris adoptivi memoriam jam gratus eſſet militibus, praeſertim cum etiam multos pecunia a Caeſare ad bellum Parthicum deſtinata ſibi conciliaſſet, ſtatim ſe ex teſtamento Caeſaris pro haerede gerere coepit: quanquam mater ejus & vitricus *Philippus* auctores ei fuiſſent, ne quicquam audacius tentaret:

a *App. Civ. L. III. n.* 531. *Dio L. XLV. p. m.* 179. b *Suet. Jul. c.* 83.

taret [a] : & Antonius eum insanire diceret, qui tantum oneris in se suscipere vellet [b]. Sed maxima amicorum in itinere sibi occurrentium frequentia confirmatus fuerat. Et statim adversissimum sibi Antonium expertus est & valde superbum [c]; praesertim cum hic etiam in secundis haeredibus scriptus esset [d]. Patienter autem omnia tulit Caesar; &, quod nondum satis firmum se videret, (licet veterani praecipue Caesaris ad eum confluxissent) in conciliandа sibi multitudine perstitit, Tribunatum etiam plebis ambiens, licet patricius & nondum Senator; & ludis editis pecuniaque divisa [e], ex suis etiam & matris & vitrici bonis divenditis, Populi favorem captans: & etiam cuivis periculo fortissime subeundo paratum se esse ostendens. Et (licet Tribunatum non obtinuerit) augebant eum favorem etiam injuriae, quibus Antonius adolescentem afficiebat: cum quo acriter satis,

a *App. Civ. L. III. n.* 532. b *Plut. Ant. p. m.* 922. c *Ib. Vell. L. II. c.* 60. d *Dio L. XLIV. p. m.* 170. *Flor. L. IV. c.* 4. e *App. Civ. L. III. n.* 541.

etsi amicum in morem expostulaverat, quod mortem Caesaris ultus non esset; pecuniae etiam, quam praeter jam dictam abstulerat Antonius, sestertium millies [a], maximam partem sibi repetens [b]. Tuebatur eum quoque omni ratione Cicero, cujus hoc tempore potentia & auctoritas erat summa [c], stomachante maxime in *epistolis suis ad Ciceronem scriptis* Bruto [d]. Antonius vero, se insidiis a Caesare petitum esse mentiens [e], ut etiam homines inescaret, per fratrem suum *L. Antonium* Tr. pl. legem tulit *de paludibus* Pomptinis *Populo dividendis*. A Senatu autem impetravit maximas copias, quae in Macedonia erant, quod fama de Getarum in eam provinciam incursionibus sparsa esset: & fratrem Cajum ad eum exercitum misit [f]. Sed ejus magna pars, cum in Italiam esset transportatus, ad Caesarem se contulit [g]. Et mox,

a *Philipp.* 2500000. b *App. Ib. n.* 557. *Plut. Cic. p.* 883. *Vid. ejusd. Apophth. p. m.* 206. c *Vid. Plut. Cic. p. m.* 884. d *Ep.* 4. 19. 17. e *Vell. L. II. c.* 60. *Cic. Fam. XII. n.* 23. f *App. L. III. n.* 542. g *Vell. Ib. c.* 61.

mox, Caesarem gratia Populi plurimum valere videns, cum eo in gratiam rediit: ejusque maxime intercessione Gallias a Populo obtinuit [a]. Caesar vero etiam D. Brutum, qui *A.U.* 710. Mutinam obsidebat, in suas partes pertraxit: nam nequaquam sincere ipse & Antonius in gratiam redierant. Et hic mox prohibuit, ne Caesar Tribunus plebis crearetur. Ergo Caesar libellis per Antonii exercitum sparsis Tribunos permovit, ut Antonium ad sibi favendum compellerent: qui illud tandem obtinuerunt. Verum uterque simulate omnia agebat: & mox Caesar pecunia data exercitus speciem contraxit [b]; cujus pars quidem magna eum deseruit; at mox ultro ad eum rediit. Etiam exercitus Macedonicus in Italiam reversus, cum parcum nimis in promissis experiretur Antonium, eum relinquebat, nisi severitate ejus fuisset inhibitus [c]. Mox tamen, cum in Urbem venisset, duae legiones ad Caesarem defecerunt [d]: quatuor in universum Antonius cum

 auxi-

a *App. L. III. n.* 546. b *Ib. n.* 552. c *Cic. Phil. III.* 2. *V. c.* 8. d *Ib. III. c.* 3. *IV. c.* 2. *V. c.* 8. & 19.

auxiliis suis retinuit [a]. Senatus nihilominus Octavii partibus adhaesit: & oratione potissimum Ciceronis permotus [b] Antonium, qui in Galliam, ut eam in fide retineret, profectus fuerat, exercitus dimittere, & in Macedoniam, Provinciam suam, proficisci jussit. Et paullo post Antonius hostis esse judicatus est [d], tumultus decretus, & bellum illud Caesari, cui tum praetoria potestas data est,
A.U. 710. & Consulibus Hirtio & *Pansae* mandatum [e]. Conditiones quidem pacis Antonius tulit: sed tales, ut Senatum eas rejecturum esse facile sciret, hoc tantum agens, ne caussam bello praebuisse videretur. Ac sane tantum etiam Senatus a pace abfuit, ut Consulibus mandaverit [f], *darent operam, ne quid Respublica detrimenti caperet.* Atque ita Senatus arma a D. Bruto & Octaviano sumpta probavit; & vitium [g], si quod in ea re esse potuerat, sustulit.

CA-

a *App. L. III. n.* 556. b *Plut. Cic. p.* 884. *Ant. p.* 923. c *Cic. Phil III. c.* 1. d *Ib. IV. c.* 2. *VII. c.* 5. e *Vid. numm. ap. Vaill. de fam. Rom. G. Vibia n.* 14. f *Dio L. XLVI. p. m.* 207. g *Vid. Grot. de J. B. & P. L. I. c.* III. §. 5.

CAPUT SECUNDUM.

De bello Mutinensi.

§. I. D. Brutus interim, cui citerior Gallia obtigerat, Gallos Inalpinos bello invasit; & multis castellis captis *Imperator* a militibus appellatus est: quod bellum maxime suscepisse videtur, ut milites suos firmos ad Rempublicam tuendam redderet [a]. Sed cum Antonius eum provincia decedere jussisset, Mutinam subito, ut Antonio resistere posset, occupavit [b]; edicto proposito, qua se Galliam retenturum in S. P. Q. R. potestate promittebat [c]; cum a plerisque aliis urbibus Antonius reciperetur [d]: verum mox Mutina ab Antonio est obsessa. Romae, post aliquot contentiones in Senatu, laudato D. Bruti facto [e], Hirtio; Pansae & Caesari par imperium in eas, quas habebant copias decretum est [f]: jussique sunt Brutus & ceteri provincias nemini, nisi qui ex SC. successurus *Occasio belli.* *A. U. 710.*

 esset,

a *Cic. Famil. XI. n.* 4. b *Liv. epit.* 117. c *Cic. Phil. III. c.* 4. d *App. Civ. L. III. n.* 558. e *Cic. Ib.* f *Vid. Ib. XI. c.* 8.

effet, tradere [a]. Et merito D. Brutum honorabat Senatus, cum ille etiam omnem rem ſuam familiarem Reip. uſibus impenderit; amicoſque ſuos omnes praeterea aere alieno obſtrinxerit [b]. Sed etiam Caeſari jam dignitas Senatoria, & jus petendi honores ante legitimos annos datum erat [c]. Piſone porro potiſſimum defendente Antonium mandatum nihilominus eſt Ciceroni, ut juſſa Senatus ad Antonium perſcriberet: qui eum confeſtim provincia decedere, & res ſuas Senatus arbitrio permittere juſſit. Reſpondit Antonius [d], *futurum ſe in poteſtate Senatus.* Sed cum contrarium prorſus eodem tempore ad Ciceronem ſcripſiſſet, & praeterea legatis a Senatu miſſis immoderata plane mandata dediſſet [e], hoſtis adhuc judicatus fuit, ni confeſtim ab obſidione Bruti receſſiſſet. Et tota haec res potiſſimum auctore Cicerone eſt acta: qui oſtendit, legatos ad Antonium mitti non poſſe [f], *quod pax ea turpis eſſet, quod peri-*

a *Ib. III. c.* 15. *IV.* b *Id. Fam. XI. n.* 10. c *Vid. Phil. V. c.* 17. d *Ita App. L. III. n.* 567. e *Cic. Fam. XII. n.* 4. *Phil. VIII. c.* 8. 9. f *Ib. VII. c.* 3. *XIV. c.* 7.

periculosa, quod fieri non posset. Hinc *P. Ventidius* praetor Ciceroni infensus duabus legionibus ad militiam revocatis & exercitu ad Urbem ducto Ciceronem comprehendere conatus est: sed per tumultum ob ejus adventum exortum prohibitus cum exercitu suo se paullo post Antonio & Lepido adjunxit [a]. Non potuit tamen prohibere Cicero, quin legati ad Antonium missi sint [b], sed nullo fructu, ita ut tumultus a Senatu decerneretur [c]. Macedonia etiam Antonio ablata & M. Bruto tradita est: &, si fides Appiano, quicquid provinciarum ab Ionio mari Orientem versus esset Bruti Cassiique mandatis parere jubetur [d]. Hoc accedentibus etiam aliis rationibus, Caesaris fidem quatere coepit: qui credebat, & merito, Senatum sua opera adversus Antonium uti, ut eo deleto etiam ipse *tolleretur* [e]: & Cicero, qui prae omnibus tamen reliquis se amicum Caesaris esse ferebat [f], ita ut eo nomi-

a *Cic. Phil. XII. c.* 9. *Gell. XV.* 4. b *Vid. Phil. V. VI. XIII.* c *Phil. VIII. c.* 1. d *App. Civ. L. III. n.* 568. e *Ibid.* f *Phil. V. c.* 12. *&c.*

mine gravissime a M. Bruto reprehenderetur [a], obliqua loquendi ratione, *ornandum & tollendum esse puerum* vulgo jactabat: ita ut Caesar, quum id intellexisset, dixerit, *se non esse commissurum, ut tolli possit* [b]. Idque optimatium consilium Pansa jam moriturus ex vulnere, cujus accepti occasionem mox referemus, Caesari aperuerat [c].

Praelium ad Mutinam. §. II. Nam cum Pansa jam Mutinae appropinquaret, Caesar ei *Carsulejum* cum praetorianis & legione Martia obviam miserat: inter quos & praetorianos Antonii milites in paludibus, quas transiri oportebat, acris pugna orta est ipsius Antonii ductu, qui obsidionem fratri Lucio mandaverat. Ea pugna praetoriani Caesaris milites ad unum omnes deleti sunt [d]: tironum etiam Pansae ingens numerus caesus & ipse vulneratus est: atque ita Antonius ulterius adversus Hirtium & Caesarem contendit. Hirtius, qui octavo inde lapide ad Mutinam erat, hoc

a *Vid. ep. ad Brut. n.* 15. *sqq.* b *Cic. Famil. XI.* 20. *Vell. L. II. c.* 62. c *App. Civ. L. III. n.* 574. d *Vid. ep. Galbae ad Cic. Fam. X. n.* 30.

hoc nuncio audito propere cum altera legione, quae ab Antonio defecerat, eo advolavit; & parem fere Antonianis cladem reposuit, copiis ejus omnibus deletis, fugatisve: cum Caesar ad castrorum defensionem relictus foret. At mox XVII. Kal. Majas [a] alterum praelium commissum est ad Mutinam, ubi Hirtius pugnans cecidit [b]: quem in pugnae tumultu ab ipso Caesare interfectum esse quidam tradiderunt [c]. Mox etiam ex vulnere obiit Pansa [d]: cujus etiam mors suspecta fuit, quasi medicus Caesaris venenum vulneri ejus indidisset [e]. Caesar fortissime pugnans hostium castris potitus est [f]. Antonius porro veritus, ne apud Lepidum, qui initio quidem fidelissimus Senatui visus fuerat [g], sed qui brevi ab ea fidelitate desciverat [h], & apud Plancum in contemptum veniret, obsidione soluta

a *Ib.* b *Id. Phil. XIV. c.* 10. c *Tac. Ann. I. c.* 10. *Suet. Aug. c.* 11. *Dio L. XLVI. p. m.* 211. d *Cic. l. d. c.* 14. *Ovid. Trist. IV. El. X.* 6. *Tibull. III. V. v.* 18. e *Tac. l. d. Brut. ad Cic. n. m.* 5. f *Suet. Aug. c.* 10. *Flor. L. IV. c.* 4. g *Phil. V. c.* 14. *XIII. c.* 4. h *Id. Fam. X. n.* 21. 35.

Iura iter versus Alpes, circa quas illi stabant, direxit; ubi Ventidius se illi cum magnis satis copiis conjunxit [a]: neque eum D. Brutus assequi potuit [b] variis caussis impeditus. Nam L. Plancus, qui Galliam ulteriorem obtinebat, Consulibus adversus Antonium auxilio esse jussus fuerat: Lepidus autem, homo ignavissimus [c], cujus Hispania provincia erat, in Gallia morabatur. Et cum Senatus tam de Planci, quam de Lepidi fide dubitaret, utrumque in Gallia manere jussit praetextu condendae urbis, quae postea celebris illa civitas *Luzdunum* fuit [d]. Lepidus enim jam ad Senatum miserat, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans [e]: neque vindicaverat ipse, quod pacem se velle milites conclamassent [f]: licet se neutiquam Reip. defuturum esse polliceretur [g]. Et jam etiam *M. Silanus*, qui Tribunus militum Lepidi exercitum ducebat, ad Antonium desciverat, cum de Imperatoris sui voluntate

a *Ib. XI. n.* 10. b *Ib. n.* 13. c *App. L. III. n.* 580. d *Dio L. XLVI. p.* 216. e *Cic. Ph. XIII. c.* 4. *Fam. X, n.* 27. f *Ib. n.* 21. g *Ib. n.* 34.

tate ſatis certus eſſet. Atque Antonius ſaepius in conſpectum militum Lepidi procedens, mox ab iis proruto vallo per averſa caſtrorum receptus eſt [a]: cum jam nullam, niſi hinc ſpem habere Antonius poſſet. Et mox Lepidus in Senatu omnium ſententiis hoſtis eſt judicatus [b]; cum ſcelus recepti Antonii eum odioſiſſimum reddidiſſet. Plancus [c] tamen & D. Brutus [d] omnem elapſi Antonii culpam Caeſari tribuerunt. Interim Romae metu Antonii jam fere ſublato decretis honorificis Senatus celebrati ſunt Panſa & Brutus & *Caeſar* [e]: nam falſiſſimum eſt, quod tradit Vellejus [e], nullam in iis decretis Caeſaris mentionem fuiſſe factam: ut praeter Dionem ex Cicerone videri poteſt [f]: nam, ut alia mittam, communi nomine Hirtio, Panſae & Caeſari ſupplicationes quinquaginta dierum decretae ſunt. Sed hoc verum eſt & prudenter factum, quod bellum porro gerendum non puero, & merito

a *Vell. L. II. c.* 63. b *Cic. Fam. X. n.* 23. *XII. n.* 8. *ſqq.* c *Ib. X. n.* 24. d *Ib. XI. n.* 10. e *Dio L. XLVI. p.* 210. f *L. II. c.* 62. g *Vid. Or. Phil. XIV.*

merito jam suspecto Caesari mandatum fuerit : sed Bruto, Lepido, Planco, *Asinio Pollioni*, qui Hispaniam ulteriorem ex constitutione Caesaris obtinebat [a]. At Caesar, qui ex Pansa, ut vidimus, jam intellexerat, dolos sibi a Senatu necti, ut propius, qua mente erga se foret Senatus, expiscaretur, licet jam majoribus honoribus, quam aetati ejus conveniret, fuisset ornatus, triumphum petiit: eoque sibi negato statim cum Antonio in gratiam redire desideravit [b]. Offensus etiam fuisse videtur, quod *puer* saepius [c] a Cicerone diceretur, ut jam innuimus. Sed de triumpho negato, vel ab adulatoribus Caesaris postea confictum fuit; vel ipse improbe eum petiit, cum de civibus victis non triumpharetur. D. vero Bruto triumphus decretus est ob devictos Gallos : nisi triumphum petiisse dicatur Caesar, ut honestius arma ponere posset, quod ipse Ciceroni jactasse fertur [d]. Sic etiam immo-

a *Vid. ad Fam. X.* 31.--33. b *App. L. III. n.* 577. c *Vid. Phil. III. c.* 2. *&c. Suet. Aug. c.* 12. *Dio L. XLVI. p.* 212. d *App. Ib. n.* 579.

immodestiae juvenili & improbitati tribuendum est, quod indigne tulit, clam se cum Antonio agi: ita ut merito Senatus vereretur, adolescentem jam nimis ambitiosum pluribus honoribus etiam magis incendere. Consulum vero morte non multum detrimenti Respublica accepisse videtur; (licet contrarium dicat D. Brutus [a] in quadam epistola, & etiam ipse Cicero) quos *bonos*, sed *duntaxat bonos* idem vocat: & ex intimis amicis Caesaris fuerantq ; & ab ipso Consules designati. Senatus autem sapientia quidem decreta faciebat, *ne quis solus annonam curaret*; *ne quis plus anno cum imperio esset*, & si quae alia ejusmodi fuerint: Sed nimis corrupta jam erant omnia, quam ut medicinam reciperent [d]. Et praeterea imprudenter Senatus egisse videtur, quod non maxima praemia Reip. nomine militibus, qui in fide manserant, largitus fuerit: nam minora contemnentes, majora sperantes facile cuivis res novas molienti operam addicturi erant.

a *Epist.* 2. *Vid. & Att. XIV.* 22. *sqq.*
b. *Id. Phil. X. c.* 8. *XIII. c.* 11. c *Vid. Dion. L. XLVI. p.* 211.

erant. Tum speciem dabat, quod inimici Caesaris tanta potentia instruerentur. Atque ita facile adolescens Caesar cum Antonio & Lepido ad Reipublicae quod supererat evertendum consensit.

CAPUT TERTIUM.

De Triumviratu.

De Triumviratu. *A. U. C.* 710.

§. I. Ergo, cum jam Antonius, ut dictum est, se Lepido junxisset, iisque etiam accessisset Plancus [a], maxime horum vires creverant. Senatus vero tenues erant vires, cum magnas copias secum haberent Brutus, Cassius, aliique provinciarum praefecti; quorum pars, sed sero a Senatu arcessebatur [b] Id videns Caesar neque se Consulem [c], ut speraverat, factum, Cicerone relicto (quem sibi collegam in Consulatu adsciturum pollicitus erat [d]) Antonium ad reconciliationem sollicitavit, ut eum moriens monuerat Pansa, militibus primum ad concionem

a *Plut. Ant. p. m.* 923. b *Id. Bruto p.* 996. c *Suet. Aug. c.* 12. d *Dio L. XLVI. p. m.* 22.

nem convocatis: ubi neque vitam ipsis, neque munera a Caesare accepta secura esse docere conatus est, nisi ipse Consulatum obtineret; & simul eos ad vindictam de Caesaris morte sumendam accendit [a]: quos nimis quidem paratos invenit, quippe qui se jam jurejurando obstrinxissent, *contra nullum se exercitum, qui Caesaris fuisset, arma sumpturos* [b]. Senatus quidem Decemviros creavit, qui praemia quaedam militibus dividerent: sed eo ipso milites irritavit, quod Caesar ipsis undecimus non foret additus. Igitur Ventidium, cui oposita habebat castra, monuit, ut vel ad se transiret, vel intrepide ad Antonium profectus ei communis utilitatis ignorantiam exprobaret: similiaque agebat cum Lepido & Asinio [c]. A veritate tamen etiam non alienum videtur, quod dicit Vellejus [d], Antonium maxime hoc tempore Caesaris amicitiam requisivisse, ita ut etiam se ingentes suas vires cum Bruto Cassioque juncturum minaretur, si Caesar ejus aspernaretur concordiam.

a *Ib. App. Civ. L. III. n.* 582. b *Dio. l. d.* c *App. Ib. n.* 577. d *L. II. c.* 65.

Utque magis etiam acceptum se militibus redderet Caesar, & poenitentiam prioris sectae approbaret, *Nursinos* grandi pecunia, & quam pendere nequirent, multatos extorres egit oppido: quod Mutinensi acie interemptorum civium tumulo publice exstructo adscripserant, *pro libertate eos occubuiße* a. Huc jam referendum foret secundum quosdam auctores audax centurionis responsum, quod supra a Julio Caesare misso adscriptum est b, qui gladii capulum in Senatu percutiens cum Consulatum Caesari peteret, dixerit, *Hic dabit, si vos negaveritis.* Nam Caesar mox cum selecta exercitus parte ad Urbem contendens eos, qui jam cum pecunia a Senatu ad milites missa, ut eorum animi placarentur, adveniebant, in fugam compulit, ne qui suorum corrumperentur. Congressi autem fuerant in parva quadam insula prope Bononiam c Lepidus avaritia maxime agitatus, Antonius & avaritia, quae

a *Suet. Aug. c.* 12. b *L. IX. c. VIII.* §. 4. c *Dio L. XLVI. F. Cellar. Geogr. Ant. L. II. c.* 9. *p. m.* 671. *Cl. Dukerus ad Flor. L. IV. c.* 6.

quae luxui ejus subveniret, & vecordia, & Caesar denique ambitione etiam magis, quam vindictae cupiditate: atque ibi tridui spatio totum Imperium inter se diviserunt, tanquam viri privati patrimonium foret a: ita ut Lepidus Narbonensem obtineret provinciam & Hispanias, & D. Bruto in Consulatu suffectus Romam Italiamque in custodia haberet b. Antonius reliquam Galliam universam accepit: Caesar Africam cum Sicilia Sardiniaque. Nam reliquarum provinciarum divisio differebatur, quia eas Brutus adhuc & Cassius obtinebant. Dicti autem sunt *Triumviri Reipublicae Constituendae* c: eumque magistratum, vel tyrannidem verius iniverunt in quinquennium V. Kal. Dec. A.U.C.710. Ad nuncium autem adventantis ad Urbem Caesaris, & agros eorum, quos sibi inimicos esse credebat, hostilem in modum vastantis d ingens trepidatio exorta est, ita ut Senatus nunc omnia Caesari decerneret, nunc fortiter

 liber-

a *App. Civ. L. I. n.* 352. *IV. n.* 590.
b *Dio L. XLVI. f.* c *Suet. Aug. c.* 27. *App l. d.* d *Dio L. XLVI. p. m.* 213.

libertatem defendendam esse censeret: quae cuncta consilia adventu Caesaris in ventos abierunt [a]; cum milites metu Senatus animadverso, eum plane contemnerent. Atque ita nullo certamine Urbem occupavit: & statim clementiae famam captans omnibus noxam remisit: quod tamen non prohibuit, quin mox acerrime in inimicos, vel inimicitiarum suspectos saeviret. Militibus ex Senatusconsulto in sententiam Ciceronis facto ingentia divisit praemia; & plura pollicebatur: sed non iis tantum largiebatur, quibus Senatus praemia dividenda decreverat. Tum ex suis bonis se multa dividere credi volebat; cum tamen ex pecunia publica id faceret [b]. Comitiis inde a proconsule habitis Caesar Consul factus est, antequam viginti annos aetatis explesset [c]: & collega ipsi, ut voluerat, additus est *Q. Pedius* qui inter heredes a Caesare erat scriptus. Isque auctore Caesare [d] legem tulit *de questione habenda de iis*,

a *App. n.* 585. *sqq.* b *Dio L. XLVI. p. m.* 214. c *Vid. Suet. Aug. c.* 9. 26. 31. *Liv. epit.* 119. *Vell. L. II. c.* 65. *& alios non omnino consentientes.* d *Vid. Vell. L. II. c.* 69. *Liv. epit.* 120.

iis, quorum opera Caesar esset occisus: atque ita omnes, qui vel minimam scientiam necis Caesaris habuisse sunt visi, damnati sunt, nulla libertate absolvendi judicibus concessa. Subornati autem fuerant accusatores M. Bruti & C. Cassii *L. Cornificius*, & *M. Vipsanius Agrippa* [a], qui tum Tribuni plebis fuisse videntur. Idemque Pedius jussu Caesaris, sed quasi ex propria sententia retulit ad Senatum & obtinuit, ut Antonio Lepidoque impunitas & reditus concederetur [b]. Circa idem tempus D. Brutus a legionibus suis desertus per barbaras regiones ad M. Brutum in Macedoniam cum paucis penetrare conatus est: sed in itinere captus, & jussu Antonii occisus fuit [c].

§. II. Horrenda inde saevitia Triumvirorum fuit. Nam Republica inter se divisa proxima cura fuit, ut consultarent, quos occiderent, quos vivos relinquerent. Ita ut nihil mirum sit, eos sibi militum fidem ad tanta scelera novis beneficiis adstrin- *Proscriptio.*

 xisse

a *Vell. l. d. Plut. Bruto p. m.* 996. b *Dio L. XLVI. p.* 216. c *Ib. p.* 217. *App. L. III. f. Liv. ep.* 120.

xisse: nam hinc, praeter alia ipsis promissa, etiam octodecim ex opulentissimis Italiae urbibus tanquam bello captae ipsis divisae sunt [a]. Neque ulla hic sanguinis, aut amicitiae, aut aetatis ratio est habita. Nam & pueri quidam ob opes proscripti sunt: & Antonius avunculum suum L. Caesarem, qui nequaquam ea, quae ab Antonio fiebant, probabat [b], Octaviano interficiendum permisit, Caesar Ciceronem Antonio concessit, Lepidus utrique fratrem suum Paullum, qui Consul A. U. 703. fuerat [c]. Sed hic evasit, a patre suo, ut videtur, adjutus; Caesarem mater ejus Antonii soror servavit [d]. Mulieres mille & quadringentae proscriptae sunt: sed constantia earum, & magnifica *Hortensiae* apud Triumviros oratione effectum est, ut quadringentae tantum ex iis partem bonorum suorum ad usum belli conferre juberentur. Ita ut foedior proscriptione Sullana haec proscriptio fuerit, quod, qui uni Triumvirorum invisus esset, etiam

a *App. Civ. IV. n.* 590. b *Cic. Phil. VIII. init.* c *Vid. Periz. anim. Hist. c.* 3. d *App. L. IV. n.* 611. *Dio L. XLVII. p.* 221.

etiam collegis invitis interficeretur: ut ita trium hominum odiis satisfieri debuerit. Plurimi inde Senatores, (130. dicit Livius [a], 140. Florus [b], 300. Appianus [c], qui 2000. Equitum addit; sed vix de tanto numero credo) & Equitum Rom. ingens numerus proscriptus est, certis praemiis in omnium capita propositis. Et cruentum hoc Triumvirorum foedus etiam nuptiis *Clodiae*, quae Antonii privigna erat, & Caesaris sancitum est [d]. Multorum etiam non proscriptorum pecuniae abreptae sunt [e]; cum & ad bellum pecunia indigerent Triumviri, & Antonius praesertim, ut infinito suo luxui satisfaceret, avidissime pecuniae inhiaret. Caesar tamen ambitione & saevitia, Lepidus avaritia actus vix minores rapinas exercebant. Militibus etiam scelerum sociis rapinas exercere passim & impune concedebatur [f]; ita ut hi soli fere jam divitiis abundarent. Caesar quidem a quibusdam suis collegis

 mitior

a *Epit.* 120. b *L. IV. c.* 6. c *Civ. L. IV. n.* 592. d *Vell. L. II. c.* 65. *Dio L. XLVI. f.* e *Vid. eund. L. XLVII. p.* 223. f *Dio L. XLVII. p.* 223. 225.

mitior fuisse dicitur [a], qui postquam solus rerum potitus est, nullum deinde crudelitatis exemplum ediderit [b]; quanquam Suetonius [c] varia saevitiae specimina ab eo edita commemoret, At non tantum pecuniae, quantum speratum fuerat, ex proscriptorum bonis redactum est; cum plerique ostendere non auderent, se domi nummos habere [d]. Praedixerunt autem Triumviri, se nomina eorum, qui ex proscriptis aliquem occiderant, in acta non esse relaturos, ne praemia saevitiae aliquando reposcerentur, quod in proscriptione Sullana evenerat. Huic Triumvirorum saevitiae tando ardore inserviit Consul Pedius, ut primo proscriptionis die ex nimia agitatione morbo contracto sequenti nocte exstinctus sit. Quidam ex proscriptis ad Sex. Pompejum, qui Siciliam obtinebat, evaserunt [e]. Verum, ut alia scelera prope infinita, (Quae late apud Appian. & Dion. videri possunt.) (quorum maximam partem

a *Vell. L. II. c. 66.* b *Dio l. d. p.* 220. *f.* c *Aug. c.* 11——15. d *Dio L. XLVII. p.* 225. e *Appian. Civ. L. IV. n.* 604. 610. 614.

tem Antonius patravit & uxor ejus Fulvia a) leges omnes conculcatas, magistratus in multos annos designatos, & horrendam plane civitatis faciem b mittamus, solum hic memorabimus Ciceronis interitum.

§. 3. Caesar, qui multum Ciceroni debebat, per triduum de eo consultaverat: sed tandem, cum nec avunculo Antonius, nec fratri pepercisset Lepidus, eum Antonio trucidandum concessit c. Erat Cicero cum fratre Quinto in *Tusculano* suo, & proscriptione audita, (nam & Quintus cum filio proscriptus erat, & filius etiam Marci: sed hic evaserat jam in Graeciam d, quo etiam multi alii concesserant e) proscriptione igitur audita inde in Macedoniam ad M. Brutum aufugere conati sunt. At Quintus, ut necessaria quaedam ad iter pararet, domum regressus paullo post a servis proditus, & cum filio, qui summa fide patrem occultaverat f, interfectus est. Marcus, sive longae navi-

a *Dio L. XLVII. p.* 221. *sqq.* b *Vell. Pat. L. II. c.* 67. c *Plut. Cic. p.* 884. d *App. Civ. L. IV. n.* 619. e *Ib. n.* 610. f *Dio L. XLVII. p. m.* 222.

navigationis pertaesus, sive aliquid etiam spei in Caesare habens in terram egressus est: Sed statim consilio mutato a servis se navigio ad praedia, quae circa *Cajetam* [a] habebat, deportari passus est. Verum supervenientibus percussoribus lectica ad mare delatus est; & in itinere, cum animadversis percussoribus lecticam deponi jussisset, licet servi fortiter pugnare parati essent [b], ab *Herennio* centurione & *Popillio* Tribuno militum, quem quondam capitis reum defenderat [c], obtruncatus est, intrepide se gladio offerens. Perpetratae hujus caedis nuncium ingenti gaudio excepit Antonius: & caput Ciceronis ac manus in tribunali rostrorum, unde toties verba fecerat, cum summo terrore populi Antonii jussu sunt exposita: cum prius illud a Fulvia Antonii uxore muliebri saevitia ludibrio fuisset habitum. Occisus est Cicero VII. Id. Dec [d]. natus annos sexaginta quatuor minus diebus viginti sex [e]. Hic finis

a *Val. Max. L. I. c. 4. n. 5.* b *Senec. Suasoria VII.* c *Val. Max. L. V. c. 3. n. 4.* d *Dial. de Oratore. c. 17.* e *Vid. de morte Ciceronis Scriptor. testimonia coll. a Senec. Suasor. 7.*

finis fuit Viri omnium, quotquot unquam terra tulit, eloquentissimi. Nec solum eloquentia, sed multiplex etiam aliarum rerum cognitio virum exornavit, praesertim philosophiae, quod ex libris ejus superstitibus abunde patet. Et sola ingenii & eloquentiae ope ad summos in Rep. honores evasit. Verum non mediocria vitia has laudes deformabant: & praecipue quidem nimia jactantia a & mordax ingenium b; quibus vitiis multos sibi inimicos reddidit. Et praeterea neque fortitudinis c, neque aequitatis d, neque animi candidi laude celebrari potest. At non satis spatii nobis superest ad longiorem de ea re sermonem instituendum; neque hoc proprie est hujus loci. Hoc unum adjecisse liceat, dolendum esse, non magis hodie ejus scripta & adolescentium & virorum quoque manibus teri: qui dum adolesentes lectioni auctorum multo minus utilium

a *Vid. ad Fam. L. V. n.* 12. *VI. n.* 4. *IX. n.* 14. *&c. Or. Agr. I. c.* 1. *sqq.* b *Vid. Macr. Sat. L. II. c.* 3. *Cic. pro Planc. c* 14. c *Vid. ad Fam. L. XIV. n.* 1, 2, 3, 4. d *Vid. Att. IX.* 7. *A. Gell. XII. c.* 12.

um assueverunt, postea & Ciceronem, & si qui alii sunt optimae notae scriptores negligere solent. Verum haec alii curent: nobis, ante quam ad alia tempora priora transeamus, videndum est, quem finem Triumuiratus habuerit.

Finis Triumviratus A.U. 715. §. III. Elapso jam fere Triumviratus quinquennio A. U. 715. in alterum quinquennium eandem sibi potestatem sumpserunt [a]. Sed A. U. 717. Lepidus a Caesare Octaviano omni potestate privatus est. Evocaverat eum ex Africa ad societatem belli contra Sex. Pompejum in Sicilia gerendi: verum ibi statim dissentire coeperunt, cum Caesar Lepidi opera tanquam legati uti vellet [b], qui collega ejus, & aetate, rebus gestis, atque ordine prior esset. Ergo Lepidus, qui viginti legionum fiducia superbiebat [c], cum Pompejo consilia conferre coepit. Sed Caesar summa audacia, (licet verum sit, eum Lepidi duces singulos clam antea sollicitasse) magna tamen audacia

a *Vid. Pigh. Ann. ad h. a.* b *Dio L. XLIX. p. m.* 267. c *Vell. L. II. c.* 80. *Suet. Aug. c.* 16.

cia ipſe inermis caſtra Lepidi ingreſſus armatos ab eo milites abducere conatus eſt. At quibusdam ſuorum caeſis ipſe vix vivus evaſit. Nihilominus milites Lepidi Imperatoris ſui deſidiam aſpernati, & Caeſaris fortitudinem admirantes ad hunc frequentes defecerunt. Atque ita exercitu et Imperio [a], & Triumviratu Lepidus ſpoliatus eſt, & Circejos in excilium miſſus, cum humiliter genibus Caeſaris advolutus foret. Honorem tamen Pontificatus ad mortem uſque retinuit, cum iis nemini vivo more majorum adimi ſoleret [b]. Et ita omnis poteſtas in Orbe Romano penes Antonium & Caeſarem reſtitit: ſed eorum concordia brevi diſſiliit, ut paullo poſt dicetur.

a *App. Civ. L. I. n.* 352. b *Ibid. L. V. n.* 746.

C A-

CAPUT QUARTUM.

De bello cum Bruto & Cassio.

Occasio belli. §. I. Vidimus initio hujus libri Brutum & Caſſium, cum *A.U.* 710. ſe parum tutos Romae fore viderent [a], profectos fuiſſe in provincias a Senatu ſibi decretas, Brutus quidem in Macedoniam, cui etiam Illyricum erat additum, Caſſius vero in Syriam: ita ut ludos, quos Praetor edere debebat Brutus, abſens edi fecerit [b]. Athenas ſimul delati magno honore excepti fuerunt; & ſtatuae iis juxta *Harmodium* & *Ariſtogitonem*, qui olim tyrannide Athenas liberaverant, decretae ſunt [c]. Et Caſſius Syriam, cum tribus exercitibus, qui in ea provincia erant [d], occupavit: at paullo poſt Dolabella, qui interea amicitiae ſpecie deceptum Trebonium interfecerat, & urbes Aſiae exactionibus exhauſerat, hoſtisque a Senatu judicatus fuerat [e], bello

a *Plut. Brut. p. m.* 993. b *Cic. Att. XV. n.* 25. *&c.* c *Dio. L.* 47. *p. m.* 226. d *Liv. ep.* 121. e *Id. ep.* 119.

bello ipſum agreſſus eſt, Cleopatrae etiam Reginae aliorumque auxiliis ſubnixus. Verum navali praelio ſuperatus, cum Laodicea urbs, in quam ſe receperat, Caſſio per proditionem eſſet tradita, ſatelliti cervicem feriendam praebuit. Legatus etiam ejus *M. Octavius* (*Marſum Octavium* vocat Cicero [a], & *Marſum* Appianus [b]) violentas manus ſibi intulit [c]. Caſſius pecuniarum collatione *Laodicenſibus* injuncta *Tarſenſes* etiam, qui ſe *Tillio Cimbro* ad auxilium Caſſio ferendum proficiſcenti oppoſuerant, omni publica & privata pecunia mulctavit: & in hoc tractu decem legiones ſui juris fecit [d]. Interea Brutus Macedonia ab Hortenſio ejus provinciae Praetore accepta C. Antonium Marci fratrem ejusque exercitum in deditionem recepit: ſed Antonium mox monente Cicerone interfecit, cum continuas etiam ſeditiones excitare conaretur [d]: licet M. Antonius fratris ſui mortem Hortenſio potius imputaverit, quem poſt praelium Phili-

a *Phil. XI. c.* 2. b *Civ. L. IV. n.* 625. c *Dio L.* 47. *p.* 230. d *Vell. Pat. L. II. c.* 69. e *Dio d. l. p.* 227.

Philippense ad ejus tumulum jussit interfici a. Vatinii etiam Illyricum obtinentis milites ad Brutum transitionem fecerunt: qui tamen Vatinius ex Illyrico triumphavit c. Inde Brutus, cum Senatus ei imperium in omnes istas provincias confirmasset, Macedoniam fere pacauit; & Bessis victis Imperator est appellatus: quanquam *epitome Liviana* 122. dicat, M. Brutum adversus Thracas parum prospere rem gessisse. Inde in Asiam profectus Brutus exercitum egregium & classem paravit, Cassium etiam ex Aegypto revocans. Et Dejotarus, qui jam ad ultimam senectutem pervenerat, auxilia ei misit, quae Cassio negaverat c. Infectus autem Cassius Aegyptum petierat audito; quod Cleopatra magna classe ad Antonium navigasset d; quae tamen in Africae litore tempestate afflicta erat e: sed Cassius in Asiam reversus equites praemisit, qui Ariobarzanem Regem in Cappadocia oppresserunt; quasi insidias Cassio struxisset: magnam-

A.U. 711.

a *Plut. Ant. p. m.* 925. b *Tabb. Capit.* c *Dio l. prox. d.* d *App. Al. Civ. L. IV. n.* 625. e *Ib. n.* 636.

namque vim pecuniae cum cetero apparatu reportarunt ad Cassium. Brutus interea Lycios & Jones ad officium redire coëgerat [a], non tamen sine magna suorum, & majore provincialium clade. Inde ipse & Cassius, qui jam etiam Rhodiorum classem sibi adversam gemina clade profligaverat, & ipsam Rhodum ceperat [b] ac diripuerat [c] immensa vi pecuniae et inde & ex aliis Asiae provinciis coacta, exercitum in Macedoniam reduxerunt: parumque abfuit, quin *Norbani* exercitum ceperint, ni Antonius mira celeritate usus ei suppetias tulisset [d]. Hic enim magna parte Macedoniae occupata apud Philippos castra posuerat [e].

Praelium Philippense.

§. II. Paullo post, cum Caesar advenisset, qui in itinere morbi caussa substiterat, in campis Philippicis maximis utrinque copiis [f] concursum est. Nam Caesar, licet infirmus corpore, festinaverat, ne se absente praelium committeretur: quod vix

a *Plut. Bruto. p. m.* 998. b *Vell. L. II. c.* 69. c *Val. max. L. I. c.* 5. *n.* 8. d *Plut. Bruto p. m.* 1001. e *Dio L.* 47. *p.* 232. f *Plut. Ib. App. L. IV. n.* 640. 652.

minus periculi ipsi immineret, si sine sua ope & se absente vicisset Antonius, quam si Brutus & Cassius fuissent superiores. Antequam praelium committeretur, Antonius & Caesar modica largitione, Brutus & Cassius duplo majore liberalitate militum animos ad fortitudinem accendere conati sunt: & praeterea decus liberatae patriae & oppressae tyrannidis suis ante oculos ponebant [a]. Inviti tamen a suis ad pugnam compulsi sunt, cum de salute civium, non minus quam de libertate, solliciti cunctando potius adversarios suos frangere constituissent [b]: praesertim cum summis rei cibariae angustiis eos laborare scirent. Et dextrum quidem alterius aciei cornu, cui praeerat Brutus, sinistrum cornu hostium, quod Caesaris erat, in fugam convertit, & castra hostium suorum cepit. Caesar autem in commentariis suis prodidit, se ab *Artorio* medico ex caussa somnii monitum, paullo antequam castra sua caperentur, lectica inde exportatum fuisse [c]. Sed consen-

a *Dio l. d. p.* 235. b *Ib. p.* 233. *f.*
c *Plut. Bruto p.* 1003.

sentiunt fere auctores alii, Caesarem etiamsi valetudine infirma esset, praelio tamen interfuisse, cum Artorius eum monuisset, fore, ut castra caperentur [a]. Appianus eum ob valetudinem Epidamni relictum dicit: & inde in castra profectum iterum, sed confecto bello, propter morbum recessisse [b]. Sed verior videtur narratio Dionis & Velleji, qui narrant, eum praelio adfuisse, ut diximus, evitantem, ne in castris opprimeretur. Quidam dicunt, nihil admodum praeclari toto hoc bello egisse Caesarem, cum Antonius ubique agens palmam ferret [c]: ita ut Philippensis victoria tota huic deberetur [a]. Hic enim ab altero cornu pepulerat Cassium rei bellicae peritia sibi nequaquam parem [e]; licet alii eum Bruto longe meliorem Ducem fuisse velint [f]: sed vix certi aliquidhoc loco ex auctoribus elicias, cum etiam Antonius secundum quosdam fortissime pugnaverit; alii eum hostibus in fugam

 actis

a *Val. Max. L. I. c. VII. §. 1.* b *Dio l. s. Vell. Pat. L. II. c.* 70. c *Plut. Ant. p.* 925. d *Appian. Civ. L. IV. n.* 679. e *Dio l. c. p.* 236. f *Vell. II. c.* 71. *Frontin. Str. L. IV.* 2. 1.

actis demum superveniſſe dixerint a. Sed partes Bruti perdidit, quod hic etiam Caſſium victorem eſſe ratus auxilium ei non ferret; Caſſius Brutum, quem profligatum putabat, non exſpectaret. Nam cum Caſſius, poſtquam fortiſſime pugnaſſet, exercitu ſuo fuſo ſe in collem quendam recepiſſet, atque equitum manus, quam auxilio Brutus mittebat, jam adventaret, *Titinnium* quendam ſpeculatum ire juſſit, hoſteſne an amici forent. At cum hic ab iis, qui parta victoria gaudebant, in medium eſſet receptus, Caſſius eum captum eſſe ratus, & hoſtes eſſe, quos advenire videbat, *Pindaro* liberto cervicem praecidendam praebuit. Quo viſo Titinnius ſuam tarditatem incuſans ſe quoque peremit b. Poſt aliquod dies Brutus a militibus ſuis iterum pugnare coactus fuit: nam ipſe quidem tempore & fame hoſtes ſuos vincere ſtatuerat, praeſertim cum claſſem Caeſaris a ſua claſſe oppreſſam eſſe reſciviſſet c. Nam eodem die, quo apud Philippos pugnatum fuit, *Statius Murcus*, quem

a *Plut. l. d.* b *Val. Max. IX. 9. 2.*
c *App. Al. L. IV. n. 660.*

quem Cassius classi praefecerat, & *Q. Domitius Ahenobarbus* insigni praelio navali *Domitium Calvinum* superarunt, qui magnam manum auxiliorum ad Caesarem vehebat [a]. Sed jam ad pugnandum compulsus, quo in extrema hac necessitate milites alacriores redderet, praeter donativum, quod per legionem distribuit, Lacedaemonis etiam & Thessalonicae direptionem iis est pollicitus [b]. Ergo, cum suorum defectionem metuere inciperet Brutus, praelium commissum est, quod plane sortem Imperii Romani determinavit, perpetuam servitutem pro pristina libertate inducens. Superior autem fuit Brutus, qua parte ipse agebat: sed altero cornu fuso ab hostibus est circumventus; ubi etiam Catonis filius fortissime dimicans cecidit. Ac fatendum est, utrinque egregie fuisse pugnatum: sed plena tandem victoria potiti sunt Antonius & Caesar. Brutus autem, licet plurimis se pro ejus salute periculo objicientibus incolumis evadere potuisset, cladi tamen suorum supervivere noluit;

a *Ib. n.* 656. b *Ib. n.* 658. c *Dio L.* 47. *p.* 237.

luit; sed voluntaria morte occubuit; quam ex honestioribus plurimi imitati sunt [a]. Porcia Bruti uxor, cum ab amicis, ut viveret, cogeretur, prunis ex foco arreptis seipsam suffocasse fertur [b]. Fuit sane Brutus, si quisquam alius, vir plurima laude dignus, ita ut ab ipso Antonio celebraretur, tanquam qui solus ex percussoribus Caesaris non vindicta aut cupidine, sed laudis tantum amore ductus id facinus perpetrasset [c]: ita ut non immerito *Cremutius Cordus* Historicus, ut jam antea tetigimus [d], Brutum & Cassium *Romanorum ultimos* dixerit: licet Plutarchus atque Appianus [e] ab ipso Bruto ita appellatum Cassium scribant [f]. Verum ex iis, quae de immani foenore, quo socios exhausit Brutus, loco modo laudato jam diximus, facile patet, hanc virtutem minime omnibus partibus sinceram fuisse: licet philosophicis quoque praeceptis non mediocriter

a *Dio L. XLVII.* b *Plut. Bruto f. Martial. L. I. n.* 43. *Val. Max. IV. 6. n.* 5. c *Plut. Bruto p. m.* 997. d *L. VIII. c.* 11 §. 2. e *L. IV. Civ. n.* 655. f *Vid. & Tac. Annal. IV. c.* 54. *Suet. Tib. c.* 61.

criter fuiſſet imbutus [a], Academiae veteris ſectatus diſciplinam [b]. Caſſius, qui Bruto natu major erat [c]; licet dogmata Epicuri probaret [d], etiam ſincerior Bruto fuiſſe videtur, & ferocior [e]: isque Bruti ſororem *Juniam* uxorem habuit [f]. Uterque peritia rerum bellicarum ſupra modum excelluit [g]: licet de Caſſio quidam aliter tradiderint. Exercitus Bruti, Imperatoris ſui morte cognita, legatos ad Antonium & Caeſarem miſit, & impetrata venia inter hos duos diviſus eſt. Octavianus autem Caeſar poſt victoriam in ſplendidiſſimum quemque captivum non ſine verborum contumelia atrociter ſaeviit [h]. Hoc bello confecto militibus veteranis praedia per Italiam [i], & forte alibi, poſſidenda ſunt data; ut hodie apud *Turcas* militibus emeritis (*Timariotas* vocant) fieri ſolet. Omiſeram, evaſiſſe ex hoc bello Cn. Do-

a *App. Civ. L. IV. n.* 667. b *Plut. Bruto init.* c *App. n.* 641. d *Cic. Fam. XV. n.* 16. 19. *Plut. Brut. p.* 1001. e *Ib. p.* 987. f *Vid. Manut. & alios ad Cic. Fam. XV. n.* 14. g *App. l. d. n.* 666. h *Suet. Aug. c.* 13. i *Vid. Hor. Serm. II.* 11. *v.* 114. *VI.* 55; *Virg. Ecl. I. Propert. IV.* 1. 129.

mitium, & Statium Murcum cum parte classis; quorum hic se ad Sex. Pompejum in Siciliam contulit. Domitius occupatis navibus cum magno sequentium consilia sua comitatu fugae se tradidit [a]; & classem olim commissam non solum retinuit; sed etiam auxit: nec nisi partibus ubique profligatis se sponte & ingentis meriti loco Antonio tradidit: solusque omnium ex iis, qui pari lege damnati erant, restitutus in patriam amplissimos honores percucurrit [b]: Imperatorisque Neronis proavus fuit.

Alia quaedam. §. III. Verum antequam in Italiam revertamur, etiam aliquid de bellis alibi terrarum hoc tempore gestis dicendum est. Nam in Asia *C. Sosius*, qui legatus Antonii Syriam ac Ciliciam obtinebat, *Aradios* fame domi-
A.U. 716. tos subegit [c]. Judaeos Hierosolymis expugnatis eodem die, quo ante annos viginti septem a Pompejo capta urbs fuerat, cum horrenda gentis clade domuit [d], & Antigonum Regem eorum captum ad Antonium perduxit:

a *Vell. L. II. c.* 72. b *Suet. Ner. c.* 3. c *Dio L. XLIX. p. m.* 273. d *Joseph. Ant. L. XIV. c.* 28.

xit: qui eum cruci alligatum & flagris caesum securi percussit, primus Romanorum in Regem eo supplicio usus, quod Romanorum praesidium interfecisset: nisi verior caussa fuerit, quod magnam pecuniam, ut id faceret, ab Herode accepisset. Eundem mox Herodem, (licet Bruti & Cassii partes secutus fuisset [a]) Judaeorum regno praefecit, artibus ejus, vel pecunia potius ingenti, quam promittebat, delinitus. Ita Judaeorum Regum stirpe exstincta ad extraneos illud regnum transiit: nam vidimus, Antipatrum Herodis patrem fuisse *Idumaeum*. Africae illam partem, quae Jubae fuerat, *Sextius* nomine Caesaris obtinebat: veterem vero provinciam ex Senatus ordinatione Cornificius [b]. Huic Sextius denunciavit, ut provincia decederet; quod ex triumvirali divisione tota Caesari deberetut. At Cornificius *Ventidium* & *Laelium* diversis agminibus adversus Sextium misit. Sed Ventidio a Sextio caeso Laelius, qui jam Cirtam obsederat, ad Cornificium se re-

a *Joseph. Antiq. XIV.* 19. b *App. Al. Civ. IV. n.* 620.

cepit. Verum paullo post & Cornificius & Laelius a Sextio oppressi sunt, & ita in Africa debellatum est. Postea etiam *C. Fufidius*, qui a Caesare Africae praefectus erat, a Sextio Fulviae Antonii uxoris instinctu bello petitus est: & tandem post varios casus saepius victus manu sua cecidit. Lepidus, ut jam inter Triumviros convenerat, utramque provinciam Africam in suam ditionem recepit [a].

a *Dio L. XLVIII. p. m.* 248.

CAPUT QUINTUM.

Bellum Perusinum.

A.U. 712. Intra Italiam circa idem tempus bellum civile moverat Consul L. Antonius Triumviri frater: qui *Pietatis* sibi cognomen adsciverat, quod fratris Marci absentis partes contra Caesarem tueri velle videretur: eoque referunt denarios, in quibus legitur *Pietas Consulis* [b]; & qui ab altera parte M. Antonii, non Lucii vultum

a *Dio L. XLVIII. p. m.* 241. b *Vid. Spanh. de P. U. N. Diss. X. p.* 75. *Vaill. G. Anton. n.* 25. *sqq.*

vultum exhibent: quod tamen cognomen non prohibuit quin vitiorum fratris sui consors, virtutum, quae interdum in illo erant, expers haberetur [a]. Caussa belli, vel praetextus erat, quod Antonius & Fulvia dicerent, in divisione agrorum sibi & suis injuriam factam esse: Caesar vero quereretur, legiones ex pacto sibi non fuisse redditas. Nam proscriptorum non tantum; sed aliorum etiam praedia veteranis divisa fueerant [b]. Ergo Clodiam M Antonii privignam Caesar repudiat [c]: cujus caussam praetextu speciosiore suscepit Lucius: & simul eorum dominorum, quos divisione sua agris spoliare Caesar intendebat [d]. Cumque praeterea Sex. Pompejus, & Cn. Domitius Ahenobarbus infestis classibus maria obtinerent, ad magnas angustias Caesar redactus fuit. Coactus itaque in divisione agrorum moderatior esse coepit; & veteranorum intercessione de pace agere instituit. At

a *Vell. Pat. L. II. c.* 74. b *Horat. Serm. II. VI.* 55. *Virg. Ecl. I. v.* 71. c *Suet. Aug. c.* 63. d *App. Al. L. V. n.* 682.

At Fulvia, virilis animi mulier [a], gladio etiam cincta omnes contra Caesarem incitare conabatur: praesertim cum persuaderetur [b], bello Italiam turbante e complexibus Cleopatrae posse avelli Antonium. Caesar tamen pactis, quae cum Antonio fecerat, expositis veteranos permovit, ut se in hac controversia sub certis conditionibus judices constituerent [c]. Verum, postquam Fulvia & Antonius eorum judicio stare noluissent, metum etiam a Caesare caussati, legiones se huic adjunxerunt, qui adversarios suos invidiosa accusatione premebat. Ita bellum utrimque, & magnis quidem copiis paratum est, cum L. Antonius hostis a Senatu judicatus esset. Ipsa Roma, cui Lepidus cum exercitu praeerat [d], primum ab Antonio capta, mox a Caesare recepta est [e]. Tum, post alios etiam belli casus Antonius in Galliam profecturus Perusiae obsessus est: &, cum frustra eruptionem tentasset, fame

a *Flor. L. IV. c.* 5. b *Plut. Ant. p.* 929. c *App. d. l. n.* 683. *sq.* d *Liv. epit.* 125. e *Dio L. XLVIII. p. m.* 244.

me ad deditionem coactus. Ipsi aliisque paucis venia data in plures summates viros ingenti saevitia Caesar est usus. Perusia quoque casu quodam incendio absumpta est [a]. Fulvia cum liberis ad virum, plures ad Sex. Pompejum confugerunt [b]; cujus vires hac occasione mire augebantur. Observemus obiter miram rerum vicissitudinem [c]. Inter eos, qui metu Caesaris Italiam relinquebant [d], fuit *Ti. Claudius Nero* cum uxore sua *Livia Drusilla*, quae postea Caesaris Octaviani uxor, & filio *Tiberio*, qui deinde ejusdem Caesaris privignus, gener, & successor fuit. Nam Tiberius, qui Praetor hoc anno fuit, retentis ultra justum tempus magistratus insignibus, in Campania vocatis ad pileum servis frustra bellum renovare conatus est [e]. Antonius interim horum motuum caussa in Italiam navigans Fulviam Sicyone obiisse intellexit [f]: atque ita hoc fomite discordiae sublato facile de pace inter Antonium A.U.713.

a *Vell. d. l. App. Civ. V. n.* 699. b *Ibid. n.* 685. c *Dio Ib. p. m.* 245. d *Vid. Suet. Tib. c.* 6. e *Suet. Tib. c.* 4. f *Plut. Ant. p. m.* 929.

tonium & Caesarem convenit: eaque magis firmata est nuptiis inter *Octaviam Minorem* [a] Caesaris sororem, cujus maritus *C. Marcellus* nuper obierat, & Antonium contractis.

a *Vid. Periz. anim. Hist. c.* 5.

CAPUT SEXTUM.

Bellum cum Sexto Pompejo.

Origo belli. §. I. Sex. Pompejus minor Magni filius victis partibus cum paucis latronibus in Hispania circa Oceanum vagabatur [a]. Et pluribus mox ad eum confluentibus vivo adhuc Caesare bellum satis magnum excitavit: cum plures etiamnum in Hispania rebus suis faventes haberet, & classem praeterea & amicos; & insuper ergastula armasset [b]. Cumque mox occisus esset Caesar, a Senatu revocatus; & imperio maris cum eadem, quam pater ejus habuerat, potestate praefectus est. Triumviratu exorto, cum se inter percussores Caesaris

a *App. Civ. L. IV. n.* 637. b *Flor. L. IV. c.* 8.

Caesaris damnatum audivisset [a], Siciliam occupavit: quo ingens proscriptorum aliorumque tyrannidem fugientium confluxit numerus. Ergo, si ullum bellum civile justum esse possit; hoc certe Sex. Pompeji justissimum fuit, (de conscientia viri hic non agimus) quod neque socius tyrannidis, neque subjectus tute satis esse potuerit. Ex Africa etiam a Cornificio auxilia accepit. Et ita praelio cum *Salvidieno*, quem Octavianus Caesar contra eum miserat, congredi ausus exitu dubio pugnavit. Nec valde hominem metuebat Caesar bellum adversus eum differre coactus, quod trepidis Antonii nunciis in Graeciam evocaretur: quanquam etiam auxilium Pompejo, Domitius Ahenobarbus accederet. Post cladem Bruti Cassiique Cassius Parmensis cum M. Cicerone Oratoris filio, Statio Murco, aliisque partium ducibus ad Pompejum navigavit [b]: qui his accessionibus auctus Italiam fame premere instituit. Verum majores etiam vires acquisivit per simultatem inter Caesarem

a *Dio L. XLVIII. p. m.* 245. b *App. Civ. L. V. n.* 672.

Caesarem & L. Antonium ortam: ita ut imprudenter egisse visus sit, quod eo rerum statu sua defendere, quam aliena invadere mallet [a]. Non diu postea partes Pompeji Ahenobarbus deseruit [b]: cui tamen ingentem spem discordia Caesaris cum Antonio faciebat: & *Julia* Antonii mater Roma cum nuru sua Fulvia profugiens a Pompejo honorifice ad filium dimissa fuerat [c]. Igitur Caesar sibi metuens etiam *Muciam* Pompeji matrem ad eum remisit [d]: & per *Maecenatem* de pace cum Pompejo, & de nuptiis cum *Scribonia* sorore *Libonis*, qui socer Pompeji erat, egit. Et Italiam Sardiniamque invasit Pompejus hortante Antonio, qui etiam ipse Brundusium obsidebat. Sed intercedente exercitu, & *L. Coccejo* [e] simul cum Maecenate operam, ut Antonius Caesari reconciliaretur, praebente Pompejus ab Antonio in Siciliam revocatus est, quasi curaturus ea, de quibus inter ipsos convenerat [f].

Nam

a *Ibid. n.* 685. b *Ib. n.* 700. *Vell. L. II. c.* 76. c *Plut. Ant. p. m.* 930. *Dio. L. XLVIII. p.* 250. d *Dio Ib. p.* 245. e *Vid. Horat. Serm. I. V. v.* 27. f *Appian. n.* 708.

Nam ſacramento ſe obſtrinxerat Antonius ad ſocietatem belli contra Caeſarem [a]. Et pace inter Antonium & Caeſarem conciliata huic bellum cum Pompejo gerendum obtigit, cum bellum adverſus Parthos Antonio mandatum eſſet. Caeſar enim etiam cum Pompejo in gratiam redire recuſabat, poſtquam ejus copiae a *Menodoro* (*Menam* hunc vocant Plutarchus & Dio, *Menodorum* vero Appianus) duce Pompeji Sardinia ejectae eſſent: quanquam Populus caritate annonae preſſus urgeret Caeſaſarem [b], ut pacem cum Pompejo faceret [c]. Imo in ſummum periculum Caeſar venit, quod edicto de pecunia ad bellum cum Pompejo conferenda propoſito Populus ad furorem concitatus eſſet; qui palam Pompejo favere coepit. Et non ſine ingenti caede in Urbe facta Caeſar periculo ab Antonio ereptus eſt. Atque ita coacti fere & Antonius & Caeſar cum Pompejo prope Puteolos, vel *Miſenum*, in litore certe Campaniae, in

a *Dio ib. p.* 251. b *Suet. Aug. c.* 16.
c *App. l. d. n.* 719.

colloquium venerunt [a]. Et tandem pax convenit, his inter alias legibus, ut Siciliae, Sardiniae, Corsicae, quin etiam Peloponneso in quinquennium Pompejus imperaret; sestertium septingenties † pro bonis paternis reciperet; Pompeji filia *Marcello* Antonii nepoti, Caesaris sororis filio nuberet: atque ita multi viri illustres, qui hactenus Pompejum secuti erant, ad Urbem navigaverunt [b]; ac summum omnium ordinum gaudium fuit. Non possumus autem silentio transire magnitudinem animi, quam hac occasione ostendit Pompejus: qui cum Antonium & Caesarem in sua triremi convivio excepisset, & moneretur a Mena liberto, ut funibus incisis se Imperii Romani dominum redderet, perfidum id facinus aversatus est: neque tamen hanc virtutem, ut reliquas Romanorum, his saltem temporibus, virtutes, sinceram fuisse, liquet, quod illud consilium probaturus fuerat, si se inscio, & ita salvo

a *Liv. epist.* 127. *Vell. L. II. c.* 77 † *Phil.* 1750000. b *Vell. L. II. c.* 77.

salvo suo honore, a Mena id factum fuisset [a].

§. II. Sed statim turbata sunt haec foedera, quippe vix sponte Ducum inita, & discordia artibus Caesaris inter Pompejum & Menodorum, sive *Menam* dicere velis, exorta hic se ad Caesarem contulit [b], Sardinia etiam & Corsica ipsi traditis. Atque ita infesta classe in Sicisiam Caesar navigavit: juxta quam acri praelio navali, & ambiguo fere eventu inter Caesarianos Pompejanosque certatum est [c], ducibus horum *Menecrate* & *Demochare* Pompeji libertis: nam talium hominum opera fere hic utebatur [d]; quod signum certissimum est, eum, ut plerosque hoc tempore Romanos, omnino a pristina illa & sincera virtute descivisse. Secundum etiam praelium, cum summo quidem Caesaris periculo, & majore ejus, quam Pompeji damno factum est [e]: & ingens praeterea tempestas Caesaris praecipue classem afflixit: qua *Bellum renovatum. A.U.715.*

a *Plut. Ant. p. m.* 930. b *Appian. l. d. n.* 717. c *Epit. Liv.* 128. *Dio L. XLVIII. p. m.* 259. d *Vell. L. II. c.* 73 e *Appian. l. d. n.* 722. *Suet. Aug. c.* 16.

qua tamen opportunitate uti Pompejus turpiter neglexit. Vere deinde ineunte Antonius cum ingenti classe Caesari (qui per hyemem quoque diligentia summa res bello necessarias per Agrippam curaverat a) auxilio advenit, ut quidem prae se ferebat. Sed, nisi Octavia arbitra inter Antonium & Caesarem, qui hoc fere tempore Liviam matrimonio Tiberii Neronis, & quidem praegnantem abduxit, intervenisset, nova inter eos discordia fuisset exorta. Menodorus quoque indigne ferens, quod *Sabinus* ipsi in rebus gerendis praeponeretur c, fide a Pompejo impetrata rursus ad eum transfugit. Lepidus vero Caesari, ex Africa evocatus, auxilio advenit. Verum cum Caesar ejus opera tanquam legati uti vellet, ipse vero omnia aequato imperio (& jure quidem & merito) administrare, ad Pompejum Lepidus inclinare coepit. Pompejus, licet etiam aliam cladem tempestas Caesari intulisset. quam auxerat Menodorus classem ejus invadens

A.U. 712.

a *Vell. L. II. c.* 79. b *Suet. Aug. c.* 63. c *Dio L.* 48. *f.*

dens [a], hanc quoque occasionem neglexit, ad insolentem interim fastum transgressus; ita ut ob potentiam maritimam *Neptuni Filius* appellari vellet [b]. Sed videns Menodorus classis imperium sibi non esse redditum, se rursus ad Caesaris partes transtulit. Et haec fuit infelicitas Pompeji, ut omnium, quorum res minus sunt prosperae, ut & saepius consilia mutare cogeretur; & minus fidelibus uteretur amicis. Caesar tamen, ut par est, Menodoro nullam fidem deinceps habuit [c]. Tamen alter Pompeii Dux *Papias* magnas satis copias ad Lepidum ex Africa navigantes oppressit. Ipse vero Pompejus ab Agrippa navali praelio victus est [d]: qui tamen exercitum Caesaris mox iterum terrestribus copiis navalibusque circumvenit [e]: sed per rei militaris imperitiam etiam hoc rursus tempore occasionem rei bene gerendae amisit; cum se praeterea Agrippae cum novis copiis advenienti oppone-

a *Id. L.* 49. *init.* b *Vid. App. L. V. n.* 729. *Hor. Epod. IX. Plin. H. N. IX.* 16. c *Dio L. XLIX. init.* d *App. L. V. n.* 733. *Sex. Aur. Victor.* e *Liv. epit.* 129.

ponere cogeretur [a]. Caesar tamen amicis, servis & satellitibus destitutus refugere coactus est; quemadmodum etiam Dux ejus Cornificius, cujus legiones pene a Pompejo oppressae sunt [b].

Finis belli A. U. 717. §. III. At tandem magna clade victus Pompejus, & a suis desertus ad Antonium trepidus confugit [c]. Agrippa, qui ex hoc bello triumphum merito petere potuisset, eum prudenter neglexit, gnarus, Ducem omnem successuum suorum honorem Principi adscribere debere [d]. Corona tamen rostrata donatus est, sed non solus omnium, ut dicit Dio [e], cum etiam Varro bello piratico ea donatus sit [f]. Caesar, qui interea Lepidum, hominem timidum, & tamen de tota Sicilia occupanda consilia agitantem omni potestate exuerat, summa fortitudine vel temeritate, ut quibusdam videri posset, usus, Pompejum persequi noluit, seditionem etiam gravem militum suorum

a *Dio Ib. p. m.* 266. b *Vell. L. II. c.* 79. c *Flor. L. IV. c.* 8. d *Vid. Dion. L.* 49. *p.* 265. e *Ib. p.* 269. *Ita tamen etiam Liv. ep.* 129. f *Plin. XVI.* 4.

suorum expertus. Lepidum vero ad genua sibi provolutum in gratiam recepit, & Pontificatus Maximi sacerdotio ornavit: quod tamen non prohibuit, quin Circejos eum in perpetuum relegaret [a]. Atque inde ad Urbem regressus vectigalia multa abolevit, & immodicis honoribus a Senatu ornatus est, cum annum aetatis octavum & vigesimum implevisset [b]. *A.U.* 718. Qui favor Populi eo major erat, quod se, cessantibus jam ubique bellis civilibus, magistratum deponere velle simularet, quamprimum rediisset Antonius; cui eandem esse mentem affirmabat. Eodem tempore tribunitiam potestatem in perpetuum recepit [c]. Interea Pompejus, qui Mitylenem fuga delatus fuerat, cum Antonio de pace egit; licet revera tantum per legatos rerum Antonii statum explorare conaretur, spe etiam concepta succedendi in imperium, quod obtinebat Antonius. Igitur interea et ad Parthos, & ad alios barbaros de societate ineunda mise-

a *Suet. Aug. c.* 16. b *App. L. V. civ. n.* 746. c *ib. n.* 747.

miserat d. Sed Antonius subdolis hisce Pompeji consiliis intellectis *M. Titium* misit, qui vel bello eum persequeretur; vel si pacem mallet, honorifice eum adduceret. Pompejus vero, cum *Furnium* Antonii nomine Asiae Praefectum spe pacis decipere frustra tentasset, ad apertum rursus bellum conversus illud feliciter satis gessit. At cum majores copiae adversus illum mitterentur, plerique amicorum ejus ad Antonium transierunt b. Et tandem, licet adhuc inimicos suos vicisset, tamen, cum solemni illo suo vitio victoria uti neglexisset, *Amyntae* Antonii Duci seipsum tradit c. Verum a Titio, sive ex veteris offensae memoria, sive mandante illud Antonio, Mileti interfectus est annum aetatis agens quadragesimum.

a *Dio L. XLIX. p. m.* 270. b *App. d. l. n.* 751. c *Vell. L. II. c.* 79.

C A.

CAPUT SEPTIMUM.

Bellum Civile Antonii & Caesaris, quod & Actiacum.

§. I. Bello Philippensi confecto Caesar in Italiam rediit: Antonius ad provincias Orientis profectus est a, ut avaritiae suae immensae et luxui satisfaceret, decem annorum vectigalia intra annum pendenda exigens, cum tantundem biennio inimicos suos accepisse diceret b. Convenit tamen, ut novem tantum annorum tributa intra biennium solverent. Statim autem ac ingressus est Asiam illius regionis deliciis se penitus immersit, cum maximam pecuniae vim, *ducenta millia talentorum* †, Sociis extorsisset. At plane eum pessundedit amor Cleopatrae Aegyptiorum reginae. Jusserat eam ad se venire in Ciliciam, ut caussam diceret: nam de auxiliis Cassio submissis accusabatur. Regina, quae sciret, *Amor Antonii & Cleopatrae.*

Tt 5 ani-

a *Plut. Anton. p.* 926. b *Appian. Civ. L. V. n.* 674. † *Philipp.* 120000000.

animum Antonii propenſum eſſe ad libidinem, iter ſuſcepit incredibili plane luxuriae apparatu inſtructa: ita ut vulgi ſermonibus jactaretur, *Venerem ad Bacchum comeſſatum veniſſe* [a]. Nec fefellit ſua ſpes mulierem ſubdolam: nam, cum ſe facile de criminibus objectis purgaſſet, Antonium tanquam addictum abduxit Alexandriam; ubi ſtatim ingenio ſuo & luxui indulgere coepit, habitum & nomen *Liberi Patris* uſurpans [b]. Et dicitur, jam olim amaſſe mulierem, quum Gabinium Imperatorem Praefectus Equitum Alexandriam ſequeretur [c]. Sed tamen, cum & uxorem ſuam & fratrem Italia a Caeſare eſſe ejectos, & Labienum cum Parthis in Lydiam jam & Ioniam progreſſos eſſe, nunciaretur, dilato Parthico bello in Italiam contendit. Neque hic repetemus, quae de reconciliatione ejus cum Caeſare, & de pace cum Sex. Pompejo facta jam diximus. Et belli etiam Parthici narrationem differemus, donec hujus belli civilis deſcriptio explica-

ta

a *Plut. Ant. p. m.* 927. b *Vell. Pat. L. II. c.* 82. c *Appian. l. d. n.* 676.

ta ſit. Ut vero in Syriam reverſus eſt Antonius, & otium eſt interea dum Caeſar res Galliae nonnihil turbatas componit [a], amor Cleopatrae conſiliis melioribus male repreſſus etiam magis exarſit [b]. Ergo illi ad ſe evocatae plura ingentia regna condonavit, Phoeniciam, Syriam cavam, Cyprum, magnam Ciliciae, Judaeae, Arabiae *Nabathaeae* partem: geminoſque jam ex ea ſuſtulerat filios.

§. II. Neque reverſus a bello Parthico minus inſano amore eam complexus eſt; ita ut Caeſar ſororem ſuam mariti domum relinquere juberet [c]: licet ipſa fratrem oraret, ne ſui cauſſa arma in Antonium ſumerentur. Sed ipſa benignitate ſua Octavia Antonium incendebat. Et cum Caeſar, (licet *Soſius* Conſul A. U. 721. in Senatu multa in Caeſarem, multa pro Antonio dixiſſet) cum Caeſar, inquam, oſtendiſſet Senatui ſummas injurias, quibus & ſororem ſuam & Populum Romanum afficiebat Antonius, Aegyptum, quae extra ſortem ejus

Proprior belli cauſſa.

a *Appian. Civ. L. V. n.* 715. b *Plut. Ant. p. m.* 932. c *Ibid. p.* 940. *f.*

ejus erat, obtinendo, & liberis Cleopatrae ea, quae Populi Romani erant, largiendo, Antonius misit, qui etiam Caesarem incusarent, (& jam Consules & multi Senatorum ad eum confugerant) quod extortam Pompejo Siciliam teneret solus; quod classem commodato acceptam non reddidisset; quod omnia, quae Lepidi fuerant, exercitum, provincias, vectigalia retineret; quem etiam, & vere quidem, a Caesare magistratu detrusum esse dicebat; quod Italia pene tota suis militibus divisa Antonii milites neglexisset. Cum vero ex amicis Antonii plures ad Caesarem transiissent, hic eorum indicio testamentum ab Antonio factum nactus est: eoque publice recitato ingentem omnium ordinum contra Antonium indignationem commovit; cum in eo testimonium ferret Caesarioni, legitimum eum esse Caesaris filium; filiisque suis ex Cleopatra immensa munera daret; & suum denique mortui corpus Alexandriae cum Cleopatra humari juberet [a] Quod factum

[a] *Dio L. L. p. m.* 284.

ctum, ut iniquissimum [a], Antonius postea Caesari objecit. Postquam vero Antonius a Caesare acerbius responsum accepisset, bellum extemplo paravit, Cleopatra in Aegyptum discedere jussa. Verum haec, quae semper metuebat Octaviam, obtinuit, ut cum Antonio manere liceret. Interim, dum Reges & Tetrarchae (nam commodum jam bella externa cessaverant) Antonio jubente cuncta ad bellum parant, ipse & Cleopatra Sami Athenisque genio indulgebant; quibusdam etiam Romam missis qui Octaviam suis aedibus pellerent: excessitque illa Antonii liberos secum trahens. Quod tamen non intelligo cur tulerit Caesar. Hic autem laborabat summa inopia pecuniae, & ejus exactionibus tota exacerbabatur Italia; ita ut in maximis Antonii peccatis fuerit, quod bellum in aliam aestatem gerendum distulisset.

§. III. Ut vero satis paratus erat Caesar bellum in Cleopatram decernitur: nam Antonium hostem appellare noluerunt metu illorum, qui cum *Ipsum bellum. A.U.722.*

a *Vid. Casaub. ad Suet. Aug. c.* 17.

cum eo erant [a]. Ei tamen abrogatur imperium, cujus mulieri arbitrium tradidiſſet; addito etiam, non ſatis mentis compotem eſſe Antonium; quippe potione a Cleopatra data corruptum [b]. Verum id etiam agebat Caeſar, ut Antonio objici poſſet, quod ultro pro muliere Aegyptia bellum adverſus patriam ſuſcepiſſet. Ingentes autem copias, Caeſar ex Occidente, ex Oriente Antonius cöegerunt [c]: ſed agilitate navium & praeſtantia militum longe Caeſar ſuperabat Antonium: qui pauciores multo naves, ſed quae numero magnitudinem penſarent, habebat [d]. Et illud ipſum inter praecipuas cauſſas cladis Antonii fuit; cum naves Caeſaris ſingulae plures Antonii graviores adortae facile eas ſuperarent. Hujus praeterea conſilia & animum praeſens corrumpebat Cleopatra: ita ut jam multi ad Caeſarem, & quotidie deficerent: inter quos fuit Plancus, qui turpiſſima adulatione apud Antonium & Cleopatram uſus fuerat.

a *Dio L. L. p. m.* 284. b *Plut. Ant. p. m.* 943. c *Ib. p. ſqq. Dio Ib. p. ſqq.* d *Flor. L. IV. c.* 11.

rat [a]. Neque haec prohibere poterat: quanquam se secundo mense a finito bello imperium depositurum esse promitteret [b]; & praeterea auro non parceret, ut plures in suas pertraheret partes: ita ut Antonius omnes jam suspectos habens ingenti saevitia in suos uteretur. Reginae quoque consilio usus, cum frustra suaderet *P. Canidius*, qui terrestribus copiis praeerat, ut relicta Cleopatra regressus in Macedoniam, aut Thraciam (ac eo etiam Caesar Antonium avocare conabatur [c]) pedestris praelii aleae negotium committeret, navali certamine decertare statuit, Regina jam tum fugae opportunitatem circumspiciente.

§. IV. Ergo quae prima occasio coeli sereni & tranquilli maris se obtulit, ea usus Antonius praelium commisit. Et utraque classis ad *Actium* urbem Acarnaniae concurrit; cui objecta fuit in Epiro *Nicopolis* paullo post a Caesare in memoriam victoriae condita. Ludosque illic Quinquennales

Praelium Actiacum.

a *Vell. Pat. L. II, c.* 83. b *Dio L. L. p.* 285. c *Ib. p.* 288.

nales idem constituit [a]. Factum autem est praelium IV. Nonas Septembres A. U. 722 [b]. unde ita initium Imperii a solo Caesare Octaviano gesti sumi debet. Ambigua autem fere fortuna certabatur, nisi quod celeritate navium usus Caesar jam ab initio superior futurus videretur [c], quando repente Cleopatra [d], quae in anchoris post classem pugnantem stabat, cum sexaginta navibus suis fugam arripiens, quod exspectationem exitus ancipitis praelii muliebris animus diutius non ferret, Antonium amore perditum secum traxit. Hic paullo post multos ex amicis a se dimisit, ut saluti suae prospicerent, aureo & argenteo instrumento regio magni pretii donatos. Classis interea Antonii ad Actium strenue repugnabat: nam pauci ejus fugam senserant [e]. Quin etiam ea jam intellecta fidem ei servarunt sui, conditiones a Caesare oblatas spernentes: quanquam etiam ignibus injectis multae naves a Caesarianis cremarentur [f]: sed a Canidio

a *Suet. Aug. c.* 18. b *Dio L. LI. init.* c *Id. L. L. p.* 296. d *Plut. Ant. p. m.* 946. e *Vell. L. II. c.* 85. f *Dio L. L. p. m.* 297.

nidio quoque & Ducibus ſuis relicti ſe Caeſari aggregaverunt. Hos partim in Italiam, partim alio ſparſos dimiſit: & reliquum quoque exercitum iter in Macedoniam intendentem ſine pugna ſibi adjunxit: & Graeciae etiam civitates ab Antonio afflictas ſolatus eſt. Illi etiam, qui inter auxilia Antonii fuerant, cum in ſuam quiſque patriam receſſiſſent, nullum praeterea bellum geſſerunt: ſed pars ſtatim, pars poſtea pacis conditiones a Caeſare latas acceperunt [a]: omniumque illorum res a Caeſare ordinatae ſunt.

§. V. Antonius ab amicis prohibitus, ne manus ſibi inferret, Alexandriam delatus eſt: & ibi demum plenae cladis nuncium accepit [b]: ut etiam, defeciſſe a ſe Herodem Judaeum, & alios Dynaſtas plurimos. Inde tamen, quaſi omnem ſpem abjeciſſet, ad pocula comeſſationeſque ſe ſimul & civitatem convertit. Caeſar vero, rebus etiam in Aſia conſtitutis, in Italiam properavit, ne ibi per abſentiam ſuam ſeditiones orirentur: ſed ibi quoque rebus ex animi ſententia *Finis Antonii & Cleopatrae.*

Tom. II. Vv com-

a *Id. L. LI. init.* b *Plut. Ant. p. m.* 949.

compositis tricesimo quam venerat die in Graeciam revectus est [a]. Et proximo anno persecutus Antonium legationes ab ipso & Cleopatra missas rejecit; huic tamen occulte mandans, si Antonium sustulisset, vel ejecisset, nihil ei benignitatis defuturum [b]. Nec mitius ad secundam & tertiam legationem respondit; auro nihilominus, quod miserat Antonius, accepto [c]. Neque etiam destiterant interea Antonius & Cleopatra a parando bello, Populos & Reges ad auxilium convocantes: quanquam fugam quoque, sive in Hispaniam, sive ad Mare rubrum meditati esse dicuntur [d]; praesertim cum etiam Reges & Populi auxilia denegarent. Caesar autem ea mansuetudine non fuerat usus, nisi quod timeret, ne prae desperatione aut ad resistendum compellerentur, aut fugerent, aut denique thesauros, quos immensos esse audiverat, corrumperent. Sed non nisi transacta hyeme Caesar Pelusium cepit, prodente eam urbem Cleopa-

A.U. 723.

tra

a *Dio L. LI. p. m.* 301. *Suet. Aug. c.* 17.
b *Plut. Ant. p. m.* 950. c *Dio L. LI. p. m.* 303. d *Ib. p.* 302.

tra [a], quae etiam Caesarem ad amorem sui pellicere se posse sperabat. Antonius tamen adhuc eruptione & equestri praelio, & prospere quidem cum Caesare pugnavit: quod tamen non prohibuit, quin paullo post pedestri praelio victus a classe primum, & mox etiam ab equitibus desereretur, omnibus transitionem ad Caesarem facientibus [b]. Cleopatra (nam ab ea se proditum clamabat Antonius) iram ejus & desperationem verita se monumento Regum inclusit; misitque ad Antonium nuncios, qui defunctam eam esse dicerent; sperans Antonium eo nuncio intellecto manus sibi esse illaturum [c]. Antonius sane, obiisse eam credens, ab *Erote* servo mortem beneficii loco petiit. At cum hic seipsum occidisset, exemplo erectus ictum sibi, sed non eum qui mortalis esset, intulit. Cum vero vivere Cleopatram intellexisset, ex fastigio enim monumenti prospexerat, ad eam se deferri jussit: & maximo muliercularum labore funibus ad illam subductus est;

a *Ib. p.* 304. b *Plut. Ant. p. m.* 951.
c *Dio L. LI. p. m.* 304. *Liv. Epit.* 133.

neque enim monumenti fores reſerari Cleopatra voluerat. Atque ibi paullo poſt in gremio Reginae exſpiravit. Caeſar porro Cleopatram vivam in poteſtatem redigere conatus eſt : miſitque qui eam cuſtodirent, & omnibus blanditiis delinire conarentur. Neque illa omnem ſpem ſalutis abjecerat ; & per nuncios Antonii mortem Cæſari indicaverat. *Antyllus* interim, ſive *Antonius* b, Antonii ex Fulvia filius, a militibus eſt interemptus: quemadmodum etiam paullo poſt Caeſarionem, qui ex Dictatore Caeſare & Cleopatra natus ferebatur, monentibus illud amicis, Caeſar occidi curavit. Iisque adoleſcentibus perniciem acceleravit, quod Aegyptii eos jam ſibi Duces conſtituiſſent, ſi quid Antonio & Cleopatrae accidiſſet b. Antonii tamen corpus Cleopatrae magnifice ſepeliendum conceſſit. Et paucis diebus interjectis ipſe ad eam venit, cupiens eam ad ſplendorem triumphi ſui ſervare, & ſimul theſauris ejus potiri ; eamque conſolari ag-

a *Suet. Aug. c.* 17. *Plut. Ant. p. m.* 923.
b *Dio L. LI. p. m.* 302.

aggressus est. Et cum eam vitae cupidine teneri credidisset, discessit. Verum postquam blanditiis suis plane non moveri Caesarem vidisset Regina, & praeterea, *Dolabella* nobili juvene per nuncium illud significante, intellexisset, se post triduum cum liberis in Italiam esse mittendam, petiit a Caesare [a], ut inferias Antonio persolvere sibi liceret. Atque ita, *Epaphrodito* liberto, cui custodia ejus mandata erat, cum literis ad Caesarem ablegato [b], in monumentum Antonii delata aspidis, quam inter ficos inferri jusserat, morsu periisse creditur; quod genus mortis non novum fuisse in Aegypto ex Cicerone intelligitur [c]. Alii eam venenum sumpsisse dicunt [d]; nec satis certo constitit, quo genere mortis perierit. Caesar eam regio funere efferri, & apud Antonium sepeliri jussit. Decessit nata annos undequadraginta. Liberos ejus superstites Octavia cum suis educavit [e]. Filia *Cleopatra* postea *Jubae*

Vv 3 Mau-

a *Sex. Aur. Vict.* b *Dio Ib. p. m.* 306. c *Pro C. Rab. Post. c.* 9. d *Plut. Ant. p. m.* 955. e *Ib. Vid. & Suet. Aug. c.* 17.

Mauritaniae Regi nupsit [a].

Res proxime bellum secutae. *A.U.724.* §. VI. Caesar deinde per Syriam in Asiam profectus omnia ad bellum cum Parthis gerendum paravit. Et anno sequente Romam reversus, & incredibili hominum gaudio exceptus per triduum triumphavit [b]; ludosque omnis generis edidit. Templum Jani omnibus jam bellis perfectis clausit; & omnibus, quos adulatio reperire potuit, honoribus auctus est. [c]. Ita Aegyptus in provinciae formam redacta fuit: ex qua tantum pecuniae in aerarium Caesar intulisse dicitur quantum Pater ejus ex Gallia [d]. Aegypto *Cn. Cornelius Gallus* eques Romanus praefectus est, cum provinciam aditu difficilem, annonae foecundam, superstitione ac lascivia discordem & mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum viro Senatorio committere minus tutum esse videretur [e]. Verum paullo ante, dum ultimam manum bello Actiaco Alexandrinoque Caesar imponit *M. Lepidus* M. Lepidi Triumviri filius *Iunia*

a *Dio lb. p. m.* 307. b *Suet. Aug. c.* 22. c *Dio L. LI. p. m.* 309. d *Vell L. II. c.* 39. e *Tacit. Hist. I. c.* 11.

nia sorore Bruti natus interficiendi, simul ac in Urbem rediisset, Caesaris consilia iniverat [a]. Sed Maecenas, quem Urbi praefecerat Caesar, summa prudentia & mira celeritate, nullaque cum perturbatione aut rerum, aut hominum oppresso Lepido, immane novi ac resurrecturi belli civilis restinxit incendium. Ita bella civilia vigesimo circiter anno, quam coepta fuerant, finita sunt: & non quidem, ut falsissime dicit adulator Vellejus [b], prisca illa & antiqua Reipublicae forma revocata est: sed tamen in firmum, & longe meliorem, quam proximis annis fuerat, statum est composita; de qua re, ante quam finiamus, adhuc aliquid adjecturi sumus.

a *Liv. epit.* 133. *Vell. L. II. c.* 88. b *L. II. c.* 89.

CAPUT OCTAVUM.

Bellum Parthicum.

§. I. Licet Caesar, ut vidimus, paullo ante mortem bellum Parthis inferre statuisset, ipsi tamen *Origo belli.*

jam per aliquod tempus a bello contra Romanos gerendo abstinuerant; quod horum praecipue artibus discordiis inter se vexarentur. Sed non diu postea opportuna occasio bellum Romanis faciendi ipsis obtigisse visa est. Post praelium nempe Philippense *T. Labienus*, Labieni, qui Mundensi praelio ceciderat, filius [a], adolescens stolidus, si credimus Straboni [b], qui a Bruto Cassioque ad auxilium petendum ad Parthos fuerat missus [c], audita partium clade cum veniam desperaret, potius sibi cum barbaris vivendum, quam cum civibus in patria pereundum statuit. Ibi dum in Aegypto Antonius amore indul-
*A.U.*713. get, & Sex. Pompeji bello distineretur Caesar, cum *Pacoro* filio Regis Orodis Syriam invasit [d], & Apameam cepit, & Antiochiam, *Decidium*que *Saxam* M. Antonii legatum vicit, transitione militum, qui Cassii olim & Bruti partes secuti fuerant, auctus. Justiorem etiam Parthorum caussam faciebat, quod *Palmyrenos* in fidem

a *Hirt. bell. Hisp. c.* 32. b *L. XIV. n.* 660. c *Dio L. XLVIII. p. m.* 249. d *Flor. L. IV. c.* 9.

fidem recepissent; quorum urbem opulentissimam militibus suis diripiendam Antonius promiserat [a]. Inde Pacorus omni Syria, excepta Tyro, subacta Hyrcanum Aristobuli filium a Romanis Judaeae praepositum removit; eique fratrem ejus *Antigonum* substituit [b]. Labienus vero Ciliciam & Asiam fere omnem occupavit, & *Parthici* cognomen assumpsit [c], more certe a Romanis rationibus diversissimo.

§. II. Antonius autem (nam & bellum Parthicum a Senatu decretum erat) vix e somno & crapula excitatus [d] in Syriam quidem profectus est, tanquam Tyro opem laturus; sed omnia jam ab hostibus occupata cernens regressus est; praesertim cum Fulviae suae literis & lacrymis in Italiam revocaretur [e]. Post aliquot tempus ex Italia in Graeciam reversus *P. Ventidium* in Asiam ad bellum cum Labieno gerendum praemisit: qui repentino adventu suo territum hostem

Res ab Antonio gestae.

Vv 5 stem

a *Appian. Civ. L. V. n.* 676. b *Joseph. Ant. L. XIV. c.* 24. c *Strabo l. d. Dio L. XLVIII. p. m.* 290. d *Plut. Ant. p. m.* 929. e *Appian. Parthic. n.* 156.

ſtem profligavit, & in Syriam repulit [a]. Parthos etiam auxilio ei venientes vicit; ipſumque Labienum mox copiis fere exuit. Labienus paullo poſt a *Demetrio* liberto, quem Cypro Antonius praefecerat, captus eſt, & mox occiſus. Inde Ventidius Ciliciam primo, mox Syriam a Parthis relictam recepit, *Arado* ſolum excepta; & deinde etiam Palaeſtinam; & multam pecuniam a Regibus, qui Pacorum auxilio juviſſent, expreſſit; neque tamen ipſe a Senatu ob has res geſtas honoratus eſt; ſed Antonius, cujus auſpiciis eas geſſerat. Deinde metum ſimulans Parthos ad praelium pellexit, & vicit, ipſo Pacoro in ea pugna caeſo [b], eodem anni die, quo quondam Craſſus a Parthis caeſus fuerat: atque ita Pacori capite ad urbes, quae defecerant, circumlato omnes ſine bello receptae ſunt [c]. Et ulterius victoriam perſequi potuiſſet Ventidius, niſi Antonii metuiſſet invidiam [d]. Romae autem & Antonio & Ventidio triumphus eſt decretus; quem

a *Plut. Ant. p.* 931. b *Dio L. XLIX. p. m.* 272. c *Flor. L. IV. c.* 9. d *Plut. Ant. p.* 931. *Appian. Parth. n.* 157.

quem hic tamen solus duxit, cum interea periisset Antonius. Primus autem Romanorum de Parthis triumphavit Ventidius, & solus ex privatis. Ac mira sane hic observari potest rerum vicissitudo: cum hic idem Ventidius puer olim cum aliis captivis in Pompeji Strabonis triumpho ductus fuerit [a]. Antonii etiam legatus Canidius Armenios, Albanos & Iberos domuit. Parthi vero vivo etiamnum Antonio otium nacti novum bellum fecerunt. *Phraates* enim, cui pater Orodes regnum tradiderat, mira id ferocia tractavit, fratribus suis necatis, imo ipso patre, cum indignius id ferre videretur, occiso: atque ita primorum multos, & inter eos *Monaesen*, partim alio, partim ad Antonium transire fecit. Huic Antonius regnum Parthicae, & alia insuper dona pollicitus, & quaedam etiam repraesentans, bellum commisit. At Monaeses summis Parthi promissis permotus retro cessit. Antonius indignationem dissimulans eum ad Parthos misit, quasi de pace agere vellet, sperans interea Regem imparatum *A.U.* 712.

a *Plin. H. N. VII.* 43. *Gell. XV.* 4.

tum opprimi posse: nam ipse quidem octodecim legiones, & sexdecim millia equitum habuit [a]. Cum vero aditus probe munitos reperiisset Antonius, in Medos, eorum Regi bellum facturus, iter deflexit; & urbem *Praaspa*, ut Dioni dicitur, vel *Phraata*, ut Plutarchus & Appianus eam vocant, Medorum regiam oppugnare coepit. Interea Parthi, qui urbem illam validissime munitam esse scirent, *Oppium Statianum* Antonii Ducem cum copiis, quas habebat, concidunt; & machinas urbis oppugnationi inservituras in potestatem redigunt [b]. Antonius autem, oppugnatione Praasporum relicta multis magnisque incommodis a Parthis affectus est: quanquam etiam ipse saepissime hostes fuderit. Discessit etiam ab eo *Artabazus* Armenius, qui praecipua belli caussa fuerat, cum nihil boni sibi ab Antonio speraret. Hic plurimis suorum, sive ferro, sive fame amissis, (2400. fuisse dicit Appianus) & panis quoque inopia pressus

a *Liv. epit.* 130. b *App. Al. Parthic. n.* 158.

ſus in Armeniam rediit; atque inde in Aegyptum profectus eſt, cum pacem ei & ſecuritatem promiſiſſent Parthi, ſi reditum maturaſſet. Praecipuam autem cauſſam Antonio rei male geſtae fuiſſe dicunt, quod prae amore Cleopatrae mentis non ſatis compos de reditu magis, quam de victoria cogitaret [a]. Anno quidem ſequente Armeniae Regem bello perſequi ſtatuit: nam ejus diſceſſus praecipua malorum omnium cauſſa Romanis fuerat: pacemque propterea cum Medo fecit [b]. Sed illecebris Cleopatrae delinitus bellum omiſit: cum tamen tantum apparatum feciſſet, ut timor ejus ad Indos etiam [c] perveniſſe dicatur. Verum anno ſe- *A.U.* 719. quente Rege per fraudem capto ejus regnum in poteſtatem redegit; ac filio ſuo ex Cleopatra conceſſit [d]. Et poſtea adhuc in Mediam profectus unam ex filiabus Regis conjugem uni ex filiis Cleopatrae futuram accepit [e]: eumque Mediae & Parthiae Regem, ſi

a *Appian. Ib. Liv. epit.* 130. b *Appian. Ib. n.* 169. c *Plut. Ant. p. m.* 932. d *Liv. epit.* 131. e *Appian. Parth. in f.*

si eas regiones subegisset, fecit a. Post mortem Antonii res a Parthis per aliquod tempus quietae fuerunt b: & si aliquid rei cum iis gestum fuit, ejus narratio finibus, quos nobis statuimus, non continetur. Hoc tantum adjiciemus, Augustum captivos & signa militaria, quae caeso Crasso ceperant Parthi; & ea etiam, quae Antonio ademerant, recepisse c, cum filium Phraatis eo consilio patri remisisset d. Ea autem signa Tiberio Augusti auspiciis in Oriente res gerenti restituta sunt e.

a *Plut. Ant. p.* 941. b *Dio L. LI. p. m.* 309. c *Suet. Aug. c.* 21. *Vell. L. II. c.* 91. d *Dio L. LIII. f.* e *Suet. Tib. c.* 9.

CAPUT NONUM.

Bella quaedam alia Octaviani Caesaris.

Bella cum Gallis.

§. I. Horum tamen bellorum summa capita tantum memorabimus, cum jam ad finem hujus operis cum gaudio properemus. De gentibus quibusdam Inalpinis L. Antonius Triumviri frater A. U. 712. trium-

triumphum petiit; & obtinuit a: quanquam nihil admodum laude dignum gessisset; neque magistratum imperiumve in iis locis legitimum unquam habuisset. Felicior fuit Agrippa, qui ex Praetura Galliam ulteriorem obtinens Caesaris auspiciis res in Aquitania feliciter administravit; & postea secundus Romanorum belli caussa Rhenum transiit. Triumphum tamen neglexit b ob damna, quae Caesar in bello contra Sex. Pompejum passus fuerat. Verum A. U. 724. *C. Albius Carrinas* de Gallis Morinis triumphavit; ut etiam de Suevis: nam postquam Morinos subegerat, etiam Suevos in Galliam irruentes ante biennium repulerat c. Et qui Carrinati successit *Nonius Gallus* Treviros Germanorum auxiliis fretos & rebellantes subegit d. Denique A. U. 726. de Gallis Aquitanis triumphavit *M. Valerius Messalla* e. Contra Salassos, aliasque gentes Alpinas ipse Caesar A. U. *U. U. 714.*

a. *Dio L. XLVIII. p. m.* 240. *Tabb. Capit.* b *Vid. Dion. L. XLIX. p. m.* 265. c *Dio L. LI. p.* 310. d *Dio Ibid.* e *Appian. Civ. L. IV. n.* 611. *Cl. Broukh. ad Tibull. IV.* 1. *v.* 107.

A. U. 718. bellum solita sua felicitate gessit [a].

Bella Hispanica. §. II. In Hispania Cn. Domitius Calvinus A. U. 714. Caesaris auspiciis primum feliciter pugnavit; at legatus ejus a militibus suis desertus, ab Hispanis obsessus & occisus est. Sed Domitius revocata vetere disciplina, punitisque desertoribus hostes denuo adortus est, & victoriam reportavit [b]. Postea etiam Cantabros, Vaccaeos, Astures a *Statilio Tauro* domitos legimus. A. U. 715. *Bogud* Mauritaniae Rex in Hispaniam trajiciens bellum movit; sed suorum defectione regredi coactus a Caesarianis (nam ipse Antonio favebat) victus se ad Antonium contulit; & regnum ejus a *Boccho* occupatum est [c]: cui illud Caesar confirmavit. *C.* denique *Norbanum Flaccum* A. U. 719. in Hispania bene res gessisse Marmora Capitolina fidem faciunt.

Bella cum Pannoniis & vicinis. A. U. 718. §. III. Cum gentes Inalpinas Caesar, ut vidimus, domuisset, in Pannonicos etiam exercitum duxit, nullam belli caussam habens, nisi quod milites

a *Dio L. XLIIX. p. m.* b *Id. L. XLVIII. p. m.* 256. *Vell. L. II. c.* 78. c *Dio Ib. p.* 258.

milites exercere, & ex alienis opibus alimenta iis praebere conaretur, id omne justum ratus, quod infirmior contra potentiorem patrasset. Et primum quidem se a rapinis continuit; quod speraret citra vim eos sibi adjungere posse. Cum vero prior ab ipsis laesus esset, (nec mirum cum hostilem exercitum agros suos immerito insidentem viderent) praedas quas potuit maximas ex agris eorum egit. Et fortiter satis se defendebant barbari, Mena etiam illo Sex. Pompeji liberto interfecto. Tandem tamen pacis conditiones accipere coacti sunt. Sed paullo post dum Caesar U. U. 719. in Britanniam expeditionem parat, Pannonii & Dalmatae, & etiam Salassi rebellare coeperunt. Verum Pannonicos quidem recepit *Geminus*: Salassos Valerius Messalla domuit. Dalmatae prius ab Agrippa; inde ab ipso Caesare coërciti sunt: quibusdam tamen Statilio Tauro, quos domaret, relictis. De quibus omnibus popu- A. U. 724. lis confecto civili bello Caesar triumphum duxit. Eodem tamen etiam tempore Crassus contra *Dacos*[a], qui ad An-

a *Dio L. LI. p.* 312.

tonium inclinaverant, & Bastarnas) qui Istrum transgressi Mysos aliosque populos finitimos subegerant, bellum gessit. Quod quidem hactenus ad Romanos nihil attinebat. Sed, cum etiam Thraces Dentheletas Romanorum socios invasissent, Crassus non tantum eos repulit; verum etiam fusis hostibus Mysiae quoddam oppidum cepit. Inde Bastarnas quoque, ex quorum legatis vino gentis consilia expresserat, superavit. Quibus peractis, Mysos quoque aggressus alios vi, terrore alios, alios denique persuadendo in potestatem redegit: licet ipse partim a frigore, partim á Thracibus, per quos iter faciebat, ingentia damna pateretur. Triumphus tamen & Caesari & Crasso ob has res gestas decretus est; quem tamen Crassus demum egit post biennium. Sed
A.U. 726. interea etiam alias victorias de his & finitimis gentibus obtinuit. Et signa, quae quondam C. Antonio Bastarnae ademerant, recepit, in quasdam gentes tanta saevitia usus, ut captivis eorum omnibus manus amputaverit [a]. His rebus gestis Caesar Janum clausit; quanquam adhuc cum Treviris Ger-

[a] *Dio L. LI. vers. f.*

Germanisque, & in Hispania cum Vaccaeis & Cantabris bella a Ducibus ipsius gererentur.

CAPUT DECIMUM.

De Imperio ad Octavianum Caesarem, qui inde AUGUSTUS dictus est, delato.

§. I. Post immensos honores Caesari Octaviano decretos, quos partim recensuimus, partim recensere parum attinet, summa totius Reipublicae Anno Urbis septingentesimo vigesimo quarto rursus penes unum hominem esse coepit [a]. Quo tempore Caesar cum Maecenate & Agrippa, quos solos arcanorum maxime consiliorum habebat conscios, *de Republica S. P. Q. R. reddenda* consultasse dicitur. Quod tamen, an usquequaque veritati consentaneum sit; vel saltem, an serio unquam eam deliberationem instituerit, merito posse dubitari credo. Refert Dio rationes longissimis sermonibus comprehensas, quibus Agrippa restituendum

Deliberatio Caesaris de reddenda Rep.

A. U. 724.

a *Dio L. LII. init.*

Populo principatum censuit; Maecenas vero supremam potestatem, qua jam gaudebat Caesar, restituendi ipsi auctor fuerit, consilia simul prudentissima de totius Reipublicae administratione adjiciens. Et operae pretium erit utriusque orationis summam hic tanquam in brevi tabella lectorum oculis simul & animis considerandam subjicere.

Consilium Agrippae. §. II. Et Agrippa quidem argumenta sententiae suae firmandae desumpserat ab odio, quod sibi contracturus erat, si omnia Caesar egisse videretur, non pietatis in Patrem causa, neve, nt Rempublicam contra insidiatores libertatis suae assereret, sed sui duntaxat commodi & patriam in servitutem redigendi gratia. Tum etiam ursit, quam grata, & naturae conveniens sit aequalitas inter eos qui in libera civitate, & eadem conditione nati sunt. Ea enim ratione concordiam stabiliri posse, cum homines bona & mala communia ducentes omnia, quisque pro virili, ad communem salutem conferre parati sint. In dominatu vero unius omnes suo tantum commodo intentos esse, dum

dum principis mores, sive boni illi sint, sive mali sibi imitandos proponunt. Addebat praeterea, non sine ingenti molestia & periculo dominantis liberum populum ad servitutis patientiam posse institui: cum primum ingenti odio ipsum flagrare necesse sit, dum pecuniam, sine qua stare non possit Respublica, e civibus colligit; quam in unum hominem non libenter conferunt, eum solum maxime ea frui existimantes, cum in libera civitate in suum quemque usum se pecunias conferre cives opinentur: idque certo sensu verum videri possit, cum etiam ad civilia & militaria munia magis adhibeantur, dum princeps in alienos fere & mercenarios, ut sibi addictiores sint, ea conferre soleat. Adhaec etiam exosum fieri civitatis quondam liberae dominum, dum criminum judicia exercere cogitur; cum judiciorum specie suae cupiditati eum indulgere opinantur: in libera vero civitate judicia facilius ferri, cum neque potentiae judicis, neque gratiae imputari ea adeo facile possint. Monebat etiam, quam difficilis & odii plena res foret eligere ex omni ci-

vium multitudine, quorum opera Princeps sibi utendum censeat; quum utique opera aliorum uti necessarium sit. Neque odii tantum, sed etiam periculi plenum opus esse: nam si ineptos rebus gerendis praeficiat, detrimentum Reipublicae afferri; si magnanimos & idoneos, ipsi Principi esse quod sibi ab illis metuat: cum e contrario statui libero conducat, si plurimi magnis rebus idonei in eo reperiantur. Exemplis deinde consilium suum fulciebat a Graecorum populis desumptis; ubi statuum popularium gloria & res gestae nimium quantum illis, quae tyranni, aut reges egissent, praecellerent. Et praesertim ipsam Romanorum hoc docere Rempublicam, quae ad tantum potentiae fastigium sub libera ejus administratione crevisset. Denique neque unum Caesarem tot laboribus die ac nocte obeundis absque valetudinis suae ingenti detrimento suffecturum. Quod si nobili desiderio plurimis bene faciendi teneretur, laudandum quidem generosum adeo impetum: at gratiam beneficiorum datorum aliis potius, quam ipsi Principi, obtingere;

re; negatorum odium ipsi fere soli. Praeterea, neque omnibus posse satisfieri; & majorem esse iniquitatem eorum, quibus nihil obtigit, quam sit grata animi benevolentia aliorum, in quos beneficia collata sunt. Quippe cum plerique beneficia, quae petunt, tanquam aliquid quod sibi debeatur, considerent; ita ut qui ea adepti fuerunt, tantum quod suum esset, adeptos se putent; quibus negatum est, re sua se privatos esse opinentur. Neque tamen etiam beneficia absque delectu dignorum, aut indignorum distribui posse; quo etiam magis eorum odium accenditur, qui se pro indignis praeteritos putant. Suadebat igitur, ut Sullae exemplo legibus primum praeclaris Rempublicam constitueret: ac ita tandem Reipublicae suam potestatem traderet. Haec fere summa est eorum, quae Agrippam Caesari dixisse Dio tradidit.

§. III. Maecenas contrariae plane opinionis fuit [a]: ostensis enim incommodis, quae popularem regiminis formam sequantur, hortatus est, ne in-

Maecenatis consilium.

[a] *Dio L. II. p.* 320.

insipienti Populo Reipublicae potestatem permitteret, atque ita veluti infanti, aut insano gladium in sui ipsius perniciem porrigeret speciosis libertatis & generositatis vocabulis deceptus. Verum, ut assumptis prudentissimis fortissimisque viris ipse eam regeret: atque ita libertatem legibus temperatam, non licentiam plebi permitteret. Super omnia, ut suo arbitrio bella gererentur, magistratus crearentur, praemia ac supplicia distribuerentur. Atque eam jam esse Populi Romani constitutionem, ut, nisi imperio unius contineri nequeat, cum Imperio ad dissitissimas partes prorogato, undique mire diversa colluvies hominum in Urbem & Imperium confluxerit; quae omnibus modis sit coërcenda. Tum ostendebat, quam non facile summa auctoritate aliquis cedere possit, exemplo Pompeji; qui postquam id fecerat contemptui habitus, insidiis appetitus, & demum eversus fuisset: idemque Mario & Sullae eventurum fuisse affirmabat; nisi morte eo periculo fuissent exempti. Denique consilia Reipublicae gerendae plurima & praestan-

ſtantiſſima addidit: quae paucis comprehenſa hic, quam breviſſime poterimus, ſubjungemus. Primo auctor ipſi fuit [a], ut Senatum, in quem per bella civilia plurimi indigni irrepſerant, diligenter recenſeret; indignisque remotis nobiliſſimum quemque ſimul & ditiſſimum, morum etiam & prudentiae maxime ratione habita, iis ſufficeret; neque tantum ex Italia, ſed etiam ex ſociis delectos in Senatum allegeret; ut ita & miniſtros rerum agendarum, & obſides fidei ſociorum haberet; & ſimul provincialium hominum amorem demereretur. Et idem in Equeſtri ordine obſervandum monuit, de numero nulla cura habita. Imo omnibus ſociis civitatem eſſe dandam, ut ſolam Romam vere ſuam patriam eſſe putarent. Magiſtratuum creandorum poteſtatem ſoli Caeſari reſervatam eſſe voluit; eorumque potentiam quantum fieri poſſet imminui honore ſemper integro relicto. Provincias exercitusque nemini, niſi idoneo tempore poſt geſtum magiſtratum interpoſito, committeret; ut animorum nimia a con-

a *Dio L. LII. p.* 522.

tinuatis honoribus elatio reprimeretur. Urbi Praefectum creari suasit [a] ex iis, qui omnes jam magistratus cum laude gessissent, qui tum reliquis rebus in Urbe praeesset; & caussas, quae provocationem haberent, judicaret, ac omnes capitales in Urbe, & extra eam ad passuum usque LXXXI. millia. (stadia IↃCL. dicit Dio.) Censoriam quoque potestatem uni ex ordine Senatorio committendam; qui tamen de majore quoque negotio ad Caesarem referret; & utramque hanc potestatem per omnem vitam, nisi majores caussae obstarent, prorogandam censebat. Provincias etiam administrari posse rectius credebat, & tutius, si & modicae essent; & pluribus simul eorum administratio crederetur, Consulari nempe uni & Praetoriis duobus; ea tamen adhuc cautione adhibita, ne Consularis qui imperio milites cohiberet, in centurionem, aut alium virum majoris paullo dignitatis animadvertere posset; quos a solo Caesare puniendos esse dicebat. Praeterea, nemini minus triennio, aut diutius quinquennio

a *Dio Ib. p.* 323.

nio potestatem committi; ut & ruditas, & insolentia ex diuturniore imperio evitaretur. Haec omnia autem munia solis Senatoribus committenda existimabat. Ex Equitibus a duos militiae aliorumque officiorum peritos satellitibus Caesaris praefici posse dicebat, ut si forte unus insidias ipsi strueret, ab altero coërceri posset: iisque jus etiam dandum in milites per universam Italiam. Tum etiam vicarios iis dandos esse; & omnibus potestatem perpetuam. Multis etiam aliis muneribus Equites posse praefici; ut ita plures rebus gerendis assuefierent b. Et iis, qui in provinciis curarent, etiam posse adjungi libertos, qui ipsorum quasi taciti custodes forent. Utriusque ordinis liberos mature literis imbuendos esse putabat; ita ut paullo adultiores etiam arma & equos tractare discerent; & omni ratione a desidia & mollitie, pravorum consiliorum auctoribus, averterentur. Exercitus esse alendos perpetuos; utque iis rebus sumptus suppeteret agros publicos (nam plurimi bellorum occasionibus erant capti)

a *Dio Ib. p.* 325. b *Suet. Aug. c.* 37.

pti) esse vendendos; eamque pecuniam foenore modico esse elocandam. Alia etiam vectigalia esse imperanda, iisque exactores commodos esse praeficiendos. Romam omni magnificentia esse exornandam, qua totius Imperii caput esse facile appareret. Concilia vero & Comitia Populi & Romae & alibi terrarum esse abroganda: (certum consilium omnium eorum, qui libertatem Populi evertere cupiunt) & sumptus omnium moderandos. Senatui honorem esse servandum; & praecipue legatos exterarum gentium ad eum remittendos. Et de Senatoribus judicia etiam Senatui esse permittenda, ut damnationis invidiam Princeps evitaret. Obtrectatores autem, vel conviciatores plane esse negligendos. At si quis insidias Principi struxisse deprehenderetur curandum esse ut a Senatu, sed quam fieri possit moderatissimo supplicio puniatur: cum etiam sic vix persuadeatur hominibus, quenquam contra Principem conjurare fuisse ausum. De iis vero caussis, quae per provocationem ad Principem judicandae adferuntur, utile maxime fo-

re,

re, ut ipse in consilio praestantissimorum aliquot virorum cognoscat; qui sententias suas in tabellis scriptas edere debeant.] Consiliorum Principi dandorum libertatem summam omnibus esse permittendam: atque vitam ipsi ita esse instituendam, ut inde alii Praefecti exempla, quae imitentur, capere possint. In vitia aliorum, si accusatore careant, non inquirendum; nisi Rempublicam forte laesura sint: talia enim punienda esse etiam si nullus accusator existat. Egregia vero facinora etiam majore, quam mereri videantur, honore esse ornanda. Honores ultra sibi decerni nequaquam Caesarem pati debere: sed virtute veram gloriam esse parandam. Deorum cultum secundum instituta patrum esse tuendum; peregrinarum vero religionum auctores esse removendos. Nec spernendam esse divinationem; ita tamen ut artes magicae aboleantur. Pacem maxime Caesari esse appetendam; sed ita ut ad rem bellicam semper esset paratissimus: atque ob eam caussam etiam exploratoribus ipsi esse utendum; ita tamen, ut non facile dela-

toribus

toribus adhibeat fidem. Familiarium eximiam curam esse habendam; verum a nimia in eos indulgentia esse cavendum. Inferiores contra potentiores esse defendendos; sed exacta aequitate ubique servata. Artibus utilibus deditos esse honorandos, otiosos contra, aut malarum artium magistros esse premendos. Curandum ut jus diligentissime dicatur; neve discordiae inter cives foveantur; neve quis re sua male utatur: atque ita etiam ipsi Caesari providendum esse, ne potentia usquam abutatur sua. Caesar utriusque, & Agrippae & Maecenatis oratione audita ingentes utrique laudes tribuit: & quanquam consilio Maecenatis sibi utendum esse statuisset, nihilo minus tamen Agrippae industria, ubi res postularet, usus est. Imo huic postea filiam suam *Juliam*, mulierem impudicissimam, uxorem dedit; quae jam antea M. Marcello nupta fuerat. Atque ita haec quidem a Dione sunt tradita: sed vereor, ne forte stili exercendi caussa potius, quam veritatis studio haec nobis reliquerit [a]: praesertim cum

[a] *Vid. & Suet. Aug. c.* 28.

cum ipſe quoque aſſerat [a] Kalendis Januariis ejusdem anni jam *in acta Caeſaris juratum fuiſſe*, τὰ πραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ὅρκοις βεβαιωθῆναι.

Alii adhuc honores in Caeſarem collati.

§. IV. Tum quoque Tribunicia poteſtas in Caeſarem, quoad viveret, collata eſt: ita ut ea autoritate non tantum intra pomoerium, ſed etiam ad mille paſſus extra pomoerium potiretur; quod nunquam Tribunis plebis conceſſum fuerat. Et ita *hoc ſummi faſtigii vocabulum reperit* [b], *ne Regis, aut Dictatoris nomen* (Romanis odioſiſſimum) *aſſumeret, ac tamen appellatione aliqua cetera imperia praemineret*; ut Taciti verbis ejus conſilium referam. Ex hac ergo poteſtate Jus habebant Imperatores [c] (nam omnibus ſequentibus eadem poteſtas data eſt) omnium aliorum magiſtratuum actis intercedendi: & ſacroſancti ſimul nominis venerationem conſequebantur. Et, quia quotannis cum novis Tribunis plebis, nam illi creari non deſierant, licet inani fere nomine absque ulla poteſtate uterentur

[a] *L. LI. p. m.* 309. [b] *Tacit. Ann. L. III. c.* 56. [c] *Dio L. LIII. p. m.* 344.

tur, eam potestatem renovabant Principes, hinc anni Imperii eorum ab hac potestate numerari solent. Jussi praeterea sunt sacerdotes, cum pro S. P. Q. R. vota conciperent, etiam nominatim pro Caesaribus vota facere: imo in conviviis & publicis & privatis Caesari, tanquam *Heroi* libari coepit; & nomen ejus in hymnis juxta cum Deorum nominibus adscriptum est. Eodem quoque anno *Imperatoris* nomen accepit, quomodo id antea Julio Caesari datum fuerat [a]: idque non ob victoriam aliquam, quemadmodum sub Republica fuerat factum; sed potius, ut summa pace belloque potestas penes Caesarem esse demonstraretur. Tum Censuram gessit collegam habens Agrippam; quem magistratum maxime Senatus legendi caussa sumpsisse videtur [b]. nam plurimi indigni per bella civilia in amplissimum ordinem irrepserant. Ipse tamen proprie neminem removit: sed verecundiam iis, qui tanto ordine indigni erant, injecit; ita ut sponte sua

a *Dio L. XLIII. p.* 159. b *Id. L. LII. p.* 334. *Suet. Aug. c.* 35.

ſua Senatu abſtinuerint. Utque omnem omnibus occaſionem rerum novandarum praeciderct, vetuit, ne quis Senator injuſſu ſuo Italia exiret, niſi in Siciliam, aut Galliam Narbonenſem. Ut vero metum omnem adverſariis quondam ſuis demeret, (nam metu vix ulla cauſſa inſidiarum, aut juſtior eſt, aut frequentior) omnes ſe literas in Antonii ſcriniis repertas combuſſiſſe ſimulavit: at revera pleraſque diligentiſſime ſervavit; iiſque poſtea meliore occaſione, & firmioribus ſuis rebus uti non dubitavit. Anno ſequente Caeſar ſextum, Agrippa ſecundum Conſulatum geſſit: eoque anno cenſu peracto luſtrum LXII. condidit [a]: & *Princeps Senatus* dictus eſt, more ex priſca Republica repetito. Tum demum ludi quinquennales in memoriam Actiacae victoriae inſtituti ſunt. Utque magis ac magis civium animos ſibi conciliaret, ſyngraphas antiquas eorum, qui aliquid Reipublicae deberent, concremavit: & uno edicto omnia, quae per bella civilia inique conſtituta fuerant, ſuſtulit. Anno- *A.U.* 725.

a *Dio L. LIII. init.*

nam summa diligentia curavit, cum probe sciret, non alia re facilius populum allici [a]: atque ita etiam milites donis, cunctos denique dulcedine otii pellexit. Cum ergo omnium ordinum benevolentiam sibi acquisivis-
A. U. 726. set, ipse septimum, Agrippa tertium Consulatum suscepit: &, cum idoneos maxime ex Senatu jam antea suis desideriis imbuisset [b], iterum de abdicatione Imperii in Senatu verba fecit, nullius se metu id facere praefatus, quippe qui tum suppliciis, tum beneficiis in plurimos collatis ita jam res suas constituisset, ut facile, si voluisset, imperium retinere posset. Itaque se imperium, arma, leges, provincias S. P. Q. R. restituere professus est, cuncta Reipublicae constituendae, & Patris mortem vindicandi caussa egisse testatus. Imo enixis precibus contendit, ut hoc suum consilium Senatus approbare vellet; cum ipse laboribus confectus, neque animo amplius, neque corpore perdurare posset, & laudem praeterea praeclaram ex tanta magna-

a *Vid. Lucan. III. v.* 55. *Tacit. Annal. L. I c.* 2. *Dio L. LIII. p.* 337.

gnanimitate studiose appeteret. Adjecit simul consilia, quibus deinceps in Reipublicae administratione utendum esse censebat. Leges scilicet diligentissime esse servandas; provincias sine ambitione, aut invidia optimis quibusque mandandas; honores & poenas summa aequitate esse distribuendos; cum summa tum abstinentia, tum continentia in Republica esse versandum; arma semper, sed ad sui duntaxat defensionem, in manibus esse habenda; milites arcta disciplina esse coërcendos, alimentis abunde praestitis, ne aliena appetere cogerentur. Haec oratio diverso animorum motu excepta fuit : omnes tamen, & qui eum ex animo loqui, & qui eum simulare credebant, dicenti adhuc Caesari acclamarunt : & tandem multis argumentis adductis compulerunt, ut solus principatum obtinere vellet. Atque ita simulando se imperium deponere velle effecit, ut illud a S. P. Q. R. ipsi confirmaretus. Sed[a] tamen in decem tantum annos supremam hanc potestatem recipere voluit; sperans, (ut dicebat) se

a *Dio L. LIII. p. m.* 340.

eo temporis spatio Rempublicam in tutum & tranquillum statum constituere posse. Decennio elapso, nondum cuncta ex animi sententia composita esse caussatus, quinquennium rursus poposcit; deinde alterum quinquennium; post denuo decennium, ac tertium postremo etiam decennium petiit & obtinuit. Atque ita decenniorum & quinquenniorum continuatione Imperium quamdiu vixit retinuit a.

§. 5. Divisio Imperii inter Senatum & Caesarem.

§. 5. Aliud etiam artificium firmandae suae potentiae adhibuit. Nam cum se omnes provincias obtinere velle negasset, infirmiores quidem & pacatas Senatui administrandas concessit; potentiores, aut quae hostes accolas aut alios metus, haberent, sibi sumpsit. Quo consilio Senatus videbatur posse securo imperio perfrui; cum ipse continuis laboribus ac periculis objectus esset: sed id revera agebat, ut inermem plane & imbellem Senatum efficeret; dum interea ad se solum arma, milites, aerarium, totum denique Imperii robur converteret. Ergo hanc divisionem

a *Dio L. LIII. p. m.* 343.

nem provinciarum instituit [a]: Senatui Populoque concessit Africam, Numidiam, Asiam & cum Epiro Graeciam, Dalmatiam, Macedoniam, Cretam, Siciliam, Africam Cyrenaicam, Bithyniam cum Ponto finitima, Sardiniam atque Hispaniam Baeticam. Caesari adscriptae sunt Hispania Tarraconensis cum Lusitania, Gallia omnis, Narbonensis scilicet, Lugdunensis, Aquitania & Celtica, cum iis populis qui horum coloni essent. Tum Coelesyria, Phoenice, Cilicia, Cyprus, Aegyptus: ex quibus tamen postea Cyprum & Galliam Narbonensem Populo reddidit, Dalmatiam pro iis recipiens. Qui in Senatus provincias mittebantur *Proconsules* dicti sunt; licet aliquando Praetorii tantum essent. In suas provincias eos fere Caesar misit; qui neque Consulares, neque Praetorii essent: iique *Legati Consulares*, aut tantum *Consulares*; vel etiam *Legati Caesaris pro Consule*, aut *pro Praetore* dicebantur. Suos Legatos, quamdiu ipse voluisset, provinciis praeesse jussit; Proconsules tantum anno. Illis jus gladii & ha-

[a] *Dio Ib. p.* 341.

habitum militarem concessit; negata Proconsulibus. Interdixit etiam, ne quis ante quintum annum a gesto in Urbe magistratu provincias sortiretur: quo fiebat, ut licet major numerus esset eorum, qui magistratum gessissent, quam provinciarum, ad omnes tamen tractu temporis imperium perveniret; cum multi isto quinquennii intervallo vel morte, vel alio casu in provincias ire prohiberentur. Atque tum quidem provinciae ita divisae sunt: quae res tamen postea & pro temporis diversitate, & pro arbitrio Principum saepius variavit a. Equitum etiam praestantioribus varia munia delegavit, quo plures partem administrandae Reipublicae caperent b. Quod autem provincias attinet, illud etiam observandum est, omnibus earum praefectis, sive a se, sive a Senatu missis ex aequo fuisse vetitum, ne delectum habere, aut pecunias sociis imperare possent.

§. 6. Augusti nomen Caesari datum.

§. 6. His rebus ita ordinatis tum alios honores, tum novum ipsi cognomen S. P. Q. R. artificiosa adulatio reperit. Nam primo quidem ipse Caesar

a *Suet. Aug. c.* 47. b *Suet. Ib. c.* 37.

Caeſar ROMULI nomen ſibi imponere geſtiebat, tamquam qui *alter*, vel, ſi Camillum addamus, *tertius Urbis Conditor* foret: ſed cum ſenſiſſet ſe ita regni affectati ſuſpectum futurum a, ut ingens & ridicula Romanorum in rerum & perſonarum nominibus fuit ſuperſtitio, AUGUSTI tandem nomen recepit, Senatuſconſulto facto in ſententiam *Planci* b, Idibus Januariis ſecundum Ovidium c; ſecundum *Cenſorinum* d vero XVI. Kal. Februarii Anni Urbis ſexti & viceſimi ſupra ſeptingenteſimum. *A.U. 726.* Id nomen *ſanctitatem* quandam & *venerationem* ſignificat: unde etiam Graeci Latinam vocem voce ſua ΣΕΒΑΣΤΟΣ expreſſerunt e, quae a verbo *σέβομαι*, *colo*, *veneror*, eſt deducta f. Itaque etiam hodie CAESAR & AUGUSTUS Imperator dicitur. Non ſatis recte igitur ab *augendo Imperio* id nomen deduci videtur, licet eo alludi poſſit, & jam olim alluſerit Ovidius g. Neque

a *Dio L. LIII. p. m.* 343. b *Vell. Pat. L. II. c.* 91. c *Faſt. I. v.* 587. *ſqq.* d *de die nat. c.* 21. e *Dio l. d. p.* 344. f *Pauſan. Lacon.* 11. g *d. l. v.* 612.

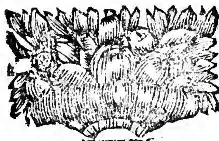
etiam ex usu verae antiquitatis particula *semper* ei nomini additur: quanquam id jam antiquis satis temporibus factum fuisse reperio; circa tempora nempe Imperatoris *Diocletiani* a; vel forte jam *Philippi Arabis* b. Licet vero hoc nomen *Augusti* Caesar assumpsisset, *Principis* tamen appellationem potius amavit c. Mensis etiam *Sextilis* nomen suum mutavit d, quem hodieque ab hoc Principe *Augustum* dicimus, quod eo mense & primus Consulatus, & insignes victoriae ipsi obtigissent.

§. 7. *Conclusio totius operis.* §. 7. Atque ita ad terminum, quem nobis proposueramus, favente supremo Numine hoc opus perduximus. Ulteriora persequi minus utile visum est, quod Republica jam in unius potestatem redacta, pauciora longe virtutis exempla, vitiorum autem & scelerum plura occursura sint. Licet tamen non plane recusem ad tempora fortasse *Constantini Magni* historiam Romanam perducere;

a *Vid. Grut. p.* CXCIX. *n.* 4. b *Ibid. p.* CCLXXII. 9. *Vid. & Ez. Spanh. de P. & U. N. Diss. XII. p.* 384. c *Tac. Ann. I. c.* 9. d *Liv. epit.* 134. *Suet. Aug. c.* 31.

re; ſi quidem Deo otium & animum largiri placuerit. Ipſi nunc pro opere finito laus ſit & gloria in omne ſeculum maxima.

F I N I S.

INDEX
RERUM & VERBORUM
Memorabilium locupletissimus.

Litera a primum, b secundum volumen significat.

A.

- - - pau-

Afra-

Ar-

Ati-

Bojorix

C.

Canu-

- - - hi-

D.

D.

Do-

Equi-

F.

Galba.

H.

I.

 Lepi-

—— Me-

——— re

M.

Me-

Me-

Nerva

O.

 —— sper-

P.

Pe-

—— ejus

Pro-

Publi-

Q.

R.

S.

S.

Scaptius

Scythae

T.

—— in

V.

—— de-

X.

Z.

ERRATA

Plura quam vellem operarum incuria commissa sunt, sed graviora hic tantum indicabimus; reliqua Lectoris benignitati condonanda relinquentes.

Parte I. p. 32. l. 21. *partui* l. *partu*. p. 43. l. 14. & 16. pro *quod* l. *quem* & *qui*, & mox *absolutus* & *dedicatus*. p. 45. l. 19. post *matre* adde *serva*. p. 78. l. 1. *Minucius* l. *Menenius*. p. 105. l. 23. A. U. 278. l. 277. p. 112. l. 7. *interfecti* l. *ejecti*. p. 186. l. 8. *Corvinum* l. *Corvum*. p. 188. l. 4. *Roma*, *alteret* l. *Romae*, *alter ex*. p. 207. l. 2. *A.* l. *Q.* ib. l. 14. post *hostium* adde *miles*. p. 233. l. 21. *expostularetur* l. *expostularet*. A pag. 256. ubi incipit L. III. ad pag. 497. in summa pag. ubique est *L. II.* p. 300. l. ult. ante *tertio* adde *quinquagesimo*. p. 320. l. 15. *Cordis* l. *Corsis*. p. 328. p. l. 16. post *P. II.* adde *L. II.* p. 331. l. 8. post *aut* adde *pro*. p. 334. l. ult. *atque* l. *aeque*. p. 367. l. 16. *Romano* l. *Romanus*. p. 389. l. 25. *assueverat* l. *assuefecerat*. p. 391. l. 2. post *esse* adde *putabat*. p. 396. l. 12. *traderent* l. *traderentur*. p. 405. l. 15. post *foedere* adde *a*. p. 431. l. 10. *refellit* l. *fefellit*. p. 454. l. 10. *cituri* l. *icturi*. p. 459. l. 10. dele *Reipublicae*. p. 473. l. 7. post *gaudium* adde *fuit*. p. 484. l. 17. *deberi* l. *deleri*. p. 500. l. 11. post *id* adde *se facere*.. p. 537. l. 16. post *essent* adde, *sed haec jam supra narrata fuerant*. p. 559. l. 19. dele *&*. p. 560. l. 14. *sublegisse* l. *subegisse*. ib. in marg. 26. l. 11. p. 590. l. 6. *Q. &* l. *& Q.* p. 607. l. 12. *ἱεροτάτη* l. *ἱερωτάτη*. ib. l. 20. *trecena* l. *trecenta*. p. 611. l. 2. *auxili* l. *auxilium*.

Parte II. p. 52. l. 18. post *interfectoribus* adde *enim*. p. 96. l. 8. *legibus* l. *legis*. p. 109. l. 14. *laciniae* l. *lacinia*. p. 118. l. 1. *indignane* l. *indignatione*. p. 143. l. 6. *octogintaque*

taque l. *octoginta quinque.* p. 165, l. 23. *Norium* l. *Noricum.* p. 169. l. 14. *hominis* l. *nominis.* p. 238. l. 1. *provincia* l. *provinciae.* p. 248. margine *III.* l. *II.* p. 256. l. 23. *inducunt* l. *indicunt.* p. 260. l. 12. *porrexit* l. *perrexit.* p. 329. l. 12. post *rerum* adde *suarum cura.* p. 349. l. 5. *habet* l. *habeat.* p. 402. l. 25. *a* l. *autem.* p. 426. l. 1. *confirmabat* l. *confirmabant.* p. 463. l. 22. post *Imo* adde *ut dixi.* p. 469. l. 3. *Antonium* l. *Gabinum.* p. 479. l. *Scaurus* l. *Memmius.* p. 597. l. 1. *detrectabatur* l. *detrectabat.* p. 683. l. 21. *Parthicae* l. *Parthiae.* p. 692. l. 3. *restituendi* l. *retinendi.*

NB. Omnino autem Lectorem monitum velim de gravi mendo, cujus jam pag. praec. mentio facta est, in summis pagg. a p. 256. P. I. ad p. 497. commisso.

